

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΤΡΙΠΛΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2019

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΟΥ Α.Π.Θ.
ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ
ΜΕ ΤΟ Π.Μ.Σ.
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

2-3 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2020

ΚΤΗΡΙΟ ΚΕΔΕΑ, ΑΠΘ

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ:
ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ Α.Π.Θ.

Τμήμα Πολιτικών Επιστημών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Η ελληνική πολιτική σκηνή μετά τις τριπλές εκλογές του 2019

Επιμέλεια: Ευτυχία Τεπέρογλου, Ιωάννης Παπαγεωργίου

Αρ. εκδ.: 1

ISBN:

© Copyright 2024, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ.

Περιεχόμενα

Πρόλογος

Ευτυχία Τεπέρογλου, Γιάννης Παπαγεωργίου

Θωμαή Βούλγαρη

Ο ρόλος των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης στη διαμόρφωση της ψήφου. Διαμόρφωση της πολιτικής ειδησεογραφίας και ατζέντας στις τριπλές εκλογές του 2019

Αλέξανδρος - Χρήστος Γκοτινάκος

Δέσμες προβληματισμών: Η δομή της «χοάνης της αιτιότητας» στη συγκυρία των τριπλών εκλογών του 2019

Νίκος Σπ. Ζέρβας

Η Απλή Αναλογική στις Αυτοδιοικητικές Εκλογές του 2019: Μεταξύ Γνήσιας Αντιπροσωπευτικότητας και Δυσκυβερνησίας

Ευαγγελία Καρτσουνίδου, Ιωάννης Ανδρεάδης

Διερεύνηση της σύγκλισης ψηφοφόρων-υποψηφίων στην Ελλάδα (2009-2019)

Φώτης Κυζάκης

Αλέξης Τσίπρας και Λαός: Η χαρισματική ηγεσία της λαϊκίστικης αμεσότητας

Αλέξανδρος Λιτσαρδάκης

Η πολιτική και εκλογική ήττα της Χρυσής Αυγής στις Τριπλές Εκλογές Του 2019

Άννα-Μαρία Μπουρδούνη

Η πορεία ανασυγκρότησης της δημόσιας διοίκησης στη χώρα μας. «Κλεισθένης»: Προκλήσεις και προοπτικές για την περιφερειακή και τοπική οργάνωση στην Ελλάδα

Κωνσταντίνος Νωτούδας

Εκλογική συμπεριφορά στις εθνικές εκλογές, στις αυτοδιοικητικές εκλογές και στις εκλογές για το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο

Νικόλαος Ουδατζής

Η συγκρότηση της πολιτικής ατζέντας των διπλών εκλογών Μαΐου 2019 στους τηλεοπτικούς σταθμούς ΕΡΤ1 και ΣΚΑΪ

Ιωάννης Παπαγεωργίου

Ο παράξενος θάνατος των Spitzenkandidaten

Δήμητρα Παπαξάνθη, Ευαγγελία Καρτσουνίδου, Ιωάννης Ανδρεάδης

Η Επιρροή του Twitter στην Εκλογική Απόδοση των Υποψηφίων Βουλευτών

Ευτυχία Τεπέρογλου

Η ανάδειξη ευρωσκεπτικιστών τάσεων στο εκλογικό σώμα την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα: προς μια νέα κανονικότητα;

Μαρία Τσίγκου, Ιωάννης Ανδρεάδης

Ελληνική Εθνική Μετεκλογική Έρευνα Υποψηφίων Βουλευτών 2019: Μεθοδολογία

Η επιστροφή στην πολιτική κανονικότητα; Διδάγματα από τις τριπλές εκλογές του 2019

Ευτυχία Τεπέρογλου και Γιάννης Παπαγεωργίου

Τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών του 2019 σηματοδότησαν την επιστροφή σε μία κανονικότητα του πολιτικού και κομματικού συστήματος που γνώριζε η χώρα πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης. Η εντυπωσιακή αποδόμηση του προγενέστερου κομματικού συστήματος ξεκίνησε με τις διπλές βουλευτικές εκλογές του 2012. Η αδυναμία σχηματισμού ισχυρών μονοκομματικών κυβερνήσεων σε συνδυασμό με την ενίσχυση αντισυστημικών κομμάτων και φαινομένων κοινωνικής δυσαρέσκειας διαμόρφωσαν νέες τάσεις τόσο στο επίπεδο της πολιτικής προσφοράς όσο και της ζήτησης - για πρώτη φορά σε τέτοιο βαθμό στην περίοδο της μεταπολίτευσης. Επιπρόσθετα, αναδείχθηκαν από την έναρξη της οικονομικής κρίσης ευρωσκεπτικιστικές τάσεις τόσο ανάμεσα στο εκλογικό σώμα, όσο και σε επίπεδο πολιτικών ελίτ. Μετά από μια εξαιρετικά πυκνή πολιτική περίοδο από τον διπλό εκλογικό σεισμό του 2012 μέχρι τις βουλευτικές του 2019, η οποία αριθμεί δύο Ευρωεκλογές, άλλες δύο βουλευτικές αναμετρήσεις και ένα δημοψήφισμα, με τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών του Ιουλίου του 2019 φαίνεται να επανέρχεται ένας νέος δικομματισμός, ανάμεσα στην ΝΔ και τον ΣΥΡΙΖΑ αυτή την φορά, αν και σε κυμάνθηκε σε σαφέστερα χαμηλότερα επίπεδα, σε σύγκριση με τον δικομματισμό ανάμεσα στη ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ. Ειδικότερα, αυτός ο νέος δικομματισμός συνοδεύτηκε και από τον συνεχιζόμενο κατακερματισμό των πολιτικών δυνάμεων, την αυξημένη αποχή, την ανάδειξη νέων πολιτικών σχημάτων, τις ισχυρές πλέον κομματικές ταυτίσεις, και την ανάδειξη νέων διαιρετικών τομών από την έναρξη της κρίσης. Η διεξαγωγή, το 2019, μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα όλων των διαφορετικών «κατηγοριών» εκλογικών αναμετρήσεων (Ευρωεκλογές, βουλευτικές και αυτοδιοικητικές) παρέχει αναμφίβολα πρόσφορο έδαφος για μια ενδελεχή μελέτη των πολυσχιδών εκφάνσεων του πολιτικού και κομματικού φαινομένου στη χώρα.

Οι τριπλές εκλογές του 2019 αποτέλεσαν το βασικό αντικείμενο ανάλυσης στο πλαίσιο των εργασιών του συνεδρίου που οργάνωσε το Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του ΑΠΘ με θέμα «Η ελληνική πολιτική σκηνή μετά τις τριπλές εκλογές του 2019» σε συνεργασία με το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών της Πολιτικής Ανάλυσης. Το συνέδριο διεξήχθη διαδικτυακά λόγω της πανδημίας στις 2 και 3 Νοεμβρίου του 2020. Στο συνέδριο δεν δόθηκε μόνο έμφαση στο εθνικό κομματικό πλαίσιο. Επιπρόσθετα, αναλύθηκαν οι ριζικές ανακατατάξεις τόσο στο υποεθνικό επίπεδο άσκησης πολιτικής στη χώρα, όσο και στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Άλλωστε, ο πολιτικός ανταγωνισμός σε ευρωπαϊκό επίπεδο δεν ασκείται πλέον μόνο εντός εθνικών περιχαρακωμένων πλαισίων. Αντιθέτως, λαμβάνει χώρα μια μετατόπιση της εξουσίας τόσο προς το επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) όσο και προς την υπο-εθνική πολιτική σκηνή. Το νέο θεσμικό πλαίσιο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης «Κλεισθένης 1» που εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2019 θέτει, επιπλέον, σειρά ερωτημάτων για το μέλλον της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και της περιφερειακής οργάνωσης στην Ελλάδα, συνδυαστικά με τις ευρύτερες αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στη δημόσια διοίκηση με στόχο τη βελτίωση της «χρηστής διακυβέρνησης» και την εξέλιξη της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης.

Τα κείμενα του παρόντος συλλογικού τόμου τα οποία στηρίζονται στις εισηγήσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του συνεδρίου στοχεύουν στην ανάλυση και ερμηνεία των αποτελεσμάτων των τριπλών εκλογών του 2019 και εστιάζουν σε διαφορετικές θεματικές ενότητες. Από την ανάλυση διαστάσεων της εκλογικής συμπεριφοράς, ερμηνείας της ψήφου και της πολιτικής ειδησεογραφίας έως τη μελέτη της ηγεσίας και του πολιτικού προσωπικού. Επίσης, αναλύονται οι

προκλήσεις και προοπτικές για την περιφερειακή και τοπική οργάνωση. Σειρά κειμένων πραγματεύονται μεθοδολογικά θέματα συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης με αφορμή τις εκλογές του 2019. Τέλος, στον συλλογικό τόμο συμπεριλαμβάνονται αναλύσεις που αφορούν το θεσμικό πλαίσιο διεξαγωγής των Ευρωεκλογών του 2019 καθώς και της ανάδειξης των ευρωσκεπτικιστών τάσεων στην ελληνική κοινή γνώμη. Οι συγγραφείς των κειμένων είναι τόσο μεταπτυχιακοί φοιτητές/τριες, υποψήφιοι/ες διδάκτορες/ρισες, ερευνητές/τριες καθώς και καθηγητές/τριες από διαφορετικά πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας. Στόχος των διοργανωτών του συνεδρίου ήταν στα ίδια πάνελ να συμμετάσχουν συνάδελφοι/σες με διαφορετικές θεωρητικές και μεθοδολογικές κατευθύνσεις και τούτο αποτυπώνεται και στις αναλύσεις που παρουσιάζονται στον τόμο.

Στο κείμενο «*Ο ρόλος των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης στη διαμόρφωση της ψήφου. Διαμόρφωση της πολιτικής ειδησεογραφίας και ατζέντας στις τριπλές εκλογές του 2019*», η Θωμαή Βούλγαρη διατυπώνει το επιχείρημα του ρόλου των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ως εργαλείων παραπληροφόρησης των προεκλογικών εκστρατειών στη χώρα μας. Στο επίκεντρο της μελέτης της είναι κυρίως το ελληνικό twitter κατά την προεκλογική περίοδο των εκλογών του 2019. Διερευνά και τη δραστηριότητα των λογαριασμών των εκλογικών συνδυασμών και των ηγετών των κομμάτων, ενώ δίνει έμφαση και στον αριθμό των φίλων και ακολούθων όπως και στη διάδραση των λογαριασμών αυτών τον Μάιο του 2019. Σύμφωνα με τη μελέτη της, οι περισσότεροι λογαριασμοί πολιτικών δημιουργήθηκαν λίγο πριν τις εκλογές, ενώ σημειώνει ότι υπάρχει και ένας ανεξήγητα μεγάλος αριθμός νέων λογαριασμών που δημιουργήθηκαν πριν τις εκλογές υποστηρίζοντας, έμμεσα, συγκεκριμένους πολιτικούς σχηματισμούς. Οι λογαριασμοί των κομμάτων και των πολιτικών ελίτ βασίστηκαν κυρίως σε αναπαραγόμενο περιεχόμενο και όχι σε πρωτογενές υλικό, ενώ δεν προβλήθηκαν οι θέσεις και τα προγράμματα των κομμάτων. Βασικό συμπέρασμα του άρθρου είναι ότι στο σύγχρονο ψηφιακό περιβάλλον ενισχύεται αρκετά συχνά η διασπορά ανακριβούς ή αναξιόπιστου περιεχομένου με αποτέλεσμα να μην συνδέεται εν τέλει η ψήφος με συγκεκριμένες πληροφορίες που έχει συγκεντρώσει προεκλογικά ο δυνητικός ψηφοφόρος.

Στο κείμενο «*Δέσμες προβληματισμών: Η δομή της «χοάνης της αιτιότητας στη συγκυρία των τριπλών εκλογών του 2019*» ο Αλέξανδρος-Χρήστος Γκοτινάκος μελετά, με ένα πρωτότυπο μεθοδολογικό σχεδιασμό, τους προσδιοριστικούς παράγοντες διαμόρφωσης της εκλογικής συμπεριφοράς στις αναμετρήσεις του 2019. Το πρώτο μέρος του άρθρου προσφέρει στο αναγνωστικό κοινό μια σκιαγράφιση του πολιτικού πλαισίου και των αποτελεσμάτων των Ευρωεκλογών και βουλευτικών εκλογών του 2019. Στη συνέχεια ο συγγραφέας επιχειρεί μια αναλυτική παρουσίαση της λειτουργίας του μοντέλου της «χοάνης» της αιτιότητας της ψήφου σύμφωνα με τη σχολή του Michigan (Campbell, Converse, Miller et al., 1960), σε αντιπαραβολή και με άλλες σχολές ερμηνείας της ψήφου. Με βάση τη χοάνη της ψήφου εστιάζει στη διερεύνηση των –εμφανών και λανθανόντων– ιδεολογικών παραγόντων που καθόρισαν τη ψήφο στις τριπλές εκλογές του 2019. Εφαρμόζοντας την παραγοντική ανάλυση αναδεικνύονται οι μετά-υλιστικές αξίες, οι οικονομικό-πολιτικές αξιολογήσεις, ο πολιτικός κυνισμός και η συνολική πολιτική τοποθέτηση ως προσδιοριστές μεταβλητές. Ένα από τα σημαντικότερα συμπεράσματα από αυτή τη μελέτη είναι η σύνδεση των αξιολογήσεων της κυβέρνησης στον παράγοντα των μετά-υλιστικών αξιών και των αντίστοιχων αξιολογήσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης με οικονομικές και πολιτικές αξιολογήσεις. Ο συγγραφέας καταλήγει ότι ο κομματικός ανταγωνισμός το 2019 προσδιορίστηκε κυρίως με βάση πολιτισμικά κριτήρια και λιγότερο οικονομικά κριτήρια. Με έναυσμα αυτό το εύρημα προχωρά στη μελέτη του σε ένα επόμενο βήμα, θέτοντας το ερώτημα αν οι εκλογικές προτιμήσεις το 2019 διαμορφώθηκαν στη βάση κυρίως ταυτοτικών προτιμήσεων.

Στο κείμενο «*Η Απλή Αναλογική στις Αυτοδιοικητικές Εκλογές του 2019: Μεταξύ Γνήσιας Αντιπροσωπευτικότητας και Δυσκυβερνησίας*», ο Νίκος Ζέρβας αναλύει την εφαρμογή του συστήματος της απλής αναλογικής στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2019. Στο κείμενο παρουσιάζονται οι βασικοί τύποι εκλογικών συστημάτων (πλειοψηφικό, αναλογικό και μικτό) και οι δομικές τους αρχές, ενώ γίνεται

και μια αντιπαραβολή πλεονεκτημάτων και αντίστοιχων μειονεκτημάτων από την εφαρμογή κάθε τύπου εκλογικού συστήματος. Στη συνέχεια, ο συγγραφέας προχωρά σε μια ιστορική σκιαγράφηση των εκλογικών συστημάτων που χρησιμοποιήθηκαν στις αυτοδιοικητικές εκλογές του ελληνικού κράτους και κατόπιν εστιάζει στις «παρενέργειες», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, της απλής αναλογικής στις δημοτικές εκλογές του 2019. Ένα από τα βασικά του συμπεράσματα είναι η σύνδεση του αναλογικού εκλογικού συστήματος με την αξιοσημείωτη αύξηση των υποψηφίων συνδυασμών στους περισσότερους δήμους της χώρας και ιδιαίτερα στους πληθυσμιακά μεγαλύτερους. Οι περισσότεροι συνδυασμοί δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν την απόλυτη πλειοψηφία στον πρώτο γύρο των εκλογών και, όπως τονίζει ο συγγραφέας, η αναγκαιότητα συνεργασιών υπήρξε μονόδρομος. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι παρατηρήθηκε το φαινόμενο της «δυσκυβερνησίας» στους μεγαλύτερους πληθυσμιακά δήμους. Από αυτό το συμπέρασμα καταθέτει προς συζήτηση τον προβληματισμό εξισορρόπησης μιας ιδιότυπης και σύνθετης σχέσης στις σύγχρονες αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες που δεν είναι άλλη από το κείμενο δίλημμα μεταξύ της γνήσιας αντιπροσωπευτικότητας και της διοικητικής αποτελεσματικότητας.

Η Ευαγγελία Καρτσούνιδου και ο Ιωάννης Ανδρεάδης στο κείμενο με θέμα «*Διερεύνηση της σύγκλισης ψηφοφόρων-υποψηφίων στην Ελλάδα (2009-2019)*» προσφέρουν μια πρωτότυπη διαχρονική αποτύπωση τοποθετήσεων για μια σειρά από κοινωνικοπολιτικά και αξιακά θέματα μεταξύ των υποψηφίων βουλευτών και των ψηφοφόρων τους στην Ελλάδα. Το πρώτο τμήμα του κειμένου περιλαμβάνει μια εκτενή βιβλιογραφική επισκόπηση αναφορικά με το θέμα της πολιτικής αντιπροσώπευσης. Παρουσιάζεται το επίπεδο σύγκλισης στο ελληνικό πολιτικό πλαίσιο στην περίοδο της μεταπολίτευσης συνολικά ενώ ακολούθως, οι συγγραφείς επιχειρούν να απαντήσουν στο κεντρικό ερώτημα της μελέτης τους χρησιμοποιώντας τα δεδομένα των ερευνητικών προγραμμάτων Comparative Candidate Survey (CCS) και Comparative Study of Electoral Systems (CSES), εθνικός φορέας υλοποίησης των οποίων είναι το Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του ΑΠΘ. Ένα βασικό εύρημα που αναδεικνύεται και που έρχεται σε συμφωνία και με σειρά άλλων αντίστοιχων μελετών είναι ότι οι υποψήφιοι συνολικά και διαχρονικά τείνουν να υιοθετούν περισσότερο ακραίες θέσεις από τους ψηφοφόρους τους. Αυτό επιβεβαιώνεται στη μελέτη τους, για παράδειγμα, αναφορικά με την τοποθέτηση στον άξονα Αριστεράς/Δεξιάς. Ένα άλλο ενδιαφέρον συμπέρασμα των συγγραφέων, πάλι σε διαχρονικό επίπεδο, είναι το υψηλότερο επίπεδο σύγκλισης για το κόμμα της ΝΔ στον ίδιο άξονα, ενώ ο ΣΥΡΙΖΑ και το ΠΑΣΟΚ/ΚΙΝΑΛ καταγράφουν αντίστοιχα υψηλότερα ποσοστά αποκλίσεων.

Περνώντας σε ένα κείμενο μελέτης της ηγεσίας, ο Φώτης Κυζάκης αναλύει τον Αλέξη Τσίπρα υπό το πρίσμα της σύνδεσής του με τον λαό. Ειδικότερα, το κείμενό του «*Αλέξης Τσίπρας και Λαός: Η χαρισματική ηγεσία της λαϊκιστικής αμεσότητας*» προσφέρει μια διεισδυτική ανάλυση της σχέσης του Αλέξη Τσίπρα με τον λαό, στο πλαίσιο μιας λαϊκιστικής κινητοποίησης στις διεργασίες εντός του κόμματος αλλά και στα διλήμματα στα οποία κλήθηκε να απαντήσει μετά την εκλογική ήττα του 2019. Ο συγγραφέας αρχικώς αναλύει την έννοια του λαϊκισμού δίνοντας έμφαση στην προσέγγιση της λαϊκής επενέργειας/δράσης (Mudde & Kaltwasser 2017) σύμφωνα με την οποία ο λαϊκισμός εκλαμβάνεται ως μια θετική παράμετρος κινητοποίησης του απλού λαού. Στη συνέχεια, παρουσιάζει λεπτομερώς και με παραδείγματα στους αναγνώστες την έννοια του «Λαού του ΣΥΡΙΖΑ» δίνοντας έμφαση στην ανάλυση της έννοιας των «μη προνομιούχων». Στο άρθρο εξετάζεται η έννοια του χαρισματικού ηγέτη και η εφαρμογή της στην ηγεσία του Αλέξη Τσίπρα και των αντίστοιχων χαρισματικών κομμάτων με την εφαρμογή στο κόμμα του ΣΥΡΙΖΑ. Από αυτή την ανάλυση προκύπτει ένας νέος όρος που εισάγει ο συγγραφέας, αυτόν του «*τσιπραϊσμού*» με τον οποίο υποδηλώνεται τόσο η χαρισματική ηγεσία όσο και η λαϊκιστική αμεσότητα. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, εξαιτίας του τσιπραϊσμού, το κόμμα θα βρεθεί στο άμεσο μέλλον αντιμέτωπο με σημαντικά διλήμματα που θα σχετίζονται με το μέλλον του πολιτικού χώρου στο οποίο ανήκει και που αναφέρεται ως προοδευτικός.

Στο κείμενο «*Η πολιτική και εκλογική ήττα της Χρυσής Αυγής στις Τριπλές Εκλογές του 2019*» ο Αλέξανδρος Λιτσαρδάκης μελετά τα εκλογικά αποτελέσματα της Χρυσής Αυγής στις τριπλές εκλογές του 2019. Αρχικά, προσφέρει στους αναγνώστες μια αναλυτική ποσοτική αποτύπωση της εκλογικής ήττας της Χρυσής Αυγής. Παρουσιάζονται τα αποτελέσματά της στο συγκεντρωτικό επίπεδο και αναλύονται οι διαφοροποιήσεις και σε επίπεδο περιφερειών. Ο συγγραφέας με τη χρήση των δεδομένων των exit polls σκιαγραφεί το προφίλ των ψηφοφόρων της Χρυσής Αυγής, δίνοντας έμφαση στη μεταβλητή της ηλικίας. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η πλειονότητα των ψηφοφόρων της ήταν νέοι, αλλά αυτό δεν σημαίνει, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, ότι η νεολαία έχει φιλοναζιστικές τάσεις. Στο δεύτερο μέρος του άρθρου αναπτύσσεται μια πολιτική ερμηνεία της πτώσης της Χρυσής Αυγής. Ο συγγραφέας αναλύει τη ναζιστική βία από το 2010 μέχρι σήμερα, ενώ η Χρυσή Αυγή χαρακτηρίζεται ως ένα αναδυόμενο φασιστικό κίνημα, άμεσα συνυφασμένο με τη ναζιστική βία.

Σε ένα άλλο κείμενο για τις αυτοδιοικητικές εκλογές που συμπεριλαμβάνεται στον τόμο, με τίτλο «*Η πορεία ανασυγκρότησης της δημόσιας διοίκησης στη χώρα μας. «Κλεισθένης»: Προκλήσεις και προοπτικές για την περιφερειακή και τοπική οργάνωση στην Ελλάδα*», η Άννα-Μαρία Μπουρδούνη εξετάζει την πορεία της τοπικής αυτοδιοίκησης κάνοντας μία ιστορική αναδρομή από την συγκρότηση των δήμων και των περιφερειών μέχρι το νόμο Κλεισθένη. Στο άρθρο περιλαμβάνεται μια εκτενής ανάλυση των βασικών χαρακτηριστικών του νέου νόμου σε αντιπαραβολή με τον προηγούμενο νόμο Καλλικράτη. Η συγγραφέας προβαίνει σε μια κριτική αποτίμηση των αδύναμων σημείων του νόμου ώστε να διασφαλιστεί μελλοντικά μια δίκαιη, διαφανής και πολυσυμμετοχική τοπική αυτοδιοίκηση. Αναλύει, μεταξύ άλλων, τις ενδεχόμενες δυσλειτουργίες από την εφαρμογή της απλής αναλογικής και της κατάθεσης και ψήφισης «εναλλακτικής πρότασης προϋπολογισμού» από τη δεύτερη σε δύναμη παράταξη του δημοτικού συμβουλίου.

Στο κείμενο με τίτλο «*2019 Εκλογική συμπεριφορά στις εθνικές εκλογές, στις αυτοδιοικητικές εκλογές και στις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*» ο Κωνσταντίνος Νωτούδας προσφέρει μια σύντομη επισκόπηση των αναμετρήσεων από τον διπλό εκλογικό σεισμό του 2012 μέχρι και τις βουλευτικές του 2019. Στο άρθρο δίνεται έμφαση στην περίοδο της οικονομικής κρίσης και στην κατάρρευση του δικομματισμού. Στη συνέχεια αναλύεται το κομματικό σύστημα όπως διαμορφώθηκε από τα αποτελέσματα των εκλογών του 2019. Ο συγγραφέας το χαρακτηρίζει ως ένα μοντέλο «καχεκτικού δικομματισμού». Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ΝΔ φαίνεται πως στοχεύει στην επαναφορά του δικομματισμού στα πρότυπα της περιόδου της μεταπολίτευσης, ενώ ο ΣΥΡΙΖΑ επιδιώκει την υιοθέτηση της απλής αναλογικής έχοντας ως στρατηγικό στόχο αυτό των ευρύτερων συνεργασιών.

Στο κείμενο «*Η συγκρότηση της πολιτικής ατζέντας των διπλών εκλογών του Μαΐου 2019 στους τηλεοπτικούς σταθμούς ΕΡΤ1 και ΣΚΑΪ*», ο Νικόλαος Ουδατζής επικεντρώνεται σε μια ενδελεχή μελέτη της πολιτικής θεματολογίας στα κεντρικά δελτία ειδήσεων των τηλεοπτικών σταθμών ΕΡΤ1 και ΣΚΑΪ κατά την προεκλογική περίοδο του Μαΐου 2019. Ο συγγραφέας μας παρουσιάζει ένα πλούσιο ερευνητικό δείγμα που συγκέντρωσε από μόνος του προσωπικά συνολικά 918 ειδήσεων και ακολουθώντας ένα αντίστοιχο ερευνητικό πρωτόκολλο καταγραφής κατέληξε σε 28 θεματικές κατηγορίες ένταξης των ειδήσεων αυτών. Βασικό επιχείρημα του συγγραφέα είναι ότι οι Ευρωεκλογές και οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 2019 αποτέλεσαν μια «εκλογή πρώτης τάξης» εφόσον διαπιστώθηκε σημαντική εκλογική κινητοποίηση και ενδιαφέρον και θεωρήθηκαν εκλογές-βαρόμετρα. Ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα της μελέτης του είναι η επαλήθευση αυτής της υπόθεσης της εθνοποίησης της τηλεοπτικής ατζέντας των Ευρωεκλογών. Επίσης, ο συγγραφέας καταλήγει ότι η ΕΡΤ1 προτεραιοποίησε θέματα οικονομίας και κομματικής δραστηριότητα, ενώ ο ΣΚΑΪ τις θεματικές της οικονομίας, γενικής πολιτικής και ασφάλειας πολιτών. Τα θέματα οικονομίας ήταν βασικό προεκλογικό αφήγημα της τότε κυβέρνησης, ενώ ζητήματα νόμου και τάξης ανήκαν στη θεματική ιδιοκτησία της ΝΔ.

Στο κείμενο με τίτλο «*Ο παράξενος θάνατος των Spitzenkandidaten*» ο Γιάννης Παπαγεωργίου αναλύει το σύστημα των Spitzenkandidaten που εμφανίστηκε για πρώτη φορά στις Ευρωεκλογές του 2014 με στόχο τα ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα να αποκτήσουν έναν περισσότερο ορατό ρόλο στην προεκλογική εκστρατεία και βέβαια να επηρεάσουν (αν και με έμμεσο τρόπο) την επιλογή του προέδρου της Επιτροπής. Ο συγγραφέας αναλύει τις αιτίες που οδήγησαν στον «παροπλισμό» όπως αναφέρει του συστήματος μετά τις Ευρωεκλογές του 2019. Βασικά σημεία που θέτει προς συζήτηση είναι η ανεπαρκής λαϊκή νομιμοποίηση των αποφάσεων εξ αιτίας του ότι οι Ευρωεκλογές με τη δομή που έχουν δεν μπορούν να συνεχίσουν να λειτουργούν ως νομιμοποιητική βάση των αποφάσεων στην ΕΕ. Δίνεται έμφαση στην ανάλυσή του στο ρόλο των προσώπων έναντι των θεσμών καθώς και στη σημασία που αποδίδεται στις Ευρωεκλογές από τα ίδια τα ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα. Το σύστημα θα μπορούσε να λειτουργήσει πιο αποτελεσματικά μόνο όταν τα υπερεθνικά κόμματα στηριχθούν σε μια ευρωπαϊκή προεκλογική εκστρατεία αποδεσμευμένη από εθνικούς πολιτικούς δρώντες.

Στο κείμενο «*Η Επιρροή του Twitter στην Εκλογική Απόδοση των Υποψηφίων Βουλευτών*» από τους Δήμητρα Παπαζάνθη, Ευαγγελία Καρτσουνίδου και Ιωάννη Ανδρεάδη εξετάζεται η μελέτη της χρήσης του Twitter ως παράγοντα που επηρεάζει την εκλογική απόδοση των υποψηφίων βουλευτών στις εκλογές του 2019. Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν κυρίως δεδομένα που συνέλεξαν από το Twitter. Συμπληρωματικά επεξεργάζονται και δεδομένα από την μετεκλογική Έρευνα Υποψηφίων Βουλευτών 2019. Η ανάλυση επικεντρώνεται στο κοινό των υποψηφίων στο Twitter και εξετάζει κατά πόσον η μικρότερη ή μεγαλύτερη χρήση του Twitter συνδέεται με την εκλογική τους απόδοση. Ένα από τα βασικότερα ευρήματα είναι ότι αναμφίβολα το κοινό του Twitter είχε σημαντικό ρόλο στην εκλογική επίδοση των υποψηφίων βουλευτών. Ωστόσο, διαμεσολάβησαν και άλλοι παράγοντες, όπως η εκλογική επίδοση των υποψηφίων στις προηγούμενες εκλογές του 2015 ή ο εσωκομματικός ανταγωνισμός. Τέλος, ο βαθμός της πολιτικής τους εμπειρίας είναι μια άλλη σημαντική προσδιοριστική μεταβλητή με θετική επίδραση στην εκλογική απόδοση.

Στο κείμενο της Ευτυχίας Τεπέρογλου με τίτλο «*Η ανάδειξη ευρωσκεπτικιστών τάσεων στο εκλογικό σώμα την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα: προς μια νέα κανονικότητα*» παρουσιάζεται η στροφή στην ελληνική κοινή γνώμη κατά τη διάρκεια κυρίως της οικονομικής κρίσης από την υποστήριξη του ευρωπαϊκού εγχειρήματος στην υιοθέτηση ευρωσκεπτικιστικών στάσεων. Αρχικώς η συγγραφέας προσφέρει μια επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας αναφορικά με την έννοια του ευρωσκεπτικισμού. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η αύξηση των αντιευρωπαϊκών στάσεων των Ελλήνων πολιτών αρχικά στο συγκεντρωτικό επίπεδο, ενώ στη συνέχεια η συγγραφέας επιχειρεί τη διερεύνηση των προσδιοριστικών παραγόντων υιοθέτησης αυτών των στάσεων στο ατομικό επίπεδο. Κεντρικό ερώτημα είναι αν οι αρνητικές τοποθετήσεις προς την ΕΕ ήταν περισσότερο συγκυριακές ή μακροχρόνιες. Με την επεξεργασία δεδομένων από τα ευρωβαρόμετρα, βασικά συμπεράσματα που αναδεικνύονται είναι η σημασία της εθνικής ταυτότητας ως σημαντικότερης μεταβλητής ερμηνείας των αρνητικών τοποθετήσεων ακόμα και στην περίοδο της οικονομικής ύφεσης. Οι ονομαζόμενοι ωφελιμιστικοί παράγοντες διαμόρφωσης ευρωσκεπτικιστικών τάσεων εντοπίζονται μεν στην ελληνική κοινή γνώμη ήδη από το 2009, αλλά δεν στοιχειοθετούν από μόνοι τους ένα ισχυρό επιχείρημα στην ερμηνεία του ευρωσκεπτικισμού.

Σε ένα άλλο κείμενο το οποίο είναι κυρίως μεθοδολογικά προσανατολισμένο με τίτλο «*Ελληνική Εθνική Μετεκλογική Έρευνα Υποψηφίων Βουλευτών 2019: Μεθοδολογία*», η Μαρία Τσίγκου και ο Ιωάννης Ανδρεάδης διερευνούν τη σημασία των διαδικτυακών ερευνών ως μεθόδου συλλογής δεδομένων. Παρουσιάζονται ο μεθοδολογικός σχεδιασμός της μετεκλογικής έρευνας σε υποψήφιους βουλευτές το 2019 και τα πλεονεκτήματα και τα αντίστοιχα μειονεκτήματα από τη χρήση αυτής της μεθόδου. Λόγω της αυξανόμενης χρήσης του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης η διεξαγωγή διαδικτυακών ερευνών καθίσταται αναμφίβολα μια σημαντική πηγή άντλησης δεδομένων. Ωστόσο, ένα από τα βασικότερα μειονεκτήματά της σχετίζονται κυρίως με την απουσία συνεντευκτική και τα χαμηλά ποσοστά

απόκρισης. Οι συγγραφείς παρουσιάζουν τρία διαδικτυακά πειράματα αναφορικά με την παραπάνω έρευνα και τον αντίκτυπο του μεγέθους του ερωτηματολογίου, του σχεδιασμού της έρευνας και του τρόπου πρόσκλησης συμμετεχόντων. Επιγραμματικά, βασικά τους συμπεράσματα είναι ότι το μέγεθος του ερωτηματολογίου δεν σχετίζεται άμεσα με το ποσοστό ολοκλήρωσης της έρευνας. Επίσης, οι ερωτήσεις τύπου διάταξης διευκολύνουν σημαντικά την ανταπόκριση.

Συμπερασματικά, όπως προκύπτει από όλα τα κείμενα που περιλαμβάνονται στον παρόντα συλλογικό τόμο, οι τριπλές εκλογές του 2019 προσφέρουν γόνιμο και πλούσιο έδαφος για πολιτική ανάλυση και ερευνητικές μελέτες. Ο παρών τόμος και τα επί μέρους κεφάλαιά του αναδεικνύουν ακριβώς ορισμένες μόνο από αυτές τις πολλαπλές διαστάσεις στην ανάλυση των εκλογών του 2019. Έτσι οι τριπλές αυτές εκλογές θα πρέπει να ιδωθούν και να αναλυθούν υπό το πρίσμα και μιας συνολικότερης αποτίμησης της τελευταίας δεκαετίας στη χώρα μας από την έναρξη της οικονομικής κρίσης και της υπογραφής των μνημονίων διάσωσης μέχρι και του νέου συσχετισμού δυνάμεων που προέκυψε από τις βουλευτικές εκλογές του 2019.

Οι επιμελητές του τόμου θα ήθελαν να ευχαριστήσουν ιδιαίτερα τον καθηγητή του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών Θεόδωρο Χατζηπαντελή για τη σημαντική συμβολή του στην διοργάνωση του συνεδρίου. Επίσης, ευχαριστούν τον Ειδικό Λογαριασμό Κονδυλίων Έρευνας του ΑΠΘ για την οικονομική συνεισφορά του στη διεξαγωγή του συνεδρίου. Πολλές ευχαριστίες στον Αλέξανδρο-Χρήστο Γκοτινάκο, Έλενα Καραγιάννη, Φώτη Κυζάκη και Δημήτρη Τόλια - φοιτητές/τριες του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών- που παρείχαν την διοικητική και οργανωτική υποστήριξη στη διοργάνωση του διαδικτυακού συνεδρίου. Θα ήθελαν επίσης να ευχαριστήσουν την Σοφία Μαγοπούλου για την επεξεργασία των κειμένων και την προετοιμασία της ηλεκτρονικής έκδοσης του παρόντος τόμου. Τέλος, ο συλλογικός αυτός τόμος δεν θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς τη συμμετοχή των εισηγητών και συγγραφέων των κειμένων, τους οποίους και ευχαριστούμε θερμά για τη συνεργασία.

Οι επιμελητές του τόμου

Ευτυχία Τεπέρογλου

Γιάννης Παπαγεωργίου

Ο ρόλος των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης στη διαμόρφωση της ψήφου. Διαμόρφωση της πολιτικής ειδησεογραφίας και ατζέντας στις τριπλές εκλογές του 2019

Θωμαή Βούλγαρη¹

¹ Υποψήφια διδάκτωρ, Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη. Οι τριπλές εκλογές του 2019 ανέδειξαν τον κρίσιμο ρόλο των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης ως ισχυρών εργαλείων παραπληροφόρησης προεκλογικών εκστρατειών στη χώρα μας. Οι πολιτικοί, στο πλαίσιο της δημοφιλίας τους, τα χρησιμοποίησαν για να διαδώσουν τις απόψεις τους και να επηρεάσουν την εκλογική συμπεριφορά, δίνοντας έμφαση στις προεκλογικές τους καμπάνιες με επιλογή στοχευμένου κοινού. Με την χρήση των νέων τεχνολογιών και των δυνατοτήτων των κοινωνικών δικτύων, οι πολίτες έχουν αποκτήσει εύκολη και άμεση πρόσβαση σε πληθώρα πληροφοριών κατά την περίοδο των εκλογικών διαδικασιών. Ωστόσο, στο ψηφιακό περιβάλλον ενισχύεται αρκετά συχνά η διασπορά ανακριβούς ή αναξιόπιστου περιεχομένου με αποτέλεσμα οι πληροφορίες που δίνονται στους δυνητικούς ψηφοφόρους να μην οδηγούν απαραίτητα στην λήψη αποφάσεων.

Λέξεις Κλειδιά: Προεκλογικές Εκστρατείες, Ψηφιακό Περιβάλλον, Twitter, Στρατηγικές Χειραγώγησης, Εκλογές 2019.

1 Εισαγωγή

Σύγχρονα εργαλεία παραπληροφόρησης στον κυβερνοχώρο, όπως τα trolls και τα bots, έλαβαν εκρηκτικές διαστάσεις υποσκάπτοντας τα θεμέλια της δημοκρατίας. Στην πολιτική διαφήμιση ενεργοποιούνται πληρωμένα trolls ή αυτοματοποιημένοι λογαριασμοί με ανθρώπινη συμπεριφορά (bots) για μαζική αναπαραγωγή μηνυμάτων μέσα από τις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης. Πρόκειται για εργαλεία τεχνητής νοημοσύνης που θεωρείται ότι συμμετέχουν στην διαδικασία επηρεασμού και διαμόρφωσης της κοινής γνώμης. Επιπλέον, θεωρίες συνωμοσίας βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στο διαδίκτυο και επιδρούν σε ένα μέρος του κοινωνικού συνόλου μέσα από πολιτικές πεποιθήσεις, κοινωνικές αξίες και στερεότυπα.

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας διερευνήθηκε το περιεχόμενο που διαχύθηκε στο Twitter από τα πολιτικά κόμματα που κυριάρχησαν στις εκλογές του 2019 και συγκεκριμένα μελετώνται και αναλύονται τα μεθοδολογικά εργαλεία όπως και οι στρατηγικές χειραγώγησης που χρησιμοποιήθηκαν σε μια προσπάθεια επιρροής και διαμόρφωσης της εκλογικής συμπεριφοράς. Η πλατφόρμα Twitter, στο τέλος του τετάρτου τριμήνου του 2020 έφθασε συνολικά τους 192 εκατομμύρια ενεργούς χρήστες σε καθημερινή βάση καταγράφοντας αύξηση 26% σε σχέση με το προηγούμενο έτος.

Κατά την διάρκεια των εκλογικών αναμετρήσεων του 2019, ανυποψίαστοι πολίτες συμμετείχαν ακούσια στην διαδικασία επίτευξης εκλογικών στόχων (Starbird, 2019). Τον Οκτώβριο του 2019, ο διευθύνων σύμβουλος του τεχνολογικού κολοσσού Twitter, Τζακ Ντόρσει, ανακοίνωσε την κατάργηση των πολιτικών διαφημίσεων παγκοσμίως σε μια προσπάθεια περιορισμού των φαινομένων παραπληροφόρησης προκαλώντας θύελλα αντιδράσεων σε πολιτικό επίπεδο.

Η διαρκώς αυξανόμενη κυριαρχία των Νέων Μέσων και η κατακόρυφη αύξηση της χρήσης των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης μέσα στον καταγιισμό πληροφοριών έχει περιπλέξει τον ρόλο του δημοσιογράφου ως κατεξοχήν παραγωγού ειδήσεων. Τα ΜΜΕ κινητοποιούν τις μάζες ενισχύοντας περαιτέρω τις πεποιθήσεις του, ενώ το κοινό κατανέμεται όλο και περισσότερο σύμφωνα με τις πολιτικές του απόψεις, όπως διαπίστωσε το αμερικάνικο ινστιτούτο Pew Research Center (2019).

Ο Lewis (2018) τόνισε ότι ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού στις περισσότερες χώρες αντιμετωπίζει με δυσπιστία, επικριτική διάθεση ή ακόμη και με περιφρόνηση τα ειδησεογραφικά Μέσα Ενημέρωσης. Ο όγκος των πληροφοριών και ο επαναλαμβανόμενος πολλαπλασιασμός των πηγών ενημέρωσης εγκυμονεί κινδύνους και προκαλεί σύγχυση ανάμεσα στην εξακρίβωση της αλήθειας ή κάποιες προσπάθειες χειραγώγησης (Poulet, 2009).

Η επίδραση της ψηφιακής τεχνολογίας στο χώρο της ενημέρωσης και επικοινωνίας οδηγεί στην «αυτοματοποίηση» των ΜΜΕ (Βούλγαρη, 2021). Το διαδίκτυο ανατρέπει τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε και αξιοποιούμε την νοημοσύνη μας (Carr, 2013). Σύμφωνα με τον Poulet (2009):

«Το Μέσο δεν είναι μόνο το μήνυμα αλλά ελέγχει αυτό που βλέπουμε και πώς το βλέπουμε. Με το να δεχόμαστε ολοένα και περισσότερα δεδομένα, γινόμαστε οι νευρώνες του Διαδικτύου ενώ, παράλληλα, ανταποκρινόμαστε στις εμπορικές επιταγές αυτής της τεράστιας μηχανής»

Η υπονόμηση της εμπιστοσύνης στα ΜΜΕ συνδέεται τα τελευταία χρόνια με τις «ψεύτικες ειδήσεις» που κατακλύζουν το διαδίκτυο, την χειραγώγηση των Μέσων με την χρήση αλγοριθμικών μηχανισμών και την ανεξέλεγκτη εξάπλωση του περιεχομένου των ΜΚΔ. Όπως διαπιστώνουν οι Knuutila, Neudert, & Howard (2020), η παραπληροφόρηση λειτουργεί ως «εργαλείο» χειραγώγησης εντείνοντας την πολωμένη κοινή γνώμη για βασικά ζητήματα πολιτικής, ενώ υπονομεύει την εμπιστοσύνη του κοινού ως προς τα εκλογικά αποτελέσματα.

Σε παγκόσμιο επίπεδο, η ραγδαία εξάπλωση της πολιτικής παραπληροφόρησης στο διαδίκτυο αποτελεί χαρακτηριστικό των προεκλογικών εκστρατειών και εκλογικών αναμετρήσεων. Οι αναρίθμητες πηγές του διαδικτύου και των κοινωνικών δικτύων δεν μπορούν να εξασφαλίσουν την εγκυρότητα της ενημέρωσης. Ο Ραμονέ (2011) υποστήριξε ότι η κοινωνία έχει κυριολεκτικά κατακλυστεί από τα ΜΜΕ με αποτέλεσμα ο πολλαπλασιασμός των ειδήσεων να οδηγεί και σε ανησυχητική αύξηση της χειραγώγησης και των παραποιημένων γεγονότων.

Τα δεδομένα από τις διαδικτυακές πλατφόρμες συλλέγονται και αναλύονται σε πραγματικό χρόνο και η στόχευση προβλέπει την συμπεριφορά των δυνητικών ψηφοφόρων. Η στόχευση του κοινού επιτυγχάνεται με τον «βομβαρδισμό» εξατομικευμένου περιεχομένου στις πλατφόρμες Κοινωνικής Δικτύωσης και συγκεκριμένα με την χρήση άρθρων, διαφημίσεων και βίντεο. Ο αντίκτυπος της φιλτραρισμένης πραγματικότητας αναδείχθηκε στις προεδρικές εκλογές των Ηνωμένων Πολιτειών του 2016. Σύμφωνα με έρευνα της μη κερδοσκοπικής οργάνωσης Knight Foundation, ένα μήνα πριν από τις αμερικανικές εκλογές του 2016, πάνω από 6,6 εκατομμύρια αναρτήσεις στο Twitter, συνδέθηκαν με ψευδείς ειδήσεις και θεωρίες συνωμοσίας. Αν και η συντριπτική πλειονότητα των ψευδών ειδήσεων προέρχονταν από λογαριασμούς που υποστήριξαν το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και συγκεκριμένα τους λογαριασμούς του Donald Trump, ωστόσο σημαντικό μέρος των ψευδών ειδήσεων αναδείχθηκε και από φιλελεύθερους ή δημοκρατικούς λογαριασμούς.

Επιπλέον, ερωτηματικά έχει προκαλέσει η παρεμβολή της Ρωσίας στις αμερικανικές εκλογές καθώς σύμφωνα με την East StratCom που επικαλείται την έκθεση της αμερικανικής Γερουσίας, κατά την

διάρκεια της προεκλογικής περιόδου του 2016, και συγκεκριμένα την περίοδο από 1η Σεπτεμβρίου έως 15 Νοεμβρίου του 2016, οι αυτοματοποιημένοι λογαριασμοί bots που συνδέονται με τη Ρωσία μοίρασαν αναρτήσεις που σχετίζονται με το Ντόναλντ Τραμπ σχεδόν 470.000 φορές .

Η χρήση ψηφιακών τεχνολογιών ενδέχεται να συμβάλλει στην αύξηση της συμμετοχής των ψηφοφόρων στις εκλογές (Mayer, 2019). Ωστόσο, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι η τεχνολογία και οι αλγόριθμοι δεν είναι ουδέτεροι, αλλά εμπεριέχουν πεποιθήσεις των δημιουργών τους. Οι αλγόριθμοι δεν έχουν αντικειμενικότητα, αλλά συνήθως εκφράζουν κάποια προτίμηση, η οποία μάλιστα είναι συστηματική. Επομένως χρήζει περαιτέρω διερεύνησης η επιρροή στο κοινό με την χρήση μεθόδων τεχνητής νοημοσύνης στο πλαίσιο των εκλογικών διαδικασιών. Στοχευμένα διαφημιστικά μηνύματα επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την αντιληπτική μας ικανότητα, ενώ σύμφωνα με την Mayer (2019), οι αλγόριθμοι θέτουν σε κίνδυνο την αρχή της «ελεύθερης επιλογής».

Με την εφαρμογή των μεθόδων μικρο-στόχευσης «microtargeting» χρησιμοποιούνται τα δεδομένα των δυνητικών ψηφοφόρων με σκοπό την προώθηση εξατομικευμένων διαφημίσεων ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις τους (Nott, 2020). Ανθρώπινες παρεμβάσεις με την βοήθεια της τεχνητής νοημοσύνης καθιστούν το οικοσύστημα των Κοινωνικών Μέσων ευάλωτο σε φαινόμενα παραπληροφόρησης, όπως και σε σκόπιμη διάδοση και εξάπλωση παραπλανητικού περιεχομένου με σκοπό να επηρεάσουν τον πολιτικό διάλογο και τις εκλογικές διαδικασίες.

Μέσα σε αυτό το ταχέως μεταβαλλόμενο τοπίο των Νέων Μέσων και των συντονισμένων προσπαθειών διάδοσης ψευδών πληροφοριών και χειραγώγησης των ψηφοφόρων ένα εύλογο ερώτημα που τίθεται είναι εάν μπορούμε να μιλάμε για ελεύθερες και δίκαιες εκλογές στη ψηφιακή εποχή.

Το κοινό, από την άλλη, αναζητά πληροφόρηση σε εναλλακτικές πηγές, ενώ όλο και περισσότερο επιδιώκει την δυνατότητα συμμετοχής και παρέμβασης στη διαδικασία παραγωγής και διάδοσης της πληροφορίας. Στη κοινωνία των δικτύων όμως μπορούμε να δημιουργήσουμε τα Μέσα που μας αξίζουν; Σε μια εποχή που η ποιότητα αποτελεί ζητούμενο μπορεί να διασφαλιστεί η διαφάνεια, η πολυφωνία, η καινοτομία, η έρευνα και η ανάδειξη θεμάτων που απασχολούν πράγματι την κοινή γνώμη;

2 Θεωρητικό Πλαίσιο

Όπως διαπίστωσε ο Lewandowsky et al. (2020): «Τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης μπορούν να έχουν αιτιώδη επίδραση στην πολιτική συμπεριφορά ευρύτερων κοινωνικών ομάδων, συμπεριλαμβανομένης της υποκίνησης επικίνδυνης συμπεριφοράς, όπως ρητορική μίσους ή ακόμη και εγκλήματα μίσους». Στις προεκλογικές εκστρατείες οι ψηφοφόροι επηρεάζονται ως προς την διαμόρφωση της τελικής τους απόφασης ανάλογα με το ποιος υποψήφιος ή ποιο πολιτικό κόμμα εμφανίζεται πρώτα στις πρώτες θέσεις στα αποτελέσματα αναζήτησης της Google.

Οι παγκόσμιοι τεχνολογικοί κολοσσοί, το Facebook και η Google, κατηγορήθηκαν για χειραγώγηση των εκλογικών διαδικασιών προκαλώντας σωρεία αντιδράσεων για θέσπιση ισχυρότερων κανόνων ως προς την χρήση των συστημάτων Τεχνητής Νοημοσύνης με σκοπό την προστασία της δημοκρατίας (Cadwalladr, 2019; & Taddeo et al., 2018). Η Brittany Kaiser, πρώην στέλεχος της Cambridge Analytica, παραδέχτηκε ότι τα εκλογικά συστήματα είναι «ανοιχτά σε κατάχρηση» (Cadwalladr, 2020), ενώ η ίδια περιγράφει το γεγονός ότι η εταιρεία σε μια τιτάνια προσπάθεια διασφάλισης της εκλογής του Ντόναλντ Τραμπ στις αμερικανικές προεδρικές εκλογές του 2016, εκμεταλλεύτηκε το «νομικό κενό» περί προστασίας της ιδιωτικής ζωής (Kaiser, 2020).

Παράλληλα, ισχυρίστηκε ότι το «σκάνδαλο» κατάχρησης προσωπικών δεδομένων του Facebook αποτέλεσε μέρος μιας πολύ μεγαλύτερης παγκόσμιας επιχείρησης όπου σε συνεργασία με κυβερνήσεις, υπηρεσίες πληροφοριών και εμπορικές εταιρείες καταβλήθηκαν προσπάθειες χειραγώγησης της κοινής γνώμης με πολλαπλές επιπτώσεις στην εθνική ασφάλεια (Cadwalladr, 2020).

Το αποτέλεσμα φάνηκε στις αμερικάνικες προεδρικές εκλογές του 2016: Ο Brad Pascale, υπεύθυνος της ψηφιακής καμπάνιας του Ντόναλντ Τραμπ δήλωσε ότι η προεκλογική του καμπάνια κατέγραψε διπλάσια ανταπόκριση συγκριτικά με εκείνη της υποψήφιας του Δημοκρατικού κόμματος Hillary Clinton, καθώς η Cambridge Analytica -η εταιρεία υπηρεσιών προπαγάνδας και ανάλυσης δεδομένων- χρησιμοποίησε προσωπικές πληροφορίες συγκεντρώνοντας 5.000 στοιχεία για κάθε Αμερικανό ψηφοφόρο με σκοπό να δημιουργήσει ένα σύστημα που θα μπορούσε να σκιαγραφήσει όλους τους μεμονωμένους ψηφοφόρους των ΗΠΑ και να τους στοχοποιήσει με εξαιρετικά εξατομικευμένα ψηφιακά βίντεο με βάση τα δεδομένα τους (Nott, 2020).

Τα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης επέτρεψαν αρχικά την άμεση και ταχύτατη ανταλλαγή απόψεων και πληροφοριών μεταξύ των χρηστών του διαδικτύου. Ωστόσο, η σχέση μεταξύ πολιτικών και ΜΚΔ χρήζει περαιτέρω διερεύνησης καθώς ο όγκος των πληροφοριών όπως και η ταχύτητα διάδοσης περιεχομένου αμφιβόλου ποιότητας στο διαδίκτυο (Vosoughi, et al., 2018) προκαλεί ερωτηματικά ως προς το εάν και κατά πόσο η παραπληροφόρηση μπορεί να επηρεάσει τις πολιτικές διαδικασίες και κατ' επέκταση τα εκλογικά αποτελέσματα (Benkler, et al., 2018; Grinberg, et al., 2019; Allcott και Gentzkow, 2017).

Το βρετανικό Oxford Internet Institute που πραγματοποιεί επί σειρά ετών έρευνες για τις πλατφόρμες κοινωνικών Μέσων κατά τη διάρκεια πολιτικών κρίσεων και εκλογών διερευνά την προγραμματιστική προπαγάνδα (computational propaganda) ορίζοντάς την ως τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται «αλγόριθμοι, αυτοματισμοί και ανθρώπινες παρεμβάσεις για τη σκόπιμη διάδοση της παραπληροφόρησης στον κυβερνοχώρο».

Το Twitter λειτουργεί ως πολιτικό εργαλείο που επιτρέπει να μεταδίδεις σε πραγματικό χρόνο την προεκλογική σου ατζέντα. Το σύστημα αυτό ενδιαφέρει τα πολιτικά κόμματα καθώς όπως διαπίστωσε ο Roulet (2009), θεωρούν ότι μπορούν να ενημερώνουν τα μέλη τους με σχετικά χαμηλό κόστος, ενώ σε ανύποπτο χρόνο μεταδίδονται οι ανακοινώσεις των πολιτικών αρχηγών ή υποψηφίων.

Αν παρατηρήσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι πολιτικοί επικοινωνούν σήμερα, είναι πολύ διαφορετικός συγκριτικά με τις προηγούμενες δεκαετίες. Σήμερα αξιοποιούν επενδύουν στις πλατφόρμες Κοινωνικής Δικτύωσης, όπως το Twitter. «Υπάρχει μήπως κάποιο όφελος από την επικοινωνία με πλατφόρμες όπως το Twitter»; διερωτήθηκε η καθηγήτρια marketing του πανεπιστήμιου Wharton, Pinar Yildirim.

Σε έρευνα που διεξήχθη από την ίδια, μεμονωμένοι υποψήφιοι που δημιούργησαν λογαριασμό στο Twitter ή στο Facebook παρατήρησαν σημαντική αύξηση ως προς το ποσοστό δημοφιλίας τους από 1% έως 3% σε σχέση με το πόσο θα είχαν επιτύχει να αυξήσουν το ποσοστό μέσω διετούς προεκλογικής καμπάνιας (Yildirim, 2020). Αν και τα παραδοσιακά πολιτικά debate δεν αντικαθίστανται πλήρως, ωστόσο η επιρροή στη δημόσια σφαίρα με την χρήση των social media αποτελεί στρατηγικό εργαλείο επικοινωνίας για μια πιο μεθοδική και αποτελεσματική προεκλογική καμπάνια.

3 ΜΜΕ και πολιτικά κόμματα-Επιδραστηκότητα των ΜΚΔ

Η πολιτική επικοινωνία είναι διαρκώς μεταβαλλόμενη, γεγονός που συνδέεται με τις τεχνολογικές εξελίξεις. Αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση η προσαρμογή στα νέα δεδομένα και στις απαιτήσεις των καιρών των γρήγορων μεταβολών με την χρήση των νέων Μέσων για την διάδοση πολιτικών μηνυμάτων. Τα Μέσα χρησιμοποιούν τα πολιτικά ζητήματα στον ειδησεογραφικό τους πυρήνα. Τα ΜΜΕ στο σύνολό τους συνιστούν ισχυρή αναγκαιότητα για τα πολιτικά κόμματα. Ως προς την επιρροή του περιεχομένου των Μέσων στην πολιτική συμπεριφορά αναφέρεται η θεωρία της μιντιακής δυσανεξίας «mediamalaise theory» και η θεωρία της κινητοποίησης «mobilization theory» (Newton, 1999). Σύμφωνα με την πρώτη, τα Μέσα έχουν αρνητικό αντίκτυπο στις σύγχρονες δημοκρατίες αυξάνοντας την πολιτική απάθεια, την αποξένωση και τον κυνισμό, ενώ σύμφωνα με την δεύτερη ενισχύεται το πολιτικό ενδιαφέρον και η συμμετοχή. (Δεμερτζής & Παπλιάκου, 2007).

Παράλληλα έχουν αλλάξει και οι διαδικασίες διεξαγωγής των προεκλογικών εκστρατειών. Σήμερα, παρατηρείται στροφή στις πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης. Οι πολιτικοί στα πλαίσια της δημοφιλίας αυτών τις χρησιμοποιούν για να διαδώσουν τις απόψεις τους και να επηρεάσουν εν μέρει την εκλογική συμπεριφορά δίνοντας έμφαση στις προεκλογικές τους καμπάνιες προσεγγίζοντας στοχευμένο κοινό.

Σύμφωνα με την συγγραφέα και ερευνήτρια, Ζιζή Παπαχαρίση, η οποία διερευνά επί σειρά ετών τον ρόλο του διαδικτύου στο δημόσιο διάλογο, ισχυρίστηκε σε συνέντευξη της στην Καθημερινή ότι: «Οι πολίτες συμμετέχουν πιο ενεργά όταν οι πολιτικοί χρησιμοποιούν τα κοινωνικά δίκτυα αμφίδρομα και νιώθουν ότι η άποψη τους μετράει» (Οικονόμου, 2014). Παρόλο βέβαια που τις περισσότερες φορές οι αμφίδρομες επικοινωνιακές και διαδραστικές προϋποθέσεις πληρούνται, οι πολιτικοί τείνουν να αξιοποιούν τα ΜΚΔ με μονοδιάστατο τρόπο, δηλαδή μόνο για την προβολή τους. «Όταν οι πολίτες αισθάνονται εξαπατημένοι και απογοητευμένοι από τους εκλεγμένους αντιπροσώπους τους, είναι σημαντικό να αφιερώνεις περισσότερο χρόνο για να ακούς παρά να μιλάς», τόνισε συγκεκριμένα η ίδια.

Οι εκλογές του 2019 ανέδειξαν τον ρόλο των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ως ισχυρά εργαλεία προεκλογικών εκστρατειών από τους πολιτικούς δρώντες. Οι ειδήσεις με παραπλανητικό ή ψευδές περιεχόμενο είναι ευρέως διαδεδομένες κατά την διάρκεια των εκλογικών διαδικασιών και άλλων κρίσιμων περιόδων χειραγωγώντας σε αρκετές περιπτώσεις την κοινή γνώμη (Marchal, Kollanyi, Neudert & Howard, 2019).

Το διαδίκτυο αποτελεί μέσο υποδοχής της διαφήμισης αποσπώντας μερίδια αγοράς από τα άλλα Μέσα (Ραμόνε, 2011). Η πολιτική διαφήμιση στο διαδικτυακό περιβάλλον υλοποιείται και επιτυγχάνεται με την χρήση δεδομένων που έχουν συλλεχθεί από πολίτες με κατηγοριοποίηση των ψηφοφόρων (με βάση τις πολιτικές τους πεποιθήσεις και την κοινωνική-οικονομική τους κατάσταση) και χρήση συγκεκριμένων μηνυμάτων που πολλαπλασιάζουν τον επηρεασμό τους. Οι μηχανισμοί χειραγώγησης έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην εξάπλωση των προεκλογικών εκστρατειών. Εκτός από τις επικοινωνιακές καμπάνιες στις επίσημες ιστοσελίδες των κομμάτων στα ΜΚΔ, κατά την διάρκεια των εκλογικών διαδικασιών του 2019 παρατηρήθηκε ότι δημιουργήθηκαν σε ανύποπτο χρόνο «κομματικοί στρατοί» από ψεύτικους λογαριασμούς, σε μια προσπάθεια πρόωθησης συγκεκριμένων πολιτικών απόψεων και θέσεων (Καραμαγκάλης, 2018).

4 Το ελληνικό Twitter κατά την προεκλογική περίοδο των εκλογών του 2019

Σύμφωνα με το ερευνητικό έργο «The Politicians on Social Media» (<https://politiciansonsocialmedia.com/>) πάνω από 12.000 πολιτικοί χρησιμοποιούν το Twitter από 154 χώρες. Συγκεκριμένα, το 2021 στην Ελλάδα, 239 πολιτικοί έχουν ενεργό λογαριασμό Twitter. Οι Haman και Školník (2021) διαπίστωσαν ότι στις εκλογικές αναμετρήσεις του 2019 τα πολιτικά κόμματα και οι υποψήφιοι στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης υπήρξαν πιο ενεργοί στο Twitter και δημοσίευαν αρκετό συχνά περιεχόμενο.

Στην παρούσα έρευνα το διάστημα που διερευνάται είναι το προεκλογικό διάστημα του 2019 το περιεχόμενο των ειδήσεων και οι πληροφορίες που διαχύθηκαν το διάστημα πριν την διεξαγωγή των εκλογών του 2019 στο Twitter.

Το συγκεκριμένο διάστημα παρατηρήθηκε αύξηση της χρήσης των πλατφορμών κοινωνικής δικτύωσης των πολιτικών υποψηφίων. Σχετικό παράδειγμα αποτελεί η περίοδος πριν τις ευρωεκλογές του 2019 κατά την οποία οι επικεφαλής των κομμάτων αλλά και οι υποψήφιοι ευρωβουλευτές αύξησαν τον αριθμό των δημοσιεύσεων τους στο Twitter. Επιπλέον, το ίδιο διάστημα προέκυψε σκόπιμη παραπληροφόρηση στην Ελλάδα αλλά και σε χώρες της Ευρώπης, με στόχο την καλλιέργεια κλίματος υπέρ ή κατά συγκεκριμένων πολιτικών προσώπων καθώς και την ενίσχυση ή αποδόμηση πολιτικών προγραμματικών θέσεων των πολιτικών κομμάτων (Βούλγαρη, Καρεκλά & Σκαμνάκης, 2020).

Σημαντικό εύρημα που διαπιστώθηκε στη χώρα μας κατά την διάρκεια των προεκλογικών εκστρατειών για τις ευρωεκλογές και τις εθνικές εκλογές του 2019 είναι ότι το περιεχόμενο που κυκλοφόρησε στο Twitter ήταν κατά κύριο λόγο αναδημοσιεύσεις σε συνδυασμό με το γεγονός ότι πολλοί λογαριασμοί δημιουργήθηκαν εκείνη την περίοδο. Τα παρακάτω δεδομένα προκύπτουν σε συνεργασία με το ερευνητικό εργαλείο Media Watch (<https://elections.mediawatch.io>), το οποίο παρακολουθεί την δραστηριότητα των λογαριασμών στο twitter σε πραγματικό χρόνο και παράλληλα κάνει χρήση έξυπνων αλγορίθμων και τεχνητής νοημοσύνης για να χαρακτηρίσει εάν ένας λογαριασμός στο Twitter είναι αυτοματοποιημένος ή όχι. Αναζητήθηκαν οι λογαριασμοί που διατηρούσαν στο Twitter Έλληνες πολιτικοί και υποψήφιοι ευρωβουλευτές με μεγάλο αριθμό ακολούθων και υψηλή δραστηριότητα διαμοιρασμού περιεχομένου. Διερευνήθηκε επίσης και η δραστηριότητα των λογαριασμών των εκλογικών συνδυασμών και των ηγετών των κομμάτων που ανήκαν. Μελετήθηκε ο αριθμός φίλων(friends) και ακολούθων (followers) όπως και διάδραση (sharing - interaction) των λογαριασμών αυτών τον Μαΐο του 2019.

Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι το συγκεκριμένο διάστημα υπήρχε μέρα όπου δημιουργήθηκαν πάνω από 4500 λογαριασμοί χωρίς να γνωρίζεις αν είναι από συγκεκριμένο κόμμα, γνωρίζεις ωστόσο ότι προωθούν π.χ προϊόν της ΝΔ. Την 26η Μαΐου 2019, δημιουργήθηκαν σχεδόν 3700 λογαριασμοί, κάτι που μπορεί να θεωρηθεί δυσανάλογο. Το περιεχόμενο που διέρρηε εκείνες τις ημέρες ήταν κυρίως για την Συμφωνία των Πρεσπών, ρητορική μίσους ανάμεσα στα δύο μεγάλα κόμματα (Νέα Δημοκρατία-ΣΥΡΙΖΑ) και αρκετό περιεχόμενο προερχόμενο από την ακροδεξιά παράταξη της Χρυσής Αυγής. Επιπλέον, την τελευταία εβδομάδα πριν την διεξαγωγή των ευρωεκλογών, η Χρυσή Αυγή απέκτησε ασυνήθιστη δραστηριότητα. Τα 2/3 του περιεχομένου που παράχθηκε στις ευρωεκλογές ήταν προϊόν αναδημοσίευσης, δεν ήταν πρωτογενές. Σχεδόν ένα ποσοστό 20% ήταν πρωτογενές περιεχόμενο ενώ το υπόλοιπο δευτερογενές.

Εντύπωση προκαλεί επίσης το γεγονός ότι οι Έλληνες πολιτικοί δεν παρήγαγαν σχεδόν καθόλου ανακοινώσεις στα social media για τα προγράμματα των κομμάτων τους. Μόνο από τα κορυφαία

στελέχη παρατηρήθηκε η τάση ανάδειξη ορισμένων θέσεων, ενώ οι υπόλοιποι λογαριασμοί δεν είχαν καμία αναφορά. Παρατηρήθηκε επίσης ότι ορισμένοι πολιτικοί σε ανύποπτο χρόνο δημιούργησαν εντυπωσιακά αυξημένο αριθμό δημοσιεύσεων παρά την χαμηλή τους δραστηριότητα τους προηγούμενους μήνες. Εμφανίζεται λοιπόν σε γενικές γραμμές για το διάστημα των ευρωεκλογών του 2019 να είναι μειωμένο το περιεχόμενο καθώς δεν υπήρχαν πολλές πολιτικές θέσεις ή προγραμματιστικές δηλώσεις. Μπορεί να υποστηριχθεί η άποψη ότι έγινε κυρίως προσπάθεια ανάδειξης και προβολής προσώπων και πολιτικών ηγετών και λιγότερο ανάδειξη προγραμματικών θέσεων. Παρατηρήθηκε αναπαραγόμενο περιεχόμενο αλλά δεν υπάρχουν τοποθετήσεις των προγραμματικών θέσεων των κομμάτων. Οι πολιτικοί δρώντες επιδίωξαν να δείξουν ότι είναι «ενεργοί» στο χώρο του Twitter αυξάνοντας προεκλογικά τα tweets με «στρατό» ακολούθων και στοχευμένο περιεχόμενο παρά να μπουν σε πραγματικό διάλογο με το κοινό τους.

5 Συμπεράσματα

Το Twitter, παρά τις μεθόδους επηρεασμού που χρησιμοποιεί για να αυξήσει την δημοτικότητα προσώπων και κομμάτων (όπως τα bots και τα trolls), ως πλατφόρμα λειτουργεί ως πιο δημοσιογραφικό Μέσο Κοινωνικής Δικτύωσης αλλά και ως πολιτικό εργαλείο. Το κοινό είναι πιο στοχευμένο και στο συγκεκριμένο Μέσο αναπτύσσονται συζητήσεις γύρω από κοινωνικά και πολιτικά θέματα όπως και για τις εκλογές. Προσφέρει σαφώς μια πιο άμεση εικόνα της ατζέντας που κυριαρχεί στο διαδίκτυο και έχει μεγαλύτερη απήχηση σε έκτακτα γεγονότα.

Τα ΜΚΔ στο σύνολό τους δεν είναι απλώς τεχνολογικά εργαλεία, αλλά καθίστανται σχεδόν απαραίτητα, καθώς στα πλαίσια της δημοφιλίας τους λειτουργούν ως μέσο αξιοποίησης των πολιτικών. Ωστόσο, η διαμόρφωση των προεκλογικών εκστρατειών, η προώθηση της πολιτικής ατζέντας και η πολιτική διαφήμιση με την χρήση των ΜΚΔ δεν φαίνεται να αποσκοπούν τόσο στην αλληλεπίδραση των πολιτών με τους πολιτικούς, όσο σε έναν επιπλέον τρόπο αυτοπροβολής.

Στις εκλογές του 2019 σύγχρονα εργαλεία παραπληροφόρησης στον κυβερνοχώρο, όπως τα trolls και τα bots, έλαβαν ανησυχητικές διαστάσεις υποσκάπτοντας ακόμη και τα θεμέλια της δημοκρατίας. Τεχνικές χειραγώγησης φαίνεται να διαδραματίζουν πλέον καθοριστικό ρόλο σε προεκλογικές περιόδους ασκώντας επιρροή στην κοινή γνώμη. Η παραπληροφόρηση λειτουργεί ως εργαλείο χειραγώγησης της κοινής γνώμης, ενώ ψευδείς ειδήσεις και ανακριβείς πληροφορίες λειτούργησαν στις εκλογές του 2019 υπέρ ή κατά συγκεκριμένων κομμάτων ή πολιτικών προσώπων. Τέτοια φαινόμενα υποσκάπτουν την ακεραιότητα των πολιτικών διαδικασιών και κατ' επέκταση τις δημοκρατικές διαδικασίες. Οφείλουμε όλοι μας να προβληματιστούμε περισσότερο σχετικά με τον τρόπο τον οποίο αλληλοεπιδρούμε με τις πληροφορίες που εντοπίζουμε στο διαδίκτυο καθώς, όπως διαπίστωσε η Starbird (2019), οι προσπάθειες επηρεασμού και χειραγώγησης προέρχονται αρκετά συχνά από τις διαδικτυακές κοινότητες που έχουμε δημιουργήσει εμείς οι ίδιοι.

Σημείωση: Η παρούσα δημοσίευση αποτελεί τμήμα της υλοποίησης της διδακτορικής διατριβής που συγχρηματοδοτήθηκε από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», 2014-2020, στο πλαίσιο της Πράξης «Ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού μέσω της υλοποίησης διδακτορικής έρευνας-Υποδράση 2: Πρόγραμμα χορήγησης υποτροφιών ΙΚΥ σε υποψηφίους διδάκτορες των ΑΕΙ της Ελλάδας.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Βούλγαρη, Θ., Καρεκλά, Σ. & Σκαμνάκης, Α. (2020). «Ενημέρωση και Δημοκρατία» Στο Ε. Αντωνιάδης (επιμ.). *Β' Επιστημονικό Συμπόσιο Πισσουρίου (Κύπρος) 19 - 20 Οκτωβρίου 2019*, Λευκωσία: Εκδόσεις Κώστα Επιφανίου, 203-218.

Βούλγαρη, Θ. (2021). «Θέματα Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης και Διεπιστημονικές προσεγγίσεις» Στο Θ.Θάνος, κ.α (επιμ.). *Πρακτικά 4ου πανελλήνιου Συνεδρίου Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης «Ανθρώπινα Δικαιώματα και Εκπαίδευση: Ξενοφοβία, ομοφοβία, σχολική βία, ενιαία εκπαίδευση» [Τόμος III] 2-4 Οκτωβρίου 2020*, Ιωάννινα.

Καθημερινή (2021). «Το Twitter έφθασε τους 192 εκατ. χρήστες». (10/2/2021) Στο: <https://www.kathimerini.gr/life/technology/561258520/to-twitter-efthase-toys-192-ekat-christes/> Πρόσβαση: [7-6-2021].

Καραμαγκάλης, Γ. (2018) . Ο Πόλεμος Των Τρολς – Κομματικοί Στρατοί Και Προπαγάνδα Στο Twitter. (20/08/2018) Στο: https://karamagalis.com/twitter_trolls/ Πρόσβαση: [30-5-2021].

Κουντούρη, Μ. Φ. (2011). *Πολιτική δημοσιότητα και εξουσία-Κόμματα και ΜΜΕ στην Ελλάδα τη δεκαετία του 2000*. Αθήνα: Εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΩ-ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΡΔΑΝΟΣ.

Οικονόμου, Τ. (2014). “Πολιτικοί, Social Media και Επικοινωνία”. Η Καθημερινή. 30/05/2014 Στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/interviews/769549/politikoι-social-media-kai-epikoinonia/> [10-6-2021].

Πουλέ, Μ.(2009). *Το τέλος των εφημερίδων και το μέλλον της ενημέρωσης*. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ.

Ραμονέ, Ι. (2011). *Η έκρηξη της δημοσιογραφίας. Από τα μέσα της μαζικής ενημέρωσης στη μαζικότητα των μέσων ενημέρωσης*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Ξενόγλωσση

Allcott, H. & Gentzkow, M. (2017). “Social media and fake news in the 2016 election”. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2): 211–236.

Cadwalladr, C. (2019). “A digital gangster destroying democracy: the damning verdict on Facebook”. *The Guardian*. 18/02/2019 Στο: <https://www.theguardian.com/technology/2019/feb/18/a-digitalgangster-destroying-democracy-the-damning-verdict-on-facebook>. Πρόσβαση: [13.06.2021].

Cadwalladr, C. (2020). “Fresh Cambridge Analytica leak ‘shows global manipulation is out of control’”. *The Guardian*. 4/1/2020 Στο: <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/jan/04/cambridge-analytica-data-leak-global-election-manipulation> Πρόσβαση: [05.05.2021].

Carr, N. (2013). *The Big Switch: Rewiring the World, from Edison to Google Paperback*. New York: W. W. Norton & Company.

Haman, M. & Školník, M. (2021). “Politicians on Social Media. The online database of members of national parliaments on Twitter”. *Profesional de la información*, 30 (2), e300217. Doi: [10.3145/epi.2021.mar.17](https://doi.org/10.3145/epi.2021.mar.17)

Lewandowsky, S. (2020). The ‘post-truth’ world, misinformation, and information literacy: A perspective from cognitive science. Στο Goldstein, S. (Ed.), *Informed societies—Why information literacy matters for citizenship, participation and democracy* (σελ. 69–88). Facet Publishing.

Lewis, S.C. (2018). "Lack of trust in the news media, institutional weakness, and relational journalism as a potential way forward". *SAGE Journals*, 20 (1) : 44-47. Doi: 10.1177/1464884918807597.

Marchal, N., Kollanyi, B., Neudert, L.-M., Howard, P. N. (2019). "Junk news during the EU parliamentary elections". Project on Computational Propaganda, Oxford Internet Institute, Oxford University. Στο: <https://comprop.oii.ox.ac.uk/research/eu-elections-memo/> Πρόσβαση: [16.06.2021].

Nott, L. (2020). "Political Advertising on Social Media Platforms". *ABA Groups*. 26/06/2020 Στο: https://www.americanbar.org/groups/crsj/publications/human_rights_magazine_home/voting-in-2020/political-advertising-on-social-media-platforms/ Πρόσβαση: [10.06.2021].

Pew Research Center (2019). Sizing Up Twitter Users. Technical report.

Starbird, K. (2019). "Disinformation's spread: bots, trolls and all of us". *Nature*. 24/7/2019 Στο: <https://www.nature.com/articles/d41586-019-02235-x> Πρόσβαση: [11.06.2021].

Taddeo, M. & Floridi, L. (2018). "How AI can be a force for good". *Science Magazine*, 361(6404): 751–752. Doi: 10.1126/science.aat5991 PMID: 30139858.

Vosoughi, S., Roy, D. & Aral, S. (2018). "The spread of true and false news online". *Science* 359(6380): 1146–1151.

Woolley, S.C. & Howard, P. N. (2018). *Computational propaganda: Political parties, politicians, and political manipulation on social media*. New York: Oxford University Press.

Yildirim, P. (2020). "How Is Social Media Shaping Political Campaigns". 17/08/2020 Στο: <https://knowledge.wharton.upenn.edu/article/how-social-media-is-shaping-political-campaigns/> Πρόσβαση: [07.06.2021].

Δέσμες προβληματισμών: Η δομή της «χοάνης της αιτιότητας» στη συγκυρία των τριπλών εκλογών του 2019

Αλέξανδρος-Χρήστος Γκοτινάκος¹

¹ Φοιτητής, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Περίληψη. Στο κείμενο επιχειρείται μια διερεύνηση των –εμφανών και λανθάνοντων– ιδεολογικών παραγόντων που φάνηκαν εντονότεροι κατά τη συγκυρία των τριπλών εκλογών του 2019. Με τη βοήθεια της παραγοντικής ανάλυσης αποδεικνύεται πως αυτοί μπορούν να συνοψιστούν σε τέσσερις διαστάσεις που αφορούν: α) μετά-υλιστικές αξίες, β) οικονομικό-πολιτικές αξιολογήσεις, γ) πολιτικό κυνισμό, και, τέλος, δ) συνολική πολιτική τοποθέτηση. Ξεχωρίζουν, ακόμα, η φόρτωση των αξιολογήσεων της κυβέρνησης στον παράγοντα των μετά-υλιστικών αξιών, και εκείνη των αξιολογήσεων της ΕΕ στον παράγοντα οικονομικό-πολιτικών αξιολογήσεων, που φαίνεται να συνδέονται με την υποχώρηση της διαίρεσης μνημόνιο-αντιμνημόνιο.

Λέξεις Κλειδιά: Εκλογική Συμπεριφορά, Παραγοντική Ανάλυση, Εκλογές 2019, Διαιρετικές Τομές.

1 Εισαγωγή

Τέσσερα χρόνια μετά την τελευταία κάλη του Σεπτεμβρίου 2015, το 2019 βρήκε τους πολίτες να αποφασίζουν για την εκπροσώπησή τους σε τρεις διαφορετικές πολιτικές αρένες, σε διάστημα ενός μήνα. Η πλήρωση ενός ολόκληρου εκλογικού κύκλου, στο διάστημα που μεσολάβησε, αποτελεί στοιχείο που είχε χαθεί στην πολιτική δίνη των τελευταίων ετών, όταν σειρά αναμετρήσεων -και κυβερνητικών σχηματισμών- διαδέχονταν η μια την άλλη. Σε αυτό το πλαίσιο, οι εκλογές του 2019, είχαν χαρακτήρα επίσημης καταγραφής των πολιτικών δυνάμεων, και μπορούν να ιδωθούν ως το συμπύκνωμα τάσεων που μόνο δημοσκοπικά ήταν ορατές μέχρι τότε.

Κύριος στόχος της μελέτης είναι να διερευνήσει τους σημαντικότερους ιδεολογικούς παράγοντες που καθόρισαν την ψήφο, και προς αυτό κινείται σε δύο επίπεδα. Στο πρώτο μέρος, εκκινούμε από το πολιτικό πλαίσιο και τα αποτελέσματα των εκλογών, προσπαθώντας να φθάσουμε σε ορισμένες πρώτες εκτιμήσεις για τα κίνητρα που προσδιόρισαν το αποτέλεσμα σε συγκεντρωτικό επίπεδο. Κινητοποιούμενοι από αυτές, εισερχόμαστε στο δεύτερο μέρος της μελέτης. Εδώ, αφού οριοθετήσουμε το θεωρητικό μας πλαίσιο, και προσδιορίσουμε τις μεθοδολογικές κατευθύνσεις που ακολουθήσαμε, παρουσιάζουμε τα ευρήματα παραγοντική ανάλυσης—διερευνητικής και επιβεβαιωτικής— που τρέξαμε. Το κείμενο κλείνει με μια σύντομη συζήτηση που αποσκοπεί να αναστοχαστεί θεωρητικά πάνω στα ευρήματα.

2 Οι Εκλογές

Η συγκριτικά με τα προηγούμενα χρόνια απουσία ανατρεπτικών πολιτικών εξελίξεων μπορεί να δώσει την εντύπωση μιας πολιτικά ασήμαντης τετραετίας. Εστιάζοντας στην πλευρά της πολιτικής προσφοράς, και ξεκινώντας από το 2015, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε συνοπτικά τις σημαντικότερες πολιτικές εξελίξεις, με σκοπό να αποδείξουμε το αντίθετο.

2.1 Βραδυφλεγής πολιτικά γεγονότα

Ευθύς μετά το δημοψήφισμα του Ιουλίου που απέρριπτε ρητά τις υπό πρόταση συνθήκες νέου Μνημονίου, και υπό την πίεση της διαφαινόμενης οικονομικής χρεοκοπίας, η κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ έσπευσε να υπογράψει το τρίτο κατά σειρά μνημόνιο. Πρόκειται για μια απόφαση με ευρείες συνέπειες. Για μία, αυτή η κίνηση της κυβέρνησης ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με τη μαξιμαλιστική ρητορική και τον ανενδοτισμό που έθεσε ο ΣΥΡΙΖΑ στο επίκεντρο του πολιτικού προφίλ που σφυρηλάτησε ρητορικά από τη θέση του διεκδικητή, τα έτη πριν γίνει κυβέρνηση. Ερχόταν δε και σε αντίθεση με την ίδια δυναμική που ώθησε το κόμμα στο κατώφλι της εξουσίας, την δυσαρέσκεια δηλαδή με την περιοριστική οικονομική πολιτική, έναντι της οποίας επιχείρησε να αποτελέσει εναλλακτική.

Πιο θεμελιακά, η επιλογή αυτή άφησε δίχως πολιτική εκπροσώπηση την δεύτερη πλευρά της διαίρεσης μνημόνιο-αντιμνημόνιο που έτμησε κάθετα τη διάταξη του κομματικού συστήματος, και με την οποία ο ΣΥΡΙΖΑ πολύ νωρίς είχε συνδεθεί, επιχειρώντας να αποτελέσει το κομματικό όχημα που θα συνέχιζε τις κινηματικές (αλλά όχι μόνο) δράσεις στο επίπεδο της επίσημης πολιτικής σκηνής. Στην ουσία, δε θα ήμασταν μακριά από την αλήθεια αν θεωρούσαμε αυτό το γεγονός αιτία κατάρρευσης της διαίρεσης, αφού έφερε σε σύγκλιση ως προς την κύρια κατεύθυνση οικονομικής πολιτικής, τα δύο κόμματα εξουσίας. Είναι εδώ που μπορεί να τοποθετηθεί η απαρχή ενός αντί-ΣΥΡΙΖΑ ρεύματος, όπως το αποκαλεί ο Νικολακόπουλος (2018), που σάρωσε την κοινή γνώμη. Το αποτέλεσμα έγινε αμέσως ορατό, αφού παρά τη ψήφο δεύτερης ευκαιρίας το Σεπτέμβριο του 2015, η ελαφρά οικονομική άνοδος που σημειώθηκε επί ΣΥΡΙΖΑ (διαΝΕΟσις, 2021) απέτυχε να μεταφρασθεί σε υποστήριξη προς την κυβέρνηση, που από την πρώτη κιόλας στιγμή είδε τη δημοτικότητά της να πλήττεται (Politico, 2021).

Μια ανάλογη εικόνα αναδύεται αν εξετάσει κανείς και το πεδίο των διεθνών σχέσεων. Ένα «εθνικό» ζήτημα, χρόνια μετέωρο, βρήκε τη λύση του με την υπογραφή της Συμφωνίας των Πρεσπών (Guardian, 2018), δεν εκλήφθηκε όμως θετικά από μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης (Armakolas, 2020). Η μετονομασία της γειτονικής χώρας σε Βόρεια Μακεδονία, με τις σημαντικές συμβολικές, και κατά συνέπεια, πολιτικές συνέπειες, άφησε το ΣΥΡΙΖΑ να κυβερνάει με τη στήριξη ανεξάρτητων βουλευτών μετά την αποχώρηση των ΑΝΕΛ, και τον απομόνωσε πολιτικά.

Στην ίδια γραμμή, οι διεθνείς υποχρεώσεις και ο αριστερός προσανατολισμός του κόμματος, κατέστησαν μονόδρομο την εντονότερη φορολόγηση των ήδη πληγμένων μεσοστρωμάτων (βλ. χαρακτηριστικά, in.gr, 2019a). Πέρα δηλαδή από τα παραπάνω, είναι αυτή η επιλογή που μάλλον βρίσκεται στη βάση της δυσαρέσκειας που κατευθύνθηκε προς τον ΣΥΡΙΖΑ. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η επίσημη έξοδος από το μνημόνιο στις 21 Αυγούστου 2018 βρέθηκε υπό τη σκιά της μεγάλης τραγωδίας που χτύπησε την Αττική, όταν οι πυρκαγιές στο Μάτι κόστισαν τις περιουσίες, και πρωτίστως τις ζωές, μεγάλου αριθμού ατόμων. Το ζήτημα χειρισμού της κατάστασης, και κατ' επέκταση η κυβερνητική αδυναμία, πολιτικοποιήθηκε και πιστώθηκε τόσο στους τοπικούς φορείς, όσο και στην κυβέρνηση, που από κοινού με τον χειρισμό της οικονομίας, θα αποτελούσαν σταθερά σημεία κριτικής από την αντιπολίτευση, και πρώτα από όλα από τη ΝΔ. Ήταν ένας ακόμα πόντος που ήρθε να προστεθεί στο παθητικό του κόμματος, με άλλα λόγια.

Η ΝΔ εκπροσωπώντας τον πυλώνα του παλιού δικομματισμού που βγήκε λιγότερο φθαρμένος από την κρίση, βρέθηκε ανανεωμένη με την νέα ηγεσία του Κ. Μητσοτάκη, και μέσω σκληρής αντιπολίτευσης προς τον ΣΥΡΙΖΑ, σφυρηλάτησε ένα νέο πολιτικό προφίλ, διαφοροποιούμενη κυρίως σε θέματα κουλτούρας, και διεκδικώντας την αξίωση επαρκέστερου χειρισμού σε οικονομικής φύσης θέματα. Με μία έννοια, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η προεκλογική περίοδος του 2019 ξεκίνησε λίγο μόνο διάστημα μετά τις εκλογές του 2015. Με πιο αυστηρούς όρους, ωστόσο, αυτή τοποθετείται ένα μήνα πριν την διενέργεια των Ευρωεκλογών, και χαρακτηρίστηκε από την κυριαρχία κοινωνικό-οικονομικών θεμάτων, με όλα τα κόμματα να κρατούν φιλική στάση προς την ΕΕ. (Poulakidakos, 2019). Στα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά της συγκαταλέγεται η διεύρυνση του δικαιώματος συμμετοχής σε όλους

άνω των 17 (μέχρι τότε το όριο βρισκόταν στα 18), καθώς και ένα ξαφνικό blitz επιδομάτων με στοχευμένο κοινωνιολογικό εύρος (in.gr, 2019b) , που ανακοινώθηκε πριν τις εθνικές εκλογές από την κυβέρνηση. Και τα δύο κατηγορήθηκαν από τη ΝΔ ως τεχνάσματα επηρεασμού του αποτελέσματος, και αν μια πρώτη ματιά στα δημογραφικά δεδομένα δείχνει πως το πρώτο δε θα μπορούσε να επιφέρει αξιόλογη μεταβολή, το δεύτερο δύσκολα θα μπορούσε να κρύψει τη σκοπιμότητά του, συμπέρασμα που μας εισάγει στη συζήτηση του αποτελέσματος.

2.2 Τα Αποτελέσματα

Σύμφωνα με τον πίνακα 1, το κύριο δίλημμα φαίνεται να ήταν αυτό μεταξύ «ψήφου εμπιστοσύνης» και «αλλαγής», όπως το εκφράστηκε από τον ΣΥΡΙΖΑ και τη ΝΔ, αντίστοιχα, με το δεύτερο να επικρατεί. Τα αποτελέσματα δείχνουν μια συσπείρωση του κομματικού συστήματος, με επανεπιβεβαίωση της δικομματικής δυναμικής. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης οι νεοεισερχόμενες δυνάμεις στο Κοινοβούλιο: πρόκειται για την ΕΛ και το ΜέΡΑ25. Πέρα από μία ανανέωση της κομματικής σκηνής, πιστοποιούν καλύτερα από κάθε τί άλλο, τη σημασία των πολιτικών εξελίξεων που συζητήσαμε παραπάνω. Τόσο η ΕΛ όσο και το ΜέΡΑ25 αναδύθηκαν μέσα από τις ευκαιρίες που δημιούργησαν οι πολιτικές αποφάσεις του ΣΥΡΙΖΑ: η υπογραφή της Συμφωνίας, και του τρίτου Μνημονίου, αντίστοιχα.

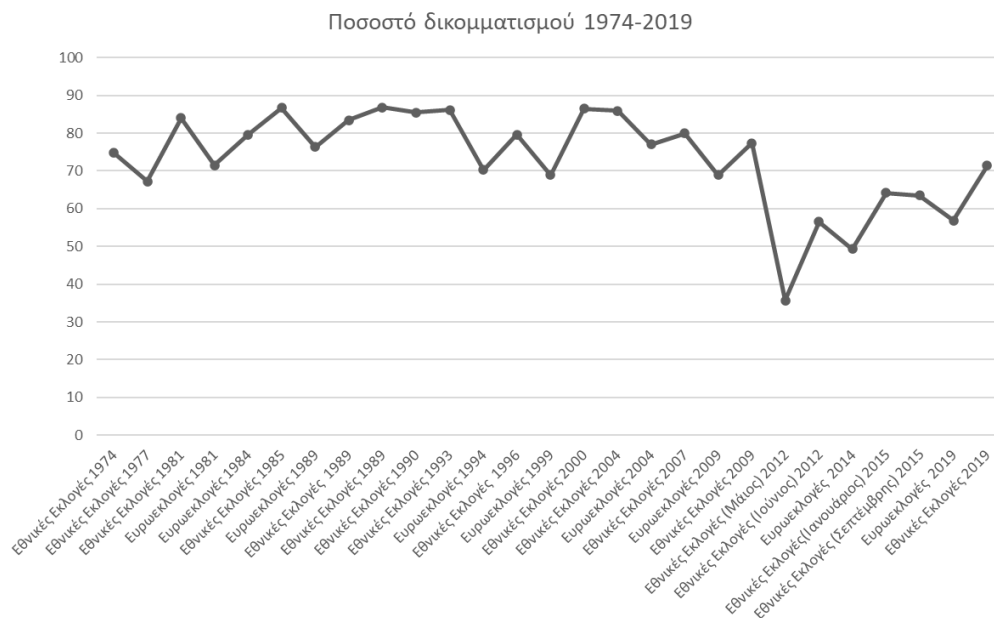
Εξετάζοντας συγκριτικά τις επιδόσεις των κομμάτων, ορισμένα μοτίβα γίνονται αμέσως ορατά. Οι Ευρωεκλογές του 2019 προηγήθηκαν των εθνικών εκλογών. Έτσι, βρέθηκαν στο τέλος του εκλογικού κύκλου, εμπíπτοντας στην κατηγορία των εκλογών-βαρόμετρο, που τείνουν να προειδοποιούν για τις τάσεις που θα εμπεδώσουν οι ερχόμενες εθνικές. Πράγματι, η νίκη της ΝΔ, που με τη μεγαλύτερη ιστορικά διαφορά μεταξύ πρώτου και δεύτερου κόμματος, απονομιμοποίησε την κυβέρνηση ώστε να ανακοινώσει πρόωρες εκλογές, θα πιστοποιούταν και στις δεύτερες.

Πίνακας 1: Αποτελέσματα επιλεγμένων αναμετρήσεων (Υπουργείο Εσωτερικών, 2021)

	Ευρωεκλογές 2014	Ευρωεκλογές 2019	Εθνικές Εκλογές 2015 (Σεπ.)	Εθνικές Εκλογές 2019	Ευρωεκλογές 2014-2019	Ευρωεκλογές- Εθνικές 2019
ΝΕΑ						
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	22.72	33.12	28.09	39.85	10.4 (+)	6.73 (+)
ΣΥΡΙΖΑ	26.56	23.75	35.46	31.53	2.8 (-)	7.78 (+)
ΚΙΝΑΛ	8.02	7.72	6.29	8.01	0.3 (-)	0.38 (+)
ΚΚΕ	6.11	5.35	5.55	5.3	0.76 (-)	0.5 (-)
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΥΣΗ		4.18		3.7		0.48 (-)
ΜέΡΑ25		2.99		3.44		0.45 (+)
ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ ΠΛΥΕΣΗ	9.39	4.87	6.99	2.93	4.52 (-)	1.94 (-)
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΕΝΩΣΗ		1.61		1.47		0.14 (-)
ΚΕΝΤΡΩΩΝ		1.45	3.44	1.24		0.21 (-)
ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ	6.61	1.52	4.09	-	5.09 (-)	
ΑΝΕΛ	3.46	8	3.69	-	2.66 (-)	
ΑΠΟΧΗ	40.67	41.31	43.84	42.22	0.64(+)	0.91(+)

Οι Ευρωεκλογές-βαρόμετρα, αξίζει να προσθέσουμε, μπορούν να χρησιμεύσουν σαν μια ευκαιρία, για τους εκλογείς, να εκφράσουν τη δυσαρέσκειά τους με την κυβέρνηση, υπό μορφή προειδοποίησης για τις επόμενες εκλογές (Van der Eijk & Franklin, 1996). Συνεχίζοντας να κοιτάμε τον πίνακα 1, μία τέτοια υπόθεση φαίνεται να επιβεβαιώνεται, και είναι συνεπής με τις υποθέσεις του μοντέλου εκλογών δεύτερης τάξης (Reif & Schmitt, 1980). Έτσι, σε σχέση με τις εθνικές, στις Ευρωεκλογές του 2019 βλέπει κανείς καλύτερες επιδόσεις για τα μικρότερα κόμματα, και αντίστοιχα μικρότερα ποσοστά για τα μεγάλα, με το κυβερνών κόμμα να υφίσταται τις μεγαλύτερες απώλειες, για να προλάβει να ανασυγκροτήσει την πολιτική του δύναμη την στιγμή της κοινοβουλευτικής κάλπης. Είναι, από την άλλη, συνηθισμένο να μην υπάρχουν σημαντικές διαφορές στα λευκά, και έτσι το πραγματικό πάζλ δεν είναι άλλο από την αποχή, που εμφανίζεται μεγαλύτερη στις εκλογές πρώτης τάξης. Ευρύτερα η αποχή εμφανίζεται σαν υπολογίσιμη δύναμη στην πολιτική σκηνή, με σαφή πολιτική αιτία (Μαυρή, 2020). Ωστόσο, η διαφορά που σημείωσε στις δύο αναμετρήσεις πιθανότατα έχει πρωτίστως να κάνει με δύο παράγοντες που οι Blais και Wass (2017) ονομάζουν συγκυριακούς, και υποστηρίζουν ότι ασκούν απευθείας επιρροή στην απόφαση συμμετοχής: το κόστος ψήφου, και τα κίνητρα. Λόγω καιρού και τουριστικής περιόδου μπορούμε να υποθέσουμε ότι το πρώτο ήταν υψηλότερο τον Ιούλη, αλλά και η ανάδειξη σαφούς νικητή από τις Ευρωεκλογές, που δεν παρείχε επαρκή κίνητρα για συμμετοχή λειτούργησε προς την ίδια κατεύθυνση.

Από τα παραπάνω, η «ιστορία τιμωρίας και σταθεροποίησης του κομματικού συστήματος», φράση με την οποία η Teregeroglou (2019) συνόψισε τις Ευρωεκλογές, φαίνεται αυταπόδεικτη. Γίνεται, δηλαδή, σαφές πως για μέρος του εκλογικού σώματος, η επιλογή του ΣΥΡΙΖΑ το 2015 θεωρήθηκε υπό το φως των εξελίξεων υποβέλτιστη, και πώς υπήρξε διάθεση τιμωρίας του κόμματος για τις μεταστροφές που ακολούθησε και ιδιαίτερα, για τη ματαίωση των μεγάλων προσδοκιών, που σε μεγάλο βαθμό ορίζουν το μέγεθος της απογοήτευσης (Bendor, Diermeier, Siegel, et al. 2011). Ταυτόχρονα, η επανευθυγράμμιση του κομματικού συστήματος γύρω από έναν νέο δικομματισμό είναι γεγονός (Γράφημα 1).

Γράφημα 1 Ποσοστό Δικομματισμού 1974-2019 (Υπουργείο Εσωτερικών, 2021)

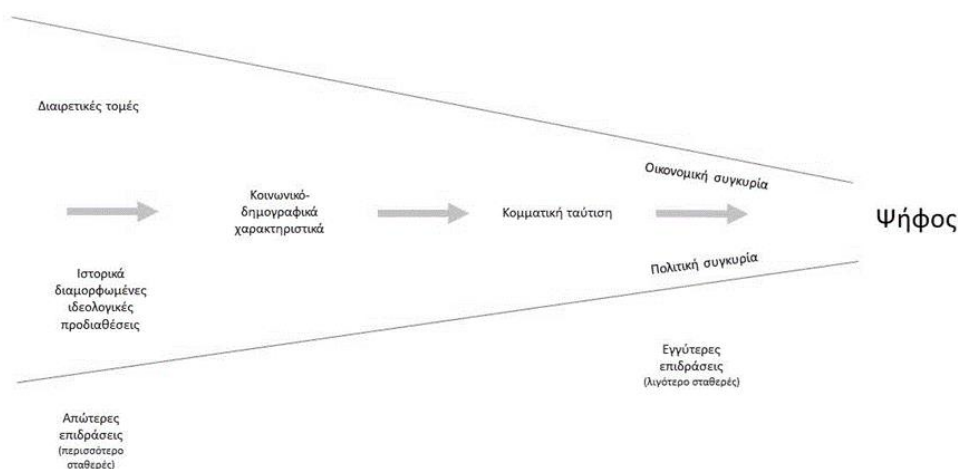
Όπου το πρώτο όμως αναδεικνύει την επιρροή βραχυπρόθεσμων δυναμικών που ανάγονται στην αξιολόγηση του κυβερνητικού έργου, το δεύτερο υπαινίσσεται την εμπλοκή μακροπρόθεσμων δυνάμεων, όπως οι διαιρετικές τομές. Πως μπορεί να συνάδουν αυτά τα δύο; Σε αυτό το ερώτημα θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε σε ό,τι ακολουθεί. Πριν περάσουμε όμως στην προσπάθεια απάντησης, και έτσι στο ατομικό επίπεδο ανάλυσης, οφείλουμε να αποσαφηνίσουμε εννοιολογικά το ερώτημά μας. Αυτό είναι το αντικείμενο του επόμενου μέρους.

3 Θεωρητικό Πλαίσιο

Για τη μελέτη των προσδιοριστικών παραγόντων της ψήφου, παρά το σχετικά πρόσφατο της ανάδυσης της ψηφολογίας, έχουν προταθεί διαφορετικές θεωρίες και εννοιολογήσεις. Σε ό, τι ακολουθεί, θα περιγράψουμε –αναγκαστικά σχηματικά– τις κυριότερες εξ αυτών, στο πλαίσιο που ορίζει το μοντέλο της «χοάνης της αιτιότητας». Παράλληλα, θα εμβάλλουμε ορισμένες σημειώσεις σχετικά με τη συνάφεια των θεωρητικών κατηγοριών με την πρόσφατη ελληνική πολιτική πραγματικότητα, προκειμένου να γίνει σαφέστερη η προέλευση του ερωτήματός μας.

Ξεκινάμε με τη θεωρία των διαιρετικών τομών, που διατυπώθηκε για πρώτη φορά στο πλέον κλασσικό έργο των Lipset και Rokkan (1967). Σε μία μακρό-κοινωνιολογική, δομιστική οπτική, οι συγγραφείς προσπάθησαν να εξηγήσουν την προέλευση των κομματικών συστημάτων στη Δ. Ευρώπη, δίνοντας έμφαση στην ιστορική εξέλιξη της κοινωνικής δομής. Οι συγγραφείς ταυτοποίησαν δύο επαναστάσεις, εθνική και βιομηχανική, από τις οποίες εκπορεύονται οι συγκρούσεις που διαιρούν και ευθυγραμμίζουν τους ψηφοφόρους γύρω από δέσμες θεμάτων. Μετέπειτα ερευνητές λειτουργικοποίησαν τους δύο άξονες των συγγραφέων στο ατομικό επίπεδο, και έτσι προέκυψαν δύο μεταβλητές με σταθερή επίδραση στην ψήφο, η θρησκευτικότητα και η κοινωνική τάξη, που ονομάστηκαν «βαριές μεταβλητές». Στην πορεία, το συνεχές Δ-Α φάνηκε ικανό να συνοψίζει επαρκώς τον κομματικό ανταγωνισμό συνολικά, ενσωματώνοντας και τους δύο.

Αναφορικά με την ελληνική περίπτωση, σύμφωνα με τον Τσατσάνη (2009) η αποκλίνουσα ιστορική διαδρομή που ακολούθησε η χώρα, σε σχέση με το δυτικό-ευρωπαϊκό πρότυπο, έκανε ώστε σαν λειτουργικό ισοδύναμο των επαναστάσεων να εξυπηρετήσει ένα άλλο είδος διαιρέσεων. Πρόκειται για τις δύο μεγάλες πολιτικές συγκρούσεις του 20^{ου} αιώνα, τον Εθνικό Διχασμό (1915-1917) και τον Εμφύλιο

Γράφημα 2 Αναπαράγωγή του μοντέλου της χοάνης της αιτιότητας (Campbell, Converse, Miller et al., 1960)

Πόλεμο (1946-1949), των οποίων η διαπλοκή δόμησε το τριπαρταξιακό κομματικό σύστημα, στο οποίο το κέντρο ήταν εθνικόφρων, αλλά αντιβασιλικό (Νικολακόπουλος, 2011). Σε συμφωνία με την υπόθεση περί παγώματος, οι διαιρέσεις παρέμειναν σταθερές μέχρι τη συνολική αλλαγή παραδείγματος που έφερε η Μεταπολίτευση (Πανταζόπουλος, 2000), όταν κυρίαρχη αναδείχθηκε η διαίρεση Δεξιά-Αντίδεξιά, με το κέντρο να περνάει στην Αντίδεξιά παράταξη. Έτσι, η ελληνική πραγματικότητα ήρθε εγγύτερα στο γενικό πρότυπο. Η επανεπιβεβαίωση της διαιρετικής τομής Δ-Α στις εκλογές του 2019, με την υποχώρηση της διαίρεσης μνημόνιο-αντιμνημόνιο που περιγράψαμε νωρίτερα, μας ωθεί να εστιάσουμε σε αυτή, αφήνοντας εκτός αναλυτικού πεδίου προσεγγίσεις περί νεότερων διαιρετικών τομών (βλ. Kriesi, Grande, Lachat et al., 2006; Hooghe & Marks, 2018).

Επόμενη στη διάταξη της χοάνης βρίσκεται η κατηγορία των κοινωνικό-δημογραφικών χαρακτηριστικών, που ανάγεται στην μακρό-κοινωνιολογική οπτική της σχολής της Columbia (Lazarsfeld, Berelson & Gaudet, 1944). Η ιδέα εδώ είναι ότι καθοριστικό για την διαμόρφωση των πολιτικών προτιμήσεων είναι το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, και οι εμπνευστές της οπτικής αυτής ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με την επίδραση που τα παραπάνω γνωρίσματα ασκούν στην ψήφο. Καθότι το ερώτημά μας δεν εστιάζει στο ρόλο των κοινωνιολογικών χαρακτηριστικών, μπορούμε να περάσουμε αμέσως στο επόμενο θεωρητικό υπόδειγμα. Συνεχίζοντας τον προσανατολισμό του Lazarsfeld και των συνεργατών του, οι μελετητές της Σχολής του Michigan (Campbell, Converse, Miller et al., 1960), είδαν την ψήφο πρωτίστως σαν ένα ατομικού επιπέδου φαινόμενο και εισήγαγαν την έννοια της κομματικής ταύτισης, που αναφέρεται στον μακροχρόνιο, συνήθως, ψυχολογικό δεσμό που ο εκλογέας αναπτύσσει με ένα κόμμα. Σύμφωνα με τους ίδιους, ο δεσμός έχει τις απαρχές του στην πρωτογενή κοινωνικοποίηση του ατόμου, που συμβαίνει νωρίς στη ζωή του, και οικοδομείται με βάση τα μηνύματα που δέχεται από την οικογένειά του σχετικά με τις πλευρές του κομματικού ανταγωνισμού.

Με αυτή τη λογική επιχείρησαν να εξηγήσουν τους λόγους συμμετοχής ενός ατόμου στην πολιτική ζωή, του οποίου η ενεργή στήριξη του κόμματος, λχ μέσω της κάλπης, εξυπηρετεί στο να ενδυναμώσει την ταύτιση με τον αρχετυπικό υποστηρικτή του κόμματος (Dinas, 2018). Συνέπεια της διαδικασίας αυτής, είναι τα άτομα να μαθαίνουν για τα κόμματα, πριν μάθουν για την πολιτική, και η κομματική ταύτιση να λειτουργεί σαν ένα είδος αντιληπτικού φίλτρου από το οποίο περνάν οι μετέπειτα γνωστικές διεργασίες που περιγράφει το μοντέλο της χοάνης. Είναι αυτονόητο, πως ο συγκεντρωτικός αντίκτυπος τέτοιων ισχυρών ταύτισεων είναι η σταθερότητα του κομματικού συστήματος. Στην ελληνική περίπτωση, ήταν η απότομη επίσπευση της αποταύτισης με τα μεγαλύτερα κόμματα (Τεπέρογλου & Τσατσάνης, 2014) στην κορύφωση της οικονομικής κρίσης, που κερμάτισε το κομματικό σύστημα (Bosco & Verney, 2012), διασπώντας ξαφνικά την ροή πολιτικής ζωής. Αν καταλύτης υπήρξε η εμπειρία της κρίσης, η τάση απομάκρυνσης από τα κόμματα ήταν ορατή από νωρίτερα (Βερναρδάκης, 2011) στην ελληνική περίπτωση, ενώ για τις περισσότερες ανεπτυγμένες δημοκρατίες, η ίδια παρατήρηση χρησίμευσε από πολύ πριν ως έναυσμα για νέες θεωρητικοποιήσεις.

Η αποδυνάμωση των μακροπρόθεσμων οριζουσών της ψήφου, έκανε εντονότερη την επίδραση εγγύτερων, ως προς την ψήφο, παραγόντων (Arzheimer, Evans & Lewis-Beck, 2017) όπως την κατάσταση της οικονομίας, τα εκάστοτε σημαντικά πολιτικά ζητήματα, και την πολιτική συγκυρία. Έτσι, το επόμενο μεγάλο υπόδειγμα που πολλές φορές ονομάζεται συνολικά οικονομική ψήφος, είναι στην πραγματικότητα μια ομπρέλα διαφορετικών προσεγγίσεων που στο επίκεντρο θέτουν έννοια της ωφέλειας. Αντλώντας από τη θεωρία ορθολογικής επιλογής, αφητηρία της οποίας στο πλαίσιο της πολιτικής επιστήμης μπορούμε να θεωρήσουμε το έργο του Downs (1957), προέκυψε μία σύλληψη του ψηφοφόρου που ρασιοναλιστικά ζυγίζει τις προσφερόμενες προτάσεις κομμάτων με ένα υπολογισμό κόστους-οφέλους, επιλέγοντας το κόμμα που αναμένει ότι θα του φέρει τη μεγαλύτερη ωφέλεια.

Η ιδέα ότι οι εκλογείς ψηφίζουν έχοντας κατά νου τα συμφέροντά τους, σαφώς, προϋπάρχει σε όλες τις προηγούμενες θεωρίες, αποδεσμεύεται εδώ όμως από τις ιστορικές κληρονομίες για να εστιάσει στις τρέχουσες συνθήκες. Έτσι, ο Fiorina (1978), θεωρεί πως οι εκλογείς μπορούν να κρατάνε λογαριασμό για την επίδοση των κομμάτων, και σχεδόν σαν να ακολουθούν το θεώρημα του Bayes, να ενσωματώνουν νέες αξιολογήσεις που ενημερώνουν τις αποφάσεις τους. Οι αξιολογήσεις μπορεί να αφορούν την συνολική ή προσωπική τους οικονομική κατάσταση, αξιολογημένη αναδρομικά ή προοπτικά (Γεωργιάδου & Καφέ, 2018), ενώ οι αξιολογήσεις μπορούν να συμπεριλάβουν ευρύτερους προβληματισμούς, και περισσότερες από μια αρένα πολιτικής (βλ Hobolt & Tilley, 2014)

Έχει ασκηθεί αρκετή κριτική ως προς την πραγματική ύπαρξη του ορθολογικού δρώντα (Simon 1957; Shapiro, 1992), για τη μελέτη εκλογών μπορούμε να αποδεχτούμε έναν μινιμαλιστικό ορισμό του ορθολογισμού ως τη συνεπή προσπάθεια μεγιστοποίησης σταθερά ορισμένων ωφελειών δια της ψήφου. Εξάλλου, ο χαρακτηρισμός «ορθολογική» δεν αναφέρεται πρωτίστως στη διαδικασία λήψης της απόφασης, όσο στην τελική απόφαση, που τότε ονομάζεται «στρατηγική ψήφος». Αυτό που διακρίνει την τελευταία αυτή κατηγορία είναι η κεντρικότητα των προσδοκιών, που χρησιμοποιούνται στη στάθμιση των αρχικών προτιμήσεων, για να εξασφαλιστεί η καλύτερη επιλογή.

Οι παραπάνω διαδικασίες, ωστόσο, προϋποθέτουν επαρκή πολιτική ενημέρωση και γνωστική κινητοποίηση. Η τελευταία αυτή έννοια εισήχθη στην μελέτη της ψήφου από τον Dalton (1984), και συνήθως λειτουργικοποιείται ως δείκτης πολιτικού ενδιαφέροντος, στηρίζεται δε σε μία ευρύτερη προβληματική που ανέδειξαν οι έρευνες του Inglehart (1967). Ο τελευταίος παρατηρούσε πως η γενική άνοδος του μορφωτικού επιπέδου στις μετά-βιομηχανικές κοινωνίες και η διευρυμένη πρόσβαση σε διαρκή ενημέρωση, αναβάθμισαν την ικανότητα πρόσληψης και αποδοχής πληροφοριών από τον πολίτη, τροφοδοτώντας έναν αξιακό μετασχηματισμό. Τα πολιτικά αιτήματα μπορούσαν, δηλαδή, πλέον να έχουν κυρίως μετά-υλιστικό περιεχόμενο, επηρεάζοντας αντίστοιχα την πολιτική συμπεριφορά. Έτσι, παρά την υψηλή συσχέτιση πολιτικού ενδιαφέροντος και κομματικής ταύτισης, οι νέοι εκλογείς μπορούσαν να στηρίζονται λιγότερο στις κομματικές ταμπέλες ως γνωστικές παρακάμψεις για την ερμηνεία των πολιτικών γεγονότων (Donovan, 2017).

Βασικό πλεονέκτημα της χοάνη της αιτιότητας, είναι ότι διατάσσοντας τις παραπάνω θεωρητικές κατηγορίες κατά σειρά αιτιακής προτεραιότητας, μας επιτρέπει να κρατήσουμε μια ευρεία οπτική στη μελέτη εκλογικής συμπεριφοράς, ενσωματώνοντας έννοιες από θεωρητικές παραδόσεις που σε πρώτη ανάγνωση μπορεί να φανεί ότι αναφέρονται πρωταρχικά σε διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης, διατηρούν διαφορετικές προσλήψεις για τη λειτουργία των κομμάτων, ή ακόμα και διαμετρικά αντίθετες οντολογικές παραδοχές για τους εκλογείς. Επανερχόμαστε λοιπόν στο πάζλ που διατυπώσαμε στην προηγούμενη ενότητα, και που αν αποδεχτούμε το ποσοστό του δικομματισμού ως ενδείκτη των κομματικών ταυτίσεων, μπορεί υπό το φως των παραπάνω να αναδιατυπωθεί υπό μορφής δύο ανοιχτών ερωτημάτων:

E₁: Η κομματική ταύτιση συσχετίζεται ισχυρότερα με τις διαιρετικές τομές ή με βραχυπρόθεσμες αξιολογήσεις, και, ευρύτερα,

E₂: ποιες είναι οι δομικές εκείνες σχέσεις που διέπουν τις μεταβλητές της χοάνης συνολικά;

Στην επόμενη ενότητα θα εξηγήσουμε τον τρόπο με τον οποίο θα προσεγγίσουμε αυτά τα ερωτήματα.

4 Μεθοδολογική προσέγγιση και πηγή δεδομένων

Γίνεται σαφές ότι το δεύτερο ερώτημα συνδέεται με το πρώτο, και το διευρύνει. Πέρα από το ότι κάτι τέτοιο μας επιτρέπει να κρατήσουμε ανοικτό το αναλυτικό μας πεδίο, μας προφυλάσσει και από

μεθοδολογικά αποτήματα. Μελετώντας εγγενώς πολύπλοκα φαινόμενα όπως αυτά των πολιτικών απόψεων, μια ανάλυση με τρεις εκ των συνολικά συναφών μεταβλητών θα μπορούσε εύκολα να οδηγήσει σε λαθεμένα συμπεράσματα. Στις παρακάτω λοιπόν γραμμές θα περιγράψουμε τις μεθοδολογικές μας κατευθυντήριες γραμμές.

Η ευχερέστερη, ενδεχομένως, από τις προσφερόμενες μεθόδους για την ανάλυση της υποκείμενης δομής ενός συνόλου δεδομένων είναι η παραγοντική ανάλυση, που μπορεί να διακριθεί σε διερευνητική και επιβεβαιωτική. Ξεκινώντας από την πρώτη, συνιστά πρωταρχικά μια μέθοδο αναγωγής δεδομένων. Χρησιμοποιώντας τον συντελεστή συσχέτισης μεταξύ των παρατηρούμενων μεταβλητών, αποσκοπεί στον προσδιορισμό ενός μικρότερου σε πλήθος υπερκείμενων παραγόντων που μπορούν να συνοψίσουν με επάρκεια την πληροφορία των παρατηρούμενων, απλοποιώντας τα επόμενα στάδια ανάλυσης και βοηθώντας μας να ανιχνεύσουμε τη δομή τους. Είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε πως σε αντίθεση με ανάλογες μεθόδους, η διερευνητική παραγοντική ανάλυση δε προϋποθέτει την εκ των προτέρων κατασκευή ενός μοντέλου στη βάση θεωρητικής καθοδήγησης ή πρότερης γνώσης. Λειτουργεί ανεπίβλεπτα, στηριζόμενη αποκλειστικά στις παρατηρούμενες συσχετίσεις, κάτι που την καθιστά ιδανική για διερευνητικά ερωτήματα σαν τα δικά μας. Οι αναδυόμενοι παράγοντες, έτσι, συνιστούν θεωρητικές κατασκευές που πρέπει σε δεύτερο χρόνο να ερμηνευτούν.

Η συνηθέστερη μέθοδος υπολογισμού, παρά την ύπαρξη ανοικτής συζήτησης για την ονομασία και την κατηγοριοποίησή της στην οικογένεια της παραγοντικής ανάλυσης (Suhr, 2009) είναι εκείνη των κύριων συνιστωσών, εφεξής PCA. Χρησιμεύει ως ένα καλό πρώτο βήμα στην ανάλυση της δομής ενός συνόλου δεδομένων, στο ότι την αιχμαλωτίζει σε σημαντικό βαθμό, ενώ οι παράγοντες που προκύπτουν, που ονομάζονται κύριες συνιστώσες, μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε μετέπειτα μεθόδους ευκολότερα γιατί στοχεύουν στη μεγαλύτερη δυνατή μεταξύ τους ανεξαρτησία, και έτσι εννοιολογική καθαρότητα (Δαφερμός, 2013). Για τον ίδιο ακριβώς λόγο, επιλέξαμε ως περιστροφή τη *varimax*, που όντας ορθογώνια αυξάνει στο μέγιστο την ανεξαρτησία των συνιστωσών. Το συχνότερο λάθος κατά την διαδικασία της ανάλυσης προκύπτει σύμφωνα με τους Van der Eijk και Rose (2015) στο στάδιο επιλογής του αριθμού συνιστωσών, όταν τα χρησιμοποιείται στην ανάλυση κατηγορικών, έναντι συνεχών μεταβλητών, που τείνει να υπερεκτιμάται. Από την άλλη, το λάθος που στρεβλώνει περισσότερο την τελική εικόνα είναι εκείνο της συμπερίληψης λιγότερης πληροφορίας στο τελικό μοντέλο (Schnaudt, 2020). Με δεδομένη λοιπόν και την έλλειψη ενός καθοριστικού κριτηρίου προς αυτό, είναι καλή πρακτική να συνεκτιμώνται τα κλασσικά κριτήρια των Kaiser (1958) και Catell (1966), με νεότερες προσεγγίσεις όπως η *parallel analysis*, για την οποία χρησιμοποιήσαμε τη φόρμουλα των Patil, Surnedra, Sunjay και Donovan (2017), αλλά και με την εσωτερική συνοχή των παραγόντων.

Η λογική της επιβεβαιωτικής παραγοντικής ανάλυσης, από την άλλη, είναι σχεδόν η αντίθετη. Προϋποθέτει ενεργητική συμμετοχή του ερευνητή στην κατασκευή του μοντέλου με βάση τις υποθέσεις του, και στοχεύει στην επιβεβαίωσή αυτών. Στην παρούσα περίπτωση, η κατασκευή του ενημερώνεται απευθείας από την PCA χωρίς περαιτέρω παρεμβάσεις από την πλευρά μας. Σκοπός είναι να απομονώσουμε τις μεταβλητές που ανέδειξε η PCA ως συστατικές κάθε συνιστώσας για την κατασκευή των παραγόντων, και να ελέγξουμε την προβλεπτική δύναμη του παράγοντα επί των επιμέρους μεταβλητών, με απώτερο στόχο να προεκταθούμε και στην διερεύνηση των συσχετίσεων μεταξύ των νέων παραγόντων. Χρησιμοποιούμε για μέθοδο υπολογισμού τη Μέγιστη Πιθανοφάνεια (ML), που είναι η συνηθέστερη (Δαφερμός, 2013).

Για να λειτουργήσει η παραγοντική ανάλυση, είναι απαραίτητο ένα επαρκές δείγμα, ενώ η μέθοδος είναι ιδιαίτερα ευαίσθητη στην ποιότητα των δεδομένων (Child, 2006). Έτσι, αξιοποιούμε τα δεδομένα από το πιο πρόσφατο κύμα της μετεκλογικής έρευνας European Election Study (Schmitt, Hobolt, van der Burg, et al., 2020). Η έρευνα διεξήχθη διαδικτυακά (σχεδόν αποκλειστικά) την περίοδο μεταξύ 14 Ιουνίου και 11

Ιουλίου, με συνέπεια να μπορεί να θεωρηθεί πλήρως αντιπροσωπευτική της συγκυρίας που εξετάζουμε, αλλά λόγω στρωματοποίησης με βάση κοινωνικό-δημογραφικά και ως αντιπροσωπευτική του πληθυσμού, με N=1005 κατόπιν διατήρησης μόνο των ελληνικών παρατηρήσεων. Ακόμη πιο σημαντικό για τους σκοπούς μας είναι πως λόγω του προσανατολισμού του EES στη μελέτη της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης περιέχει συστοιχίες ερωτήσεων που αφορούν τόσο την εθνική όσο και την ευρωπαϊκή αρένα, τις διαστάσεις που μας ενδιαφέρουν, δηλαδή.

Συμπεριλάβαμε, λοιπόν, στην ανάλυση 19 μεταβλητές (βλέπε Παράρτημα), με τρόπο ώστε να αυτές να ανταποκρίνονται στο σύνολο των θεωρητικών κατηγοριών που συζητήθηκαν στην προηγούμενη ενότητα. Τώρα, θα στραφούμε στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων, στην οποία αφιερώνεται η επόμενη ενότητα.

5 Ευρήματα

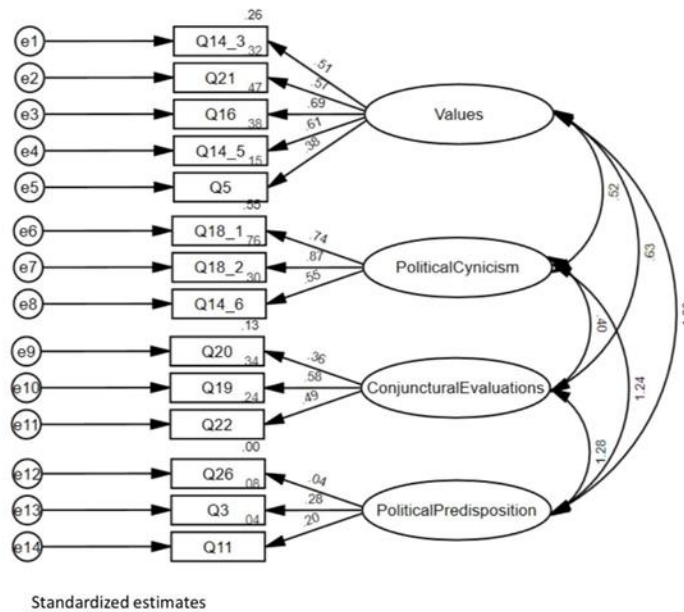
Έπειτα από έλεγχο για κοινά λάθη και μονό-μεταβλητές ακραίες τιμές, αλλά και ορισμένα περιγραφικά στατιστικά, που δεν έδωσαν ενδείξεις για αντικανονικότητες που θα επηρέαζαν τα αποτελέσματα, τρέξαμε την PCA. Ο έλεγχος δειγματικής επάρκειας KMO στο 0.827, συνηγορεί υπέρ της αξιοπιστίας των ευρημάτων, βρισκόμενος ψηλότερα από τις συμβατικά σημεία κοπής. Στην ίδια κατεύθυνση, ο έλεγχος σφαιρικότητας επέστρεψε την τιμή 0.000. Αυτό σημαίνει ότι τα δεδομένα ικανοποιούν τις παραδοχές της παραγοντικής ανάλυσης, και υποδεικνύουν υψηλή αλληλοσυσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών, δίνοντας ενθαρρυντικά στοιχεία για την υποβολή τους σε PCA. Καταλήξαμε, έτσι, σε παραγοντική λύση τεσσάρων διαστάσεων, τις οποίες θα παρουσιάσουμε αναλυτικότερα στις επόμενες παραγράφους.

Ο πρώτος παράγοντας, συγκροτείται από πέντε μεταβλητές που αναφέρονται στις στάσεις έναντι των ομοφυλοφιλικών γάμων και τη μετανάστευση, το βαθμό πολιτικού ενδιαφέροντος και τη σημασία δημοκρατικών θεσμών, αλλά και -περιέργως- την αξιολόγηση της κυβέρνησης. Γίνεται σαφής η αντιστοιχία του με την προβληματική περί μετά-υλιστικών αξιών και γνωστικής κινητοποίησης. Για αυτό το λόγο, μπορούμε να τον ονομάσουμε αξιακό παράγοντα. Επόμενος, σε φθίνουσα σειρά εξήγησης της διακύμανσης, έρχεται ένας παράγοντας τον οποίο συνθέτουν ο βαθμός εμπιστοσύνης στο εθνικό Κοινοβούλιο, ο αντίστοιχος έναντι του Ευρωκοινοβουλίου, και η περιβαλλοντική ευαισθησία. Πρόκειται, δηλαδή, για έναν παράγοντα πολιτικού κινισμού.

Τρεις είναι επίσης οι μεταβλητές που σχηματίζουν τον επόμενο παράγοντα, και είναι εκείνες που αφορούν αποκλειστικά αξιολογήσεις της πολιτικής συγκυρίας. Πολύ συγκεκριμένα, η αναδρομική αξιολόγηση της οικονομίας, η προοπτική αξιολόγηση της, και η αξιολόγηση της λειτουργίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ας τον ονομάσουμε παράγοντα των συγκυριακών αξιολογήσεων. Τέλος, βρίσκουμε έναν παράγοντα του οποίου δείκτες είναι η κομματική ταύτιση, η αυτό-τοποθέτηση στον άξονα Α-Δ, και η ικανοποίηση με τη λειτουργία της Δημοκρατίας. Είναι ο κατεξοχήν παράγοντας της πολιτικής τοποθέτησης, συνολικά.

Είδαμε μόλις την εσωτερική συγκρότηση των παραγόντων. Πώς διαρθρώνονται όμως οι μεταξύ τους σχέσεις; Σε ένα δεύτερο βήμα, προχωράμε στην παρουσίαση της επιβεβαιωτικής παραγοντικής ανάλυσης, όπως αυτή αναπαρίσταται στο Γράφημα 3. Το μήνυμα που ξεχωρίζει αμέσως έχει να κάνει με τη δύναμη των συσχετίσεων μεταξύ της πολιτικής τοποθέτησης και όλων των υπολοίπων παραγόντων. Μικρή έκπληξη μέχρι εδώ. Αν ωστόσο αναζητήσει κανείς την υψηλότερη συσχέτιση εξ αυτών, θα βρει ότι αφορά τη σχέση πολιτική τοποθέτησης και πολιτικών αξιών. Είναι τόσο σημαντική μάλιστα, που ξεπερνάει την τιμή του 1 (γεγονός αδύνατο). Προφανώς αυτό σημαίνει πως σε ένα εγχείρημα οριστικής

μοντελοποίησης της ιδεολογικής σφαίρας, θα έπρεπε μάλλον οι δύο παράγοντες να συμπυκνωθούν, με το ίδιο να ισχύει, δευτερευόντως, και για τον παράγοντα του πολιτικού κινισμού.

Γράφημα 3 Ευρετικό διαδρομικό μοντέλο (EES, 2019)

Έχουμε, ωστόσο δεσμευτεί να μην επέμβουμε στη μοντελοποίηση, και άρα το ερώτημα που τίθεται είναι το εξής: Στο παρόν πλαίσιο, ποια θα μπορούσε να είναι η φορά της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ πολιτικών αξιών και πολιτικής τοποθέτησης. Το μοντέλο της χόανης θα ήθελε τη δεύτερη να επηρεάζει την πρώτη σε μεγάλο βαθμό. Ωστόσο, μετά από μια περίοδο έντονης απορρύθμισης του κομματικού συστήματος, δεν υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος λόγος για τον οποίο να μη μπορεί να ισχύει και το αντίστροφο. Η συγκρότηση της πολιτικής τοποθέτησης δηλαδή να επηρεάζεται πρωτογενώς, από μετα-υλιστικές, πολιτικές αξίες. Τα δεδομένα, με την παρούσα επεξεργασία, δε μας επιτρέπουν να απαντήσουμε με βεβαιότητα στο ερώτημα αυτό. Δύο συμπεράσματα μπορούν ωστόσο να εξαχθούν με ασφάλεια. Η ύπαρξη μιας συσπειρωμένης δέσμης μεταβλητών που αφορά την πολιτική τοποθέτηση¹, και η πρωταρχία αξιακών προβληματισμών.

Στο ίδιο πνεύμα, πριν προχωρήσουμε παρακάτω, μπορούμε να επιστρέψουμε στο εσωτερικό των παραγόντων και να εξετάσουμε ορισμένες θεωρητικά απροσδόκητες συνευρέσεις. Και πάλι, αν σκοπός του παραγοντικού μοντέλου ήταν η εξαγωγή κλιμάκων για επόμενη ανάλυση, θα καλούμασταν αν επέμβουμε για λόγους εννοιολογικής συνοχής. Ωστόσο, τέτοιες συνευρέσεις μπορούν να είναι και διδακτικές: τί, άραγε, θα μπορούσε να εξηγήσει τις παρατηρούμενες συσχετίσεις μεταξύ θεωρητικά απομακρυσμένων μεταβλητών. Στρεφόμαστε έτσι στον τρίτο παράγοντα, όπου μαζί με τις οικονομικές αξιολογήσεις φορτώνει η αξιολόγηση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Βλέπουμε δηλαδή μια δυνητική παραβίαση των προσδοκιών μας, σύμφωνα με τις οποίες στη θέση του Ευρωκοινοβουλίου θα βρίσκαμε

¹ Οι μικρές τιμές στα παλινδρομικά μονοπάτια οφείλονται πιθανότατα στις διαφορετικές κατανομές που παρουσιάζουν οι μεταβλητές του τέταρτου παράγοντα, γεγονός οδηγεί την ML κατά τον υπολογισμό να μην αναδεικνύει τη δύναμη της μεταξύ τους σχέσης. Παρόλα αυτά, θεωρήσαμε τη μέθοδο αυτή ως την καταλληλότερη γιατί οι μεταβλητές μας δεν έχουν ίδιες κλίμακες, περίπτωση κατά την οποία προτιμάται για κατηγορικά ή τακτικά δεδομένα η GWLS.

την αξιολόγηση της κυβέρνησης. Γίνεται αποδεκτό ότι από την αρχή των Ευρωεκλογών, οι πολίτες τείνουν να βλέπουν αυτές ως προέκταση της εθνικής αρένας, και να προβάλλουν στην Ευρωπαϊκή διάσταση τα διακυβέυματα της εθνικής (Τεπέρογλου, 2016). Το παραπάνω συνιστά μάλλον μια δυναμική μεταστροφής αυτής της τάσης, με τους εκλογείς να αποδίδουν μεγαλύτερο μέρος ευθύνης για την κύμανση της οικονομίας στις Βρυξέλλες. Κάτι τέτοιο θα φαινόταν εύλογο στο φως των πολιτικών εξελίξεων που εκδιπλώθηκαν την τελευταία δεκαετία, όταν η εξάρτηση της εγχώριας οικονομίας από τις Ευρωπαϊκές πολιτικές στο πλαίσιο χρεών και πολύ-επίπεδης διακυβέρνησης έγινε σαφής. Μία τέτοια εξήγηση βρισκόταν σε συμφωνία με προηγούμενες μελέτες (Andreadis, Poletti, Terperoglou, et al., 2014).

Μια ανάλογη έκπληξη συναντά κανείς και στον πρώτο παράγοντα, όπου στο κενό που άφησαν οι αξιολογήσεις της οικονομίας, ως προς την αξιολόγηση των κυβερνητικών επιδόσεων, εισέρχονται οι μετα-υλιστικές αξίες. Η εμπλοκή των τελευταίων στην πολιτική ζωή είναι κάτι πλέον θεμελιωμένο θεωρητικά και εμπειρικά, με αναφορά στους απώτερους δομικούς μετασχηματισμούς των μετά-βιομηχανικών κοινωνιών. Εγγύτερα, ωστόσο, είδαμε στην πρώτη ενότητα πώς προέκυψε η υποχώρηση της τομής μνημόνιο-αντίμνημόνιο, με την υπογραφή του Μνημονίου, γεγονός που συνεπάγεται την μετάθεση της οικονομίας, από ζήτημα θέσης, σε ζήτημα ικανότητας. Η σύγκλιση των μεγαλύτερων κομμάτων, ως προς την κεντρική κατεύθυνση της οικονομίας, τα οδηγεί συχνά να τονίσουν τις διαφορές τους σε πολιτισμικό και αξιακό επίπεδο, προκειμένου να διαφοροποιηθούν στην πολιτική αγορά (Γεωργιάδου & Καφέ, 2018). Δύσκολα, λοιπόν, αυτή η εξέλιξη θα μπορούσε να μη συνδέεται με την συσχέτιση που παρατηρούμε.

Σε ό,τι προηγήθηκε ανατρέξαμε στα κυριότερα πολιτικά γεγονότα που έλαβαν χώρα πριν τις εκλογές, σχολιάσαμε το αποτέλεσμά τους, και αναπτύξαμε ένα θεωρητικό πλαίσιο για να εξετάσουμε τα ερωτήματα που μας γέννησαν. Στη συνέχεια, παρουσιάσαμε τη μεθοδολογική μας προσέγγιση, αλλά και τα ευρήματά μας. Σειρά τώρα έχει η συνολική τους αποτίμηση.

6 Συζήτηση

Στόχος του παρόν κειμένου ήταν η διερεύνηση της σχέσης των κύριων ιδεολογικών παραγόντων που σχετίζονται με τη ψήφο, και ως προς αυτούς, τα ευρήματά μας υπήρξαν ένας συνδυασμός του αναμενόμενου με το απροσδόκητο. Ξεκινώντας με το πρώτο, και σε σχέση με τα ερωτήματα που θέσαμε, διαπιστώσαμε τη στενή σχέση διαιρετικών τομών με την κομματική ταύτιση, αλλά και με τις μετα-υλιστικές αξίες, κάτι που μας εισάγει στο δεύτερο.

Συγκεκριμένα, είδαμε την αξιολόγηση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου να συσχετίζεται με τις περί οικονομίας εντυπώσεις, αφήνοντας την αξιολόγηση της κυβέρνησης να φορτώνει στον παράγοντα αξιακού προσανατολισμού. Συνδυαστικά, τα δύο αυτά στοιχεία αναδεικνύουν την υποχώρηση οικονομικών προβληματισμών από το επίκεντρο του κομματικού ανταγωνισμού, σε βάρος αντιστοίχων πολιτισμικών. Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί ως σημάδι ότι βρισκόμαστε στον αστερισμό της πολιτικής της ταυτότητας, καθότι είναι ακριβώς τα δύο αυτά στοιχεία που συνιστούν τον πυρήνα της. Η έννοια της πολιτικής της ταυτότητα, αναφέρεται στο αίτημα για αναγνώριση της αξιοπρέπειας της συλλογικής ταυτότητας, οριζόμενης κατά προτεραιότητα με πολιτισμικά χαρακτηριστικά (Fukuyama, 2019).

Είναι αλήθεια, πως πρόκειται για μία έννοια που στερείται σαφούς θεωρητικής ρίζας, και ιστορικά χρησιμοποιείται χωρίς ιδιαίτερη ο πειθαρχία, ή ακόμα και υποτιμητικά στον πολιτικό διάλογο (βλ. Hobsbawm, 1996). Συμβαίνει όμως επίσης να βρίσκει ολόένα και μεγαλύτερη εφαρμογή σε πλήθος συγκεκριμένων (βλ. Sides, Tesler & Vavreck, 2019) για να εξηγήσει ακριβώς την υψηλά φορτισμένη γύρω πολιτισμικούς προβληματισμούς πολιτική ατμόσφαιρα, και δεν θα αποτελούσε παράδοξο μια χώρα εξερχόμενη από τη δεκαετία που σε μεγάλο βαθμό αισθάνθηκε ως ταπείνωση, να παρουσιάζει ιδιαίτερη

ροπή προς αυτούς. Αν και δεν είναι κάτι που ελέγξαμε άμεσα, τα στοιχεία που θα ανέμενε κανείς να συνοδεύουν την πολιτική της ταυτότητας είναι η αυξημένη πολιτική πόλωση, και η «αξιοπρεπείωση» της πολιτικής, στοιχεία που σύμφωνα με πρόσφατες μελέτες απαντούν στην ελληνική πραγματικότητα (Tsatsanis, Terperoglou & Seriatos, 2020; Μαραντζίδης & Σιάκας, 2019).

Υπό ένα τέτοιο εξηγητικό πλαίσιο, η επανευθυγράμμιση του κομματικού συστήματος μοιάζει να ακολουθεί το πρότυπο που ο Βούλγαρης (2008) εντοπίζει στη προηγούμενη στοίχιση της Μεταπολίτευσης. Σύμφωνα με τον ίδιο, η έλλειψη σημαντικών διαιρετικών τομών (διάβαζε: κοινωνικό-οικονομικών) άφησε τους ταυτοτικούς προβληματισμούς να καθορίσουν τις πολιτικές ταυτότητες. Έτσι λοιπόν, αποκτά νόημα να διερευνήσει κανείς σήμερα τα συγκεκριμένα είδη ταυτοτήτων και αξιών που πολιτικοποιούνται, αλλά και με ποιες κομματικές ταυτίσεις συμβαδίζουν, ή για παράδειγμα, αν μπορεί να γίνει λόγος για αξιακές διαιρέσεις (βλ. Lachat, 2017).

Τα παραπάνω συνοψίζουν μια συζήτηση αρκετά απομακρυσμένη από τα δεδομένα, και έχουν περισσότερο αναστοχαστικό χαρακτήρα. Συνεπώς, αυτό είναι το κατάλληλο σημείο να κλείσουμε το παρόν κείμενο, εκτιμώντας τα όρια των ευρημάτων μας. Έχοντας προκύψει ως αποτέλεσμα διερεύνησης, και βασιζόμενα πρωτίστως σε συσχετίσεις, μπορούν να ιδωθούν σαν μια ευρετική άσκηση με αποτελέσματα προτασιακής αξίας, που μένει να ελεγχθούν αμεσότερα. Έτσι, φαίνεται πως η διατύπωση ενός αναλυτικού πλαισίου ικανού να ενσωματώσει προβληματισμούς ταυτότητας και αξιοπρέπειας είναι πολλά υποσχόμενη κατεύθυνση για μελλοντικές έρευνες.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Βερναρδάκης, Χ. (2011). Πολιτικά κόμματα, εκλογές και κομματικό σύστημα. Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σακκούλα.

Βούλγαρης, Γ. (2008). Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990. Σταθερή Δημοκρατία σημαδεμένη από τη μεταπολεμική ιστορία. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ .

Γεωργιάδου Β. & Καφέ Α. (2018) Εκλογική συμπεριφορά. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος.

Δαφερμός, Β. (2013) Παραγοντική ανάλυση: Διερευνητική με SPSS και επιβεβαιωτική με LISREL και AMOS. Θεσσαλονίκη: Ζήτη.

διαΝΕΟσις (2021). Τριμηνιαία στοιχεία ΑΕΠ της Ελλάδας. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.dianeosis.org/crisis-monitor/>

Μαραντζίδης Ν. & Σιακας Γ. (2019). Στο όνομα της αξιοπρέπειας. Οι ανατροπές της κοινής γνώμης στα χρόνια των μνημονίων. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος.

Μαυρή, Γ. (2020). Οι πρώτες εκλογές μετά το μνημόνιο. Ανάλυση της ψήφου και αποτίμηση του αποτελέσματος. Στο Π. Ιωαννίδης & Η. Τσαουσάκης (Επίμ.) 2019 οι πρώτες εκλογές μετά το μνημόνιο. Η ακτινογραφία της ψήφου, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ.27-36.

Νικολακόπουλος (2018), στην διεύθυνση: <https://www.iefimerida.gr/news/431506/o-ilias-nikolakopoylos-meta-apo-kairo-analyei-ti-tha-symvei-se-syriza-nd-kinal>

Πανταζόπουλος, Α. (2001). Ο ελληνικός εθνικό - λαϊκισμός: η περίπτωση του ΠΑΣΟΚ. Διαθέσιμο ψηφιακά στο: <http://hdl.handle.net/10442/hedi/25372>

Τεπέρογλου, Ε. & Τσατσάνης, Μ. (2014). Η επίσπευση ενός αργού θανάτου: Κομματικές ταυτίσεις και το τέλος του δικομματισμού. Στο Γ. Βούλγαρης & Η. Νικολακόπουλος (Επιμ.) 2012 ο διπλός εκλογικός σεισμός, Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σελ.9-31.

Τεπέρογλου, Ε. (2016). Οι άλλες «εθνικές» εκλογές : Αναλύοντας τις Ευρωεκλογές στην Ελλάδα 1981-2014. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Τσατσάνης Μ. (2009). Παλαιές και νέες διαιρετικές τομές, στο Ι. Κωνσταντινίδη, Ν. Μαραντζίδης & Τ. Παππάς (Επιμ.) Κόμματα και Πολιτική στην Ελλάδα, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 35-58.

Υπουργείο Εσωτερικών (2019) Ευρωεκλογές Μάιος 2019. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://ekloges.ypes.gr/current/e/home/>

Υπουργείο Εσωτερικών (2019) Ευρωεκλογές Μάιος 2019. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://ekloges.ypes.gr/current/e/home/>

Ξενόγλωσση

Andreadis, I., Poletti, M., Teperoglou, E. & Vezzoni, C. (2014). Economic crisis and attitudes towards the European Union: are Italians and Greeks becoming more Eurosceptic because of the crisis?. Paper presented at the 64th Annual International Conference of the Political Science Association, Manchester, 14-16 April.

Armakolas, I. (2020). Greek public opinion still rejects the Prespes agreement. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.eliamep.gr/en/media/ελάχιστα-τα-οφέλη-από-τη-συμφωνία-των-π/>

Arzheimer, K. & Evans, J. & Lewis-beck, M., S. (2017) Introduction. Στο K. Arzheimer, J. Evans & M. Lewis-Beck (Επιμ.) The Sage Handbook of Electoral Behaviour, London: SAGE, σελ. 1-6.

Bendor, J., Diermeier, D., Siegel, D. A., & Ting, M. (2011). A Behavioral Theory of Elections (Illustrated ed.). Princeton: Princeton University Press.

Blais, A. & Wass, H. (2017). Turnout. Στο K. Arzheimer, J. Evans & M. Lewis-Beck (Επιμ.) The Sage Handbook of Electoral Behaviour, London: SAGE, σελ. 459-488.

Bosco, A. & Verney, S. (2012). Electoral Epidemic: The Political Cost of Economic Crisis in Southern Europe, 2010–11. South European Society and Politics, 17(2):129-154. DOI:10.1080/13608746.2012.747272

Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E. and Stokes, D. E. (1960) The American Voter, New York: Willey.

Cattell, R.B. (1966). The scree test for the number of factors. Multivariate Behavioral Research. 1 (2): 245–76. doi:10.1207/s15327906mbr0102_10. PMID 26828106

Child, D. (2006). The Essentials of Factor Analysis. Bloomsbury Academic Press.

Dalton, Russell. 1984. 'Cognitive Mobilization and Partisan Dealignment in Advanced Industrial Democracies'. Journal of Politics. 46(1):264–84.

Dinas, E. (2018). The acquisition of voting habits. Στο J. Fisher, E. Fieldhouse, M. Franklin, R. Gibson, M. Cantijoch & C. Wlezien (Επιμ.) The Routledge Handbook of Elections, Voting Behavior and Public Opinion, Abingdon, Oxon: Routledge, σελ. 108-119.

Donovan, T. (2017). Cognitive Mobilization Στο K. Arzheimer, J. Evans & M. Lewis-Beck (Επιμ.) The Sage Handbook of Electoral Behaviour, London: SAGE, σελ. 313-334.

Downs, A. (1957) An Economic Theory of Democracy, New York: Harper and Row.

Eijk, C.V., & Rose, J. (2015). Risky Business: Factor Analysis of Survey Data – Assessing the Probability of Incorrect Dimensionalisation. PLoS ONE, 10 (3). 0118900/1-0118900/31. ISSN 1932-6203.

Fiorina, M. P. (1978). Economic Retrospective Voting in American National Elections: A Micro-Analysis. American Journal of Political Science, 22(2): 426. <https://doi.org/10.2307/2110623>

Fukuyama, F. (2019). Identity contemporary identity politics and the struggle for recognition. London: Profile Books.

Gschwend, T. & Meffert, M. F (2017). Strategic voting . Στο K. Arzheimer, J. Evans & M. Lewis-Beck (Επιμ.) The Sage Handbook of Electoral Behaviour. London: SAGE, σελ.339-366.

Guardian, 2018. Macedonia changes name, ending bitter dispute with Greece. Available online: <https://www.theguardian.com/world/2018/jun/17/macedonia-greece-dispute-name-agreement>

Hobolt, S. & Tilley, J. (2014). Blaming Europe? Responsibility Without Accountability in the European Union. Oxford: Oxford University Press.

Hobsbawm, E. (1996). Identity Politics and the Left. Available online: <https://newleftreview.org/issues/1217/articles/eric-hobsbawm-identity-politics-and-the-left>

Hooghe, L. & Marks, G. (2018) Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage, Journal of European Public Policy, 25(1): 109-135, DOI: [10.1080/13501763.2017.1310279](https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1310279)

In.gr, (2019a) Οι 17 φόροι του ΣΥΡΙΖΑ που διέλυσαν τη μεσαία τάξη. Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.in.gr/2019/06/10/economy/oi-17-foroi-tou-syriza-pou-dielysan-ti-mesaia-taksi/>

In.gr, (2019b) Ο ΣΥΡΙΖΑ «μοιράζει» επιδόματα για να σωθεί από την πανωλεθρία Διαθέσιμο στη διεύθυνση: <https://www.in.gr/2019/06/21/economy/o-syriza-moirazei-epidomata-gia-na-sothei-apo-tin-panoethria/>

Inglehart, R. (1977). The Silent Revolution: Changing Values and Skills Among Western Publics. Princeton: Princeton University Press.

Kaiser, H.F. (1958). The varimax criterion for analytic rotation in factor analysis. Psychometrika 23, 187–200 <https://doi.org/10.1007/BF02289233>

Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschier, S. & Frey, T. (2006). Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared. European Journal of Political Research, 45 (6): 921-856.

Lachat, R. (2017). Value Cleavages. Στο K. Arzheimer, J. Evans & M. Lewis-Beck (Επιμ.) The Sage Handbook of Electoral Behaviour, London: SAGE, σελ. 561-583.

Lazarsfeld, P. F., Berelson, B. and Gaudet, H. (1944). The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign. New York: Columbia University Press.

Lipset, S. M., & Rokkan, S. (1967). Party systems and voter alignments: cross-national perspectives. Free Press.

Page, B.I. & Shapiro, R.J. (1992). *The Rational Public: Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. Chicago: University Press of Chicago.

Patil, V., H. & Surendra N., S. & Sanjay M. & and Donovan, T. D. (2017). *Parallel Analysis Engine to Aid in Determining Number of Factors to Retain using R* [Computer software]. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://analytics.gonzaga.edu/parallelengine/>.

Politico (2021) *Greece-National Parliament voting intention*. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/greece>

Poulakidakos, S. (2019) *Greece*. Στο E. Novelli & B. Johansson (Επιμ.) *2019 European Elections Campaign: images, topics, media in the 28 member states*, σελ.125-133. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.electionsmonitoringcenter.eu

Reif, K. & Schmitt, H. (1980) 'Nine second-order national elections - a conceptual framework for the analysis of European election results', *European Journal of Political Research*, vol. 8, no. 1, pp. 3-44. doi:10.1111/j.1475-6765.1980.tb00737.x.

Schmitt, Hermann, Hobolt, Sara B, van der Brug, Wouter and Popa, Sebastian A (2019) *European Parliament Election Study 2019, Voter Study*.

Schnaudt, C. (2020). *Explorative Faktoranalyse und Skalenkonstruktion*. Στο M. Tausendpfund (Επιμ.) *Fortgeschrittene Analyseverfahren in den Sozialwissenschaften*, Wiesbaden: Springer, σελ.205-242.

Sides, J., Tesler, M., & Vavreck, L. (2019). *Identity crisis: the 2016 presidential campaign and the battle for the meaning of America*. Princeton: Princeton University Press.

Suhr, D. (2009). "Principal component analysis vs. exploratory factor analysis". SUGI 30 Proceedings.

Teperoglou, E. (2019) *Greece: A story of government punishment and party-system stabilization*. Στο L. De Sio, M. Franklin & L. Russo (Επιμ.) *The European Parliament Elections of 2019*, Luiss University Press, σελ.155-160.

Tsatsanis, E., Teperoglou, E. & Seriatos, A. (2020). *Two-partyism Reloaded: Polarisation, Negative Partisanship, and the Return of the Left-right Divide in the Greek Elections of 2019*. *South European Society and Politics*. DOI: [10.1080/13608746.2020.1855798](https://doi.org/10.1080/13608746.2020.1855798)

Van der Eijk, C. & Franklin, M. (1996) *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Michigan: Michigan University Press.

Παράρτημα

Κωδικοί μεταβλητών	Θεωρητική κατηγορία
Q3	Αξιολόγηση δημοκρατίας
Q5	Αξιολόγηση κυβέρνησης
Q8	Πολιτικό ενδιαφέρον (Εκστρατείες Ευρωεκλογών)
Q11	Αυτοτοποθέτηση στο συνεχές Δεξιά-Αριστερά
Q14	Οικονομικός φιλελευθερισμός
Q14	Αναδιανομή εισοδήματος
Q14	Στάση έναντι μεταναστευτικού
Q14	Περιβαλλοντικοί προβληματισμοί
Q14	Ατομικές ελευθερίες
Q14	Ομοφυλλοφιλικός γάμος
Q16	Σημασία Δημοκρατίας
Q18	Εμπιστοσύνη προς το Εθνικό Κοινοβούλιο
Q18	Εμπιστοσύνη προς το Ευρωκοινοβούλιο
Q19	Αναδρομική αξιολόγηση οικονομίας
Q20	Προοπτική αξιολόγηση οικονομίας
Q21	Πολιτικό ενδιαφέρον (γενικό)
Q22	Αξιολόγηση συμμετοχής στην ΕΕ
Q23	Στάση έναντι Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης
Q26	Κομματική ταύτιση

Πίνακας Α1: Οι μεταβλητές που υποβλήθηκαν σε ανάλυση, και οι θεωρητικές κατηγορίες στις οποίες ανταποκρίνονται

Η Απλή Αναλογική στις Αυτοδιοικητικές Εκλογές του 2019: Μεταξύ Γνήσιας Αντιπροσωπευτικότητας και Δυσκυβερνησίας

Νίκος Σπ. Ζέρβας¹

¹ Διδάκτορας Διοικητικής Επιστήμης και Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών – Μέλος Σ.Ε.Π. Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Περίληψη. Σύμφωνα με το άρθρο 102 παρ. 2 του Συντάγματος της Ελλάδος η ανάδειξη των αυτοδιοικητικών αρχών της ελληνικής πολιτείας διενεργείται με μυστική και καθολική ψηφοφορία. Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο διεξάγεται κάθε αυτοδιοικητική εκλογική αναμέτρηση και, ειδικότερα, η μέθοδος, δια της οποίας οι ψήφοι των πολιτών μετατρέπονται σε έδρες των συλλογικών οργάνων των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, δηλαδή το εκλογικό σύστημα, εντάσσεται στο πεδίο των αρμοδιοτήτων του κοινού νομοθέτη. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 2019 διενεργήθηκαν ύστερα από πολλές δεκαετίες με το σύστημα της απλής αναλογικής. Τα αποτελέσματά τους, πάντως, και ειδικά εκείνα των δημοτικών εκλογών, έπληξαν την εξισορρόπηση της σχέσης, που οφείλει να διακρίνει κάθε φορέα πολιτικής εξουσίας στη σύγχρονη δημοκρατική διακυβέρνηση, μεταξύ της γνήσιας αντιπροσωπευτικότητας και της διοικητικής αποτελεσματικότητας.

Λέξεις Κλειδιά: Εκλογικό Σύστημα, Απλή Αναλογική, Αντιπροσωπευτικότητα, Διοικητική Αποτελεσματικότητα, Δυσκυβερνησία.

1 Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Το εκλογικό σύστημα αποτελεί τη μέθοδο, δια της οποίας οι ψήφοι των πολιτών μετατρέπονται και κατανέμονται ως έδρες των αντιπροσωπευτικών σωμάτων στους συνδυασμούς που συμμετέχουν σε κάθε εκλογική αναμέτρηση. Για τον λόγο αυτό, ο θεσμός του εκλογικού συστήματος διέπεται από μια σειρά από καταστατικές αρχές στα σύγχρονα δημοκρατικά κράτη, όπως είναι η αρχή της ισοτιμίας της ψήφου, εκείνη της αναλογικής αντιπροσώπευσης, καθώς και η αρχή της διοικητικής αποτελεσματικότητας. Το σύνολο των προεκτεθεισών αρχών, εντούτοις, δεν φέρεται να διακρίνει καθέναν από τους βασικούς τύπους εκλογικών συστημάτων: α. τον αναλογικό, β. τον πλειοψηφικό και γ. τον μεικτό.

Ο μεν αναλογικός σαφώς και ταυτίζεται με τις αρχές της ισοτιμίας της ψήφου και της αναλογίας. Εντούτοις, δεν εξασφαλίζει πάντοτε τη διοικητική αποτελεσματικότητα, λόγω του πολλαπλασιασμού των υποψηφίων συνδυασμών που ενθαρρύνει, της διασποράς των ψήφων των πολιτών σε διαφορετικές πολιτικές δυνάμεις και, κυρίως, της αδυναμίας σχηματισμού σταθερών και ισχυρών πλειοψηφιών στα συλλογικά όργανα των ΟΤΑ. Από την άλλη, ο πλειοψηφικός, όπως και ο μεικτός με κυρίως πλειοψηφικά χαρακτηριστικά, μπορεί μεν να συμβάλλουν στην επίτευξη της αποτελεσματικής οργάνωσης και λειτουργίας των ΟΤΑ εξαιτίας των σταθερών πλειοψηφιών που αναδεικνύονται μέσω αυτών, συνήθως όμως αντιπαράσσονται στις έτερες καταστατικές προϋποθέσεις κάθε σύγχρονου δημοκρατικού πολιτεύματος, την γνήσια αντιπροσωπευτικότητα και την ισοτιμία της ψήφου.

Στις αυτοδιοικητικές εκλογές του σύγχρονου ελληνικού κράτους, βέβαια, φέρεται πως κυριαρχούσε διαχρονικά ο στόχος της επίτευξης διοικητικής αποτελεσματικότητας, διαμέσου της εξασφάλισης της «κυβερνησιμότητας» των ΟΤΑ, θέτοντας σε δευτερεύουσα θέση τις αρχές της αντιπροσωπευτικότητας και της ισοτιμίας της ψήφου. Για τον λόγο αυτό, σε όλες σχεδόν τις εκλογικές αναμετρήσεις κατά τη

διάρκεια της περιόδου της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας εφαρμόστηκαν μεικτά με κυρίως πλειοψηφικά στοιχεία εκλογικά συστήματα, τα οποία εξασφάλιζαν ισχυρές πλειοψηφίες στα συλλογικά όργανα των ΟΤΑ για την εκάστοτε κυβερνώσα παράταξη. Στις αυτοδιοικητικές εκλογές του Μαΐου του 2019, ωστόσο, τέθηκε για πρώτη φορά σε εφαρμογή το αναλογικό σύστημα για τη μετατροπή των ψήφων των πολιτών σε έδρες των δημοτικών και περιφερειακών συμβουλίων, επιχειρώντας η τότε συγκυβέρνηση να δώσει έμφαση -τουλάχιστον φαινομενικά- στις δύο (2) άλλες θεμελιώδεις αρχές των σύγχρονων δημοκρατικών κρατών, πλήττοντας, ωστόσο, την κυβερνησιμότητα, ιδιαίτερα των δήμων. Τούτο, διότι όπως αποτυπώνεται και στη συγκριτική επισκόπηση του συνολικού αριθμού των υποψηφιοτήτων και των τελικών αποτελεσμάτων των αυτοδιοικητικών εκλογών του 2010, του 2014 και του 2019, που παρουσιάζει η παρούσα εισήγηση, η εφαρμογή του συστήματος της απλής αναλογικής στις πιο πρόσφατες εξ αυτών επέφερε, εν τέλει, τη «δυσκυβερνησία» στους πρωτοβάθμιους ΟΤΑ. Μία δυσκυβερνησία ('ungovernability'), που επιβεβαιώνει τον κανόνα της αντιστρόφως ανάλογης σχέσης μεταξύ των μεταβλητών της «νομιμοποίησης» ('legitimacy') και της «αποτελεσματικότητας» ('effectiveness'), που οφείλουν να διέπουν τη σύγχρονη διακυβέρνηση (Dahrendorf 1980).

2 Βασικοί Τύποι Εκλογικών Συστημάτων

Οι εκλογές αποτελούν τον θεμέλιο λίθο για κάθε σύγχρονη δημοκρατική πολιτεία. Η περιοδική και ελεύθερη διεξαγωγή τους είτε σε εθνικό, είτε σε τοπικό επίπεδο, επιτρέπει στους πολίτες να επιλέγουν τους αντιπροσώπους τους, στους οποίους εκχωρούν τόσο το τεκμήριο της αρμοδιότητας, όσο και το δικαίωμα του «αποφασίζει» για ζητήματα, που αφορούν το κοινωνικό σύνολο. Παράλληλα, ο ανταγωνισμός μεταξύ κομμάτων και συνδυασμών, βάσει σχεδιασμένων προγραμμάτων, που παρουσιάζονται κατά την προεκλογική περίοδο, αποτελεί και εκείνος με τη σειρά του «θεμελιακή συνθήκη» για τη δημοκρατική διακυβέρνηση (Βούλγαρης 2008:197). Τούτο, διότι με γνώμονα τον συγκεκριμένο ανταγωνισμό καλούνται οι πολίτες να συμμετέχουν στην εκλογική διαδικασία και να προβαίνουν στις τελικές επιλογές τους, από τις οποίες προκύπτει το εκλογικό αποτέλεσμα. Για τη διαμόρφωσή του, ωστόσο, στα σύγχρονα κράτη δεν μετράει μονάχα η ψήφος τους. Αντιθέτως, εξίσου σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και το εκλογικό σύστημα, με το οποίο διενεργείται κάθε σχετική αναμέτρηση.

Εκλογικό σύστημα είναι ο τρόπος, μέσω του οποίου διαμορφώνεται το τελικό αποτέλεσμα κάθε εκλογικής διαδικασίας. Με άλλα λόγια, αποτελεί τη «μέθοδο υπολογισμού», δια της οποίας οι ψήφοι των πολιτών μετατρέπονται σε έδρες είτε της εθνικής αντιπροσωπείας, είτε ενός τοπικού-δημοτικού συμβουλίου (Παντελής 2007:120). Όπως και κάθε άλλο σύστημα, πάντως, κατά τον ίδιο τρόπο και το εκλογικό δεν εντοπίζεται μοναχά σε μία μορφή ή τύπο. Αντιθέτως, σε κάθε πολιτικοδιοικητική οργάνωση κάνουν την εμφάνισή τους διάφορες μορφές εκλογικών συστημάτων, καθεμιά εκ των οποίων, βέβαια, βασίζεται σε έναν από τους δύο (2) κυρίαρχους τύπους τους: α. τον «αναλογικό» και β. τον «πλειοψηφικό».

Αναλογικός είναι ο τύπος του εκλογικού συστήματος, μέσω του οποίου εκφράζεται με τον πλέον «ανόθευτο» τρόπο η βούληση των πολιτών μιας οργανωμένης πολιτείας. Τούτο, διότι διακριτικό στοιχείο του συγκεκριμένου τύπου διαμόρφωσης του τελικού εκλογικού αποτελέσματος είναι ο όσο το δυνατόν ακριβέστερος αντικατοπτρισμός των ψήφων των πολιτών στις έδρες που λαμβάνει καθένας από τους συνδυασμούς πολιτικής εκπροσώπησης, που συμμετέχουν ελεύθερα σε μία εκλογική αναμέτρηση (Nohlen 2007:157). Με άλλα λόγια, στις εκλογές που διεξάγονται με το σύστημα της «απλής αναλογικής», ο αριθμός των αντιπροσώπων που εκλέγεται από κάθε παράταξη είναι απολύτως ανάλογος του ποσοστού των ψήφων, που έλαβε αυτή στις εκλογές. Ως εκ τούτου, με το αναλογικό εκλογικό

σύστημα διαμορφώνεται το μοντέλο της εκπροσώπησης, που αναπτύσσεται σε ένα κράτος ή στις τοπικές του περιφέρειες, το οποίο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη δημοκρατική διακυβέρνηση. Σε δημοκρατικές πολιτείες, πάντως, υιοθετήθηκε, νωρίτερα κιόλας από τον αναλογικό, και ο έτερος βασικός τύπος εκλογικού συστήματος, ο πλειοψηφικός.

Πλειοψηφικό είναι το εκλογικό σύστημα, στο οποίο το μεγαλύτερο ποσοστό των εδρών λαμβάνει ο συνδυασμός που συγκεντρώνει την απόλυτη, ή ακόμα και την σχετική πλειοψηφία των ψήφων των πολιτών. Για τον λόγο αυτό, ενόσω στα αναλογικά συστήματα, όπως προεκθέσαμε, διαμορφώνεται το μοντέλο της εκπροσώπησης σε μια πολιτεία, στα πλειοψηφικά στο επίκεντρο τίθεται ο «κανόνας της εκλογής», το ποιος, δηλαδή, από τους υποψηφίους συνδυασμούς θα αναλάβει τα ηνία της πολιτικής εξουσίας (Nohlen 2007:157). Ως εκ τούτου, η μείζων διαφορά μεταξύ αναλογικών και πλειοψηφικών εκλογικών συστημάτων έγκειται στο γεγονός, πως ενώ τα πρώτα αποσκοπούν στην όσο το δυνατόν αναλογικότερη εκπροσώπηση της κοινωνίας στα κέντρα λήψεως των αποφάσεων, τα δεύτερα εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στην αποτελεσματικότερη «πολιτική-λειτουργική» εκπροσώπηση, η οποία με τη σειρά της εξασφαλίζει την επίσης αποτελεσματική διοίκηση ενός κράτους συνολικά ή μιας συγκεκριμένης διοικητικής περιφέρειας (Nohlen 1984:83-89).

Για την επίτευξη διοικητικής αποτελεσματικότητας, διαμέσου και της εξασφάλισης της κυβερνησιμότητας των φορέων πολιτικοδιοικητικής εξουσίας, τα πλειοψηφικά συστήματα διακρίνονται σε μία σειρά από υποσυστήματα. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζουν σαφώς τα πλειοψηφικά συστήματα «ενός γύρου» και «δύο γύρων», όπου στο μεν πρώτο την πλειοψηφία των εδρών λαμβάνει ο συνδυασμός που συγκεντρώνει είτε απλώς την σχετική πλειοψηφία, ή ένα συγκεκριμένο ποσοστό των ψήφων των πολιτών, στο έτερο δε η πλειοψηφία των εδρών κατανέμεται στον συνδυασμό που θα κερδίσει τις εκλογές του δεύτερου γύρου, στις οποίες μετέχουν οι δύο (2) επικρατήσασες παρατάξεις από τον πρώτο εκλογικό γύρο. Σε πολλές περιπτώσεις, πάντως, πλειοψηφικά στοιχεία διακρίνουν και συστήματα, των οποίων ο αρχικός χαρακτήρας είναι μεν αναλογικός, εν συνεχεία, όμως εξελίσσεται σε πλειοψηφικό. Τα συγκεκριμένα είναι τα επονομαζόμενα «μεικτά» συστήματα, που όπως και τα πλειοψηφικά, στο επίκεντρό τους προτάσσουν την ει το δυνατόν αποτελεσματικότερη διακυβέρνηση μίας τοπικής περιφέρειας, ή και μιας πολιτείας συνολικά.

Μεικτό είναι το εκλογικό σύστημα, το οποίο, όπως προεκτέθηκε, συγκεντρώνει χαρακτηριστικά γνωρίσματα τόσο των αναλογικών, όσο όμως και των πλειοψηφικών. Τούτο, διότι είτε η απόλυτη, είτε ακόμα και η σχετική εκλογική πλειοψηφία, που ξεπερνά όμως ένα συγκεκριμένο ποσοστό, μετατρέπεται αυτόματα σε μία προκαθορισμένη πλειοψηφία εδρών. Σε ό,τι αφορά δε τα αναλογικά του στοιχεία, αυτά εντοπίζονται συνήθως στην κατανομή των εδρών στους ηττημένους των εκλογών, δηλαδή στους συνδυασμούς της μειοψηφίας (Παντελής 2007:131-132). Πέραν τούτων, πάντως, μεικτό είναι επίσης ένα εκλογικό σύστημα, στο οποίο να μεν διαμοιράζεται αναλογικά το μεγαλύτερο ποσοστό των εδρών είτε της εθνικής αντιπροσωπείας, είτε ενός τοπικού συμβουλίου, το υπολειπόμενο όμως, που αντιστοιχεί σε συγκεκριμένο αριθμό εδρών, απονέμεται αυτομάτως στον συνδυασμό που επικρατεί σε μία εκλογική αναμέτρηση. Το τελευταίο είναι το επονομαζόμενο σύστημα της «ενισχυμένης αναλογικής», το οποίο έχει παγιωθεί στις βουλευτικές εκλογές της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας (1974-2019), εξαιρουμένης μοναχά της περιόδου 1989-1990. Ανεξαρτήτως, πάντως, του τύπου και της μεθοδολογίας που αξιοποιεί κάθε εκλογικό σύστημα, όλα τους στηρίζονται, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο, πάνω σε κάποιες δομικές αρχές που διακρίνουν τα σύγχρονα δημοκρατικά κράτη.

3 Δομικές Αρχές των Εκλογικών Συστημάτων

Όπως η λειτουργία κάθε σύγχρονου οργανωμένου κράτους διέπεται από ορισμένες καταστατικές αρχές, κατά τον ίδιο τρόπο και οι πολιτικοδιοικητικοί του θεσμοί οφείλουν να προσαρμόζονται σε αυτές και να τις υπηρετούν ευλαβικά. Τοιούτοτρόπως, και τα εκλογικά συστήματα διακρίνονται από ορισμένες δομικές αρχές, με χαρακτηριστικότερες αυτών α. την αρχή της «ισοτιμίας» της ψήφου, β. την αρχή της «αντιπροσώπευσης» και την άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτήν «αναλογικότητα» και γ. την αρχή της «αποτελεσματικότητας» της δημόσιας διοίκησης.

Η αρχή της ισοτιμίας ή ισοδυναμίας της ψήφου είναι συνυφασμένη με το γεγονός ότι η ψήφος καθενός εκ των πολιτών είναι «ισότιμη» και δεν διαφοροποιείται αναλόγως της περιουσίας, του εισοδήματος ή οιοδήποτε άλλου κριτηρίου (Βενιζέλος 1991:373). Για τον λόγο αυτό, κάθε εκλογικό σύστημα οφείλει να διέπεται από αυτήν και πολλώ δε μάλλον να την σέβεται και να την προτάσσει. Έτσι, η συγκεκριμένη αρχή είναι άρρηκτα συνδεδεμένη, εάν όχι και με τα σχετικώς, τουλάχιστον με τα απολύτως αναλογικά εκλογικά συστήματα, τα οποία καλούνται να εγγυούνται τη δημοκρατική διακυβέρνηση ενός ενιαίου κράτους ή μιας τοπικής κοινωνίας. Εκτός όμως από την ισοδυναμία της ψήφου κάθε πολίτη, η έννοια της αναλογικότητας είναι επίσης συνυφασμένη και με μία επίσης καταστατική αρχή των σύγχρονων δημοκρατικών πολιτειών, εκείνη της αντιπροσώπευσης.

Βάσει της αντιπροσωπευτικής αρχής, οι πολίτες μίας δημοκρατικής πολιτείας επιλέγουν ελεύθερα και περιοδικά τους αντιπροσώπους τους, τους οποίους εκουσίως εξουσιοδοτούν να συμμετέχουν στα κέντρα λήψεως των αποφάσεων. Με άλλα λόγια, αντί της αυτοκυβέρνησης διαμέσου θεσμών άμεσης δημοκρατίας, στα αντιπροσωπευτικά συστήματα οι πολίτες εκούσια και ελεύθερα εκχωρούν το δικαίωμα του αποφασίζεω και ένα μέρος του αυτοκαθορισμού τους στους νόμιμους αντιπροσώπους τους (Δεσποτόπουλος 2005:133). Η νομιμοποίηση των τελευταίων, πάντως, εκπορεύεται από τον τρόπο ανάδειξής τους στις διενεργούμενες εκλογές. Όποτε αυτές διεξάγονται ελεύθερα και ανόθευτα, τότε οι εκλεγόμενοι διαθέτουν τη νομιμοποίηση των πολιτών για την ενάσκηση της πολιτικοδιοικητικής εξουσίας. Ωστόσο, για την επίτευξη της ύψιστης νομιμοποίησης, απαραίτητα στοιχεία δεν αποτελούν μονάχα ο προεκλογικός ανταγωνισμός υποψηφιοτήτων και η καθολική απονομή των πολιτικών δικαιωμάτων. Απεναντίας, εξίσου σημαντική καθίσταται και η μέθοδος διεξαγωγής των εκλογών και κυρίως εκείνη του υπολογισμού του εκλογικού αποτελέσματος. Το εκλογικό αποτέλεσμα, δηλαδή η μετατροπή των ψήφων των πολιτών σε έδρες των υποψηφίων συνδυασμών, οφείλει να είναι όσο το δυνατόν πιο ταυτόσημο με τη βούληση του εκλογικού σώματος. Για τον λόγο αυτό η αρχή της αναλογίας, που αποτελεί το χαρακτηριστικότερο γνώρισμα των απολύτως αναλογικών εκλογικών συστημάτων, συνδυάζεται άρρηκτα με την αρχή της αντιπροσώπευσης (Νικολακόπουλος 1989:44). Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι τα πλειοψηφικά εκλογικά συστήματα και πολλώ δε μάλλον τα μεικτά με πλειοψηφικά στοιχεία στερούνται είτε νομιμοποιήσεως, είτε συμβατότητας με τη δημοκρατική διακυβέρνηση. Απλά, με την εξίσου σημαντική για τα αντιπροσωπευτικά κράτη σχετική αρχή συνδέονται πολύ περισσότερο τα αναλογικά έναντι των υπολοίπων εκλογικών συστημάτων. Τούτο, διότι η αντιπροσωπευτική αρχή είναι επίσης συνυφασμένη και με την έτερη προϋπόθεση, που διέπει κυρίως τα αναλογικά εκλογικά συστήματα, εκείνη δηλαδή της ισοτιμίας και ισοδυναμίας της ψήφου. Πέραν αυτών, πάντως, εξίσου σημαντική και απαραίτητη αρχή για κάθε σύγχρονο οργανωμένο κράτος είναι και εκείνη της αποτελεσματικής λειτουργίας της δημόσιας διοίκησης.

Η αρχή της διοικητικής αποτελεσματικότητας ανήκει στην ευρεία κατηγορία των αρχών «καλής» και «ορθής» διοίκησης (Μακροδημήτρης & Πραβίτα 2012:34-43). Όλη η συγκεκριμένη κατηγορία αρχών επικεντρώνεται στην εξασφάλιση της βέλτιστης λειτουργίας του διοικητικού μηχανισμού. Για τον λόγο αυτό, καταστατική της προϋπόθεση αποτελεί η επιδίωξη της αποτελεσματικής, αποδοτικής και,

αναμφίβολα, ποιοτικής δράσης της δημόσιας διοίκησης ενός κράτους, η οποία είναι συνυφασμένη με την οικεία αρχή. Ως εκ τούτου, επειδή μεταξύ των καταστατικών κρατικών θεσμών εθνικού, αλλά και τοπικού επιπέδου, συγκαταλέγεται το εκλογικό σύστημα, το τελευταίο οφείλει να υπηρετεί την εν λόγω αρχή. Με άλλα λόγια, η διοικητική αποτελεσματικότητα είναι ένα εξαιρετικά σημαντικό κριτήριο, απολύτως σχετικό με την προσφορότητα του οιοδήποτε τύπου εκλογικού συστήματος (Κοντιάδης & Παπανικολάου 2018:138), το οποίο ο σχεδιαστής του τελευταίου, δηλαδή ο κοινός νομοθέτης, οφείλει να το συµµερίζεται και σε κάθε περίπτωση να το λαµβάνει σοβαρά υπόψη του.

Για την εξασφάλιση της αποτελεσματικής λειτουργίας ενός διοικητικού συστήματος απαιτούµενα στοιχεία είναι η ευθύτητα, η συνέπεια και η ταχύτητα τόσο ως προς τη λήψη αποφάσεων, όσο και ως προς την εφαρµογή τους για την επίτευξη των στόχων που θέτονται (Μακροδηµήτρης & Πραβίτα 2012:39). Η ταχύτητα, ωστόσο, στα κέντρα λήψεως πολιτικοδιοικητικών αποφάσεων, στις πλείστες των περιπτώσεων είναι συνυφασµένη µε την ύπαρξη σταθερών, ίσως και ισχυρών κυβερνητικών πλειοψηφιών. Γι' αυτό και η διοικητική αποτελεσματικότητα είναι άρρηκτα συνδεδεµένη µε την επονοµαζόµενη σε κάθε σύγχρονο κράτος κυβερνησιµότητα. Για την εξασφάλιση αµφοτέρων, εποµένως, οφείλει ένα εκλογικό σύστημα να επιφέρει τουλάχιστον τη δεύτερη εξ αυτών.

Πράγµατι, πέραν των καταστατικών για κάθε δηµοκρατικό καθεστώς αρχών της ισοτιµίας της ψήφου και της αντιπροσώπευσης, κάθε εκλογικό σύστημα είναι αναγκαίο να προτάσσει και την κυβερνησιµότητα, καθώς και την συνεπικουρούµενη από αυτήν αποτελεσματικότητα της διοικητικής δράσης. Επειδή όμως προαπαιτούµενο της κυβερνησιµότητας, όπως προεκτέθηκε, είναι ο σχηµατισµός σταθερών κυβερνητικών πλειοψηφιών, η τελευταία σαφώς και είναι περισσότερο αλληλένδετη µε τα πλειοψηφικά, ή τα µεικτά µε πλειοψηφικό, πάντως, χαρακτήρα, παρά µε τα πλήρως αναλογικά εκλογικά συστήµατα. Εποµένως, λαµβάνοντας όλες τις ανωτέρω παραµέτρους υπόψη του, ο νοµοθέτης οφείλει να τις σταθµίζει, να τις αξιοποιεί και να διαµορφώνει εν τέλει ένα εκλογικό σύστημα, που θα εξασφαλίζει την αποτελεσματική διακυβέρνηση ενός ενιαίου κράτους ή µιας τοπικής περιφέρειας. Ούτως ή άλλως, όλα τα εκλογικά συστήµατα, και ιδιαιτέρως οι δύο (2) βασικότεροι τύποι αυτών, διακρίνονται τόσο από πλεονεκτήµατα, όσο όµως και από ορισµένα µειονεκτήµατα, τα οποία δεν θα πρέπει σε ουδεµία περίπτωση να επηρεάζουν αρνητικά, ή και να βάλλουν ακόµα εναντίον της δηµοκρατικής, αλλά ταυτοχρόνως και αποτελεσματικής διακυβέρνησης.

4 Πλεονεκτήµατα και µειονεκτήµατα των εκλογικών συστηµάτων

Τα εκλογικά συστήµατα αποτελούν έναν πολιτικό θεσµό, ο οποίος είναι απαραίτητος στη σύγχρονη δηµοκρατική διακυβέρνηση. Τούτο διότι, µέσω αυτών οι πολίτες των σηµερινών κοινοβουλευτικών κρατών καλούνται περιοδικά να εκλέγουν τους αντιπροσώπους τους σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Όπως, όµως, και όλοι οι υπόλοιποι πολιτικοί θεσµοί, κατά τον ίδιο τρόπο και οι µέθοδοι διαµόρφωσης των εκλογικών αποτελεσµάτων διακρίνονται τόσο από πλεονεκτήµατα, όσο και από ορισµένα µειονεκτήµατα. Κοντολογίς, τόσο το σύστηµα της απλής και ανόθευτης αναλογικής, όσο και τα συστήµατα µε άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο πλειοψηφικό χαρακτήρα εµφανίζουν αντίστοιχα χαρακτηριστικά, τα οποία µπορεί, σε ορισµένες περιπτώσεις, να θέτονται αντιµέτωπα µε τις καταστατικές αρχές που τα διέπουν, εκείνες, δηλαδή, της ισοτιµίας της ψήφου, της αντιπροσώπευσης και της αποτελεσματικότητας του διοικητικού συστήµατος.

Το εκλογικό σύστηµα της απλής αναλογικής αποσκοπεί στην όσο το δυνατόν πιο πιστή αποτύπωση της λαϊκής ετυµηγορίας στο τελικό αποτέλεσµα µίας εκλογικής αναµέτρησης. Σεβόµενο πλήρως τόσο την αρχή της ισοτιµίας της ψήφου καθενός πολίτη, όσο και εκείνη της αναλογίας στην αντιπροσώπευση, κατανέµει τις κοινοβουλευτικές ή τις έδρες ενός τοπικού συµβουλίου στους υποψηφίους συνδυασµούς,

αναλόγως της εκλογικής δυναμικής καθενός εξ αυτών. Με αυτόν τον τρόπο, καταδεικνύεται και ο ύψιστος πολιτικός στόχος του συγκεκριμένου συστήματος, δηλαδή η αυθεντική εκπροσώπηση των πολιτικών και κοινωνικών ομάδων, που υπάρχουν στον πληθυσμό (Nohlen 2007:170). Για τον λόγο αυτό, τα απολύτως αναλογικά εκλογικά συστήματα εντάσσονται στην κατηγορία των πιο ανόθευτων μεθόδων υπολογισμού του εκλογικού αποτελέσματος, αφού όχι μόνο συμβάλλουν στο να εκπροσωπείται στα κέντρα λήψεως των αποφάσεων κάθε πολιτικός σχηματισμός, που λαμβάνει έστω και ένα περιορισμένο ποσοστό των ψήφων των πολιτών ενός κράτους ή μιας τοπικής κοινωνίας, αλλά συνάμα τείνει να απουσιάζει από τις τάξεις τους οιοδήποτε ψήγμα αναντιστοιχίας με τη βούληση του εκλογικού σώματος. Παρόλα, πάντως, τα εξαιρετικά σημαντικά για κάθε δημοκρατική πολιτεία προεκτεθέντα στοιχεία του συστήματος της απλής αναλογικής, δεν παύει αυτό να διακρίνεται και από ορισμένα μειονεκτήματα.

Μεταξύ των μειονεκτημάτων του συστήματος της απλής αναλογικής συγκαταλέγεται, καταρχάς, η αντιστρόφως ανάλογη σχέση της με την κυβερνησιμότητα μιας διοικητικής περιφέρειας, ή ακόμα και ενός εθνικού κράτους. Τούτη η σχέση τους εκπορεύεται από άλλα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του εν λόγω συστήματος, όπως είναι επί παραδείγματι η τάση πολλαπλασιασμού των υποψηφίων συνδυασμών κατά την προεκλογική περίοδο εξαιτίας των δυνατοτήτων εκλογής, αλλά κυρίως του προσπορισμού μετεκλογικών συνεργασιών, που συνοδεύουν συνήθως τη συγκεκριμένη εκλογική μέθοδο (Council of Europe 1998:44). Υπό αυτές τις συνθήκες, μάλιστα, όχι μόνο καθίσταται δυσχερέστερη η συγκρότηση μιας σταθερής πλειοψηφίας, ικανής να λαμβάνει τις καταλληλότερες αποφάσεις για το γενικό συμφέρον και την εξασφάλιση της κοινωνικής ευημερίας, αλλά συνάμα καλλιεργούνται και υποψίες διαφθοράς, ή ακόμα και εξαγοράς συνειδήσεων ως προς τη σύναψη μετεκλογικών συνεργασιών, οι οποίες, αδιαμφισβήτητα, πλήττουν το κύρος του πολιτικοδιοικητικού συστήματος ενός κράτους. Ακόμα, πάντως, και εάν για την αποτροπή των προαναφερθέντων καταδικαστέων φαινομένων θέτονται ασφαλιστικές δικλίδες από τον κοινό νομοθέτη, ουδείς δύναται να εξασφαλίσει την επίτευξη διοικητικής αποτελεσματικότητας από ένα σύστημα, το οποίο από τη φύση του καθιστά εξαιρετικά δύσκολο, εάν όχι παντελώς αδύνατο, τον σχηματισμό σταθερών κυβερνητικών πλειοψηφιών. Σε αυτό το σημείο, βέβαια, είναι αναγκαίο να επισημανθεί, πως η δυνατότητα συγκρότησης σταθερών κυβερνητικών πλειοψηφιών είναι αλληλένδετη και με τον πολιτικό πολιτισμό κάθε χώρας. Σε χώρες, όπου επικρατεί «συναινετικός» πολιτικός πολιτισμός, η διακυβέρνηση, που εκπορεύεται από διακομματικές-διαπαραταξιακές συνεργασίες λειτουργεί αρκετά ικανοποιητικά. Από την άλλη όμως, σε κράτη που διακρίνονται από «ανταγωνιστικό-συγκρουσιακό» πολιτικό πολιτισμό είναι εξαιρετικά δύσκολη η αποτελεσματική ενάσκηση δημόσιων πολιτικών από διακομματικά σχήματα. Επί τη βάση του ανωτέρω επιχειρήματος, πάντως, εντοπίζεται το προτέρημα των μερικώς ή ολικώς πλειοψηφικών εκλογικών συστημάτων έναντι των αναλογικών, δίχως, βέβαια, και ο χαρακτήρας αυτών να μην διακατέχεται από ορισμένες αρνητικές συνέπειες για τη δημοκρατική διακυβέρνηση μίας ενιαίας πολιτείας ή μιας διοικητικής περιφέρειας.

Εν αντιθέσει με το εκλογικό σύστημα της απλής αναλογικής, το οποίο από τη φύση του δύναται να έρχεται σε αντίθεση με την κυβερνητική ή διοικητική σταθερότητα, τα συστήματα με πλειοψηφικά στοιχεία αποσκοπούν στη συγκρότηση στιβαρών και, αν μη τι άλλο, σταθερών κυβερνητικών πλειοψηφιών (Nohlen 2007:170). Από μόνος του αυτός, αν και όχι τόσο βάσιμος, είναι ένας παράγοντας εξασφάλισης κυβερνητικής και διοικητικής αποτελεσματικότητας. Τούτο, διότι η ισχυρή πλειοψηφία προσφέρει δυνατότητες ταχείας λήψεως αποφάσεων και επιλύσεως δημοσίων προβλημάτων, παράλληλα δε διασφαλίζει τη συνέχεια της διοικητικής δράσεως είτε σε εθνικό, είτε σε τοπικό επίπεδο. Για τον λόγο αυτό, τα πλειοψηφικά συστήματα είναι σε πλείστες περιπτώσεις συνδεδεμένα με την αποτελεσματική διακυβέρνηση (Farrel 1997:57-58), κάτι το οποίο αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα πλεονεκτήματά τους έναντι των απολύτως αναλογικών. Παρά ταύτα, όμως, το σημείο, στο οποίο υστερούν συγκριτικά με το σύστημα της απλής αναλογικής έγκειται στον σεβασμό της αρχής της ισοτιμίας της ψήφου και πολλώ δε μάλλον στην πιστή αποτύπωση της λαϊκής βούλησης στο εκλογικό

αποτέλεσμα.

Ενόσω τα πλειοψηφικά, αλλά και τα μεικτά με πλειοψηφικό, όμως, χαρακτήρα, εκλογικά συστήματα συναντώνται, όπως και τα αναλογικά, σε δημοκρατικές πολιτείες, στερούνται, έστω μερικώς, στοιχείων αντιπροσώπευσης, αλλά και νομιμοποίησης. Η απονομή υψηλότερου αριθμού εδρών στον επικρατήσαντα σε μία εκλογική αναμέτρηση συνδυασμό από το ανάλογο ποσοστό των ψήφων που έλαβε, δεν συνάδει μ' ένα πλήρως δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης. Με άλλα λόγια, η «στρεβλωτική επίδραση» όσον αφορά την σχέση εδρών προς ψήφους που επιφέρουν (Νικολακόπουλος 1989:36-37), έρχεται πολλές φορές σε αντιπαράθεση με τη λαϊκή ετυμηγορία, με συνέπεια την εξαρχής αποστέρηση μέρους της νομιμοποίησης των εκάστοτε τοπικών ή εθνικών κυβερνώντων. Παράλληλα, η παραπάνω στρεβλωτική επίδραση μπορεί κάλλιστα να ενισχύει και «περιοριστικές» διαστάσεις ως προς τη συμμετοχή υποψηφίων συνδυασμών σε μία εκλογική διαδικασία (Νικολακόπουλος 1989:22), οι οποίες επίσης λειτουργούν ανασταλτικά ως προς τον προεκλογικό ανταγωνισμό, που είναι συνώνυμος με το δικαίωμα-ελευθερία του εκλέγεσθαι στα σύγχρονα δημοκρατικά κράτη.

Κοντολογίς, τόσο τα αναλογικά όσο και τα μερικώς ή πλήρως πλειοψηφικά εκλογικά συστήματα παρουσιάζουν προτερήματα αλλά και αρνητικά στοιχεία για τη δημοκρατική διακυβέρνηση. Συνεπώς, στη διαμόρφωσή τους σημαίνουντα ρόλο διαδραματίζουν και άλλοι παράγοντες, όπως η πολιτική κουλτούρα και το συναινετικό ή συγκρουσιακό πνεύμα σε μία πολιτεία. Με αυτές τις παραμέτρους, άλλωστε, καθώς επίσης και με βάση τον τύπο του συστήματος διοίκησης μιας διοικητικής περιφέρειας, σχεδιάζονται τα εκλογικά συστήματα και για την ανάδειξη αυτοδιοικητικών αρχών. Έτσι, στο ελληνικό κράτος, καθόλη τη διάρκεια της περιόδου της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, μπορεί μεν να κυριάρχησαν συστήματα πιο πλειοψηφικού χαρακτήρα, δίχως όμως αυτά να αποτρέπουν την εφαρμογή και εκείνου της απλής αναλογικής στις πιο πρόσφατες αυτοδιοικητικές εκλογές, εκείνες του 2019.

5 Τα εκλογικά συστήματα των αυτοδιοικητικών εκλογών του ελληνικού κράτους

Με την εξαίρεση της τελευταίας, όλες οι υπόλοιπες εκλογικές αναμετρήσεις για την ανάδειξη αυτοδιοικητικών αρχών κατά τη διάρκεια της περιόδου της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας διεξήχθησαν με εκλογικά συστήματα που διακρίνονταν από έντονα πλειοψηφικά στοιχεία και ταυτόχρονα χαμηλό βαθμό αναλογικότητας. Οι νικητές των εκλογών, στους οποίους απονεμόταν η πλειονότητα των εδρών των δημοτικών και νομαρχιακών συμβουλίων, δεν ήταν μόνο εκείνοι οι συνδυασμοί, που συγκέντρωναν την απόλυτη πλειοψηφία των ψήφων των δημοτών κατά τον πρώτο γύρο, αλλά και εκείνοι που λάμβαναν τις περισσότερες ψήφους από τους άλλους επικρατέστερους συνδυασμούς στον δεύτερο εκλογικό γύρο, όπως επίσης και αυτοί που από την πρώτη Κυριακή συγκέντρωναν ένα συγκεκριμένο ποσοστό (42%) σχετικής πλειοψηφίας ψήφων. Τούτο συνέβαινε διότι τα εκλογικά συστήματα με τα οποία διεξήχθησαν όλες οι αυτοδιοικητικές εκλογές από το 1974 έως το 2014 ήταν μεικτά με έντονα πλειοψηφικά χαρακτηριστικά, αντλώντας ουσιαστικά στοιχεία τόσο από την ιταλική, όσο όμως και από τη γαλλική μεθοδολογία διαμόρφωσης του τελικού αποτελέσματος (Κοντιάδης & Παπανικολάου 2018:142).

Ενδεικτικά, στις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές του 2006, βάσει του ισχύοντος τότε Ν.3434/2006, επιτυχόντες του πρώτου γύρου συνδυασμοί ήταν εκείνοι που έλαβαν όχι την απόλυτη πλειοψηφία των ψήφων των πολιτών, που προβλεπόταν στον αμέσως προηγούμενο αυτοδιοικητικό εκλογικό νόμο (Ν.1270/1982), αλλά τουλάχιστον το 42% των ψήφων του εκλογικού σώματος. Με άλλα λόγια, ο νικητής των εκλογών, στον οποίο απονέμονταν τα 3/5 των εδρών του δημοτικού συμβουλίου και των άλλων συλλογικών οργάνων του δήμου, ήταν εκείνος που είχε ή την απόλυτη, ή ακόμα και την σχετική

πλειοψηφία ύψους 42% επί των ψήφων, δίχως να χρειαζόταν η διεξαγωγή δεύτερου εκλογικού γύρου μεταξύ των δύο (2) επικρατέστερων σε ψήφους συνδυασμών. Η συγκεκριμένη εκλογική μεθοδολογία για την ανάδειξη αυτοδιοικητικών αρχών, πάντως, δεν μακροημέρευσε, αφού μονάχα οι εκλογές του 2006 διενεργήθηκαν επί τη βάση αυτής. Στις αμέσως επόμενες, στις δημοτικές και τις περιφερειακές, δηλαδή, εκλογές του 2010, ίσχυσε το προηγούμενο εκλογικό καθεστώς, το οποίο επανήλθε μέσω της θέσης σε εφαρμογή του προγράμματος «Καλλικράτης» με τον Ν.3852/2010.

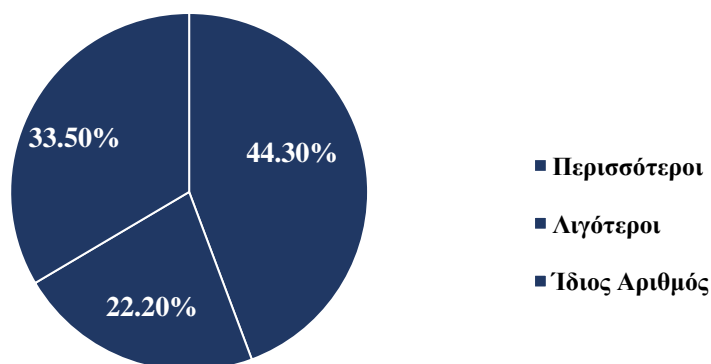
Το πρόγραμμα «Καλλικράτης», πέραν όλων των υπολοίπων μεταβολών που επέφερε στην οργάνωση και τη λειτουργία των ΟΤΑ στην Ελλάδα, τροποποίησε και το σύστημα ανάδειξης των αυτοδιοικητικών αρχών. Βάσει του Ν.3852/2010 (άρθρα 31 και 137), για την εκλογή του στην ηγεσία του δήμου και την κατάληψη των 3/5 των εδρών του δημοτικού συμβουλίου, ο εκάστοτε επιτυχών συνδυασμός όφειλε να συγκεντρώνει την απόλυτη πλειοψηφία των ψήφων των πολιτών. Στην περίπτωση που δεν τη συγκέντρωνε, η ψηφοφορία θα επαναλαμβανόταν ύστερα από μία εβδομάδα. Στις νέες, δεύτερες ουσιαστικά, εκλογές θα μετείχαν μόνον οι δύο (2) από τους υποψηφίους συνδυασμούς, που είχαν λάβει τις περισσότερες ψήφους στον πρώτο γύρο, ο νικητής τους δε θα καταλάμβανε, εν τέλει, το 60% των εδρών του δημοτικού συμβουλίου, ενώ το υπόλοιπο 40% θα διανεμόταν στις παρατάξεις της αντιπολίτευσης αναλόγως του ποσοστού τους κατά τον πρώτο εκλογικό γύρο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μολονότι και πάλι δεν εξασφαλίστηκε η πλήρως αναλογική εκπροσώπηση των κοινωνικών ομάδων στα κέντρα λήψεως των αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο, εντούτοις το συγκεκριμένο σύστημα αποδείχθηκε ως η πλέον διαδεδομένη μέθοδος εξαγωγής των εκλογικών αποτελεσμάτων σε επίπεδο αυτοδιοίκησης στο ελληνικό πολιτικοδιοικητικό σύστημα, αφού ίσχυσε τόσο για τις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2010, όσο και για εκείνες του 2014. Τούτο, διότι προήγαγε τη διοικητική αποτελεσματικότητα των ΟΤΑ, τουλάχιστον σε επίπεδο κυβερνησιμότητας, παρόλο που έθετε σε δευτερεύουσα θέση τις λουιές, επίσης απαραίτητες για κάθε σύγχρονη δημοκρατική πολιτεία, αρχές, εκείνες δηλαδή της ισοτιμίας της ψήφου και της άρρηκτα συνδεδεμένης με την αναλογικότητα αρχή της αντιπροσώπευσης. Μόλα ταύτα, η διοικητική αποτελεσματικότητα δεν εξασφαλιζόταν πάντοτε στη διοίκηση των δήμων, αφού πολλοί από αυτούς, κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, τέθηκαν αντιμέτωποι με σοβαρά δημοσιονομικά προβλήματα (Χλέπας & Γετίμης 2018:26-27). Για τον λόγο αυτό, όπως επίσης και εξαιτίας των ιδεολογικών καταβολών της, η συγκυβέρνηση που συγκροτήθηκε ύστερα από τις εθνικές εκλογές του Ιανουαρίου του 2015, έθεσε στην ατζέντα της τη μετάβαση σ' ένα αναλογικότερο σύστημα εκλογής των αυτοδιοικητικών και δη των δημοτικών αρχών. Ο εν λόγω στόχος της επιτεύχθηκε με τη θέσπιση του Ν.4555/2018.

Βάσει των σχετικών διατάξεων (άρθρα 28 και 30) της νέας ρύθμισης για τις αυτοδιοικητικές εκλογές, το σύνολο των εδρών των αντιπροσωπευτικών σωμάτων θα διαμοιραζόταν αναλόγως του ποσοστού των ψήφων, που θα λάμβανε ο εκάστοτε υποψήφιος συνδυασμός στον πρώτο γύρο των αυτοδιοικητικών εκλογών. Επιτυχών συνδυασμός, από την άλλη, εξακολουθούσε να είναι είτε αυτός, που θα συγκέντρωνε από τον πρώτο εκλογικό γύρο την απόλυτη πλειοψηφία των ψήφων, είτε εκείνος, που θα κέρδιζε στον δεύτερο εκλογικό γύρο μεταξύ των δύο (2) επικρατέστερων υποψηφίων του πρώτου. Με αυτόν τον τρόπο, επομένως, επιδιώχθηκε η αποκατάσταση της γνήσιας αντιπροσωπευτικότητας στα συλλογικά όργανα των δήμων, παρόλες τις παρενέργειες, που μπορούσε αυτή να επιφέρει στη δυνατότητα αποτελεσματικής διοίκησής τους και ταχείας λήψεως των απαραίτητων αποφάσεων. Παρενέργειες, οι οποίες ήρθαν στην επιφάνεια ήδη από την προεκλογική περίοδο των δημοτικών εκλογών του Μαΐου του 2019.

6 Οι παρενέργειες της απλής αναλογικής στις δημοτικές εκλογές του 2019

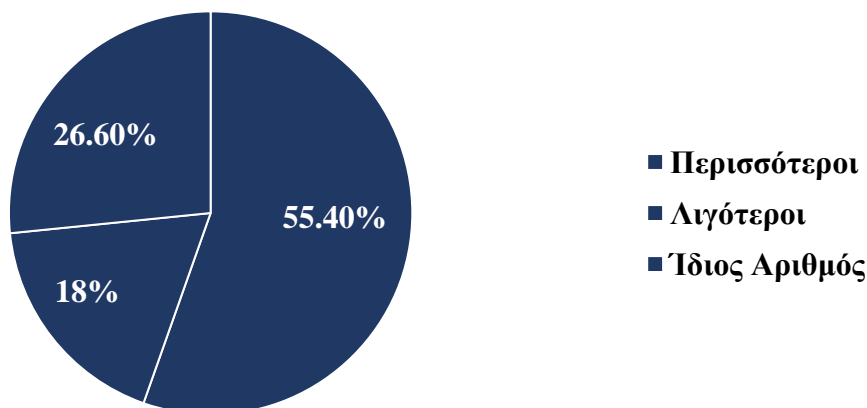
Τα αναλογικά εκλογικά συστήματα υπηρετούν ευλαβικά τις αρχές της ισοτιμίας της ψήφου και της αντιπροσώπευσης. Τούτο συμβαίνει, όχι μόνο επειδή στα τελικά αποτελέσματα κάθε εκλογικής αναμέτρησης, που διενεργείται με τον συγκεκριμένο τύπο συστήματος, αποτυπώνονται γνήσια η βούληση και οι προτιμήσεις των πολιτών ενός κράτους ή ενός δήμου, αλλά και διότι το σύστημα της απλής αναλογικής ευνοεί την ενεργοποίηση και τη συμμετοχή όλο και περισσότερων συνδυασμών και υποψηφίων αιρετών σε κάθε εκλογική διαδικασία. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μάλιστα, ενισχύεται και μία ακόμα προϋπόθεση αποτελεσματικής λειτουργίας του δημοκρατικού-αντιπροσωπευτικού πολιτεύματος, εκείνη, δηλαδή, του προεκλογικού ανταγωνισμού υποψηφιοτήτων, εκ των οποίων οι εκλογείς, καθολικά και ελεύθερα, καλούνται περιοδικά να επιλέγουν εκείνους, που επιθυμούν να τους εκπροσωπούν στα κέντρα λήψεως των πολιτικοδιοικητικών αποφάσεων. Η συγκεκριμένη προϋπόθεση, ωστόσο, μπορεί να έχει και αρνητικές επιπτώσεις για την οργάνωση και τη λειτουργία ενός δήμου. Εάν οι υποψηφιότητες και πολλώ δε μάλλον εκείνοι που θα εκλεγούν στα συλλογικά όργανα ενός πρωτοβάθμιου αυτοδιοικητικού φορέα προέρχονται από πολλές και ξεχωριστές παρατάξεις, είναι μαθηματικώς βέβαιο ότι σύντομα θα ανακύψουν προβλήματα συνοχής στη λειτουργία των εν λόγω σωμάτων (Lijphart 1985:44), ειδικά στο ελληνικό πολιτικό σύστημα, όπου εκλείπει το πνεύμα συναίνεσης, συνεννόησης και συνεργασίας. Με αυτόν τον υπέρμετρο πολλαπλασιασμό των υποψηφιοτήτων, άλλωστε, ήρθαν αντιμέτωποι οι δήμοι κατά την προεκλογική περίοδο του 2019, έπειτα από την υιοθέτηση, δηλαδή, του συστήματος της απλής αναλογικής για την εκλογή των οργάνων τους.

Κατά το διάστημα πριν από τις αυτοδιοικητικές εκλογές του Μαΐου του 2019 παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση των υποψηφίων συνδυασμών συγκριτικά με τις αντίστοιχες εκλογικές αναμετρήσεις του 2010 και του 2014, οι οποίες είχαν διενεργηθεί με μεικτό εκλογικό σύστημα, εξαιρετικά πλειοψηφικών, μάλιστα, διαστάσεων. Συγκριτικά με τις δημοτικές εκλογές του 2014, σε σύνολο 316 δήμων, στους 140, δηλαδή στο 44,3% αυτών, οι υποψήφιοι συνδυασμοί ήταν περισσότεροι σε εκείνες του 2019 (ο ίδιος αριθμός υποψηφιοτήτων εντοπίστηκε σε 106 από αυτούς, μικρότερος δε σε μόλις 70). Τούτο οφείλεται κυρίως στην ευκολία εκλογής υποψηφίων που προσέφερε απλόχερα η εισαγωγή του συστήματος της απλής αναλογικής. Ακόμα, πάντως, πιο θεαματικά είναι αποτελέσματα, που εντοπίζονται στη συγκριτική επισκόπηση μεταξύ των δημοτικών εκλογών του 2010 και του 2019.

Γράφημα 1: Υποψήφιοι Δημοτικοί Συνδυασμοί 2019 συγκριτικά με 2014

Όπως αποτυπώνεται και στο γράφημα 2, σε σχέση με τις δημοτικές εκλογές του 2010, ο αριθμός των υποψηφίων συνδυασμών εκείνων του 2019 ήταν μεγαλύτερος σε 175 δήμους, δηλαδή στο 55,4% αυτών που τέθηκαν στο επίκεντρο της έρευνας. Ίδιος παρέμεινε σε 84 δήμους (26,6%), ενώ μόλις σε 57 (18%) υποβλήθηκαν λιγότερες υποψηφιότητες.

Γράφημα 2: Υποψήφιοι Δημοτικοί Συνδυασμοί 2019 συγκριτικά με 2010

Κοντολογίς, το πλήρως αναλογικό εκλογικό σύστημα με το οποίο διενεργήθηκαν οι αυτοδιοικητικές εκλογές του Μαΐου του 2019, ευνόησε και ταυτόχρονα ενθάρρυνε την υποβολή περισσότερων υποψηφιοτήτων έναντι εκείνων του 2014 και του 2010 στο μεγαλύτερο ποσοστό των δήμων. Μάλιστα, τα ανωτέρω ποσοστά θα μπορούσαν να θεωρηθούν εν μέρει και πλασματικά, εξαιτίας των μεγάλων πληθυσμιακών διαφορών που εντοπίζονται μεταξύ των πρωτοβάθμιων ΟΤΑ. Με άλλα λόγια, στους πολλούς μικρούς πληθυσμιακά δήμους της Ελλάδας οι διαφορές του αθροίσματος των υποψηφίων συνδυασμών στις αναμετρήσεις του 2010, του 2014 και του 2019 ήταν πολύ μικρότερες έναντι εκείνων των μεγαλύτερων πληθυσμιακά δήμων και πόλεων. Για τον λόγο αυτό, στους παρακάτω πίνακες η μελέτη μας επικεντρώνεται στο τι συνέβη κατά την προεκλογική περίοδο στους δήμους των 20 πληθυσμιακά μεγαλύτερων πόλεων αρχικά, και στη συνέχεια στους μεγαλύτερους πληθυσμιακά δήμους της Περιφερειακής Ενότητας Αττικής και στο σύνολο των δήμων της Περιφερειακής Ενότητας Θεσσαλονίκης.

Πίνακας 1: Υποψηφίοι Συνδυασμοί στους Δήμους των 20 Πληθυσμιακά Μεγαλύτερων Πόλεων (εκλογές 2019, 2014 και 2010)

Δήμος (πόλη)	2019	2014	2010
Αθήνα	11	12	8
Θεσσαλονίκη	19	11	9
Πάτρα	12	12	7
Ηράκλειο	9	5	4
Πειραιάς	7	8	7
Λάρισα	6	7	5
Βόλος	5	5	4
Ιωάννινα	9	7	5
Τρίκαλα	7	6	4
Χαλκίδα	6	5	5
Σέρρες	6	5	5
Αλεξανδρούπολη	6	6	4
Ξάνθη	8	7	5
Κατερίνη	6	4	5
Καλαμάτα	10	6	5
Καβάλα	8	8	5
Χανιά	8	6	5
Αγρίνιο	7	5	3
Λαμία	6	6	6
Κομοτηνή	6	5	6

Στις δημοτικές εκλογές του 2019 συγκριτικά, καταρχάς, μ' εκείνες του 2014, υποβλήθηκαν περισσότερες υποψηφιότητες συνδυασμών στο 55% των 20 πληθυσμιακά μεγαλύτερων δήμων, ή αλλιώς σε 11 από αυτούς (σε 6 ο αριθμός των υποψηφίων συνδυασμών παρέμεινε ίδιος, ενώ σε μόλις 3 ήταν μικρότερος). Σε σχέση δε με την ίδια εκλογική αναμέτρηση του 2010, το ποσοστό των δήμων με περισσότερες υποψηφιότητες το 2019 βρέθηκε στο 85%, ενώ σε κανέναν από τους 20 συνολικά δεν εντοπίζεται μικρότερος αριθμός υποψηφιοτήτων. Τιοιουτοτρόπως, η εισαγωγή του αναλογικού εκλογικού συστήματος λειτούργησε διασταλτικά για τον αριθμό των υποβληθεισών στην πιο πρόσφατη εκλογική αναμέτρηση υποψηφιοτήτων. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα όλων τους, μάλιστα, ήταν ο Δήμος Θεσσαλονίκης, όπου από τις 9 το 2010 και τις 11 το 2014, οι παρατάξεις που έθεσαν υποψηφιότητα στις δημοτικές εκλογές του 2019 ανήλθαν σε 19. Ανάλογα συμπεράσματα, άλλωστε, για την επιρροή της

υιοθέτησης της απλής αναλογικής στην ογκώδη αύξηση των υποψηφίων συνδυασμών, εκρέουν και από την ανάλυση των σχετικών στοιχείων στους 20 πληθυσμιακά μεγαλύτερους δήμους του Λεκανοπεδίου Αττικής.

Πίνακας 2: Υποψήφιοι Συνδυασμοί στους 20 Πληθυσμιακά Μεγαλύτερους Δήμους της Π. Ε. Αττικής (εκλογές 2019, 2014 και 2010)

Δήμος	2019	2014	2010
Περιστερίου	8	5	7
Καλλιθέας	8	8	4
Νίκαιας-Ρέντη	5	5	6
Κερατσινίου- Δραπετσώνας	9	7	4
Ιλίου	6	6	4
Γλυφάδας	8	8	7
Ζωγράφου	9	8	6
Ηλιούπολης	9	8	8
Αιγάλεω	7	8	4
Νέας Σμύρνης	7	6	7
Χαλανδρίου	11	7	6
Αμαρουσίου	10	6	6
Κορυδαλλού	6	6	5
Νέας Ιωνίας	6	6	7
Αγίου Δημητρίου	6	6	9
Παλαιού Φαλήρου	10	6	5
Κηφισιάς	14	6	7
Βύρωνος	8	7	5
Γαλατσίου	7	7	8
Αγίας Παρασκευής	7	6	5

Στις δημοτικές εκλογές του 2019 συγκριτικά, καταρχάς, μ' εκείνες του 2014, υποβλήθηκαν περισσότερες υποψηφιότητες συνδυασμών στο 55% των 20 πληθυσμιακά μεγαλύτερων δήμων, ή αλλιώς σε 11 από αυτούς (σε 6 ο αριθμός των υποψηφίων συνδυασμών παρέμεινε ίδιος, ενώ σε μόλις 3 ήταν μικρότερος). Σε σχέση δε με την ίδια εκλογική αναμέτρηση του 2010, το ποσοστό των δήμων με περισσότερες υποψηφιότητες το 2019 βρέθηκε στο 85%, ενώ σε κανέναν από τους 20 συνολικά δεν εντοπίζεται μικρότερος αριθμός υποψηφιοτήτων. Τοιουτοτρόπως, η εισαγωγή του αναλογικού εκλογικού συστήματος λειτούργησε διασταλτικά για τον αριθμό των υποβληθεισών στην πιο πρόσφατη εκλογική αναμέτρηση υποψηφιοτήτων. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα όλων τους, μάλιστα, ήταν ο Δήμος Θεσσαλονίκης, όπου από τις 9 το 2010 και τις 11 το 2014, οι παρατάξεις που έθεσαν υποψηφιότητα στις δημοτικές εκλογές του 2019 ανήλθαν σε 19. Ανάλογα συμπεράσματα, άλλωστε, για την επιρροή της υιοθέτησης της απλής αναλογικής στην ογκώδη αύξηση των υποψηφίων συνδυασμών, εκρέουν και από την ανάλυση των σχετικών στοιχείων στους 20 πληθυσμιακά μεγαλύτερους δήμους του Λεκανοπεδίου Αττικής.

Πίνακας 3: Υποψήφιοι Συνδυασμοί στους 13 Δήμους της Π. Ε. Θεσσαλονίκης (εκλογές 2019, 2014 και 2010)

Δήμος	2019	2014	2010
Αμπελοκήπων-Μενεμένης	5	7	4
Βόλβης	5	4	3
Δέλτα	6	6	4
Θερμαϊκού	8	4	6
Θέρμης	6	4	4
Καλαμαριάς	7	6	5
Κορδελιού-Ευόσμου	6	6	6
Λαγκαδά	7	4	6
Νεάπολης-Συκεών	5	5	5
Παύλου Μελά	6	7	6
Πυλαίας-Χορτιάτη	5	4	4
Χαλκηδόνος	5	4	4
Ωραιοκάστρου	7	5	5

Εκτός από τον Δήμο Θεσσαλονίκης, μεταξύ των 13 ακόμα δήμων της ίδιας Περιφερειακής Ενότητας εντοπίζονται περισσότερες υποψηφιότητες στις εκλογές του 2019 έναντι εκείνων του 2014 στο 61,5% αυτών, δηλαδή στους 8 (σε 3 ο συνολικός τους αριθμός παρέμεινε αμετάβλητος, ενώ μόνο σε 2 ήταν χαμηλότερος). Εν συγκρίσει δε με τις δημοτικές εκλογές του 2010, σ' εκείνες του 2019 οι υποψήφιοι παρατάξεις ήταν περισσότερες στους 10 εξ αυτών (77%), μόλις σε 3 ο συνολικός αριθμός τους παρέμεινε ίδιος, ενώ σε κανέναν οι υποψηφιότητες δεν ήταν λιγότερες.

Συμπερασματικά, η μετάβαση στο αναλογικό εκλογικό σύστημα για την ανάδειξη των συλλογικών οργάνων των ΟΤΑ στην Ελλάδα επέφερε το 2019 την αύξηση των υποψηφίων συνδυασμών σ' ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των δήμων της χώρας. Ειδικά στους πληθυσμιακά μεγαλύτερους δήμους, η αύξηση των σχετικών μεγεθών υπήρξε σαρωτική, προκαλώντας μία ακόμα παρενέργεια στην οργάνωση και τη λειτουργία της πρωτοβάθμιας αυτοδιοίκησης, την αναστάτωση στα νεοεκλεγέντα συλλογικά της όργανα. Περίπου στα 2/3 των δήμων της χώρας οι πλειοψηφήσαντες συνδυασμοί δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν την απόλυτη πλειοψηφία των ψήφων στον πρώτο γύρο των εκλογών, με συνέπεια την αναγκαιότητα αναζήτησης συνεργασιών, προκειμένου, όταν τα δημοτικά συμβούλια θα συγκροτούσαν κανονικά, να ήταν σε θέση να λάμβαναν πολιτικές αποφάσεις και να εφήρμοζαν δημόσιες πολιτικές. Ειδικά δε για τους μεγαλύτερους πληθυσμιακά δήμους της χώρας, όπως και για εκείνους της Περιφερειακής Ενότητας Αττικής και το σύνολο των πρωτοβάθμιων ΟΤΑ της Περιφερειακής Ενότητας Θεσσαλονίκης, είναι ενδεικτικά τα στοιχεία που παρατίθενται στους ακόλουθους πίνακες.

Πίνακας 4: Ποσοστό του Πρώτου σε Ψήφους Συνδυασμού Α' Γύρου Δημοτικών Εκλογών 2019 στους Δήμους των 20 Πληθυσμιακά Μεγαλύτερων Πόλεων

Δήμος (πόλη)	2019	2014	2010	Εκλογικό Ποσοστό
Αθήνα	11	12	8	42.6%
Θεσσαλονίκη	19	11	9	15%
Πάτρα	12	12	7	40.6%
Ηράκλειο	9	5	4	24.1%
Πειραιάς	7	8	7	45.3%
Λάρισα	6	7	5	42.5%
Βόλος	5	5	4	57.5%
Ιωάννινα	9	7	5	23.7%
Τρίκαλα	7	6	4	57.4%
Χαλκίδα	6	5	5	34.3%
Σέρρες	6	5	5	43.6%
Αλεξανδρούπολη	6	6	4	23.8%
Ξάνθη	8	7	5	24.2%
Κατερίνη	6	4	5	27.4%
Καλαμάτα	10	6	5	22.5%

Καβάλα	8	8	5	21.7%
Χανιά	8	6	5	19.1%
Αγρίνιο	7	5	3	42.4%
Λαμία	6	6	6	49.4%
Κομοτηνή	6	5	6	44.2%

Στους 20 μεγαλύτερους πληθυσμιακά δήμους της χώρας τα αποτελέσματα του πρώτου εκλογικού γύρου του 2019 κατέδειξαν την προεκτεθείσα παρενέργεια, που προκλήθηκε από την εφαρμογή του συστήματος της απλής αναλογικής. Στο 50% αυτών, οι νικητές των εκλογών της πρώτης Κυριακής όχι απλά δεν συγκέντρωσαν την απόλυτη πλειοψηφία των ψήφων των δημοτών, αλλά ούτε καν το 1/3 εξ αυτών. Ως εκ τούτου, σε δήμους όπως εκείνοι των Ιωαννίνων, των Χανίων, του Ηρακλείου και πόσο μάλλον της Θεσσαλονίκης, οι επικρατήσασες στον δεύτερο εκλογικό γύρο παρατάξεις θα καλούνταν να τους διοικήσουν, διαθέτοντας στα συλλογικά τους όργανα από το 15% έως και βία το 25% των εδρών τους. Ανάλογα φαινόμενα, μάλιστα, εντοπίστηκαν και στους 20 μεγαλύτερους δήμους της Αττικής, όπως επίσης και στους άλλους 13 πρωτοβάθμιους ΟΤΑ της Περιφερειακής Ενότητας Θεσσαλονίκης.

Πίνακας 5: Ποσοστό του Πρώτου σε Ψήφους Συνδυασμού Α' Γύρου Δημοτικών Εκλογών 2019 στους 20 Πληθυσμιακά Μεγαλύτερους Δήμους της Π. Ε. Αττικής

Δήμος	2019	2014	2010	Εκλογικό Ποσοστό
Περιστερίου	8	5	7	74.2%
Καλλιθέας	8	8	4	42.8%
Νίκαιας-Ρέντη	5	5	6	64.8%
Κερατσινίου-Δραπετσώνας	9	7	4	45.7%
Ιλίου	6	6	4	49.5%
Γλυφάδας	8	8	7	79%
Ζωγράφου	9	8	6	21.9%
Ηλιούπολης	9	8	8	15.9%
Αιγάλεω	7	8	4	26%
Νέας Σμύρνης	7	6	7	37%
Χαλανδρίου	11	7	6	32.3%
Αμαρουσίου	10	6	6	33.9%
Κορυδαλλού	6	6	5	21.3%
Νέας Ιωνίας	6	6	7	21.3%
Αγίου Δημητρίου	6	6	9	41.7%

Παλαιού Φαλήρου	10	6	5	44.7%
Κηφισιάς	14	6	7	23.2%
Βύρωνος	8	7	5	22%
Γαλασίου	7	7	8	61.3%
Αγίας Παρασκευής	7	6	5	27%

Μεταξύ των 20 πληθυσμιακά μεγαλύτερων δήμων του Λεκανοπεδίου Αττικής, στο 55% αυτών οι συνδυασμοί που νίκησαν στον πρώτο γύρο δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν ούτε το 1/3 των ψήφων των δημοτών τους και κατ' επέκταση το ανάλογο ποσοστό των εδρών των δημοτικών συμβουλίων και των υπολοίπων συλλογικών τους οργάνων. Στην δε Περιφερειακή Ενότητα Θεσσαλονίκης η ίδια κατάσταση συναντήθηκε στους 8 από τους 13 της δήμους και ιδιαίτερα σ' εκείνους της Καλαμαριάς, του Δέλτα, του Ωραιοκάστρου και του Θερμαϊκού.

Πίνακας 6: Ποσοστό του Πρώτου σε Ψήφους Συνδυασμού Α' Γύρου Δημοτικών Εκλογών 2019 στους 13 Δήμους της Π. Ε. Θεσσαλονίκης

Δήμος	2019	2014	2010	Εκλογικό Ποσοστό
Αμπελοκήπων-Μενεμένης	5	7	4	69.8%
Βόλβης	5	4	3	55.3%
Δέλτα	6	6	4	22.8%
Θερμαϊκού	8	4	6	29.1%
Θέρμης	6	4	4	54.8%
Καλαμαριάς	7	6	5	23.6%
Κορδελιού-Ευόσμου	6	6	6	33.5%
Λαγκαδά	7	4	6	33%
Νεάπολης-Συκεών	5	5	5	55.9%
Παύλου Μελά	6	7	6	36.6%
Πυλαίας-Χορτιάτη	5	4	4	70%
Χαλκηδόνος	5	4	4	37.5%
Ωραιοκάστρου	7	5	5	24.3%

Με βάση όλα όσα προεκτέθηκαν, το σύστημα της απλής αναλογικής, που εφαρμόστηκε στις πρόσφατες αυτοδιοικητικές εκλογές του ελληνικού κράτους, επέφερε, καταρχάς, την αύξηση των υποψηφίων συνδυασμών, όπως και εκείνη των υποψηφίων δημοτικών συμβούλων, που θέλησαν να συμμετάσχουν σε αυτές. Η αύξηση των υποψηφιοτήτων, με τη σειρά της, προκάλεσε την αδυναμία σχηματισμού σταθερών και ισχυρών πλειοψηφιών στα συλλογικά όργανα ενός σημαντικού ποσοστού των πρωτοβάθμιων ΟΤΑ. Έτσι, παρόλο που το εφαρμοσθέν για πρώτη φορά στην ελληνική πολιτικοδιοικητική οργάνωση αναλογικό εκλογικό σύστημα αποκατέστησε πλήρως τις αρχές της ισοτιμίας της ψήφου και της γνήσιας αντιπροσώπευσης, έθεσε σε δεύτερη μοίρα, εάν δεν έπληξε σοβαρά κιάλας, την κυβερνησιμότητα και κατ' επέκταση τη διοικητική τους αποτελεσματικότητα. Συνεπεία τούτου, οι μεγαλύτεροι πληθυσμιακά δήμοι του ελληνικού κράτους ήρθαν αντιμέτωποι με το φαινόμενο της «δυσκυβερνησίας», την αδυναμία, δηλαδή, έγκαιρης λήψεως αποφάσεων και εφαρμογής δημόσιων πολιτικών για την αντιμετώπιση των οικείων προβλημάτων (Rose 1979). Ο συγκεκριμένος 'κίνδυνος', βέβαια, απετράπη, διαμέσου της θέσεως σε εφαρμογή μιας νέας νομοθετικής ρύθμισης, του Ν.4623/2019, ο οποίος θεσπίστηκε από την εκλεγείσα στις εθνικές εκλογές του Ιουλίου του 2019 αυτοδύναμη πια κυβέρνηση. Βάσει αυτού, στα σημαντικότερα αποφασιστικά όργανα των δήμων, όπως είναι η «Οικονομική Επιτροπή» και η «Επιτροπή Ποιότητας Ζωής», ανεξαρτήτως της συνθέσεως των δημοτικών συμβουλίων που ανέκυψε από την αναμέτρηση του Μαΐου, η πλειοψηφία των μελών τους προέρχεται από την παράταξη του εκάστοτε δημάρχου. Με αυτόν τον τρόπο, επομένως, αντιμετωπίστηκαν πρόωρα και έστω εκ του παραθύρου τα σοβαρά προβλήματα που ήταν σε θέση να προκαλέσουν στην αποτελεσματική διοίκηση της πρωτοβάθμιας διοίκησης τα αποτελέσματα της απλής αναλογικής. Από το ίδιο κυβερνητικό σχήμα, μάλιστα, θεσπίστηκε τον Ιούνιο του 2021 ο Ν.4804/2021, μέσω του οποίου καταργήθηκε η απλή αναλογική και τέθηκε εκ νέου σε ισχύ ένα μεικτό σύστημα με κυρίως πλειοψηφικά χαρακτηριστικά για την ανάδειξη των αυτοδιοικητικών αρχών του ελληνικού κράτους². Έτσι, για μία ακόμη φορά στη διοικητική ιστορία του σύγχρονου ελληνικού κράτους δόθηκε έμφαση στην εξασφάλιση της σταθερότητας και της αποτελεσματικότητας εντός των τειχών των συτοδιοικητικών του οργάνων έναντι της δυσκυβερνησίας και των παρεπόμενων από αυτήν διοικητικής παραλυσίας και αναποτελεσματικότητας που συνεπάγονται, τουλάχιστον στην Ελλάδα, τα αναλογικά εκλογικά συστήματα.

² Συγκεκριμένα, βάσει της νέας νομοθετικής ρύθμισης νικητής των εκλογών θα αναδεικνύεται ο συνδυασμός που είτε πλειοψηφεί μεταξύ των δύο (2) επικρατέστερων στον β' εκλογικό γύρο, είτε συγκεντρώνει τουλάχιστον το 43% των ψήφων στον α' εκλογικό γύρο. Ανεξαρτήτως δε του ποσοστού που έλαβε στον α' εκλογικό γύρο, θα καταλαμβάνει τουλάχιστον τα 3/5 των εδρών του συμβουλίου και των υπολοίπων συλλογικών οργάνων του δήμου ή της περιφέρειας,

7 Συμπέρασμα

Στην παρούσα μελέτη επιχειρήθηκε να αναλυθεί το αποτύπωμα, που άφησε η εφαρμογή του εκλογικού συστήματος της απλής αναλογικής στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2019 στην οργάνωση και τη λειτουργία των πρωτοβάθμιων κυρίως ΟΤΑ. Μολονότι, ο απολύτως αναλογικός και αντιπροσωπευτικός χαρακτήρας του εν λόγω συστήματος εξασφάλισε την απτή αποτύπωση της λαϊκής βούλησης στην στελέχωση των συλλογικών οργάνων των δήμων, εντούτοις προκάλεσε και ορισμένες σοβαρές παρενέργειες, με κορωνίδα τους την αδυναμία συγκρότησης ισχυρών πλειοψηφιών σε αυτά. Εξαιτίας δε της διαχρονικής απουσίας ενός πνεύματος συναίνεσης, συνεννόησης και συνεργασίας από το ελληνικό πολιτικοδιοικητικό σύστημα, ενείχε ο κίνδυνος, εάν δεν ρυθμιζόταν με άλλο τρόπο, της επικράτησης της δυσκυβερνησίας, έως και της ακυβερνησίας, σ' ένα μεγάλο ποσοστό των δήμων της χώρας. Με αυτόν τον τρόπο, επομένως, επιβεβαιώθηκε ο κανόνας της αντιστρόφως ανάλογης σχέσης, που τείνει να συνδέει στο ελληνικό κράτος, αλλά και αλλού, τη νομιμοποίηση, στην οποία εντάσσεται και η γνήσια αντιπροσωπευτικότητα, με την κυβερνητική και πολλώ δε μάλλον τη διοικητική αποτελεσματικότητα.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Βενιζέλος, Ε. (1991). *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου Ι*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Βούλγαρης, Γ. (2008). *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, β' έκδοση, Αθήνα: Πόλις.
- Δεσποτόπουλος, Κ. (2005). *Μηνύματα Πολιτικής. Επισημάνσεις και Παραινήσεις*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κοντιάδης, Ξ. & Παπανικολάου, Κ. (2018). «Συνταγματικοί Περιορισμοί του Εκλογικού Συστήματος των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης», *Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου*, 2: 130-147.
- Μακρυδημήτρης, Αντ. & Πραβίτα, Μ.-Η. (2012). *Διοικητική Επιστήμη Ι. Δημόσια Διοίκηση. Στοιχεία Διοικητικής Οργάνωσης*, ε' έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Νικολακόπουλος, Ηλ. (1989). *Εισαγωγή στη Θεωρία και την Πρακτική των Εκλογικών Συστημάτων*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας
- Nohlen, D. (2007), *Κομματικό Σύστημα και Εκλογικά Συστήματα*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Παντελής, Αντ. (2007), *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, β' έκδοση, Αθήνα: Λιβάνης.
- Χλέπας, Ν.-Κ. (2005). *Ο Δήμαρχος*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χλέπας, Ν.-Κ. & Γετίμης, Π. (2018). *Δημοσιονομική Εξυγίανση στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Προβλήματα και Διέξοδοι υπό Συνθήκες Κρίσης*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Ξενόγλωσση

- Council of Europe (1998). *Electoral Systems and Voting Procedures at Local Level. Local and Regional Authorities in Europe*, No. 68, Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Dahrendorf, D. (1980). "Effectiveness and Legitimacy: On the 'Governability' of Democracies", *The Political Quarterly*, 51 (4): 393-409.
- Farrel, D. (1997). *Comparing Electoral Systems*, London: Prentice Hall.
- Lijphart, A. (1985). "The Field of Electoral Systems Research: A Critical Survey", *Electoral Studies*, 4 (1): 3-14.

Nohlen, D. (1984). "Two Incompatible Principles of Representation". In Lijphart, A. & Grofman, B. (eds.), *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*, New York: Praeger Publishers, pp. 83-89.

Rose, R. (1979). "Ungovernability: Is there Fire behind the Smoke?", *Political Studies*, 27 (3): 351-370.

Tsirbas, Y. (2015). "The 2014 Local Elections in Greece: Looking for Patterns in a Changing Political System", *South European Society and Politics*, 20 (1): 133-155.

Διερεύνηση της σύγκλισης ψηφοφόρων-υποψηφίων στην Ελλάδα (2009-2019)

Ευαγγελία Καρτσουνίδου¹ και Ιωάννης Ανδρεάδης²

¹ Μεταδιδακτορική ερευνήτρια, evankart@polsci.auth.gr

² Καθηγητής, john@polsci.auth.gr

Περίληψη. Η σύγκλιση των τοποθετήσεων των ψηφοφόρων με τους αντιπροσώπους τους, είναι ένα βασικό στοιχείο της πολιτικής αντιπροσώπευσης. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να μελετήσει τη σύγκλιση μεταξύ των υποψηφίων βουλευτών και των ψηφοφόρων τους στην Ελλάδα κατά την τελευταία δεκαετία (2009-2019). Εξετάζοντας αυτό το πολιτικό φαινόμενο σε διαφορετικές διαστάσεις του πολιτικού ανταγωνισμού απαντούμε στην ακόλουθη ερευνητική ερώτηση: πώς εξελίχθηκε ο βαθμός σύγκλισης ψηφοφόρων-υποψηφίων στο ελληνικό πολιτικό πλαίσιο κατά τα τελευταία δέκα χρόνια; Προκειμένου να μελετήσουμε το επίπεδο σύγκλισης των πολιτικών θέσεων των υποψηφίων και των ψηφοφόρων στην Ελλάδα χρησιμοποιούμε τα δεδομένα της έρευνας υποψηφίων βουλευτών, σε συνδυασμό την έρευνα ψηφοφόρων.

Λέξεις Κλειδιά: σύγκλιση, πολιτική αντιπροσώπευση, πολιτικές ελίτ.

1 Εισαγωγή

Μετά τον 19ο αιώνα, η κατανόησή μας για τη δημοκρατία συνδέεται σημαντικά με τον όρο «αντιπροσωπευτική». Έκτοτε, ένα ευρύ φάσμα θεωρητικών και εμπειρικών ερευνών στην πολιτική επιστήμη είναι αφιερωμένο στη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των υπευθύνων χάραξης πολιτικής και του εκλογικού σώματος, ή με άλλα λόγια στη λειτουργία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Η θεμελιώδης λειτουργία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας είναι να παρέχει μια συστηματική σύνδεση μεταξύ των πολιτικών προτιμήσεων των ψηφοφόρων και των αντιπροσώπων τους (Arnold & Franklin, 2012; Costello et al., 2012).

Η σύνδεση μεταξύ πολιτών και υπευθύνων χάραξης πολιτικής ορίζεται ως σύγκλιση (Öhnnudóttir, 2014). Η έννοια της σύγκλισης βασίζεται στον ισχυρισμό ότι οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις προσδοκίες, τις ανάγκες και τις επιθυμίες των ψηφοφόρων (Powell, 2004, p. 282). Αν και η σύγκλιση μεταξύ αντιπροσώπων και εκείνων που αντιπροσωπεύουν δεν αποτελεί αποκλειστικό μέτρο της λειτουργίας της δημοκρατικής αντιπροσώπευσης, μπορεί να θεωρηθεί ως σημείο εκκίνησης (Eulau & Karps, 1977).

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι η μελέτη της σύγκλισης μεταξύ των υποψηφίων βουλευτών και των ψηφοφόρων των κομμάτων στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία (2009-2019), χρησιμοποιώντας, 4 διαφορετικές εκλογικές αναμετρήσεις που έλαβαν χώρα τη δεκαετία αυτή, ως χρονικά σημεία αναφοράς. Επιπλέον, μελετάμε τη σύγκλιση, λαμβάνοντας υπόψη την κομματική τοποθέτηση των ψηφοφόρων και τον πολιτικό ανταγωνισμό μεταξύ των κομμάτων, όπως αντικατοπτρίζεται κυρίως στη διάσταση Αριστεράς/Δεξιάς (Sani & Sartori, 1983), την οικονομική διάσταση Αριστεράς/Δεξιάς και την κοινωνικοπολιτική διάσταση GAL/TAN. Η μελέτη της ιδεολογικής σύγκλισης στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία, και λαμβάνοντας υπόψη διαφορετικές διαστάσεις του πολιτικού ανταγωνισμού, μας επιτρέπει να μελετήσουμε αυτό το πολιτικό φαινόμενο σε ένα ευρύτερο πλαίσιο.

Τα ακόλουθα αποτελούν κάποια από τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα που θέτει αυτή η εργασία: Πώς εξελίσσεται η σύγκλιση στο ελληνικό πολιτικό πλαίσιο, τα τελευταία δέκα χρόνια; Σε ποιες διαστάσεις του εκλογικού ανταγωνισμού παρατηρούμε υψηλότερο επίπεδο σύγκλισης; Αρκεί η διάσταση Α/Δ για να εξηγήσουμε τη σύγκλιση ψηφοφόρων-υποψηφίων στην Ελλάδα; Είναι το επίπεδο σύγκλισης μεταξύ υποψηφίων και ψηφοφόρων υψηλότερο στη θεματική διάσταση την οποία οι ψηφοφόροι θεωρούν πιο σημαντική;

Παρακάτω, θέτουμε το εννοιολογικό πλαίσιο σχετικά με την ιδεολογική σύγκλιση και διαμορφώνουμε τις ερευνητικές μας υποθέσεις. Στη συνέχεια, περιγράφουμε τις μεθόδους και τα δεδομένα που χρησιμοποιούμε στην ανάλυσή μας. Έπειτα, παρουσιάζουμε τα ευρήματα της ανάλυσης και τέλος, ακολουθούν ορισμένα συμπεράσματα.

2 Ιδεολογική Σύγκλιση: Εννοιολογικό Πλαίσιο

Υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις και διαστάσεις της σύγκλισης. Η σύγκλιση μεταξύ των πολιτών και των αντιπροσώπων τους θα μπορούσε να είναι είτε σε ιδεολογικό επίπεδο είτε σε συγκεκριμένο επίπεδο πολιτικής. Συνήθως, η σχετική έρευνα επικεντρώνεται σε γενικότερες πολιτικές στάσεις και την ιδεολογία, καθώς η αποτύπωση των λεπτομερών πολιτικών προτιμήσεων των ψηφοφόρων θα μπορούσε να θεωρηθεί υπερβολικά φιλόδοξη ή απαιτητική (Lax & Phillips, 2012, p. 149). Επιπλέον, μέσω της ιδεολογικής ταύτισης, οι ψηφοφόροι μπορούν πιο άμεσα να αναγνωρίζουν και να ψηφίζουν ένα κόμμα, ακόμη και χωρίς να γνωρίζουν λεπτομερώς τη θέση του σε όλα τα θέματα (Costello et al., 2012, p. 1228). Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται μία σύνδεση των ψηφοφόρων με τις στάσεις κι επιλογές των υπεύθυνων χάραξης πολιτικής, και όσο πιο ισχυρή είναι σύνδεση αυτή, τόσο πιθανότερο είναι οι εκάστοτε πολιτικές αποφάσεις να αντικατοπτρίζουν τις προτιμήσεις των ψηφοφόρων (Miller & Stokes, 1963).

Έχουν χρησιμοποιηθεί διάφορες μέθοδοι για τη μελέτη και μέτρηση της σύγκλισης. Στο παρελθόν, η σύγκλιση μελετήθηκε κυρίως συγκρίνοντας τη στάση των ψηφοφόρων με τις αντίστοιχες των πολιτικών ή τις θέσεις των κομμάτων, όπως αποτυπώνονται μέσα από δημοσκοπήσεις ή ομάδες εμπειρογνομόνων. Αυτές οι μελέτες αντιλαμβάνονται τη σύγκλιση ως μία σχέση one-to-one ή many-to-one (Powell, 2009). Πολλές μελέτες σύγκλισης, βασισμένες σε αυτήν την προσέγγιση, συγκρίνουν την αυτο-τοποθέτηση των ψηφοφόρων, όπως αποτυπώνεται μέσα από έρευνες κοινού, με τις θέσεις των κομμάτων, όπως προκύπτουν από έρευνες εμπειρογνομόνων (Powell, 2006). Αν και η χρήση εμπειρογνομόνων για την τοποθέτηση πολιτικών κομμάτων δεν είναι ασυνήθιστη (Andreadis, 2013; Benoit & Laver, 2006; Polk et al., 2017), μπορεί να εισαγάγει μια σειρά προβλημάτων, που σχετίζονται κυρίως με τα κριτήρια αξιολόγησης των εμπειρογνομόνων (Budge, 2000).

Μια άλλη συνήθης μέθοδος εξάγει τις θέσεις των κομμάτων μέσα από τα κομματικά τους μανιφέστο. Ο Klingemann (1998) ήταν ένας από τους πρώτους ερευνητές που μελέτησαν τη σύγκλιση, συγκρίνοντας τις θέσεις των κομμάτων (μέσα από τα δεδομένα των μανιφέστο τους) με τις θέσεις των υποστηρικτών τους (μέσα από τα δεδομένα της έρευνας του Ευρωβαρόμετρου). Η ιδέα αυτή βασίζεται στη χρησιμοποίηση ενός κεντρικού θέματος στην κομματική ατζέντα προκειμένου να εξάγουμε τη θέση του κόμματος. Ωστόσο, παρά την πληθώρα των δεδομένων, η μέθοδος αυτή τείνει να τοποθετεί τα ακραία κόμματα πιο κοντά στο ιδεολογικό κέντρο, συγκριτικά με τις προσεγγίσεις που βασίζονται σε έρευνες (Gabel & Huber, 2000), ενώ τίθεται και το ζήτημα της ελλιπούς κάλυψης θεμάτων ενός μανιφέστου σε ορισμένες περιπτώσεις.

Μια άλλη μέθοδος σχετικά με τη μελέτη της σύγκλισης είναι η χρήση των ψηφοφόρων ως εμπειρογνομόνων που θα τοποθετήσουν τα κόμματα. Σε αυτήν την προσέγγιση τα δεδομένα συλλέγονται ταυτόχρονα τόσο για τους πολίτες όσο και για τα κόμματα. Αν και «μεμονωμένοι πολίτες μπορεί να έχουν ανακριβείς εντυπώσεις σχετικά με την πολιτική», οι αντιλήψεις τους συνολικά θα μπορούσαν να είναι «σχεδόν ταυτόσημες με τις αξιολογήσεις στην κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς που δόθηκαν από καθηγητές πολιτικής επιστήμης που τοποθετούν τα ίδια κόμματα» (Dalton et al., 2011, p. 28).

Μια παρόμοια προσέγγιση έχει χρησιμοποιηθεί από τους Golder και Stramski (2010), οι οποίοι εισήγαγαν μια προσέγγιση πολλών με πολλούς (many-to-many) για να μελετήσουν τη σύγκλιση, επαναπροσδιορίζοντας τη κλασική προσέγγιση σύγκλισης αντιπροσώπων-ψηφοφόρων. Η συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση μετρά με μεγαλύτερη ακρίβεια τις στάσεις και τις προτιμήσεις των πολιτικών ελίτ. Πολλές πρόσφατες μελέτες ακολουθούν αυτήν την προσέγγιση χρησιμοποιώντας έρευνες εκλεγμένων μελών του κοινοβουλίου (Belchior et al., 2016; Dolný & Baboš, 2015) ή υποψηφίων (Andreadis & Stavrakakis, 2017; Costello et al., 2012; Leimgruber et al., 2010). Δύο είναι τα πιο σημαντικά οφέλη αυτής της προσέγγισης σύμφωνα με τον Andeweg (2011): i) μπορούμε να μετρήσουμε τις θέσεις των αντιπροσώπων με τον ίδιο τρόπο όπως οι ψηφοφόροι, ρωτώντας τους απευθείας σε μια έρευνα, και ii) δεν χρειάζεται να υποθέσουμε ότι όλοι οι βουλευτές ή οι υποψήφιοι ή οι ψηφοφόροι έχουν την ίδια προτίμηση, χρησιμοποιώντας ένα μόνο μέτρο κεντρικής τάσης για να υπολογίσουμε τη θέση τους. Επομένως, το επίπεδο σύγκλισης μεταξύ ψηφοφόρων και αντιπροσώπων αποτυπώνεται με μεγαλύτερη ακρίβεια, λαμβάνοντας υπόψη την ομοιότητα μεταξύ των κατανομών των προτιμήσεών τους.

2.1 Το επίπεδο σύγκλισης στο ελληνικό πολιτικό πλαίσιο

Ένα βασικό χαρακτηριστικό του ελληνικού πολιτικού πλαισίου είναι η κυρίαρχη θέση των πολιτικών κομμάτων. Όπως συνέβη γενικά στις χώρες της Νότιας Ευρώπης μετά το τρίτο κύμα εκδημοκρατισμού, δημιουργήθηκε και στην Ελλάδα ένα ισχυρό και γενικά σταθερό κομματικό σύστημα (Pappas, 1998). Το κυρίαρχο χαρακτηριστικό αυτού του συστήματος στην Ελλάδα είναι ο δικομματισμός. Από το 1974, μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας στη χώρα, τα δύο μεγαλύτερα κόμματα, το ΠΑΣΟΚ και η ΝΔ, εναλλάσσονται στην κυβέρνηση. Αυτή η συνεχής εναλλαγή των δύο κύριων κομμάτων στην κυβέρνηση για αρκετές δεκαετίες, επέτρεψε στα κόμματα αυτά να αναπτύξουν μια εκσυγχρονισμένη εκδοχή του πελατειακού συστήματος (Terperoglou & Tsatsanis, 2014, p. 224). Επομένως, ο πελατειακός χαρακτήρας γίνεται κυρίαρχο χαρακτηριστικό της ελληνικής πολιτικής πραγματικότητας, που καθορίζει τη μορφή και την ποιότητα της πολιτικής αντιπροσώπευσης (Featherstone, 2005; Χαραλάμπης, 1996).

Η πολιτική σκηνή άλλαξε το 2012, με την άνοδο του ΣΥΡΙΖΑ, τη δραματική μείωση της εκλογικής δύναμης του ΠΑΣΟΚ και την εμφάνιση νέων κομμάτων (όπως η Δημοκρατική Αριστερά, η Χρυσή Αυγή και οι Ανεξάρτητοι Έλληνες), αλλάζοντας τη σύνθεση του ελληνικού κοινοβουλίου. Εξίσου σημαντικές είναι και οι αλλαγές που παρατηρούνται στη σύνθεση του ελληνικού κοινοβουλίου μετά τις εκλογές του 2015, με τη πλειοψηφία των βουλευτών να προέρχεται από τη ριζοσπαστική αριστερά. Ο κατακερματισμός του κομματικού συστήματος και η εμφάνιση νέων πολιτικών δυνάμεων είναι αποτέλεσμα των ξαφνικών κοινωνικών αλλαγών που επιφέρει η οικονομική κρίση τόσο στις πολιτικές ελίτ όσο και στο εκλογικό σώμα (Dogan & Higley, 2012; King & Seligman, 1976).

Επιπλέον, ένα κοινό φαινόμενο που παρατηρείται σε περιόδους κρίσης, είναι η συναίνεση μεταξύ των πολιτικών ελίτ (Higley & Burton, 2006; Mills, 1956). Το ίδιο παρατηρείται και στο ελληνικό πολιτικό σύστημα της περιόδου 2010-2015. Δεδομένου ότι πριν από το 2010 στην ελληνική πολιτική σκηνή κυριαρχούσαν οι μονοκομματικές κυβερνήσεις, ο σχηματισμός κυβερνήσεων συνασπισμού αποτελεί απόδειξη αλλαγής του πολιτικού συστήματος προς τη συναίνεση. Αυτή η τάση συνεργασίας και συνασπισμού μεταξύ των πολιτικών ελίτ, προκειμένου να διατηρηθεί η κυβερνητική τους εξουσία,

επιβεβαιώνεται μέσω της συγκυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ το 2015. Αυτά τα δύο κόμματα, προερχόμενα από διαφορετικούς πολιτικούς χώρους, και φαινομενικά χωρίς ιδεολογική συνάφεια, σχημάτισαν μια κυβέρνηση συνασπισμού, η οποία βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στην κοινή λαϊκιστική ρητορική τους (Andreadis & Stavrakakis, 2017).

Μια προηγούμενη μελέτη για τη σύγκλιση στην Ελλάδα παρατηρεί εξαιρετικά υψηλά επίπεδα σύγκλισης μεταξύ υποψηφίων βουλευτών και ψηφοφόρων όσον αφορά στην αξιολόγηση της συμφωνίας για το μηχανισμό οικονομικής στήριξης (Terperoglou et al., 2014). Σε μια πιο πρόσφατη μελέτη μετά τις εθνικές εκλογές του 2015, οι Andreadis και Stavrakakis (2017) διερεύνουν τη σύγκλιση μεταξύ ψηφοφόρων και υποψηφίων βουλευτών σε διάφορες διαστάσεις και παρατήρησαν υψηλά επίπεδα σύγκλισης μεταξύ των ψηφοφόρων και των υποψηφίων του ΠΑΣΟΚ για σχεδόν όλα τα θέματα και χαμηλά επίπεδα σύγκλισης μεταξύ των ψηφοφόρων και των υποψηφίων του ΣΥΡΙΖΑ στις περισσότερες διαστάσεις. Τέλος, οι Andreadis και Kartsounidou (2018), διερευνώντας τη σύγκλιση σε μια συγκριτική προσέγγιση παρουσιάζουν στοιχεία ότι το επίπεδο σύγκλισης στην Ελλάδα το 2009 ήταν σχετικά χαμηλό. Ωστόσο, η απόσταση μεταξύ των υποψηφίων βουλευτών και των ψηφοφόρων μειώθηκε το 2015.

Λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ελληνικού κομματικού συστήματος και τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο που εξετάζουμε (2009-19) αναμένουμε ότι:

H1. Η απόσταση μεταξύ των ψηφοφόρων και των υποψηφίων των ελληνικών κομμάτων αυξάνεται λόγω της οικονομικής κρίσης.

2.2 Οι διαστάσεις του πολιτικού ανταγωνισμού

Η κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς καθιστά δυνατή τη σύγκριση των πολιτικών θέσεων των πολιτών με τις θέσεις των πολιτικών κομμάτων ή των υποψηφίων που τους αντιπροσωπεύουν (Powell, 2009). Η διάσταση αυτή αποτελεί ένα είδος «σούπερ» θεματικού άξονα (Marks & Steenberg, 2002) ικανού να συλλάβει επιμέρους πολιτικά ζητήματα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο (Inglehart & Klingemann, 1976). Επιπλέον, η διάσταση αυτή είναι κυρίαρχη διάσταση στη βιβλιογραφία για τη σύγκλιση, που καθορίζει τη συμπεριφορά των πολιτικών κομμάτων και των ψηφοφόρων (Belchior, 2013; Costello et al., 2012; Dolný & Baboš, 2015; Thomassen & Ham, 2014; van der Eijk et al., 2005).

Ωστόσο, η κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς καταγράφει μόνο συγκεκριμένες πτυχές της σύγκλισης μεταξύ ψηφοφόρων και ελίτ (Lutz et al., 2012), χωρίς να καλύπτει στάσεις και θέσεις πολιτικής σε μια ποικιλία θεμάτων (Costello et al., 2012; Hooghe et al., 2002; Kriesi et al., 2006). Ως εκ τούτου, αξίζει να διερευνήσουμε τη σύγκλιση πέρα από αυτήν τη διάσταση (Karyotis et al., 2014). Ενδεικτικά άλλες διαστάσεις ή θέματα που έχουν διερευνηθεί στην υπάρχουσα βιβλιογραφία είναι τα ακόλουθα: αναδιανομή, απασχόληση, άμυνα, νόμος και τάξη, συμμετοχή, εξωτερική πολιτική, στάσεις απέναντι στα σύνορα και το νόμισμα, προστασία του περιβάλλοντος, μετα-υλισμός, ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, μετανάστευση κ.λπ. (Andreadis & Stavrakakis, 2017; Giger & Lefkofridi, 2014; Lutz et al., 2012; Mattila & Raunio, 2006; Stecker & Tausendpfund, 2016; Thomassen & Schmitt, 1999; Valen & Narud, 2007).

Κυρίαρχες διαστάσεις, που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν και ως υπο-διαστάσεις της γενικής διάστασης Α/Δ είναι η οικονομική διάσταση Α/Δ και η GAL/TAN. Διαστάσεις που χρησιμοποιούνται τα τελευταία χρόνια και από το Chapel Hill Expert Survey (CHES) για την τοποθέτηση των κομμάτων από εμπειρογνώμονες. Η πρώτη διάσταση αφορά στην οικονομική πολιτική, όπου η Αριστερά αντιπροσωπεύει έναν πιο ενεργό ρόλο της κυβέρνησης στην οικονομία, ενώ η δεξιά ταυτίζεται με έννοιες όπως οι ιδιωτικοποιήσεις, χαμηλότεροι φόροι, ένα πιο λιτό κράτος πρόνοιας και γενικότερα ένας πιο μειωμένος ρόλος της κυβέρνησης στην οικονομία. Η διάσταση GAL/TAN σχετίζεται περισσότερο με κοινωνικές πτυχές, όπως οι δημοκρατικές ελευθερίες και τα δικαιώματα. Σε αυτήν την διάσταση η διάκριση είναι μεταξύ του «κοινωνικού φιλελευθερισμού» και «κοινωνικού συντηρητισμού». Η πρώτη

ομάδα τάσσεται υπέρ των διευρυμένων προσωπικών ελευθεριών (π.χ. δικαίωμα σε άμβλωση, γάμος ομοφυλοφίλων ή μεγαλύτερη δημοκρατική συμμετοχή). Από την άλλη πλευρά, επικρατούν πιο συντηρητικές στάσεις απέναντι σε αυτά τα θέματα, ευνοώντας περισσότερο το νόμο και την τάξη, την παράδοση και τη σταθερότητα.

Βασιζόμενοι στο γεγονός ότι προηγούμενες μελέτες έχουν βρει διαφορές μεταξύ τομέων πολιτικής, με ορισμένα ζητήματα να δημιουργούν μεγαλύτερη ασυμφωνία από άλλα (Mattila & Raunio, 2006; Miller & Stokes, 1963; Thomassen & Schmitt, 1999) θεωρούμε ότι:

H2a. Το επίπεδο σύγκλισης μεταξύ υποψηφίων και ψηφοφόρων δεν θα είναι το ίδιο σε όλες τις υπό-διαστάσεις της Α/Δ.

Το επίπεδο σύγκλισης ποικίλλει γενικά και εξαρτάται σημαντικά από το διακυβευόμενο ζήτημα (Hurley & Hill, 2003). Υπάρχουν ενδείξεις ότι τείνει να είναι να είναι υψηλότερο το επίπεδο σύγκλισης για ιδεολογικά ή εξαιρετικά πολιτικοποιημένα ζητήματα (Belchior et al., 2016, p. 280). Επιπλέον, οι προτιμήσεις των ψηφοφόρων τείνουν να ταιριάζουν περισσότερο με τις προτιμήσεις των αντιπροσώπων τους, σχετικά με θέματα που οι ίδιοι θεωρούν σημαντικά και κατανοητά. Ως εκ τούτου, η σύγκλιση είναι πιο πιθανό να είναι υψηλότερη για ζητήματα «εξέχουσας σημασίας» (Wlezien & Soroka, 2007).

Επιπλέον, οι Andreadis και Stavrakakis (Andreadis & Stavrakakis, 2019) που χρησιμοποιούν δεδομένα από την έρευνα εμπειρογνομόνων του Chapel Hill (CHES) αναφέρουν ότι η τοποθέτηση ενός κόμματος στον γενικό άξονα Α/Δ εξαρτάται από τη σημαντικότητα των επιμέρους οικονομικών και κοινωνικών θεμάτων στη δημόσια θέση του κόμματος. Στηριζόμενοι σε αυτά τα στοιχεία υποθέτουμε ότι:

H2b. Το επίπεδο σύγκλισης μεταξύ υποψηφίων και ψηφοφόρων θα είναι υψηλότερο στη διάσταση της οποίας τα θέματα είναι πιο σημαντικά για τους ψηφοφόρους ή/και τους υποψήφιους.

3 Δεδομένα και Μεθοδολογία

Σε αυτήν την εργασία μελετάμε τη σύγκλιση στην Ελλάδα, την τελευταία δεκαετία, την οποία αντιλαμβανόμαστε ως μία σχέση πολλών με πολλούς, σύμφωνα με τους Golder και Stramski (2010). Πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιούμε δεδομένα για την Ελλάδα από τις μελέτες του 2009, 2012, 2015 των CCS (κύματα I και II) (CCS, 2016, 2018) και του CSES (ενότητες 3 και 4) (The Comparative Study Of Electoral Systems, 2015, 2018) και του 2019 (Tsigkou et al., 2020), οι οποίες είναι σε εξέλιξη.

Το CCS είναι ένα κοινό διεθνές έργο με στόχο τη συλλογή δεδομένων για υποψηφίους που συμμετέχουν στις εθνικές κοινοβουλευτικές εκλογές σε διάφορες χώρες, χρησιμοποιώντας ένα κοινό βασικό ερωτηματολόγιο. Επιπλέον, το CSES είναι ένα διεθνές έργο που βασίζεται σε μια μετεκλογική έρευνα και αντικατοπτρίζει τις απόψεις και τις στάσεις των ψηφοφόρων. Αυτά τα σύνολα δεδομένων περιλαμβάνουν μεταβλητές που μας επιτρέπουν να εκτιμήσουμε τη σύγκλιση των προτιμήσεων των ψηφοφόρων και των υποψηφίων στην διάσταση Αριστεράς/Δεξιάς (Α/Δ). Επιπλέον, για τα δεδομένα του 2019 μπορούμε να εκτιμήσουμε τη σύγκλιση στην οικονομική διάσταση Α/Δ και στη διάσταση GAL/TAN, μαζί με τη σημασία που δίνουν τόσο οι ψηφοφόροι όσο και οι υποψήφιοι σε συγκεκριμένα ζητήματα που σχετίζονται με αυτές τις διαστάσεις.

Για να εκτιμήσουμε τη θέση των κομμάτων στην κλίμακα Αριστεράς-Δεξιάς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τη μέση τιμή των απαντήσεων που δόθηκαν από τους ερωτηθέντες του CSES όταν τους ζητήθηκε να τοποθετήσουν τα πιο σημαντικά πολιτικά κόμματα στην κλίμακα Α/Δ. Επιπλέον, τόσο στο CSES όσο και στο CCS υπήρχε μια ερώτηση που ζητούσε από τους ερωτηθέντες να αυτο-τοποθετηθούν στην κλίμακα Α/Δ. Με αυτόν τον τρόπο είμαστε σε θέση να μετρήσουμε τις θέσεις τόσο

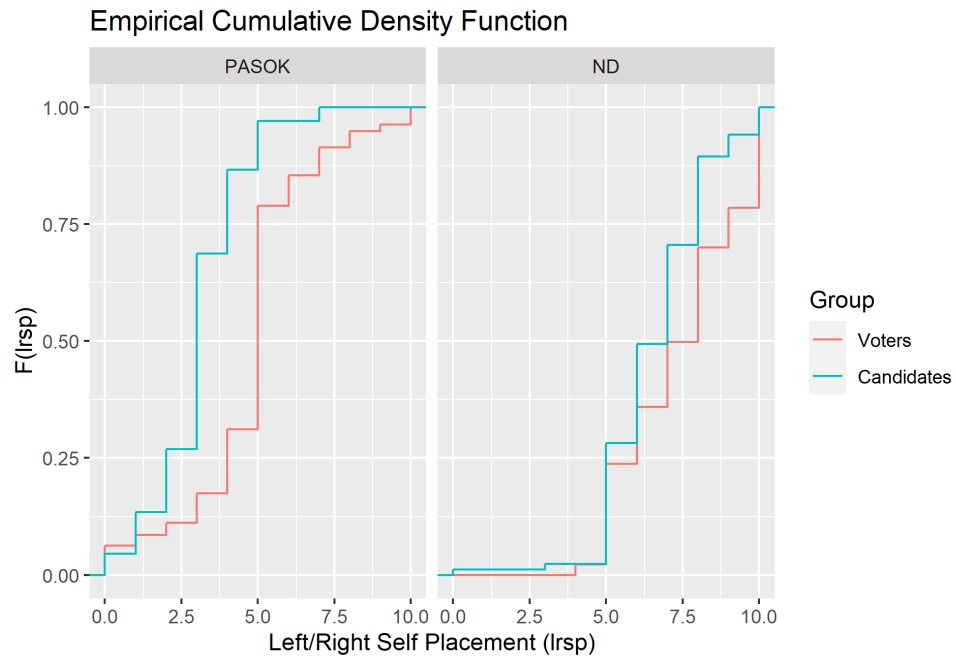
των ψηφοφόρων όσο και των υποψηφίων ατομικά. Στη συνέχεια, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τη θέση των ερωτηθέντων σε συνδυασμό με την επιλογή ψήφου τους (ή το κόμμα στο οποίο έχουν εκλεγεί) για να υπολογίσουμε τη μέση τιμή των ψηφοφόρων (ή των υποψηφίων) κάθε κόμματος.

Για να μετρήσουμε τη σύγκλιση, ακολουθούμε τη μεθοδολογική προσέγγιση που παρουσίασαν οι Andreadis και Stavrakakis (2017). Τα δεδομένα μας περιέχουν μια κοινή μεταβλητή: την αυτό-τοποθέτηση στην κλίμακα Α/Δ, τόσο των ψηφοφόρων (CSES) όσο και των υποψηφίων (CCS) χρησιμοποιώντας την ίδια κλίμακα απάντησης (0 Αριστερά – 10 Δεξιά), γεγονός που μας επιτρέπει να μετρήσουμε τη σύγκλιση μεταξύ των προτιμήσεων τους στη διάσταση Αριστεράς-Δεξιάς, συγκρίνοντας την κατανομή των προτιμήσεών τους. Χρησιμοποιούμε το στατιστικό τεστ Kolmogorov-Smirnov (KS) (Darling, 1957) για να ελέγξουμε την υπόθεση ότι τα δείγματα λαμβάνονται από την ίδια κατανομή. Όσο υψηλότερη είναι η τιμή του στατιστικού τεστ KS, τόσο μεγαλύτερη είναι η απόσταση μεταξύ υποψηφίων και ψηφοφόρων. Ως εκ τούτου, μια μηδενική τιμή στο στατιστικό τεστ KS δείχνει μηδενική απόσταση μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων, και επομένως, το μέγιστο δυνατό επίπεδο σύγκλισης μεταξύ τους. Επιπλέον, απεικονίζουμε τις συναρτήσεις εμπειρικών αθροιστικών κατανομών των δεδομένων (Empirical Cumulative Distribution Functions - ECDFs) τόσο για τους ψηφοφόρους όσο και για τους υποψηφίους ενός κόμματος, τονίζοντας με αυτήν την απεικόνιση την προσέγγιση «πολλοί με πολλούς».

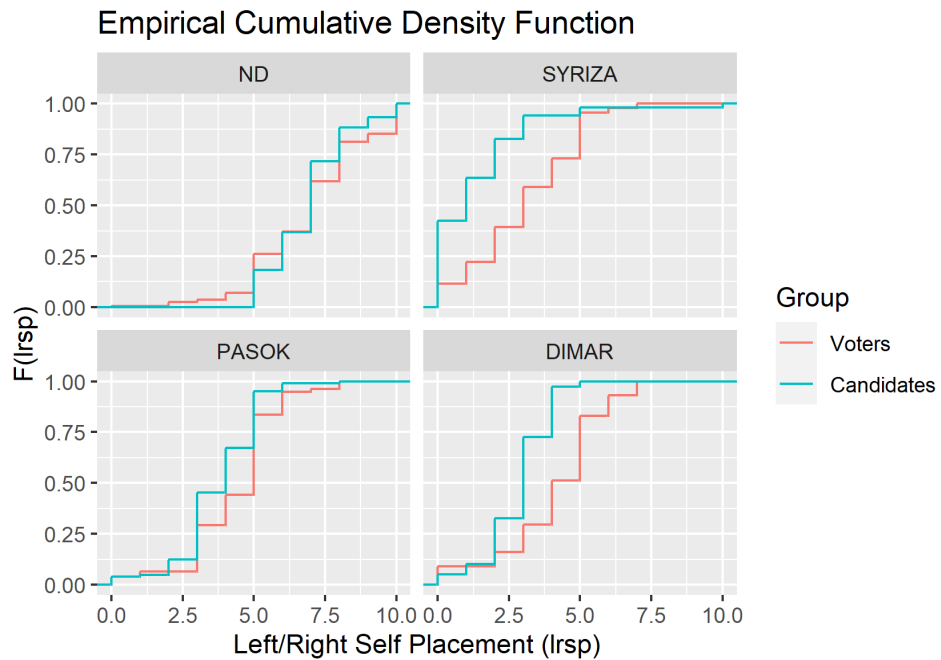
Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο μετράμε τη σύγκλιση και στην οικονομική διάσταση Α/Δ και στη GAL/TAN. Το επίπεδο σύγκλισης μεταξύ των ψηφοφόρων και των αντιπροσώπων τους μπορεί να επηρεαστεί από τη σημασία που έχουν ορισμένα ζητήματα για το εκλογικό σώμα ή τους υποψηφίους βουλευτές. Για να μετρηθεί η σημασία συγκεκριμένων ζητημάτων που σχετίζονται με αυτές τις διαστάσεις, τόσο οι υποψήφιοι όσο και οι ψηφοφόροι, αφού τοποθετήθηκαν στις αντίστοιχες κλίμακες, ρωτήθηκαν πόσο σημαντικά ήταν τα συγκεκριμένα ζητήματα για αυτούς, σε κλίμακα από 0 (καθόλου σημαντικό) έως 4 (εξαιρετικά σημαντικό). Στη συνέχεια, υπολογίζουμε τη μέση τιμή για τους ψηφοφόρους και τους υποψηφίους κάθε κόμματος, για να ελέγξουμε εάν η σύγκλιση είναι υψηλότερη στη διάσταση του ζητήματος που οι ψηφοφόροι το βρίσκουν πιο σημαντικό. Για να ελέγξουμε τη σημασία των διαφορών στην σημαντικότητα των ζητημάτων που σχετίζονται με την οικονομική διάσταση Α/Δ και GAL/TAN, χρησιμοποιούμε paired T-test.

4 Ευρήματα

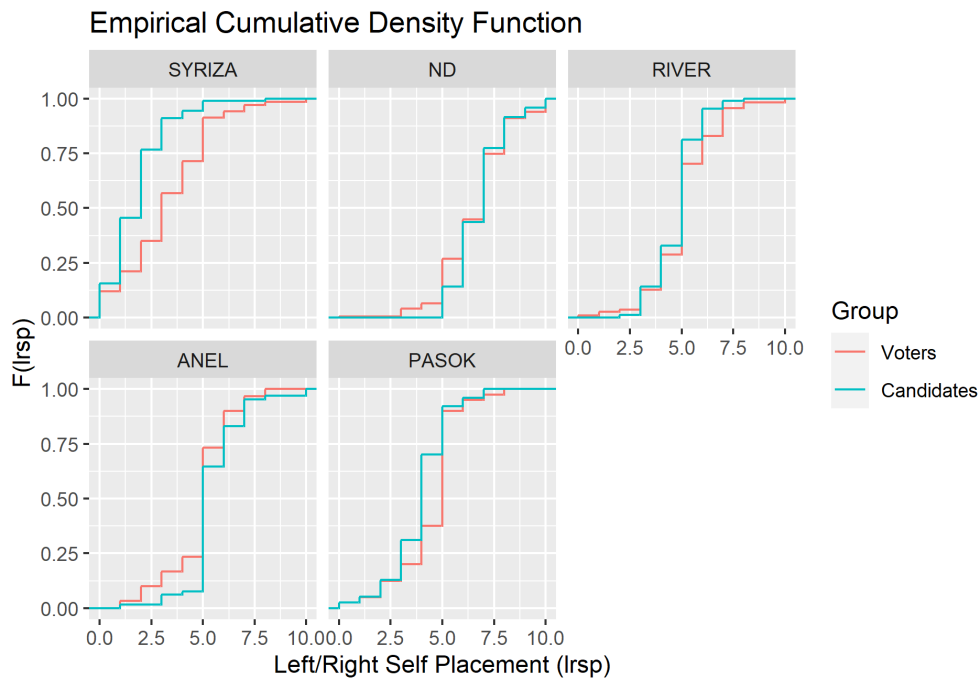
Εξετάζοντας το επίπεδο σύγκλισης την τελευταία δεκαετία, το 2009 παρατηρείται ένα εξαιρετικά υψηλό επίπεδο ασυμφωνίας στην Ελλάδα (Διάγραμμα 1). Ωστόσο, η απόσταση μεταξύ υποψηφίων και ψηφοφόρων μειώθηκε σταδιακά το 2015 (Διάγραμμα 3). Στη μελέτη του 2009, έχουμε μόνο δεδομένα από τα δύο κύρια κόμματα της χώρας (ΠΑΣΟΚ και ΝΔ), που όμως συγκέντρωναν περίπου το 77% των συνολικών ψήφων. Αυτό άλλαξε το 2012 όπου νέα κόμματα εμφανίστηκαν και ανέβηκαν στην εξουσία (Διάγραμμα 2). Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι εξαιρέσαμε από την ανάλυση τα κόμματα για τα οποία δεν θα ήταν αξιόπιστη η σύγκριση των κατανομών. Σε επίπεδο κομμάτων, η Νέα Δημοκρατία (ΝΔ) παρουσιάζει υψηλό επίπεδο σύγκλισης ψηφοφόρων-υποψηφίων το 2015 και το 2012. Το 2015 ένα άλλο κόμμα που έχει υψηλό επίπεδο σύγκλισης είναι το πρωτοεμφανιζόμενο Ποτάμι. Από την άλλη πλευρά, παρατηρούμε μεγάλη απόσταση μεταξύ των ψηφοφόρων και των υποψηφίων του ΣΥΡΙΖΑ στον άξονα Α/Δ τόσο το 2012 όσο και το 2015. Επιπλέον, τα ECDF των υποψηφίων και των ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ δείχνουν μια σημαντική απόσταση ειδικά το 2009 και το 2015. Επίσης, παρατηρείται σημαντική απόσταση μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων της ΔΗΜΑΡ το 2012. Επομένως, μπορούμε να παρατηρήσουμε μεγαλύτερη ασυμφωνία μεταξύ υποψηφίων και ψηφοφόρων στη διάσταση Α/Δ στα αριστερά κόμματα, όπου οι υποψήφιοι είναι πιο πιθανό να υιοθετήσουν μια πιο ακραία αριστερή θέση στην κλίμακα από τους ψηφοφόρους.

Διάγραμμα 1: ECDFs: Ελλάδα 2009 Α/Δ

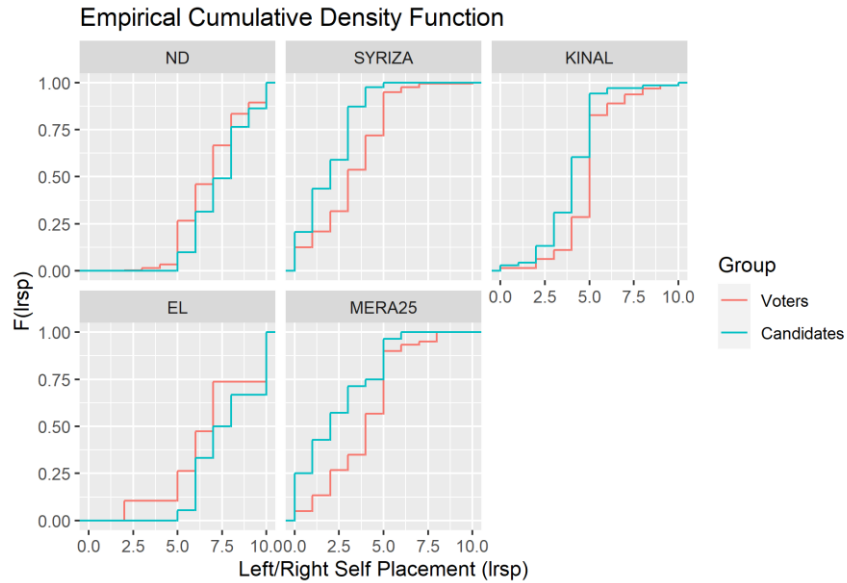

Διάγραμμα 2: ECDFs: Ελλάδα 2012 Α/Δ

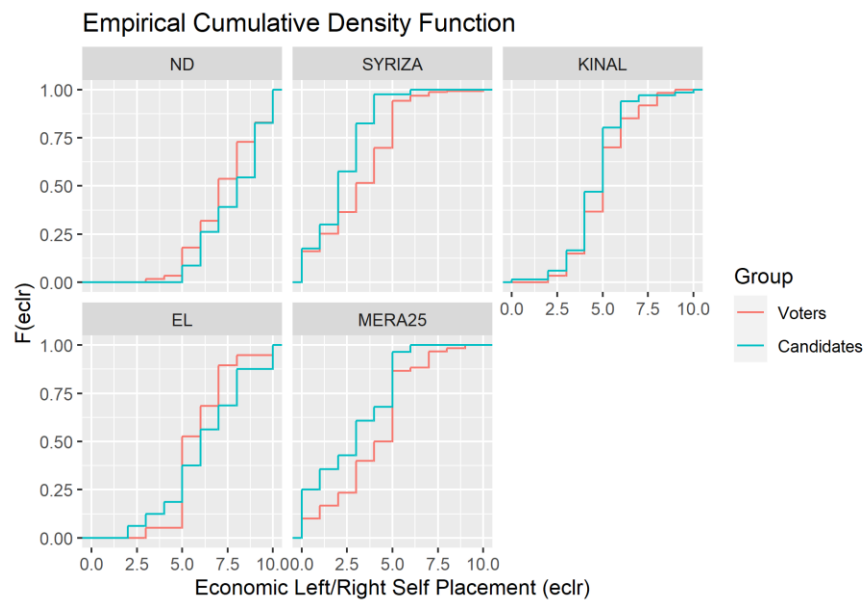
Διάγραμμα 3: ECDFs: Ελλάδα 2015 Α/Δ

Εστιάζοντας στο 2019, εξακολουθούμε να παρατηρούμε μια σημαντική απόσταση μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων του ΣΥΡΙΖΑ και του ΚΙΝΑΛ (Διάγραμμα 4). Επίσης, παρατηρείται σημαντική απόσταση μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων του ΜΕΡΑ25. Γεγονός που ενισχύει τα ευρήματα των προηγούμενων ετών ότι οι υποψήφιοι των αριστερών κομμάτων τοποθετούνται περισσότερο προς τα αριστερά στην κλίμακα Α/Δ σε σύγκριση με τους ψηφοφόρους τους. Επιπλέον, το επίπεδο σύγκλισης μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων της ΝΔ φαίνεται να είναι χαμηλότερο το 2019 σε σχέση με το 2012 ή το 2015. Τέλος, το κόμμα που παρουσιάζει το υψηλότερο επίπεδο σύγκλισης το 2019 είναι η Ελληνική Λύση (ΕΛ), ένα νέο κόμμα στο ελληνικό κοινοτικό σύστημα.

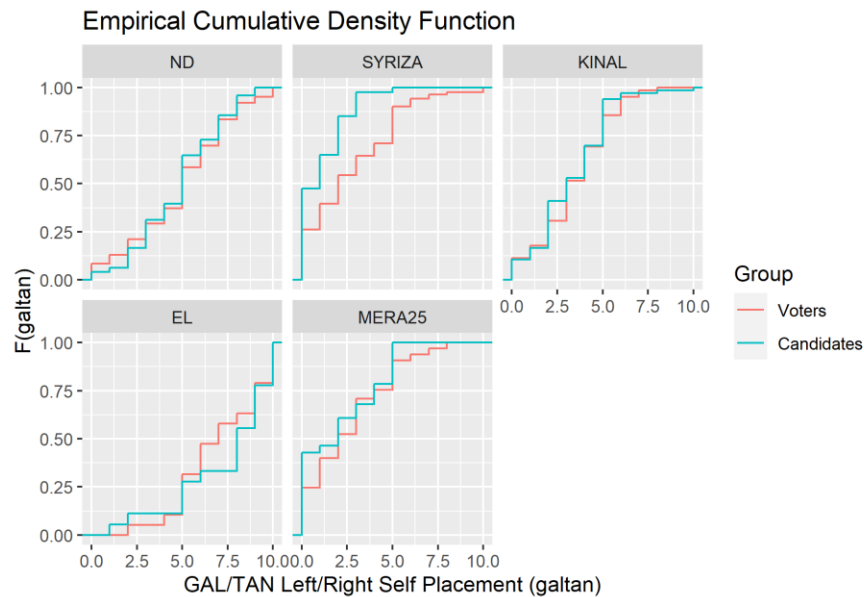
Διάγραμμα 4: ECDFs: Ελλάδα 2019 Α/Δ

Στην οικονομική κλίμακα Α/Δ, παρατηρούμε σημαντική διαφορά στο ΚΙΝΑΛ, σε σύγκριση με τη γενική κλίμακα Α/Δ. Όπως δείχνει το Διάγραμμα 5, υπάρχει μια αξιοσημείωτη αύξηση του επιπέδου σύγκλισης μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων αυτού του κόμματος. Παρατηρείται επίσης αύξηση της σύγκλισης μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων του ΜΕΡΑ25. Το επίπεδο σύγκλισης μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων της ΕΛ παραμένει υψηλό και στην οικονομική κλίμακα Α/Δ. Μια μικρή μείωση στην απόσταση μεταξύ των ψηφοφόρων και των υποψηφίων του ΣΥΡΙΖΑ παρατηρείται στην οικονομική κλίμακα Α/Δ. Ωστόσο, το επίπεδο ασυμφωνίας εξακολουθεί να είναι εξαιρετικά υψηλό. Από την άλλη πλευρά, το μόνο κόμμα που εμφανίζει αύξηση της απόστασης μεταξύ υποψηφίων και ψηφοφόρων στην οικονομική κλίμακα Α/Δ, είναι η ΝΔ.

Διάγραμμα 5: ECDFs: Ελλάδα 2019 GAL/TAN

Στην κλίμακα GAL/TAN, παρατηρούμε υψηλό επίπεδο σύγκλισης μεταξύ υποψηφίων και ψηφοφόρων σχεδόν όλων των κομμάτων της ανάλυσης (Διάγραμμα 6). Μια σημαντική διαφορά σε σύγκριση με το οικονομική Α/Δ και τη γενική Α/Δ είναι η απόσταση μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων της ΝΔ, η οποία μειώνεται σημαντικά στην κλίμακα GAL/TAN. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι η απόσταση μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων του ΚΙΝΑΛ μειώνεται επίσης σημαντικά στην κλίμακα GAL/TAN, ειδικά σε σύγκριση με την κλίμακα Α/Δ αλλά και με την οικονομική κλίμακα Α/Δ. Το μόνο κόμμα που εξακολουθεί να παρουσιάζει υψηλό επίπεδο ασυμφωνίας μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων είναι ο ΣΥΡΙΖΑ.

Διάγραμμα 6: ECDFs: Ελλάδα 2019 GAL/TAN

Προχωρώντας στην ανάλυση, μια εξήγηση για τη διαφοροποίηση της απόστασης μεταξύ υποψηφίων και ψηφοφόρων των κομμάτων στις διάφορες διαστάσεις θα μπορούσε να βρεθεί στη σημασία που δίνουν οι ψηφοφόροι αλλά και οι υποψήφιοι στα θέματα που σχετίζονται με αυτές τις διαστάσεις. Ο Πίνακας 2 δείχνει ότι οι ψηφοφόροι των δεξιών κομμάτων της ανάλυσης (ΝΔ και ΕΛ) θεωρούν ως πιο σημαντικά τα οικονομικά ζητήματα από τα θέματα κοινωνικού φιλελευθερισμού/συντηρητισμού. Από την άλλη πλευρά, οι ψηφοφόροι των αριστερών κομμάτων της ανάλυσης θεωρούν ότι τα θέματα κοινωνικού φιλελευθερισμού/συντηρητισμού είναι πιο σημαντικά. Μια σημαντική στατιστική διαφορά παρατηρείται στους ψηφοφόρους του ΣΥΡΙΖΑ (-0.382) και του ΜΕΡΑ25 (-0.359). Οι ψηφοφόροι του ΜΕΡΑ25 είναι οι ψηφοφόροι που θεωρούν τα θέματα που σχετίζονται με τη διάσταση GAL/TAN ως τα πιο εξέχοντα ($\mu = 3.45$) και στη συνέχεια ακολουθούν οι ψηφοφόροι του ΣΥΡΙΖΑ ($\mu = 3.39$) και του ΚΙΝΑΛ ($\mu = 3.4$). Αυτό το εύρημα θα μπορούσε να εξηγήσει κάπως το γεγονός ότι υπάρχει υψηλότερο επίπεδο σύγκλισης μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων του ΜΕΡΑ25, και ίσως του ΚΙΝΑΛ στην κλίμακα GAL/TAN, αλλά δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία που να εξηγούν τι συμβαίνει στα άλλα κόμματα (π.χ. γιατί η ΝΔ εμφανίζει υψηλότερο επίπεδο σύγκλιση στην κλίμακα GAL/TAN).

Πίνακας 1: Μέση τιμή της σημασίας των οικονομικών και των ελευθεριακών/παραδοσιακών θεμάτων για τους ψηφοφόρους

Κόμμα	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ Α/Δ	GAL/TAN	DIF.
ΝΔ	3.15	3.14	0.015
ΣΥΡΙΖΑ	3.01	3.39	-0.382*
ΚΙΝΑΛ	3.23	3.40	-0.180
ΕΛ	3.1	2.6	0.5*
ΜΕΡΑ25	3.08	3.45	-0.359*

Σημείωση: ο αστερίσκος (*) σημαίνει στατιστικά σημαντικό (p -value < 0.05) έπειτα από paired t-test

Για αυτόν το λόγο, εξετάζουμε επίσης τη σημασία που δίνουν οι υποψήφιοι βουλευτές στα ίδια ζητήματα που σχετίζονται με την Οικονομική Α/Δ και GAL/TAN (Πίνακας 3). Όπως και οι ψηφοφόροι, έτσι και οι υποψήφιοι βουλευτές των αριστερών κομμάτων εκτιμούν ως πιο σημαντικά τα θέματα κοινωνικού φιλελευθερισμού/συντηρητισμού στην ατζέντα τους. Επιπλέον, όπως και οι ψηφοφόροι, οι υποψήφιοι της ΕΛ θεωρούν πιο σημαντικά τα οικονομικά ζητήματα. Αντίθετα, δεν υπάρχει καμία διαφορά, όσον αφορά στη σημασία των ζητημάτων που σχετίζονται με την οικονομική Α/Δ και GAL/TAN, στους υποψηφίους της ΝΔ, γεγονός μπορεί να εξηγήσει κάπως το αυξημένο επίπεδο συνάφειας μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων της ΝΔ στη διάσταση GAL/TAN. Ωστόσο, η στατιστικά σημαντική διαφορά στους υποψηφίους των ΜΕΡΑ25 και ΚΙΝΑΛ θα μπορούσε να υποστηρίξει το προαναφερθέν επιχείρημα σχετικά με το υψηλότερο επίπεδο σύγκλισης στην κλίμακα GAL/TAN. Αντίθετα, η στατιστικά σημαντική διαφορά στους υποψηφίους δεν παρέχει πρόσθετα στοιχεία σχετικά με τη συνάφεια μεταξύ υποψηφίων και ψηφοφόρων του ΣΥΡΙΖΑ, καθώς το επίπεδο σύγκλισης είναι σχετικά χαμηλό σε όλες τις διαστάσεις που εξετάζουμε.

Πίνακας 2: Μέση τιμή της σημασίας των οικονομικών και των ελευθεριακών/παραδοσιακών θεμάτων για τους υποψήφιους βουλευτές

Κόμμα	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ Α/Δ	GAL/TAN	DIF.
ΝΔ	2.96	2.98	-0.02
ΣΥΡΙΖΑ	2.9	3.55	-0.65*
ΚΙΝΑΛ	2.85	3.28	-0.424*
ΕΛ	3.17	3.06	0.188
ΜΕΡΑ25	3.07	3.62	-0.552*

Σημείωση: ο αστερίσκος (*) σημαίνει στατιστικά σημαντικό (p -value < 0.05) έπειτα από paired t-test

5 Συμπεράσματα

Ο αρχικός στόχος αυτής της εργασίας είναι να μελετήσει το επίπεδο σύγκλισης μεταξύ υποψηφίων βουλευτών και ψηφοφόρων στην Ελλάδα τα τελευταία 10 χρόνια (2009-2019). Μετά το 2009 το ελληνικό κομματικό σύστημα άλλαξε ριζικά, τα παραδοσιακά κόμματα έχασαν την εκλογική τους δύναμη και εμφανίζονται νέα κόμματα γεγονός που προκάλεσε πολλές αλλαγές στην ελληνική πολιτική σκηνή. Οι διακυμάνσεις του επιπέδου σύγκλισης την τελευταία δεκαετία θα μπορούσε να αποτελεί μία τέτοια ένδειξη. Η ΝΔ είναι ένα από τα κόμματα που παρατηρήσαμε υψηλότερο επίπεδο σύγκλισης μεταξύ ψηφοφόρων και υποψηφίων μετά το 2009, στη διάσταση Α/Δ. Από την άλλη πλευρά, ο ΣΥΡΙΖΑ παρουσίασε ένα υψηλό επίπεδο ασυμφωνίας κατά τη διάρκεια των ετών στη γενική διάσταση Α/Δ, αλλά και στις επιμέρους διαστάσεις: οικονομική Α/Δ και GAL/TAN που εξετάσαμε για το 2019. Παρατηρείται επίσης σημαντική απόσταση μεταξύ υποψηφίων και ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ, ειδικά το 2009 και το 2015 και αργότερα το 2019 όταν συμμετείχε στις εκλογές ως ΚΙΝΑΛ, στη γενική διάσταση Α/Δ. Ωστόσο, αυτή η απόσταση έγινε σημαντικά μικρότερη στη οικονομική διάσταση Α/Δ και GAL/TAN το 2019.

Επιπλέον, μερικά από τα νέα κόμματα που εμφανίστηκαν τα τελευταία 10 χρόνια, εμφανίζουν υψηλό επίπεδο σύγκλισης, όπως το Ποτάμι το 2015 ή η ΕΛ το 2019. Στην πραγματικότητα, η ΕΛ είναι το κόμμα που παρατηρήσαμε το υψηλότερο επίπεδο σύγκλισης το 2019, και στις τρεις διαστάσεις, και ιδίως στην οικονομική Α/Δ. Από την άλλη πλευρά, η ΔΗΜΑΡ το 2012 και το ΜΕΡΑ25 το 2019 είχε σημαντική απόσταση μεταξύ των ψηφοφόρων και των υποψηφίων τους στη γενική διάσταση Α/Δ. Ωστόσο, το επίπεδο συνάφειας μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων του ΜΕΡΑ25 αυξήθηκε σημαντικά στη διάσταση GAL/TAN, της οποίας τα θέματα είναι πιο σημαντικά σύμφωνα με τους ψηφοφόρους και τους υποψηφίους του κόμματος.

Επιπλέον, υπάρχουν στοιχεία ότι σχεδόν σε όλα τα κόμματα, οι υποψήφιοι υιοθετούν μια πιο ακραία θέση από τους ψηφοφόρους, οι οποίοι τοποθετούνται περισσότερο στο κέντρο της κλίμακας Αριστεράς/Δεξιάς. Παρατηρήσαμε ότι ειδικά τα αριστερά κόμματα εμφανίζουν σημαντική απόσταση μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων τους, και οι υποψήφιοι τοποθετούνται περισσότερο στα αριστερά του άξονα, από τους ψηφοφόρους.

Η προσθήκη περισσότερων διαστάσεων στην ανάλυση φαίνεται να είναι χρήσιμη για τη μελέτη και την κατανόηση της σύγκλισης στην Ελλάδα. Ωστόσο, η οικονομική διάσταση Α/Δ και η GAL/TAN δεν επαρκούν, ώστε να εξηγήσουν το επίπεδο σύγκλισης στο ΣΥΡΙΖΑ ή τη ΝΔ. Ίσως θα πρέπει να προστεθούν άλλες διαστάσεις στην ανάλυση, όπως η διάσταση της ΕΕ ή ο λαϊκισμός. Ίσως μελετώντας κάτω από αυτό το πρίσμα την απόσταση μεταξύ των υποψηφίων και των ψηφοφόρων θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε καλύτερα πώς αναπτύσσεται η σύγκλιση μεταξύ των ψηφοφόρων και των υποψηφίων των δύο μεγάλων κομμάτων στην Ελλάδα, παρέχοντας πρόσθετα στοιχεία για το διακύβευμα του εκλογικού ανταγωνισμού στην Ελλάδα.

Μελετώντας τη σύγκλιση στην Ελλάδα, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορετικές διαστάσεις του εκλογικού ανταγωνισμού, η παρούσα εργασία θα μπορούσε να συμβάλει στη συγκριτική και πιο ολοκληρωμένη μελέτη της σύγκλισης. Χρησιμοποιώντας την Ελλάδα ως υπόθεση εργασίας και βασιζόμενοι σε δεδομένα που παρέχονται από διεθνή έργα και συνεργασίες, η εργασία αυτή φιλοδοξεί να θεωρηθεί ως σημείο εκκίνησης για τη μελέτη της σύγκλισης σε μια συγκριτική προσέγγιση. Η δημιουργία αρχείου με κοινές μεταβλητές, κωδικοποίηση και εναρμονισμένα δεδομένα όλων των μελετών του CCS και CSES αποτελεί σημαντική συμβολή και για άλλες πιθανές μελέτες στο μέλλον. Αυτή η προσπάθεια θα συνεισφέρει σημαντικά στην περαιτέρω ανάπτυξη του έργου του CCS, ενισχύοντας τη συγκριτική μεταξύ των χωρών, η οποία είναι ένας από τους κύριους στόχους του έργου.

Ευχαριστίες

εξοπλισμού μεγάλης αξίας» (Αριθμός Έργου: 3572).

Η ερευνητική εργασία υποστηρίχτηκε από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της Δράσης «1η Προκήρυξη ερευνητικών έργων ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για την ενίσχυση των μελών ΔΕΠ και Ερευνητών/τριών και την προμήθεια ερευνητικού

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Andeweg, R. B. (2011). 3. Approaching Perfect Policy Congruence: Measurement, Development, and Relevance for Political Representation. In M. Rosema, B. Denters, & K. Aarts (Eds.), *How Democracy Works* (pp. 39–52). Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.1515/9789048513369-004>
- Andreadis, I. (2013). Voting advice applications: A successful nexus between informatics and political science. *Proceedings of the 6th Balkan Conference in Informatics*, 251–258. <https://doi.org/10.1145/2490257.2490263>
- Andreadis, I., & Kartsounidou, E. (2018). *Exploring Congruence and Polarization in Europe: A comparative approach*. ECPR General Conference 2018, Hamburg.
- Andreadis, I., & Stavrakakis, Y. (2017). European Populist Parties in Government: How Well are Voters Represented? Evidence from Greece. *Swiss Political Science Review*, 23(4), 485–508. <https://doi.org/10.1111/spsr.12255>
- Andreadis, I., & Stavrakakis, Y. (2019). Identifying Left- And Right-Wing Populist Parties with Expert Surveys. *ECPR General Conference 2019*. <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/47469>
- Arnold, C., & Franklin, M. N. (2012). Introduction: Issue Congruence and Political Responsiveness. *West European Politics*, 35(6), 1217–1225. <https://doi.org/10.1080/01402382.2012.713741>
- Belchior, A. M. (2013). Explaining Left–Right Party Congruence Across European Party Systems: A Test of Micro-, Meso-, and Macro-Level Models. *Comparative Political Studies*, 46(3), 352–386. <https://doi.org/10.1177/0010414012453695>
- Belchior, A. M., Tsatsanis, E., & Teixeira, C. P. (2016). Representation in times of crisis: Deputy–voter congruence on views of representation in Portugal. *International Political Science Review*, 37(2), 277–293. <https://doi.org/10.1177/0192512114562295>
- Benoit, K., & Laver, M. (2006). *Party policy in modern democracies*. Routledge.
- Budge, I. (2000). Expert judgements of party policy positions: Uses and limitations in political research. *European Journal of Political Research*, 37(1), 103–113. <https://doi.org/10.1023/A:1007065520497>
- CCS. (2016). *Comparative Candidates Survey (CCS) Wave I - Cumulative Dataset 2005–2013* (4.0.0) [Data set]. FORS - Swiss Centre of Expertise in the Social Sciences. <https://doi.org/10.23662/FORS-DS-620-3>
- CCS. (2018). *Comparative Candidates Survey (CCS) Wave II - Cumulative Dataset 2013–2018* [Data set]. FORS - Swiss Centre of Expertise in the Social Sciences. <https://doi.org/10.23662/FORS-DS-886-2>

- Costello, R., Thomassen, J., & Rosema, M. (2012). European Parliament Elections and Political Representation: Policy Congruence between Voters and Parties. *West European Politics*, 35(6), 1226–1248. <https://doi.org/10.1080/01402382.2012.713744>
- Dalton, R. J., Farrell, D. M., & McAllister, I. (2011). *Political Parties and Democratic Linkage: How Parties Organize Democracy*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199599356.001.0001>
- Darling, D. A. (1957). The Kolmogorov-Smirnov, Cramer-von Mises Tests. *The Annals of Mathematical Statistics*, 28(4), 823–838. <https://doi.org/10.1214/aoms/1177706788>
- Dogan, M., & Higley, J. (2012). Elites, Crises, and Regimes in Comparative Analysis [1998]. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 37(1 (139)), 269–291.
- Dolný, B., & Baboš, P. (2015). Voter–Representative Congruence in Europe: A Loss of Institutional Influence? *West European Politics*, 38(6), 1274–1304. <https://doi.org/10.1080/01402382.2015.1053180>
- Eulau, H., & Karps, P. D. (1977). The Puzzle of Representation: Specifying Components of Responsiveness. *Legislative Studies Quarterly*, 2(3), 233–254. <https://doi.org/10.2307/439340>
- Featherstone, K. (2005). Introduction: ‘Modernisation’ and the Structural Constraints of Greek Politics. *West European Politics*, 28(2), 223–241. <https://doi.org/10.1080/01402380500058753>
- Gabel, M. J., & Huber, J. D. (2000). Putting Parties in Their Place: Inferring Party Left-Right Ideological Positions from Party Manifestos Data. *American Journal of Political Science*, 44(1), 94–103. <https://doi.org/10.2307/2669295>
- Giger, N., & Lefkofridi, Z. (2014). Saliency-Based Congruence Between Parties & their Voters: The Swiss Case. *Swiss Political Science Review*, 20(2), 287–304. <https://doi.org/10.1111/spsr.12069>
- Golder, M., & Stramski, J. (2010). Ideological Congruence and Electoral Institutions. *American Journal of Political Science*, 54(1), 90–106. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00420.x>
- Higley, J., & Burton, M. (2006). *Elite Foundations of Liberal Democracy*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Hooghe, L., Marks, G., & Wilson, C. J. (2002). Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration? *Comparative Political Studies*, 35(8), 965–989. <https://doi.org/10.1177/001041402236310>
- Hurley, P. A., & Hill, K. Q. (2003). Beyond the Demand-Input Model: A Theory of Representational Linkages. *The Journal of Politics*, 65(2), 304–326. <https://doi.org/10.1111/1468-2508.t01-2-00002>
- Inglehart, R., & Klingemann, H.-D. (1976). Party identification, ideological preference, and the left-right dimension among western mass publics. In I. Crewe, D. Farlie, & I. Budge (Eds.), *Party identification and beyond* (pp. 234–273). Wiley.
- Karyotis, G., Rüdig, W., & Judge, D. (2014). Representation and Austerity Politics: Attitudes of Greek Voters and Elites Compared. *South European Society and Politics*, 19(4), 435–456. <https://doi.org/10.1080/13608746.2014.977478>
- King, M. R., & Seligman, L. G. (1976). Critical elections, congressional recruitment and public policy. In M. Czudnowski & H. Eulau (Eds.), *Elite recruitment in democratic polities: Comparative studies across nations* (pp. 263–299). Sage.
- Klingemann, H. (1998). Party Positions and Voter Orientations. In H.-D. Klingemann & D. Fuchs (Eds.), *Citizens and the State* (pp. 183–202). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0198294735.003.0006>
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschie, S., & Frey, T. (2006). Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared. *European Journal of Political Research*, 45(6), 921–956. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2006.00644.x>

- Lax, J. R., & Phillips, J. H. (2012). The Democratic Deficit in the States. *American Journal of Political Science*, 56(1), 148–166. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2011.00537.x>
- Leimgruber, P., Hangartner, D., & Leemann, L. (2010). Comparing Candidates and Citizens in the Ideological Space. *Swiss Political Science Review*, 16(3), 499–531. <https://doi.org/10.1002/j.1662-6370.2010.tb00439.x>
- Lutz, G., Kissau, K., & Rosset, J. (2012). Policy congruence beyond left-right: Evidence from the Swiss 2007 election. *CCS Meeting*, 27–29.
- Marks, G., & Steenbergen, M. (2002). Understanding Political Contestation in the European Union. *Comparative Political Studies*, 35(8), 879–892. <https://doi.org/10.1177/001041402236297>
- Mattila, M., & Raunio, T. (2006). Cautious Voters -Supportive Parties: Opinion Congruence between Voters and Parties on the EU Dimension. *European Union Politics*, 7(4), 427–449. <https://doi.org/10.1177/1465116506069434>
- Miller, W. E., & Stokes, D. E. (1963). Constituency Influence in Congress*. *American Political Science Review*, 57(1), 45–56. <https://doi.org/10.2307/1952717>
- Mills, C. W. (1956). *The Power Elite*. Oxford University Press.
- Önnudóttir, E. H. (2014). Policy Congruence and Style of Representation: Party Voters and Political Parties. *West European Politics*, 37(3), 538–563. <https://doi.org/10.1080/01402382.2013.841057>
- Pappas, T. S. (1998). From Transition to Democracy, to the Establishment of Party Democracy. In T. S. Pappas (Ed.), *Making Party Democracy in Greece* (pp. 27–53). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780333983614_2
- Polk, J., Rovny, J., Bakker, R., Edwards, E., Hooghe, L., Jolly, S., Koedam, J., Kostelka, F., Marks, G., Schumacher, G., Steenbergen, M., Vachudova, M., & Zilovic, M. (2017). Explaining the salience of anti-elitism and reducing political corruption for political parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey data. *Research & Politics*, 4(1), 2053168016686915. <https://doi.org/10.1177/2053168016686915>
- Powell, G. B. (2004). Political representation in comparative politics. *Annual Review of Political Science*, 7(1), 273–296. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.7.012003.104815>
- Powell, G. B. (2006). Election Laws and Representative Governments: Beyond Votes and Seats. *British Journal of Political Science*, 36(2), 291–315. <https://doi.org/10.1017/S0007123406000160>
- Powell, G. B. (2009). The Ideological Congruence Controversy: The Impact of Alternative Measures, Data, and Time Periods on the Effects of Election Rules. *Comparative Political Studies*, 42(12), 1475–1497. <https://doi.org/10.1177/0010414009332147>
- Sani, G., & Sartori, G. (1983). Polarization, fragmentation and competition in Western democracies. In H. Daalder & P. Mair (Eds.), *Western European Party Systems: Continuity and Change* (pp. 307–340). Sage.
- Stecker, C., & Tausendpfund, M. (2016). Multidimensional government-citizen congruence and satisfaction with democracy. *European Journal of Political Research*, 55(3), 492–511. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12147>
- Teperoglou, E., Freire, A., Andreadis, I., & Viegas, J. M. L. (2014). Elites' and Voters' Attitudes towards Austerity Policies and their Consequences in Greece and Portugal. *South European Society and Politics*, 19(4), 457–476. <https://doi.org/10.1080/13608746.2014.983306>
- Teperoglou, E., & Tsatsanis, E. (2014). Dealignment, De-legitimation and the Implosion of the Two-Party System in Greece: The Earthquake Election of 6 May 2012. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 24(2), 222–242. <https://doi.org/10.1080/17457289.2014.892495>

- The Comparative Study Of Electoral Systems. (2015). *CSES Module 3 Full Release**CSES Module 3 Full Release: Comparative Study of Electoral Systems (2006-2011): Comparative Study of Electoral Systems (2006-2011)* (5.0.0) [Data set]. CSES - Comparative Study of Electoral Systems. <https://doi.org/10.7804/CSES.MODULE3.2015-12-15>
- The Comparative Study Of Electoral Systems. (2018). *CSES Module 4 Full Release**CSES Module 4 Full Release: Comparative Study of Electoral Systems (2011-2016): Comparative Study of Electoral Systems (2011-2016)* (5.0.0) [Data set]. CSES - Comparative Study of Electoral Systems. <https://doi.org/10.7804/CSES.MODULE4.2018-05-29>
- Thomassen, J., & Ham, C. van. (2014). Failing Political Representation or a Change in Kind? Models of Representation and Empirical Trends in Europe. *West European Politics*, 37(2), 400–419. <https://doi.org/10.1080/01402382.2014.887881>
- Thomassen, J., & Schmitt, H. (1999). Issue Congruence. In *Political Representation and Legitimacy in the European Union* (pp. 186–207). Oxford University Press. <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/0198296614.001.0001/acprof-9780198296614-chapter-9>
- Tsigkou, M., Kartsounidou, E., & Andreadis, I. (2020). Using web surveys to collect data from candidates: Experience from the 2019 Greek candidate survey. *ECPR General Conference 2020*. <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/54500>
- Valen, H., & Narud, H. M. (2007). The conditional party mandate: A model for the study of mass and elite opinion patterns. *European Journal of Political Research*, 46(3), 293–318. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2007.00702.x>
- van der Eijk, C., Schmitt, H., & Binder, T. (2005). Left-Right Orientations and Party Choice. In J. Thomassen (Ed.), *The European Voter. A Comparative Study of Modern Democracies* (pp. 167–191). Oxford University Press.
- Wlezien, C., & Soroka, S. N. (2007). The Relationship between Public Opinion and Policy. In *The Oxford Handbook of Political Behavior* (pp. 799–817). <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199270125.003.0043>
- Χαραλάμπης, Δ. (1996). *Πελατειακές σχέσεις και λαϊκισμός: η εξωθεσμική συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα*. Εξάντας.

Αλέξης Τσίπρας και Λαός

Η χαρισματική ηγεσία της λαϊκιστικής αμεσότητας

Φώτης Κυζάκης¹

¹ Φοιτητής, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Περίληψη. Ιδιαίτερα κατά την περίοδο της πανδημίας έχει γίνει λόγος για την απουσία αντιπολίτευσης. Στο συγκεκριμένο άρθρο, επιδιώκεται να δοθεί μια εξήγηση στην εσωστρέφεια που φαίνεται να παρουσιάζει ο ΣΥΡΙΖΑ-ΠΣ, στις διεργασίες εντός του κόμματος αλλά και στα διλλήματα που καλείται να απαντήσει. Μέσα από την σχέση του Αλέξη Τσίπρα με τον λαό, στα πλαίσια μιας λαϊκιστικής κινητοποίησης, επιδιώκεται η εισαγωγή «καινών δαιμονίων» στην μελέτη της πορείας του ΣΥΡΙΖΑ και του ηγέτη του μετά το 2012 με απώτερο στόχο την ερμηνεία της διλληματικής κατάστασης στην οποία βρίσκονται μετά την εκλογική ήττα του 2019.

Λέξεις Κλειδιά: Τσιπραϊσμός, ΣΥΡΙΖΑ, Τσίπρας, Λαϊκισμός, Χάρισμα.

1 Εισαγωγή

Μπορούμε όλοι να καταλάβουμε την δυσκολία της ανάλυσης της ηγεσίας του Αλέξη Τσίπρα. Και αυτό οφείλεται στο ότι δεν αποτελεί ένα πρόσωπο του παρελθόντος, αλλά του παρόντος. Το φαινόμενο Αλέξης Τσίπρας ακόμα εξελίσσεται με αποτέλεσμα μέρα με την μέρα να αλλάζει η βάση αλλά και τα δεδομένα της ανάλυσης του. Την ίδια στιγμή και οι συνθήκες ανάδειξης και επιβίωσης του συνδράμουν στην αύξηση του βαθμού δυσκολίας. Ο Αλέξης Τσίπρας, σύμφωνα και με την διάκριση των Mudde και Kaltwasser (2017, σελ. 112), είναι ένας outsider πολιτικός ηγέτης. Δεν είχε ούτε έχει σημαντικές σχέσεις με τις πολιτικές ελίτ (όπως ορίζονται γενικά) και κατάφερε να οικοδομήσει την καριέρα του εκτός της καθεστηκυίας τάξης. Μπορεί να μην αναπτύχθηκε εντός ενός έντονα θεσμικά προσωποποιημένου πολιτικού συστήματος (όπως είναι οι προεδρικές δημοκρατίες), αλλά κατάφερε να αναδειχθεί μέσα από τις ιδιαίτερες κοινωνικοοικονομικές και κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της οικονομικής κρίσης της προηγούμενης περιόδου αλλά και της λαϊκιστικής ζήτησης, της ενεργοποίησης των λαϊκιστικών διαθέσεων και του γενικότερου αισθήματος του χάσματος πολιτικού συστήματος και κοινωνίας, που γέννησε ακριβώς η αίσθηση ότι κόμματα και κυβερνήσεις αγνοούσαν τα αιτήματα του λαού. Με άλλα λόγια, στο κενό εξουσίας, στην κρίση εμπιστοσύνης εμφανίστηκε ένας νέος τύπος νομιμοποίησης, που εκτός από την επαναφορά της λαϊκής κυριαρχίας, έφερε ξανά στο προσκήνιο το μοντέλο της βεμπεριανής χαρισματικής ηγεσίας μεσσιανικού τύπου, που αποτυπώθηκε ως η προσωποποίηση της νέας λαϊκής εξουσίας στην βάση μιας σχέσης ανάμεσα στον ηγέτη και σε εκείνους οι οποίοι του αποδίδουν μια τέτοια ιδιότητα σύμφωνα και με τον Ανδρέα Πανταζόπουλο (2011Α, σελ. 458).

Είναι λοιπόν εμφανές ότι η ανάλυση της ηγεσίας του Αλέξη Τσίπρα είναι άμεσα συνδεδεμένη με το λαϊκό υποκείμενο, με αποτέλεσμα μια ανάλυση της σχέσης κόμματος με τον λαό, του ηγέτη με τον λαό να είναι συνώνυμη με την ανάλυση του ίδιου ηγετικού φαινομένου. Στο τέλος της ανάλυσης, θα καταλήξουμε στην έννοια του τσιπραϊσμού, της ιδεολογίας δηλαδή του Αλέξη Τσίπρα, καθώς και στην βαρύτητα που αυτός ο όρος έχει στην πολιτική σκηνή.

2 Μεθοδολογία

Για την ανάλυση της ηγεσίας του Αλέξη Τσίπρα θα χρησιμοποιούμε πληθώρα εργαλείων, με βασικότερο τις θεωρίες περί λαϊκισμού. Συγκεκριμένα θα συνδυάσουμε την ιδεακή προσέγγιση των Mudde & Kaltwasser και την έννοια της λαϊκής επενέργειας/δράση. Αρχικά, παρακάτω, θα παρουσιαστούν κάποιες ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις για τον λαϊκισμό, ενώ στην συνέχεια θα προσπαθήσουμε να ορίσουμε τον λαό του ΣΥΡΙΖΑ. Έπειτα, βάσει της προσέγγισης του A. Panebianco για τα χαρισματικά κόμματα, θα ορίσουμε τον ΣΥΡΙΖΑ ως ένα χαρισματικό κόμμα, που βρίσκεται σε ένα δύσκολο μεταβατικό ιδεολογικό στάδιο. Στη συνέχεια, θα τεθεί σε εξέταση το ερώτημα αν η τετραετής διακυβέρνηση οδήγησε τον ΣΥΡΙΖΑ και τον Αλέξη Τσίπρα σε μια κατάσταση θεσμοποίησης ή ρουτινοποίησης. Τέλος θα παρουσιαστεί μια νέα έννοια, η έννοια του τσιπραϊσμού, με σκοπό ακριβώς την αποτύπωση της ηγεσίας του Αλέξη Τσίπρα.

3 Τι είναι ο λαϊκισμός;

Πολλά έχουν λεχθεί και γραφτεί για τον λαϊκισμό, παρόλαυτα μια σύντομη περιγραφή της έννοιας είναι απαραίτητη για την ανάλυση που επρόκειτο να ακολουθήσει.

Για τον Ανδρέα Πανταζόπουλο (2011Α, σελ. 455-456) ο λαϊκισμός είναι ένα πολιτικό ύφος που μπορεί να έλθει σε συγχρωτισμό με οποιαδήποτε ιδεολογία. Θεμελιώνεται στην αδιαμεσολάβητη, προσωπική, πολεμικού τύπου, κλήση που ένας χαρισματικός ηγέτης απευθύνει στον λαό, στον «υγιή» λαό, κατά του «κατεστημένου», κατά των «διεφθαρμένων» ελίτ που συνωμοτούν εναντίον του λαού. (...) Συνοψίζει και αναδεικνύει ένα ιδιαίτερο ύφος κοινωνικής κριτικής, που εννίοτε αγγίζει, όταν δεν ενσαρκώνει, μια ανατρεπτική, αντισυστημική στάση, επενδυμένη με σωτηριολογικό μανδύα.

Σύμφωνα με την ιδεακή προσέγγιση των Mudde & Kaltwasser (2017, σελ. 20-22) συλλαμβάνεται ως ιδεολογία ή κοσμοθεώρηση. Πιο συγκεκριμένα, ορίζουν τον λαϊκισμό ως μια αβαθή ιδεολογία, ως μια ιδεολογία του ισχνού πυρήνα, που θεωρεί την κοινωνία ουσιαστικά χωρισμένη σε δύο ομοιογενή και ανταγωνιστικά στρατόπεδα, τον «αγνό λαό» έναντι της «διεφθαρμένης ελίτ», και η οποία υποστηρίζει ότι η πολιτική θα πρέπει να είναι έκφραση της γενικής βούλησης του λαού. (...) Ως αβαθής ιδεολογία ο λαϊκισμός έχει περιορισμένη μορφολογία, η οποία εμφανίζεται απαραίτητα να προσκολλάται -και μερικές φορές ακόμα και να αφομοιώνεται- σε άλλες ιδεολογίες. (...) Αυτό σημαίνει ότι ο λαϊκισμός μπορεί να λάβει πολύ διαφορετικές μορφές, οι οποίες εξαρτώνται από τους τρόπους με τους οποίους οι βασικές έννοιες του λαϊκισμού εμφανίζονται να σχετίζονται με άλλες έννοιες, διαμορφώνοντας ερμηνευτικά πλαίσια που μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο ελκυστικά σε διαφορετικές κοινωνίες. Υπό το πρίσμα αυτό ο λαϊκισμός πρέπει να γίνει κατανοητός ως ένα είδος νοητικού χάρτη διαμέσου του οποίου τα άτομα αναλύουν και κατανοούν την πολιτική πραγματικότητα.

Βέβαια, εξίσου σημαντική με τις παραπάνω προσεγγίσεις είναι και η προσέγγιση της λαϊκής επενέργειας/δράσης (popular agency), ο χαρακτήρας και το πνεύμα της οποίας είναι διάχυτα στην ανάλυση που θα ακολουθήσει. Η συγκεκριμένη προσέγγιση προσδίδει στον λαϊκισμό την σημασία ενός δημοκρατικού τρόπου ζωής, που οικοδομείται διαμέσου της λαϊκής συμμετοχής στην πολιτική (Mudde & Kaltwasser, 2017, σελ. 17-18). Η προσέγγιση της λαϊκής επενέργειας, ουσιαστικά, θεωρεί τον λαϊκισμό μια θετική δύναμη για την κινητοποίηση του, απλού, λαού και για την ανάπτυξη ενός κοινοτιστικού μοντέλου δημοκρατίας.

4 Ο λαός του ΣΥΡΙΖΑ

Το πέρασμα του ΣΥΡΙΖΑ από την περιθωριακή κατάσταση συνασπισμού κομματιδίων και οργανώσεων της Αριστεράς σε ένα μαζικό κόμμα εξουσίας έγινε ακριβώς λόγω της αποδοχής της πρόκλησης για μια νέου τύπου αντιπροσώπευση (Stavrakakis & Katsambekis, 2014, σελ. 127).

Η οικονομική, κοινωνική και πολιτική κρίση της προηγούμενης δεκαετίας οδήγησε σε διάλυση και νέα αποκρυστάλλωση των κομματικών ταυτίσεων μιας μεγάλης μερίδας των ψηφοφόρων, σε μια μετάβαση δηλαδή από τις προηγούμενες πολιτικές και κομματικές ταυτότητες σε μια πιο ρευστή κατάσταση. Αυτή η αποσύνθεση του πολιτικού τοπίου δημιουργούσε δυνητικά την ευκαιρία, την ζήτηση, για την ανάδυση μιας νέας πολιτικής ταυτότητας. Με άλλα λόγια, το κοινωνικό κίνημα ενάντια στο μνημόνιο μπορούσε να μετατραπεί από μια μη θεσμοποιημένη συλλογική δράση σε πρόγραμμα αριστερής διακυβέρνησης, ισχυροποίησης και επανανοηματοδότησης της λαϊκής κυριαρχίας με όχημα τον ΣΥΡΙΖΑ.

Η ζήτηση για λαϊκισμό εκδηλώνεται υπό συγκεκριμένες συνθήκες. Στην Ελλάδα υπήρξαν οι κατάλληλες προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο. Όταν οι πολίτες αισθάνονται ότι τα πολιτικά κόμματα και οι κυβερνήσεις δεν τους ακούν και αγνοούν τα αιτήματά τους, μεγαλώνει η πιθανότητα να ενεργοποιηθεί ο λαϊκισμός, τουλάχιστον στα τμήματα του εκλογικού σώματος, που αισθάνονται ότι έχουν εγκαταλειφθεί από το κατεστημένο (Mudde & Kaltwasser, 2017, p.145). Ταυτόχρονα τα σκάνδαλα διαφθοράς (βλ. Άκης Τσοχατζόπουλος- Γιάννος Παπαντωνίου, Novartis κλπ) δείχνουν ότι άτομα και ομάδες της «ελίτ» εκμεταλλεύθηκαν τα σοβαρά προβλήματα λειτουργίας του κράτους (το οποίο οι ίδιοι διαχειρίζονταν) και, από πλεονεκτική θέση, συμπεριφέρθηκαν με τρόπο ανέντιμο και πολλές φορές σε βάρος των πολιτών. Αυτό έκανε τους ανθρώπους να θυμώσουν με την πολιτική κατάσταση και να γίνουν επιρρεπείς στο να ερμηνεύσουν την πολιτική πραγματικότητα μέσα από τον «φακό του λαϊκισμού» (Mudde & Kaltwasser, 2017, σελ.144).

Όταν λοιπόν οι ηγεμονικές πολιτικές δυνάμεις αδυνατούν να διαχειριστούν τις κοινωνικές διαιρέσεις, να ικανοποιήσουν τα κοινωνικά αιτήματα με αποτέλεσμα πολλές φορές να παράγεται η αδικία, ο αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση, τότε είναι αναμενόμενο ότι το δυναμικό διαμαρτυρίας και οργής, που συσσωρεύεται, θα αναζητήσει κάποια πολιτική έκφραση (Σταυρακάκης, 2019, σελ.15).

Το κύριο σλόγκαν του ΣΥΡΙΖΑ για τις εκλογές του Μαΐου του 2012, του λεγόμενου εκλογικού σεισμού, ήταν: *αποφάσισαν χωρίς εμάς, προχωράμε χωρίς αυτούς*. Αυτό το σλόγκαν, μαζί με αρκετά άλλα (*ή εμείς ή αυτοί*), είχαν ως σκοπό να εκφράσουν τα λαϊκά αισθήματα εκνευρισμού, απογοήτευσης και θυμού απέναντι στην σκληρή λιτότητα και την ίδια στιγμή στόχευε να δείξει τον εναλλακτικό δρόμο της ελπίδας του λαού για κάτι καλύτερο, κάτι καινούργιο, κάτι εναλλακτικό (Stavrakakis & Katsambekis, 2014, σελ. 129). Με αυτόν τον τρόπο ενώθηκαν με μια αλυσίδα ισοδυναμίας (chains of equivalence) *τελείως διαφορετικοί άνθρωποι, ταυτότητες, συμφέροντα, ιδεολογίες εγκαθιδρύοντας και επιδεικνύοντας τον κοινό εχθρό*.

Έτσι, με αυτόν τον τρόπο, ο κοινωνικός χώρος χωρίστηκε σε δύο ομοιογενείς ομάδες: «αυτούς» (το «διεφθαρμένο σύστημα», τους «προνομιούχους», «τους από πάνω») και «εμάς» (τον «αγνό και καταπιεσμένο λαό», τους «μη προνομιούχους», «τους από κάτω»).

Ο ΣΥΡΙΖΑ, λοιπόν, ως εκφραστής της λαϊκής οργής και διαμαρτυρίας, μπορούσε να ταυτιστεί και να αναπτύξει ένα πλαίσιο-ορισμό μιας νέας κοινωνίας, ενός νέου πολιτικού προσωπικού, ενός νέου κράτους, μιας νέας κοινής ταυτότητας (άρα και ενός κοινού εχθρού), ενός νέου ομογενοποιημένου υποκειμένου, του καταπιεσμένου λαού. Αυτή η συνάντηση των βουλήσεων των «πάνω» (ελίτ-παλαιοκομματισμός) και των «κάτω» (λαός) *εδράζεται πάνω σε ένα νέο εξουσιαστικό μοντέλο, πάνω στην ανάδυση μιας νέας αυθεντίας, της οποίας βασικός ρόλος είναι να αποδώσει νέα ταυτότητα στο*

ακροατήριο της (Πανταζόπουλος, 2011Α, σελ. 461). Αυτή η νέα αυθεντία είναι ο χαρισματικός προνοιακός ηγέτης-σωτήρας.

Ο Αλέξης Τσίπρας παρουσίαζε τον ΣΥΡΙΖΑ ως τον πολλαπλασιαστή της λαϊκής δύναμης, της λαϊκής κυριαρχίας μέσω μιας διαλεκτικής σχέσης των δύο (του ΣΥΡΙΖΑ και του λαού) (Stavrakakis & Katsambekis, 2014, σελ. 128). Αυτός ο λαός, ο λαός δηλαδή που ο ΣΥΡΙΖΑ και ο Αλέξης Τσίπρας θέλουν να εκπροσωπήσουν, δεν είναι πλέον ούτε απλά η νεολαία ούτε η κοινωνία γενικά, όπως διακρίνουμε στον πολιτικό λόγο τους τα προηγούμενα -προ του 2012- χρόνια. Όλα αυτά τα προγενέστερα σύμβολα του ΣΥΡΙΖΑ εντάχθηκαν κάτω από την υπερβατική έννοια των *μη προνομιούχων*, μια ταυτότητα που μόνο καινούργια δεν είναι.

Το «μη προνομιούχοι» αποτελεί έκφραση που χρησιμοποιούσε το ΠΑΣΟΚ και ο Ανδρέας Παπανδρέου, κατά την περίοδο της λαϊκιστικής ηγεμονίας τους, για να εκφράσουν το σύνολο του ελληνικού λαού που καταπιεζόταν από την εγχώρια ολιγαρχία, τα εξωθεσμικά κέντρα εξουσίας και τα όργανα τους, στο πλαίσιο της αντιδεξιάς κινητοποίησης. Σε επίπεδο πολιτικών παρατάξεων, οι λεγόμενες Δεξιές δυνάμεις του πολιτικού συστήματος ταυτίζονταν με τις ελίτ, το βαθύ κατεστημένο, τα ολιγαρχικά κέντρα εξουσίας και τις μειοψηφίες των προνομιούχων. Αντιθέτως, οι αντι-Δεξιές πολιτικές δυνάμεις εναντιώνονταν σε αυτό το εξωθεσμικό και αντιδημοκρατικό σύστημα και υπερασπιζόνταν την λαϊκή κυριαρχία και την εθνική ανεξαρτησία στα πλαίσια μιας μεταϋλιστικής κοινωνικής πραγματικότητας εναντίον των ελίτ και των ξένων δυνάμεων.

Στην περίπτωση του Αλέξη Τσίπρα, του ΣΥΡΙΖΑ και της ταυτότητας των «μη προνομιούχων», κατά την περίοδο της δημοσιονομικής προσαρμογής, οι όροι δεν διαφέρουν πάρα πολύ. Αλλάζει μόνο το πλαίσιο. Με άλλα λόγια, στην περίοδο στην οποία αναφερόμαστε τα εξωθεσμικά κέντρα εξουσίας δεν είναι οι πολιτικές ελίτ, η Δεξιά, οι Αμερικανοί ή ο Βασιλιάς όπως ήταν το 1960 και το 1980, αλλά το «βαθύ κράτος των Βρυξελλών», η «τρόικα» και τα θεσμικά της όργανα, η εγχώρια πολιτική και οικονομική ολιγαρχία, «που τρώει το μεδούλι του λαού», η διαφθορά και η λιτότητα. Προβάλλεται με αυτόν τον τρόπο, μια μανιχαϊστική διαίρεση ανάμεσα σε διάφορα ολιγαρχικά κέντρα εξουσίας, είτε εντός είτε εκτός της χώρας, και στον καταπιεσμένο λαό.

Αυτή η άνιση σύγκρουση παράγει μια καταπιεστική τάξη πραγμάτων, μια κανονικότητα, που πρέπει να ανατραπεί. Ο σωτήριος αυτός σκοπός, η ανατροπή, προσωποποιείται και αποτυπώνεται σε μια υπερβατική, πολεμικού τύπου, εξωτερική (από τις ελίτ) δύναμη, τον ηγέτη.

Αυτή η στρατηγική του ΣΥΡΙΖΑ και του Αλέξη Τσίπρα δεν έχει αλλάξει από τότε. Είναι διαχρονική και, πλέον, στοιχείο της ταυτότητας τους. Τότε ο κοινός εχθρός του λαού ήταν η τρόικα, η λιτότητα και πολιτικές δυνάμεις που την στήριζαν. Τώρα αυτός ο κοινός εχθρός δεν είναι πια τόσο επιφανειακός. Ο κοινός εχθρός, σύμφωνα με τον «τσιπραϊκό λαϊκισμό», είναι το κατεστημένο με όλη την έννοια του όρου, δηλαδή οι πολιτικές και κομματικές ελίτ, τα δίκτυα εξουσίας εντός της δικαιοσύνης και εντός των μέσω ενημέρωσης, τα επιχειρηματικά συμφέροντα, που όλα μαζί συγκροτούν μια διευρυμένη ιδιότυπη ελίτ.

Ακόμα και μετά την υπογραφή του μνημονίου και τον συμβιβασμό του 2015, το λαϊκό υποκείμενο που απευθύνεται ο ΣΥΡΙΖΑ παραμένει το ίδιο. Είναι οι μη προνομιούχοι. Είναι εκείνοι για τους οποίους το αποτέλεσμα της 7^{ης} Ιουλίου αποτελούσε *απόφαση ζωής*. Είναι εκείνοι που πρέπει να αισθανθούν την *δίκαιη ανάπτυξη* που μπορεί να φέρει ο ΣΥΡΙΖΑ. Είναι εκείνοι που σε αντίθεση με άλλες κοινωνικές ομάδες (ελίτ, ολιγαρχία, «...δέκα οικογένειες, που για χρόνια λυμαινόνται τις δυνατότητες αυτής της χώρας...»³), *μάτωσαν* κατά την διάρκεια τις κρίσης και που τώρα, στην μεταμνημονιακή εποχή, *που με τις δικές τους θυσίες έφτασε η ελληνική οικονομία*, πρέπει να δουν το ξέφωτο. Αυτός ο λαός έρχεται σε

³ Ομιλία στο Σύνταγμα για τις Εθνικές Εκλογές του 2019

πλήρη αντίθεση και σύγκρουση με την ολιγαρχία των ΜΜΕ, των επιχειρηματικών συμφερόντων και του διεφθαρμένου πολιτικού συστήματος που, σύμφωνα με τον Αλέξη Τσίπρα, *τρώνε το μεδούλι του λαού, συγκαλύπτουν την αλήθεια, αναπτύσσουν την άθλια πατριδοκαπηλία και κερδοσκοπούν σε βάρος της χώρας.*

5 Χαρισματικός Ηγέτης. Χαρισματικό Κόμμα;

Ενάντια σε αυτήν την ολιγαρχία στέκεται ηρωικά ο λαός μέσω της προσωποποίησης (*vox populi*) του, του χαρισματικού, λαϊκιστή, μυθοποιημένου, σωτήρα ηγέτη και του κόμματος/οργάνωσης που τον περιβάλλει. Ο ηγέτης εγκαθιδρύει μια απόσταση ανάμεσα στο ακροατήριο, τον λαό, και την ελίτ. Και αυτό είναι αδιαπραγμάτευτο. Είναι «εμείς» ή/και «αυτοί» και η απόσταση που χωρίζει αυτούς τους δύο είναι μεγάλη. Αποτελεί μια εξωτερικότητα, καθώς μόνο έτσι παράγει νομιμότητα. Με άλλα λόγια, δεν αποτελεί τίποτα άλλο από μια *ριζοσπαστική απόσπαση, ένα συναισθηματικό και διανοητικό ξερίζωμα*, χρησιμοποιώντας τις λέξεις του Α.Πανταζόπουλου (2011Α, σελ. 462). *Με την έννοια αυτή, λοιπόν, ο λαϊκιστής ηγέτης έρχεται απέξω, δεν είναι περιθωριακός, αλλά άμωμος, άσπιλος, αμέτοχος και ως τέτοιος νομιμοποιείται να καταδικάζει, να αναθεματίζει, να επαγγέλλεται.*

Αυτή η εξωτερικότητα τον καθιστά μάλιστα ήρωα, από μηχανής Θεό και χαρισματικό.

Στον τσιπραϊκό λαϊκισμό περίοπτη θέση κατέχει το ζήτημα της χαρισματικής ηγεσίας. Σύμφωνα με τον Βέμπερ χαρισματική ηγεσία είναι η *εξουσία της «χάρης»/του χαρίσματος*. Είναι η λατρεία και εμπιστοσύνη απευθείας στο πρόσωπο, στην ικανότητα, στον ηρωϊσμό και στην ποιότητα της προσωπικής ηγεσίας. Η χαρισματική ηγεσία, κατά τον Βέμπερ, αναπτύσσεται ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης, όταν ο λαός ψάχνει *καταφύγιο στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ατόμων, συνήθως πολιτικών outsiders, και όχι τόσο στις παραδοσιακές πηγές εξουσίας και νομιμοποίησης, στα έθιμα και στον νόμο* (Mudde & Kaltwasser, 2014, σελ. 382).

Είναι εμφανές και εύλογο ότι η θεωρία του Βέμπερ για την χαρισματική ηγεσία έχει επηρεάσει έντονα την έρευνα για το λαϊκιστικό φαινόμενο, γεγονός ωστόσο που δεν αναγνωρίζεται πάντα ρητά (Mudde & Kaltwasser, 2014, σελ. 382). Η ύπαρξη χαρισματικών ηγετών είναι ιδιαίτερα σημαντική για την εκλογική επιτυχία των λαϊκιστικών κομμάτων, με αποτέλεσμα πολλές φορές να γίνεται λόγος για φαινόμενα, όπως στην χώρα μας ο *Ανδρέας Παπανδρέου*. Ωστόσο πως μπορούμε να είμαστε σίγουροι για αυτό που η αυστηρή βεμπερική ερμηνεία και τυπολογία όρισε ως *προσωπικό δεσμό ηγέτη-ακολουθών;* Δηλαδή πως μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι για παράδειγμα οι ψηφοφόροι (ο λαός) ταυτίστηκε με τον Αλέξη Τσίπρα και δεν στήριξαν τον ΣΥΡΙΖΑ λόγω της γενικότερης ιδεολογίας του;

Μια απάντηση σε αυτό το ερώτημα θα μπορούσε να είναι το επιχείρημα της «θεσμοποίησης του χαρίσματος», σύμφωνα με το οποίο η χαρισματική ηγεσία θεσμοποιείται μέσα στα πολιτικά κόμματα, δημιουργώντας χαρισματικά πολιτικά κόμματα (Mudde & Kaltwasser, 2014, σελ. 383).

Σε ποιο βαθμό, στην δική μας περίπτωση, το γεγονός ότι ο Αλέξης Τσίπρας είναι χαρισματικός ηγέτης, εφόσον ως τέτοιος γίνεται αντιληπτός, καθιστά τον ΣΥΡΙΖΑ ένα χαρισματικό κόμμα, και άρα ένα όχημα για την άμεση σχέση του λαού και του ηγέτη του;

Αρχικά, ο εξέχον ρόλος που κατέχει ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία εντός του κόμματος είναι δεδομένος και τα περιστατικά λατρείας (βλ. παρακάτω) και φυσικότητας στο πρόσωπο του Αλέξη Τσίπρα ποικίλουν τόσο από σημαίνοντα στελέχη (για παράδειγμα Σπίρτζης, Πολάκης, Δραγασάκης κλπ) του κόμματος όσο και από απλά μέλη (ιδιαίτερα μέσω των social media αν ρίξουμε μια ματιά στο πλήθος ομάδων «λατρείας» στο πρόσωπο του Αλέξη Τσίπρα).

«ΑΝΑΒΕΙ» ΤΟ ΕΣΔΚΟΜΜΑΤΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Αρθρο Σπίρτζη με «βολές» κατά 53+ και Σκουρλέτη: «Δεν υπάρχει κυβερνώσα Αριστερά χωρίς τον Τσίπρα»

Αρθρο του Χρήστου Σπίρτζη για τα τεκτονούμενα στον ΣΥΡΙΖΑ. Φωτογραφία: Ευαγκλίνα/ΜΠΙΛΑΡΗ ΤΑΤΙΑΝΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΤΙ ΕΠΕΓΕ ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ

Δραγασάκης: Αδιαφιλονίκητος ηγέτης του ΣΥΡΙΖΑ ο Τσίπρας

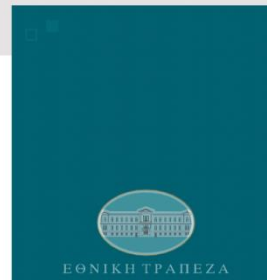
Επίσης Δραγασάκης και Αλέξης Τσίπρας. Φωτογραφία: ΕΥΡΩΚΙΝΗΣΗ/ΒΑΝΑΦΗΣ ΚΑΛΑΜΑΡΑΣ

Εικόνα 1: Πηγή: <https://www.iefimerida.gr/politiki/spirtzi-kybernosa-aristera-horis-tsipra>

Πολιτική

#TAGS: ΣΥΡΙΖΑ · Ευκλειδής Τσακαλώτος · Παύλος Πολάκης · Αλέξης Τσίπρας

ΣΥΡΙΖΑ: Νέα «πυρά» Πολάκη κατά Τσακαλώτου με φόντο τον Τσίπρα - «Ομάδα χωρίς αρχηγό είναι μηδέν»

Εικόνα 2: Πηγή: <https://www.protothema.gr/politics/article/1051552/suriza-nea-pura-polaki-kata-tsakalotou-me-fodo-ton-tsipra-omada-horis-arhigo-einai-miden/>

Με άλλα λόγια, στο πρόσωπο του Αλέξη Τσίπρα συγκεντρώνονται έννοιες (προοδευτική παράταξη, ελπίδα, νίκη κυβερνώσα Αριστερά κλπ), καθαρά πολιτικές, που εμπνέουν τα μέλη του ΣΥΡΙΖΑ και κινητοποιούν τους ψηφοφόρους. Μάλιστα, ουκ ολίγες φορές έχουμε γίνει μάρτυρες μεγάλης αντίδρασης εντός του κόμματος όταν κάποιος στέλεχος (πχ Σκουρλέτης, Τσακαλώτος) υπονοεί (ούτε καν δηλώνει) διαφωνία με τον Πρόεδρο. Είναι εμφανές, με αυτόν τον τρόπο, ότι οι ψηφοφόροι και τα στελέχη του κόμματος συνδέονται προσωπικά με τον Πρόεδρο με αισθήματα προσωπικής αφοσίωσης, πίστης και πειθαρχίας.

Ένα κόμμα λοιπόν με επικεφαλής ένα τέτοιο πολιτικό πρόσωπο, με μία τέτοιου είδους δομημένη σχέση ανάμεσα στην βάση και στη κορυφή, με την οποιαδήποτε διαμεσολάβηση να είναι απλώς τυπική, τι κόμμα είναι άραγε;

Για την ανάλυση λοιπόν αυτού του ιδιαίτερου τύπου κόμματος, θα επιστρατεύσουμε την έννοια του *χαρισματικού κόμματος* (όπως την έχει αναλύσει ο Angelo Panebianco και όπως μας πληροφορεί ο Τάκης Παππάς, 2008, σελ. 119-125).

Τα κύρια χαρακτηριστικά των *χαρισματικών κομμάτων* είναι:

A) ότι αποτελούνται από ομάδες ανθρώπων (κομματικά στελέχη, οργανωμένα μέλη, οπαδούς, απλούς ψηφοφόρους), που συνδέονται με τον κομματικό ηγέτη με αισθήματα τυφλής πίστης, προσωπικής αφοσίωσης και πειθαρχίας.

B) ότι παρουσιάζουν σχεδόν απόλυτη συγκέντρωση εξουσιών στα χέρια του ηγέτη όπως, επίσης, και ενός στενού κύκλου έμπιστων προσώπων που σχηματίζεται γύρω από αυτόν.

Γ) ότι στερούνται σαφώς καθορισμένων ιδεολογικών καταστατικών αρχών, καθώς επίσης και κεντρικά συγκροτημένης οργάνωσης.

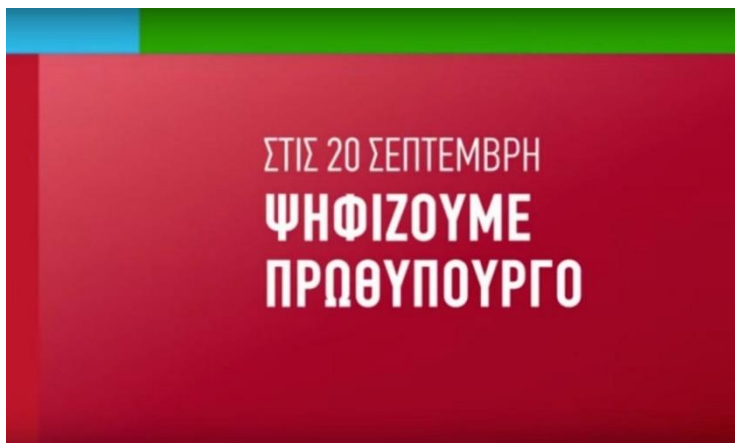
Και το ερώτημα που τίθεται, αυτομάτως, τώρα είναι: τηρεί αυτά τα χαρακτηριστικά ο ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία;

Πρώτο, λοιπόν, χαρακτηριστικό είναι η *ύπαρξη ενός ισχυρού ηγέτη*, ο ρόλος του οποίου στην κορυφή του κόμματος δεν αμφισβητείται και ταυτόχρονα είναι καθοριστικός για την λειτουργία του κόμματος. Αυτή η σχέση πίστης στον ηγέτη, φυσικά δεν σημαίνει την απουσία εσωκομματικής αντιπολίτευσης ή εσωκομματικών διαιρέσεων. Ο ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία, ένα κόμμα που ξεκίνησε ως εκλογική συμμαχία, μετά απέκτησε ενιαία μορφή, έπειτα ξανασυστήθηκε ως εκλογική συμμαχία και τελικά ενιαίο κόμμα ξανά, ως, με άλλα λόγια, *ένα κόμμα εν κινήσει*, χαρακτηρίζεται από εσωτερικές διαιρέσεις. Η σημαντικότερη αυτών είναι η διαίρεση ανάμεσα σε *προεδρικούς* και *53+*. Δεν έχουν λείψει φορές, μάλιστα, που αυτή η διαίρεση έλαβε την μορφή δημόσιας σύγκρουσης με άρθρα, παρεμβάσεις ή πρωτοβουλίες. Μέσα σε αυτό το κλίμα ωστόσο, όπως ακριβώς και στο ΠΑΣΟΚ του Α.Παπανδρέου, κυριαρχεί η *διαδεδομένη αντίληψη ότι μόνον ο Πρόεδρος είναι ικανός να συγκεράσει τις αντιτιθέμενες τάσεις και να κρατήσει το κόμμα ενωμένο* (Παππάς, 2008, σελ. 121).

Δεύτερο χαρακτηριστικό είναι η συγκέντρωση της εξουσίας. Μπορεί καταστατικά κάτι τέτοιο, στην περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία, να μην ισχύει, δηλαδή να μην ορίζεται κάπου ότι *αρχηγού παρόντος πάσα αρχή παυσάτο*, αλλά στην πράξη και στην ουσία, ο λόγος του Αλέξη Τσίπρα έχει ιδιαίτερο νόημα και βαρύτητα. Κάθε παρέμβαση που κάνει, κάθε ιδιαίτερη λέξη ή φράση που ενδέχεται να χρησιμοποιήσει, υιοθετείται από την βάση του κόμματος, τα μέλη και τους φίλους, ως φράση με μυθικές διαστάσεις. Δεν είναι όμως μόνο ο λόγος του. Όλες οι σημαντικές αποφάσεις παίρνονται από τον ίδιο, και αν χρειάζονται επικύρωση από κάποιο όργανο, είναι δεδομένο ότι θα εγκριθούν (αντίθετη περίπτωση δεν προβλέπεται- όπως για παράδειγμα στο δεύτερο συνέδριο του ΣΥΡΙΖΑ το 2016, που επαναλήφθηκε μια ψηφοφορία για την σύνθεση της Κεντρικής Επιτροπής, επειδή δεν πέρασε η προεδρική πρόταση). Την ίδια στιγμή, γύρω από τον πρόεδρο σχηματίζεται μια κλειστή ομάδα, οι *προεδρικοί* (χαρακτηρισμός που θυμίζει τον στενό πυρήνα του Ανδρέα Παπανδρέου), που ουσιαστικά είναι βασικοί συνομιλητές και συνεργάτες του Προέδρου. Αυτός ο κλειστός κύκλος συχνά αποκτά ημιθεσμικό χαρακτήρα (*πρωϊνός καφές*), λαμβάνει δηλαδή άτυπα αποφάσεις που καθορίζουν την «προεδρική γραμμή». Με αυτήν την λογική, ωστόσο, μπορούμε να θεωρήσουμε τον ΣΥΡΙΖΑ ένα αντιδημοκρατικό κόμμα; Η απάντηση στην ερώτηση αυτή έρχεται με μια άλλη ερώτηση: θα έλεγε κανένας το ΠΑΣΟΚ κόμμα αντιδημοκρατικό; Όχι βέβαια. Αυτά τα κόμματα είναι χαρισματικά. Οι ηγέτες τους δεν έχουν ανάγκη από μεσολαβήσεις, ακριβώς επειδή η νομιμοποίηση τους έρχεται απευθείας από την βάση. Αυτό αποτελεί απλά μια άλλη όψη της δημοκρατικής οργάνωσης ενός κόμματος.

Τρίτο χαρακτηριστικό των χαρισματικών κομμάτων είναι η απουσία καθορισμένων καταστατικών αρχών και η ατροφική ανάπτυξη μιας γραφειοκρατικής οργάνωσης. Στην περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Και δεν ισχύει διότι ο ΣΥΡΙΖΑ δεν ιδρύθηκε από τον Αλέξη Τσίπρα, άσχετα αν η προσωπικότητα του και η συγκυρία ήταν οι βασικότεροι λόγοι ανόδου του. Ο ΣΥΡΙΖΑ (ή Συνασπισμός) είναι ένα κόμμα με μεγάλη ιστορία που φτάνει ως το ΚΚΕ εσωτερικού. Είναι ένα κόμμα με αρχές και έντονο ιστορικό υπόβαθρο. Υπάρχει όμως μια ιδιαιτερότητα: υπάρχει η διαφορά του *θεσμικού/καταστατικού κόμματος* και του *πραγματικού κόμματος*. Στην ανάλυση ονομάζουμε *θεσμικό/καταστατικό κόμμα* το κόμμα και τις διαδικασίες του όπως ορίζονται από το καταστατικό του, και *πραγματικό κόμμα*, την σχέση την οποία έχουν τα μέλη και οι ψηφοφόροι του με το κόμμα, τις θέσεις και, τελικά, την νομιμοποίηση που του δίνουν. Καταστατικά, ο ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία είναι ένα κόμμα με συγκεκριμένα όργανα, ανώτερο των οποίων είναι το Συνέδριο και έπειτα η Κεντρική Επιτροπή που παίρνει τις αποφάσεις. Στην πραγματικότητα όμως, όπως εξελίσσεται, αποτελεί ένα κόμμα που η νομιμοποίηση πηγάζει αποκλειστικά από το πρόσωπο του αρχηγού, την λατρεία και τον *ηρωϊσμό* που συγκεντρώνεται στο πρόσωπο του, το οποίο αποτελεί συνάμα και το πρόσωπο του κόμματος. Η εξουσία σε πρόσωπα είναι δοτή και προσωπική επιλογή του Αλέξη Τσίπρα. Τα καλέσματα για *δημοκρατική συστράτευση* είναι καθαρά *προσωπικά* (βλ. παρακάτω), ενώ ακόμα και η προεκλογική κινητοποίηση γίνεται με συσπειρωτικό εργαλείο το πρόσωπο του Προέδρου (βλ. παρακάτω). Οπότε ναι, μπορεί να υπάρχουν όργανα που τυπικά έστω λαμβάνουν τις αποφάσεις, την επιρροή όμως και την *πραγματική* εξουσία έχει ο Πρόεδρος.

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό των *χαρισματικών κομμάτων*, συνδυαστικά με τα παραπάνω, σύμφωνα με τους Pedahzur & Bricta (2002, 32-33), πάλι με επίκληση του Panebianco, είναι ότι *ανεξάρτητα από τον ιδεολογικό προσανατολισμό του χαρισματικού κόμματος, η επαναστατική φύση του χαρίσματος, που είναι πάντα ενάντια στο πολιτικό και κοινωνικό status quo, εξηγεί την αντι-κομματική/αντι-ελίτ τοποθέτηση του κόμματος*. Με άλλα λόγια, η επαναστατική φύση του χαρίσματος του ηγέτη καθιστά το χαρισματικό κόμμα ένα πρωτίστως λαϊκιστικό κόμμα.

Εικόνα 3: Πηγή: Σποτ ΣΥΡΙΖΑ για τις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2015

6 Κυβέρνηση. Θεσμοποίηση και ρουτινοποίηση;

Η επαφή του ΣΥΡΙΖΑ με την κυβέρνηση, τελικά, οδήγησε σε μια ιδιαίτερου τύπου θεσμοποίηση (institutionalization); Το χαρισματικό κόμμα με άλλα λόγια έγινε θεσμικό κόμμα (institutionalized party); Και τέλος, μπορούμε να μιλήσουμε για ρουτινοποίηση (routinization) του χαρίσματος του Αλέξη Τσίπρα;

Παρακάτω θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα, ακριβώς διότι μας παρουσιάζουν την εικόνα της ηγεσίας του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία στην μετακυβερνητική εποχή.

Αρχικά, με τον όρο θεσμοποίηση πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας δύο προϋποθέσεις/δύο προεκτάσεις: την συστημικότητα (systemness) και την αυτονομία. Ενώ το ζήτημα της συστημικότητας, ως ο βαθμός εξάρτησης από του εγχώριους παράγοντες (Maor, 1997, σελ. 72), δεν παρουσιάζει κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα, για όσους προσδοκούν να μετρήσουν τον βαθμό θεσμοποίησης, η αυτονομία είναι μια δύσκολη έννοια. Σύμφωνα με τον Panebianco (όπως μια πληροφορούν οι Pedahzur & Bricta, 2002, 33), ένα θεσμικό κόμμα απολαμβάνει πλήρους αυτονομίας. Δεν πρέπει δηλαδή να είναι στενά συνδεδεμένο με πολιτικές οργανώσεις μέσα ή έξω από την χώρα. Κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει αντιληπτό στο επίπεδο της διαχείρισης των οικονομικών του κόμματος, για παράδειγμα η χρηματοδότηση του βρετανικού Εργατικού Κόμματος γίνεται από τα Συνδικάτα (Maor, 1997, 72).

Βέβαια η ανάγκη για αυτονομία δεν περιορίζεται μόνο στις σχέσεις ανάμεσα στο κόμμα και στο περιβάλλον του. Το κόμμα αυτό με άλλα λόγια, για να αποκτήσει την αυτονομία του, πρέπει να αποσυνδεθεί/απεξαρτητοποιηθεί από τον χαρισματικό ηγέτη. Πως είναι δυνατόν όμως, ένα κόμμα που οφείλει την ύπαρξη του στο χάρισμα του ηγέτη του, να αποσυνδεθεί από αυτόν;

Για αυτό και πολλοί αναφέρουν το αντεπιχείρημα ότι η θέση του Panebianco επιτρέπει την ύπαρξη μιας εξαίρεσης, της δυνατότητας του χαρισματικού ηγέτη, πριν την ρουτινοποίηση του χαρίσματος, να δημιουργήσει μια συνεκτική ομάδα γύρω του, η οποία μέσω της συγκέντρωσης της εσωκομματικής εξουσίας δίνει την δυνατότητα στον ηγέτη να ελέγχει τις εσωκομματικές διαδικασίες (Maor, 1997, 74-75). Την ίδια στιγμή, ωστόσο, σύμφωνα με τους Pedahzur & Bricta (2002, 34), η προσέγγιση του Panebianco αγνοεί το ενδεχόμενο ο τρόπος οργάνωσης του χαρισματικού κόμματος να είναι εκλογικά επιτυχής, σύμφωνα και με τον ορισμό του κόμματος ως μια ομάδα που συμμετέχει σε εκλογες και είναι ικανή να εκλέξει αντιπροσώπους, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή μια θεσμοποίηση του. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα χαρισματικά κόμμα είναι μη θεσμικά κόμματα.

Ωστόσο, μια απάντηση στο παράδοξο έχει δοθεί από τον ίδιο τον A. Panebianco. Σύμφωνα με αυτόν, τα κόμματα που στηρίζονται στο προσωπικό χάρισμα δεν μπορούν να θεσμοποιηθούν εως ότου επιτευχθεί η ρουτινοποίηση του χαρίσματος (routinization of charisma).

Με την έννοια ρουτινοποίηση του χαρίσματος ο Μαξ Βέμπερ αναφερόταν κυρίως στην μετάβαση από τον ιδεότυπο της χαρισματικής ηγεσίας/εξουσίας σε αυτόν της ορθολογικής ηγεσίας/εξουσίας. Το χάρισμα, με άλλα λόγια, δεν είναι σταθερό και δεν διαρκεί για πάντα, εκτός αν σχετίζεται με την παράδοση (Schneperl, 1987, σελ.34-35). Κάποια χρονική στιγμή, ορθολογικοποιείται (rationalized) και καθημερινοποιείται (every-day-ification). Γίνεται μια συνήθεια, ένα καθημερινό φαινόμενο. Όταν η «παλίρροια», που οδήγησε μια ομάδα (ανθρώπων), κατευθυνόμενη από μια χαρισματική ηγεσία, έξω από την καθημερινότητα, ξεφουσκώνει (flows back) και επιστρέφει πίσω στην καθημερινή ρουτίνα, τουλάχιστον η καθαρή δομή της χαρισματικής κυριαρχίας παρακμάζει και μετατρέπεται σε θεσμό.

Τα κίνητρα, που θεμελιώνουν την ρουτινοποίηση του χαρίσματος, είναι τα ιδανικά και τα υλικά συμφέροντα των οπαδών στην διατήρηση και την συνεχή επανενεργοποίηση της κοινωνίας (Schneperl, 1987, p. 35). Ουσιαστικά η ρουτινοποίηση του χαρίσματος δεν συνεπάγεται απώλεια του, αλλά την καθημερινοποίηση του. Με την ρουτινοποίηση, δηλαδή, δεν αποτελεί, πλέον ένα εξωπραγματικό φαινόμενο, που προκαλεί τον εντυπωσιασμό αλλά είναι μία καθημερινότητα. Οι ακόλουθοι του χαρισματικού ηγέτη, ενώ πριν «θαμπώνονταν» από την λάμψη του χαρίσματος, τώρα έχουν συνηθίσει. Σε αυτήν την διαδικασία, σημαντικό ρόλο παίζει το πάθος για ασφάλεια (striving for security). Η

χαρισματική ηγεσία όντας εξ ορισμού μια λαϊκιστική ηγεσία, που αναπτύσσεται δηλαδή, όπως είδαμε παραπάνω, μέσα από την σύγκρουση του λαού και της ελίτ, όπου ο ηγέτης ως εξωτερικός καθαρκτικός παράγοντας έρχεται να «σώσει» και να οδηγήσει τον λαό, δημιουργεί μια διπλή σχέση ενάντιου: από την μία με την εξουσία και τους θεσμούς και από την άλλη με τις οικονομικές ελίτ. Όταν λοιπόν ρουτινοποιείται το χάρισμα, το αίσθημα για ασφάλεια μεταφράζεται ως αλλαγή αυτής της διπλής σχέσης: από την μία οι θέσεις εξουσίας νομιμοποιούνται, ενώ από την άλλη αποκτάται ένα κοινωνικό κύρος/αίγλη του χαρισματικού ηγέτη και τις ομάδες του μέσα από τα οικονομικά πλεονεκτήματα των θέσεων εξουσίας. Αυτή η κατάσταση ωστόσο (ειδικά το τελευταίο σκέλος της) έχει ως αποτέλεσμα η ρουτινοποίηση του χαρίσματος να συνοδεύεται από μια οικειοποίηση των οικονομικών πλεονεκτημάτων από την ομάδα του χαρισματικού ηγέτη, πράγμα που συνεπάγεται την μεταβολή του αντι-οικονομικού της χαρακτήρα και την προσκόλληση στις καθημερινές συνθήκες (Schneider, 1987, p. 35), στην κανονικότητα. Έτσι η χαρισματική ηγεσία μετατρέπεται σε ένα καθημερινό και αιωνόβιο φαινόμενο, μέχρι τελικά την διατάραξη (ξανά) αυτής της καθημερινότητας (κρίσιμη καμπή).

Μιλώντας για την Ελλάδα, η κατάσταση είναι λίγο διαφορετική. Αρχικά, η αυτονομία των κομμάτων, όπως τουλάχιστον την εννόησε ο Panebianco, δεν ισχύει, διότι η χρηματοδότηση τους είναι κατά βάση κρατική. Η λογική πίσω από την κρατική χρηματοδότηση είναι ότι, ουσιαστικά, προστατεύει τα κόμματα από την εξάρτηση από ιδιωτικά οικονομικά συμφέροντα, που ενδέχεται να είναι επικίνδυνα για την πολιτική σταθερότητα, παγιώνει την ισότητα στον πολιτικό ανταγωνισμό και «βαθαίνει» την δημοκρατία.

Τελικά ωστόσο, σύμφωνα με τον Χριστόφορο Βερναρδάκη (2012, σελ. 13), η κρατική χρηματοδότηση όχι απλά δεν εμπόδισε τις σχέσεις ανάμεσα στα οικονομικά συμφέροντα και τα πολιτικά κόμματα αλλά αντιθέτως τις πολλαπλασίασε. Αυτό συνέβη για δύο λόγους: Πρώτον, η κρατική χρηματοδότηση, που αυξανόταν χρόνο με τον χρόνο, συνεχώς επεκτείνει τις λειτουργικές ανάγκες των κομμάτων έχοντας ως αποτέλεσμα συνεχώς η κρατική χρηματοδότηση να μην φτάνει και τα κόμματα να αναγκάζονται να στρέφονται προς τα ιδιωτικά συμφέροντα. Στο τέλος η κατάσταση φτάνει σε οξύμωρο: η εξάρτηση από τα κρατικά συμφέροντα αυξάνεται όπως ακριβώς αυξάνεται και η κρατική χρηματοδότηση.

Δεύτερον, η μετατροπή των κομμάτων σε αποκλειστικούς σχεδιαστές και δρώντες της δημόσιας (κρατικής) πολιτικής οδήγησε στην μετατροπή τους σε θεσμικούς μεσολαβητές (institutional mediators) ανάμεσα στο κράτος και τα οικονομικά συμφέροντα. Αυτή η κρίσιμη θέση (ο κρίσιμος ρόλος) των κομμάτων μέσα στο σύστημα εξουσίας, μέσα σε μια νεοφιλελεύθερη δομή, όπου οι πολιτικές για την μείωση (lessening) του κράτους και η επέκταση του ρόλου των αγορών έχουν κυριαρχήσει, κατέστησε τα κόμματα επίκεντρο της θεσμικής διαφθοράς.

Ωστόσο, η κρατική χρηματοδότηση έχει μια ακόμα ισχυρή επίπτωση, αυτήν την φορά στην δομή των κομμάτων και πιο συγκεκριμένα στην εσωκομματική δημοκρατία (Vernardakis, 2012, p. 13-14). Με την αύξηση της κρατικής χρηματοδότησης αυξήθηκε ο συγκεντρωτισμός και εμφανίστηκαν τάσεις από τις κομματικές ελίτ εντός των κομμάτων για οικονομική αυτονομία (ruling class). Αυτό συμβαίνει ακριβώς επειδή η κρατική χρηματοδότηση κατευθύνεται μόνο προς την κορυφή, προς την ηγεσία των κομμάτων και δεν διαχέεται στην οργανωτική τους πυραμίδα, ενώ την ίδια στιγμή τα απλά μέλη δεν έχουν κάποιο δεδομένο δικαίωμα για τον έλεγχο των οικονομικών. Με αυτόν τον τρόπο, η κρατική χρηματοδότηση δεν «στηρίζει» τα κόμματα ως συλλογικούς οργανισμούς (collective organizations) αλλά ως γραφειοκρατικούς μηχανισμούς (bureaucratic mechanisms), κύριο χαρακτηριστικό των οποίων είναι μία διαχειριστική-ιερατική γραφειοκρατία που σκέφτεται και δρα σαν ξεχωριστή και ανεξάρτητη ομάδα πίεσης/συμφερόντων. Με όχημα αυτήν την «νέα» γραφειοκρατική ελίτ, τα κόμματα (και ειδικά τα

κόμματα εξουσίας) οδηγήθηκαν σε μια αποϊδεολογικοποίηση με απουσία πολιτικού σχεδίου και χωρίς αποτελεσματικό κριτήριο για το δημόσιο συμφέρον (Vernardakis, 2012, σελ. 14).

Ο Χριστόφορος Βερναρδάκης (2012, p. 18-19), ύστερα από τα παραπάνω, χωρίζει τα κόμματα στην Ελλάδα με βάση την οργανωτική και πολιτική τους δομή, σε δύο κατηγορίες: τα κόμματα εξουσίας (ΠΑΣΟΚ, ΝΔ) και τα κόμματα της Αριστεράς (ΚΚΕ, ΣΥΝ). Οι δυο αυτές κατηγορίες μοιράζονται στο εσωτερικό τους κοινά δομικά χαρακτηριστικά. Από την μία, ξεκινώντας από τα κόμματα εξουσίας, είναι πανομοιότυπα σε τρία σημεία:

Α) Και τα δύο κόμματα έχουν (είχαν) υιοθετήσει την ίδια οργανωτική πολιτική της ενισχυμένης αυτονομίας της κορυφής, της ηγεσίας, και την ίδια στιγμή έχουν θεσμοποιήσει την απευθείας εκλογή του Προέδρου από τα μέλη.

Β) Και τα δύο κόμματα έχουν εξαιρετικά ισχυρή αλληλεπίδραση με το κράτος (κόμματα καρτέλ)

Γ) Και τα δύο κόμματα είναι εξαρτημένα τόσο από την κρατική χρηματοδότηση όσο και από τα ιδιωτικά συμφέροντα, κυρίως τις τράπεζες, χαρακτηρίζοντας ρητορικό το ερώτημα πως είναι δυνατόν να μπορέσουν να ασκήσουν τέτοια πολιτική που θα περιορίσει και θα ελέγξει την ανευθυνότητα των τραπεζών.

Από την άλλη, τα κόμματα της Αριστεράς διαφέρουν στα πιο πολλά σημεία με τα κόμματα εξουσίας. Αρχικά σχετικά με το πρώτο σημείο, την οργανωτική πολιτική, δεν έχουν εγκαταλείψει την έννοια του κόμματος ως φορέα εκπροσώπησης των κοινωνικών συμφερόντων και δεν έχουν υποκύψει στον μεταμοντέρνο τύπο του ανοικτού κόμματος ή του κόμματος-δίκτυο. Φυσικά γραφειοκρατικός μηχανισμός υφίσταται ακόμα και ειδικά στην περίπτωση του ΚΚΕ είναι ιδιαίτερα «βαρύς» και συγκεντρωτικός, μιλώντας ωστόσο για τον ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ (πριν την διακυβέρνηση) μπορούμε να πούμε ότι χαρακτηρίζεται από μια σκληρή κουλτούρα οργανωτικού φιλελευθερισμού που αποδίδει στο κόμμα μια οντότητα χωρίς πειθαρχία, που ηγεμονεύουν συχνά οι προσωπικές στρατηγικές. Την ίδια στιγμή, διαφέρουν και ως προς το δεύτερο χαρακτηριστικό, την σχέση δηλαδή με το κράτος και τις δομές του, δεν είναι δηλαδή κόμματα καρτέλ, ενώ σχετικά με το τρίτο χαρακτηριστικό υπάρχει μια ξεκάθαρη ταύτιση καθώς η κοινωνική αυτονομία όλων των κομμάτων, λόγω της ιδιαιτερότητας της χρηματοδότησης τους, είναι περιορισμένη.

Είναι δύσκολο λοιπόν, να αποδώσουμε τον χαρακτηρισμό θεσμικά στα ελληνικά πολιτικά κόμματα. Μπορεί δηλαδή τα κόμματα αυτά να είναι συστημικά, να εξαρτώνται δηλαδή από εγχώριους παράγοντες, η εξάρτηση αυτή όμως γίνεται εις βάρος της αυτονομίας τους, ιδιαίτερα στο επίπεδο της χρηματοδότησης. Αντιθέτως ο όρος κόμματα καρτέλ είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα. Μιλώντας για τον ΣΥΡΙΖΑ-ΠΣ, ιδιαίτερα μετά την τετραετία της διακυβέρνησης, δεν μπορούμε να πούμε ότι θεσμοποιείται, ούτε ωστόσο μπορούμε να πούμε ότι δεν θεσμοποιείται. Το κόμμα της νυν αξιωματικής αντιπολίτευσης βρίσκεται σε μια ιδιαίτερη μεταβατική φάση, η οποία σχετίζεται με τον ηγέτη της.

Στην ερώτηση αν το χάρισμα του Αλέξη Τσίπρα ρουτινοποιείται, η απάντηση είναι και ναι και όχι. Μπορεί να διετελέσει πρωθυπουργός στα πλαίσια διάψευσης της λαϊκιστικής υπόσχεσης, όπως έγραψε ο Cas Mudde, αλλά το λαϊκιστικό του προφίλ παρέμεινε, επιβίωσε υπό μια νέα μορφή. Μπορεί ο λόγος του και το προφίλ του να σηκώνουν, πλέον, το βάρος μιας ολόκληρης τετραετίας πλήρους διακυβέρνησης, με ορθά και τα στραβά της, μπορεί η μονοδιαστατικότητα του λόγου να έχει δώσει την θέση της στην πολυδιάστατη ρητορική, αλλά ο τσιπραϊκός λαϊκισμός παραμένει, η σχέση του ηγέτη με την βάση είναι ακόμα πολύ ισχυρή.

Με την ύπαρξη πιεστικών, από την βάση, ζητημάτων όπως η διεύρυνση, η ανάγκη πρωτοβουλιών απευθείας από τον Πρόεδρο, ο εκνευρισμός των μελών για την κομματική βραδυκίνητη γραφειοκρατία

ή ακόμα και με το αίτημα για άμεση εκλογή Προέδρου από την βάση του κόμματος, γίνεται φανερό ότι ο ΣΥΡΙΖΑ βρίσκεται ανάμεσα στις δύο κατηγορίες που παρουσιάστηκαν παραπάνω. Από την μία, προσπαθεί να αποφύγει «τον εφιάλτη της καρτελοποίησης», ύστερα από 4,5 χρόνια διακυβέρνησης, ενώ από την άλλη, προσπαθεί να διατηρήσει τον οργανωτικό του φιλελευθερισμό και την άναρχη εσωκομματική δημοκρατία των προσωπικών στρατηγικών της εποχής πριν την κυβέρνηση, ενώ με τον καιρό διατυπώνονται αιτήματα αυτονόμησης της ηγεσίας του. Είναι ουσιαστικά μια σύγκρουση του παρελθόντος και του μέλλοντος του κόμματος μέσα από την εσωστρέφεια του παρόντος. Με μία φράση: ο ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία βρίσκεται στην μετάβαση προς τον τσιπραϊσμό.

7 Τσιπραϊσμός: η χαρισματική ηγεσία της λαϊκιστικής αμεσότητας

Με τον όρο *τσιπραϊσμός* εννοούμε ακριβώς δύο έννοιες και τέσσερις λέξεις: *χαρισματική ηγεσία* και *λαϊκιστική αμεσότητα*. Αυτές οι έννοιες δομούνται συνδυαστικά γύρω από έναν κοινό σοσιαλιστικό χαρακτήρα.

Για την χαρισματική ηγεσία του Αλέξη Τσίπρα αλλά και για την νομιμοποίηση της ως τέτοιας μέσα στο κόμμα έχουμε ήδη μιλήσει. Ας αναλύσουμε τώρα, υπό ενιαία μορφή, την έννοια της *λαϊκιστικής αμεσότητας*.

Η λαϊκιστική αμεσότητα είναι κυρίως ζήτημα κινητοποίησης (Mudde & Kaltwasser, 2017, σελ. 68), και από την πλευρά ενός καθαρού κοινωνιολαϊκισμού είναι η ενσωμάτωση των μαζικών κοινωνικών αιτημάτων με στόχο την ένταξη των μαζών στην πολιτική (Πανταζόπουλος, 2011B, σελ. 50). Η ένταξη (ή μάλλον επανένταξη) των μαζών στην πολιτική προϋποθέτει μια προηγούμενη απουσία τους από αυτήν. Η διαδικασία λοιπόν της ένταξης γίνεται μέσω του ηγέτη. Ο ηγέτης, ως προσωποποίηση του λαού (Mudde & Kaltwasser, 2017, σελ. 70), αδιάφθορος όπως ο λαός, γίνεται όχημα της επανασύνδεσης των μαζών με την πολιτική. Γίνεται η φωνή του λαού. Αυτή η επανασύνδεση πραγματοποιείται μάλιστα χωρίς μεσάζοντες (κόμματα ή άλλους θεσμούς), άμεσα, ακριβώς για να διαφυλαχθεί η καθαρότητα και η ηθικότητα της προσωποποίησης, του συμβόλου του ηγέτη ως *vox populi*.

Στην περίπτωση του Αλέξη Τσίπρα, η λαϊκιστική αμεσότητα έχει εφαρμογή. Από το αίτημα για την άμεση εκλογή Προέδρου και άρα την αυτονόμηση του από την κομματική γραφειοκρατία μέσω της προσωπικής νομιμοποίησης του, μέχρι τις αφίσες και τα προεκλογικά συνθήματα, ο Πρόεδρος του ΣΥΡΙΖΑ-ΠΣ έχει αποκτήσει μια προσωπική σχέση με την βάση του κόμματος.

Ο *τσιπραϊσμός* ωστόσο εκτός από την *χαρισματική ηγεσία της λαϊκιστικής αμεσότητας* εμπεριέχει κάποια ακόμα χαρακτηριστικά, τα οποία θα δούμε παρακάτω.

7.1 Κατά της Μεταδημοκρατίας και του Υπηρεσιακού Λαού. Ένας σκοπός καθαρά «αγωνιστικός»

Δομικό χαρακτηριστικό του τσιπραϊσμού, του τσιπραϊκού λαϊκισμού, είναι η *εναντίωση στην μεταδημοκρατία και στην επίκληση του υπηρεσιακού λαού*. Η δεύτερη έννοια, ο υπηρεσιακός λαός, πηγάζει απευθείας από την πρώτη. Άρα τι είναι η Μεταδημοκρατία;

Μεταδημοκρατία είναι η μετάβαση σε ένα επόμενο στάδιο δημοκρατίας, που διατηρεί κάποια στοιχεία δημοκρατικής διακυβέρνησης, όπως οι εκλογές ή η αντιπροσώπευση, αλλά μεταλλάσσει την ουσία της. Με άλλα λόγια, είναι η διαμόρφωση της δημοκρατίας με όρους αγοράς, είναι οι δημοκρατικές συνήθειες σε μια αγοραία μορφή. Όλα καθορίζονται από το συμφέρον της αγοράς, στα πλαίσια μιας δημοκρατίας όχι του λαού ή του δήμου αλλά των *ιδιωτών και του θεάματος*. Σε μια τέτοια δημοκρατία, στα πλαίσια της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης και των ιδιωτικοποιήσεων ακόμα και των ίδιων των

δημοκρατικών δικαιωμάτων, την εξουσία ασκούν τα οικονομικά συμφέροντα, οι συγκεντρώσεις εξουσίας, μέσω της συγκρότησης ενός περίπλοκου πλέγματος, μιας διευρυμένης ελίτ πολιτικών, δημοσιογράφων, επιχειρηματιών και δικαστικών, αποκλείοντας τις διάφορες κοινωνικές τάξεις, κρατώντας τον λαό αδρανή και αδιάφορο απέναντι στην πολιτική. Την ίδια στιγμή όποια προσπάθεια γίνεται προς την αντίθετη κατεύθυνση, δηλαδή προς την κατεύθυνση της πολιτικοποίησης του λαού, αποκτά μια ιδιαίτερη ταυτότητα από το μεταδημοκρατικό πλέγμα εξουσίας, αυτό των αντιδημοκρατικών δυνάμεων. Έτσι ο δημιουργικά ανήσυχος δήμος γίνεται ένας αντιδημοκρατικός λαός⁴. Η συγκρότηση αυτής της ταυτότητας δεν αυτοαναπαράγεται αλλά καθορίζεται από το πανίσχυρο όπλο του πλέγματος εξουσίας, της διευρυμένης ελίτ, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Τα ΜΜΕ είναι το φίλτρο της δημοκρατίας των ιδιωτών. Η πληροφορία φιλτράρεται και φτάνει στον αδιάφορο πολίτη με τέτοιο τρόπο και με τέτοια μορφή ώστε να διατηρείται το καθεστώς και να δαιμονοποιούνται οι οπαδοί της αλλαγής. Με αυτόν τον τρόπο, η δημοκρατική διαδικασία γίνεται θέαμα, που όλα θυσιάζονται στον βωμό της επικοινωνίας.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, η άλλοτε νομιμοποιητική δύναμη της δημοκρατίας, ο λαός, συλλαμβάνεται ως μια ανεύθυνη (ιδιαίτερα κατά την υγειονομική κρίση του κορονοϊού), ετεροκαθοριζόμενη, απολίτικη μάζα, ένα αχανές σύνολο, που πρέπει να ενωθεί σε μια πολιτική για όλους, με στόχο την ηγεμονία των λίγων, ανεξάρτητα με τις εγγενείς διαφορές στο εσωτερικό αυτής ολότητας. Η λαϊκή κυριαρχία ως ιδέα, σύμφωνα με την λογική του ανώριμου και ανεύθυνου λαού, όχι απλά ξεπερνιέται αλλά αμφισβητείται, υποβαθμίζεται, δαιμονοποιείται.

Στην Ελλάδα της μεταμνημονιακής εποχής, όπου η πολιτική σύγκρουση Μνημόνιο-Αντιμνημόνιο έχει δώσει την θέση στο δίπολο Παλιό και Νέο πολιτικό σύστημα (ή Λαϊκισμός-Αντιλαϊκισμός), η απογοητευμένη και συλλογικά ανοργάνωτη λαϊκή μάζα έχει μετατραπεί στον όχλο της σύγχρονης δημοκρατίας, που, σύμφωνα και με τον Α. Κιουπκιολή στην *Εισαγωγή* στο βιβλίο του Κόλιν Κράουτς, *Μεταδημοκρατία* (2003, σελ. 10), αρκείται στον ρόλο του θεατή τηλεδικειών, του αντικειμένου έρευνας στις δημοσκοπήσεις, του περιστασιακού και δύσπιστου ψηφοφόρου. Αποκτά με άλλα λόγια την ιδιότητα ενός υπηρεσιακού και όχι ενός πραγματικού λαού. Με αυτόν τον τρόπο ο λαός χάνει τον αγωνιστικό του χαρακτήρα και η ίδια η πολιτική γίνεται αντικείμενο του πολιτικού μάρκετινγκ και της τεχνοκρατίας.

Σύμφωνα με τον Α.Κιουπκιολή, ο μεταδημοκρατικός αστερισμός έχει δύο κρίσιμες συνέπειες για την δημοκρατική πολιτική: την υπονόμευση της οικονομικής και πολιτικής ισοελευθερίας των πολιτών και την στενά συνυφασμένη υποχώρηση της αγωνιστικής συνιστώσας του δημοκρατικού βίου: την υποχώρηση δηλαδή της αμφισβήτησης, των διαχωριστικών γραμμών, της αντιπαράθεσης γύρω από προγραμματικές εναλλακτικές (Κράουτς, 2003, σελ. 11).

Αυτό το αγωνιστικό στοιχείο μέσα στην δημοκρατική αέναη κανονικότητα αποτελεί ουσιαστικά την εκδήλωση θεμελιωδών συγκρούσεων και ριζοσπαστικής αμφισβήτησης αποτελεί πραγμάτωση της καταστατικής ελευθερίας του δήμου, της αυτονομίας και της λαϊκής κυριαρχίας.

Οι συγκρούσεις και οι διαιρέσεις, όπως είδαμε μιλώντας για τον λαϊκισμό, είναι ένας παράγοντας πολιτικοποίησης. Οι κοινωνικές αντιπαραθέσεις πολιτικοποιούν τον λαό, δημιουργούν ταυτότητες και συνειδήσεις. Δημιουργούν τις προϋποθέσεις εξόδου του λαϊκού υποκειμένου από το υπηρεσιακό πνεύμα που του προσδίδεται, προς τον πραγματικό λαό. Αυτή είναι και η ουσία της αγωνιστικής δημοκρατικής πολιτικής, βασικής συνιστώσας του τσιπραϊσμού.

Για τους θεωρητικούς του αγωνισμού (Shorten, 2017, σελ. 88-91), η πολιτική είναι τόπος εξουσίας, σύγκρουσης και ανταγωνισμού. Η παθιασμένη διαφωνία αποτελεί το συστατικό στοιχείο της σύγχρονης

⁴ Τα λόγια αυτά είναι του Α.Κιουπκιολή στην Εισαγωγή του στο Κράουτς, 2003.

δημοκρατίας σε αντίθεση με το φιλελεύθερο πρόγραμμα εξομάλυνσης, που παραγνωρίζει την σημασία των πολιτικών παθών, προκαλεί αποκλεισμούς, απάθεια και αδιαφορία και αποβάλλει από την δημόσια αμφισβήτηση τους παράγοντες στους οποίους οφείλεται εντέλει η διαφορετικότητα των ανθρώπων. Η αγωνιστική πολιτική, αντιθέτως, λειτουργεί σαν *βαλβίδα εκτόνωσης των πολιτικών παθών*, που εγγυάται την διατήρηση των θεμελίων της κοινωνικής συμβίωσης και την ίδια στιγμή θέτει τις βάσεις για τον *δημιουργικό μετασχηματισμό των κοινωνικών και πολιτικών ταυτοτήτων*, μέσω της έκθεσης σε νέες και διαφορετικές ιδέες.

Φυσικά δεν είναι δυνατόν αυτός ο αγωνιστικός πλουραλισμός να παραμένει ανεξέλεγκτος. Οι αγωνιστές αναγνωρίζουν ότι πρέπει να μπαίνουν κάποια όρια στην μορφή της σύγκρουσης στην δημόσια σφαίρα. Στόχος αυτών των ορίων είναι ο *μετασχηματισμός του ανταγωνισμού σε αγωνισμό*, μέσω της αλλαγής του τρόπου αντίληψης της πολιτικής αντιπαλότητας και της σύγκρουσης. Ο τσιπραϊσμός αντιλαμβάνεται τον αντίπαλο όχι ως εχθρό αλλά ως «*αντίπαλο*». Αντιμάχεται τις ιδέες του αλλά όχι το δικαίωμα του να τις υπερασπίζεται- σε αντίθεση με την συντηρητική παράταξη που αντιμάχεται την ίδια την ύπαρξη της διαφορετικότητας. Οι συγκρουόμενες πλευρές έχουν ανάγκη η κάθε μια την άλλη ακριβώς για την δική τους ύπαρξη. Ζουν και αναπτύσσονται στον ίδιο χώρο, που απλά επιθυμούν να τον οργανώσουν διαφορετικά.

Πώς όμως επιτυγχάνεται αυτή η συγκρουσιακή συνύπαρξη; Μέσω μιας πολιτικής αρετής που επιτρέπει στους ανθρώπους να σέβονται τις διαφορετικές τελικές αποδοχές, να καλλιεργούν αμοιβαίο σεβασμό στην διαφορά και να διαπραγματεύονται με στόχο την μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση στον καθορισμό γενικών πολιτικών κατευθύνσεων (Shorten, 2017, σελ. 90).

Με άλλα λόγια, ο αγωνιστικός ανταγωνισμός είναι το οξυγόνο της δημοκρατίας γιατί ακριβώς διαμορφώνει ενεργητικούς και δυναμικούς πολίτες, που συγκρούονται, αμφισβητούν, συμμετέχουν, διαμορφώνουν οι ίδιοι την πολιτική και απαιτούν να έχουν αυτό το δικαίωμα και αυτήν την κεντρικότητα. Αυτή είναι η ουσία της δημοκρατίας και η απουσία αυτού του στοιχείου, του αγωνιστικού πλουραλισμού, ως συνέπεια της μεταδημοκρατίας, είναι αυτό που εμποδίζει την διαιώνιση της.

Σε αυτό το πλαίσιο, η αύξηση της δύναμης των επιχειρήσεων και η σύγχυση της ταξικής δομής, ως χαρακτηριστικό της μεταδημοκρατικής κοινωνίας (Κράουτς, 2003, σελ.139), έχει ως αποτέλεσμα η βάση των πιστών ψηφοφόρων των κομμάτων να μην επαρκεί για την στήριξη των ίδιων των κομμάτων. Με αυτόν τον τρόπο γίνεται μια προσπάθεια από τις κομματικές ηγεσίες για αλίευση ψήφων από την δεξαμενή του ευρύτερου εκλογικού σώματος. Έτσι, τα κόμματα αλλάζουν με σκοπό να εντάξουν στις διαδικασίες τους αλλά και στην δυναμική σχέση ψηφοφόρων-κόμματος, *εταιρείες, επιχειρήσεις και τεχνοκράτες πολιτικού σχεδιασμού, προεκλογικών εκστρατειών και σφυγμομετρήσεων της κοινής γνώμης*, ανοίγοντας με αυτόν τον τρόπο τον δρόμο για την διαφθορά και τον κυνισμό, μέσω της τυποποίησης της εκλογικής εκστρατείας και της πολιτικής γενικότερα. Συνεπώς, είναι απόλυτα φυσικό, με την επιδίωξη του προσωπικού οφέλους να ανάγεται σε ύψιστη αξία, πολιτικοί, σύμβουλοι και άλλοι παράγοντες να θεωρούν ότι η αποκομιδή προσωπικών οφελών από την πολιτική τους επιρροή είναι μια βασική και τελείως νόμιμη διάσταση της πολιτικής τους δραστηριότητας (Κράουτς, 2003, σελ.141).

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, ο τσιπραϊσμός, ως μια ιδεολογία καθαρού αγωνισμού, αντιμάχεται την μεταδημοκρατία μεταφράζοντας την ως μάχη ενάντια στην διαφθορά και ως προσπάθεια επαναθητικοποίησης της πολιτικής. Είναι ουσιαστικά ο αγώνας για την επαναπολιτικοποίηση του πολιτικού και την επανακοινωνικοποίηση των κομμάτων, καθώς στην μεταδημοκρατία τα κόμματα δεν αποτελούν *συνάρθρωση και έκφραση κοινωνικών συμφερόντων από κοινωνικές ομάδες, αλλά μορφώματα που συγκροτήθηκαν από τμήματα της πολιτικής και οικονομικής ολιγαρχίας* (Κράουτς, 2003, σελ.143).

Μια τέτοια κατάσταση ωστόσο συνεπάγεται μεγάλα έξοδα. Αυτή η νέα σχέση λαού και κόμματος, μια σχέση εντυπωσιασμού και θεάματος, με μεσολαβητές επιχειρήσεις και εταιρείες ιδιωτικών συμφερόντων και τεχνοκρατικού χαρακτήρα, εξαρτάται από την εντατική χρήση των ΜΜΕ και των έμμισθων υπηρεσιών των επαγγελματιών τους (Κράουτς, 2003, σελ.144), ανάγοντας με αυτόν τον τρόπο τα πρώτα σε ένα νέο- πανίσχυρο- κέντρο εξουσίας δίδοντας ταυτόχρονα στα διοικητικά τους οικονομικά συμφέροντα προνομιακές προσβάσεις στην πολιτική εξουσία ως αντάλλαγμα στην μιντιακή υποστήριξη.

Με άλλα λόγια, για να κατανοήσουμε επαρκώς το αντιφατικό της υπόθεσης, ενώ η πολιτική εξουσία θα έπρεπε να δίνει προσβάσεις προνομιακού χαρακτήρα στον ίδιο τον λαό, ως αρχή και τέλος του δημοκρατικού συστήματος αντιπροσώπευσης, επιδιέχεται σε μια εκχώρηση ουσιαστικά της ίδιας της εξουσίας της σε ελίτ και ολιγαρχίες, στους λεγόμενους *προνομιούχους*, μετατρέποντας τον λαό σε *μη προνομιούχο* υποκείμενο, κρατώντας τον δηλαδή εκτός των προνομίων της εξουσίας, η οποία πηγάζει από αυτόν τον ίδιο. Αυτή η αντίφαση είναι πολύ πιθανό σε μια ενδεχόμενη *κρίσιμη καμπή* να ανοίξει τον δρόμο για μια ρήξη των δύο αυτών υποκειμένων, των μη προνομιούχων και των προνομιούχων, του λαού και της ελίτ, σπάζοντας το «συναινετικό» προφίλ της απολιτικοποιημένης σύγχρονης μεταδημοκρατικής κοινωνίας.

7.2 Οι μη προνομιούχοι και το αφήγημα του τσιπραϊσμού

Υποκείμενο λοιπόν του χαρισματικού λαϊκιστικού αγωνισμού του Αλέξη Τσίπρα, ο λαός, τα συμφέροντα του οποίου επιδιώκει να εκπροσωπήσει, όπως είδαμε και παραπάνω, είναι οι *μη προνομιούχοι*, έννοια που πρώτη φορά εισήγαγε ο Ανδρέας Παπανδρέου. Είναι ουσιαστικά αυτό το «99%», που καταπιέζεται από το «1%» των ελίτ και των προνομιούχων. Στην συγκρουσιακή ρητορική του τσιπραϊσμού όπου η κοινωνία χωρίζεται στον αγνό λαό και στην διεφθαρμένη ολιγαρχία, στις *δέκα οικογένειες*, στο παλιό πολιτικό σύστημα, οι έννοιες των προνομιούχων και των μη προνομιούχων είναι πολύ σημαντικές, καθώς θέτουν άμεσα και ξεκάθαρα την ουσία του προβλήματος: τα προνόμια και την κοινωνικοπολιτική θέση της κάθε ομάδας. Με άλλα λόγια η έννοια της «ελίτ» δεν είναι τόσο ξεκάθαρη ως προς το νόημα που έχει στην λαϊκιστική ρητορική του Αλέξη Τσίπρα, σε αντίθεση με τον όρο «προνομιούχοι», που δείχνει ακριβώς το χάσμα κοινωνικής θέσης και ισχύος, το χάσμα των προνομίων εκ μέρους της πολιτικής ηγεσίας. Δηλαδή το πολιτικό σύστημα, που εξ ορισμού οφείλει να εκπροσωπεί τον λαό και την κοινωνική πλειοψηφία, τείνει να ενισχύει τις πανίσχυρες οικονομικές και κοινωνικές μειοψηφίες. Μέσα σε αυτήν την συγκρουσιακή και αντιφατική κατάσταση αναπτύσσεται η δράση και η αναγκαιότητα του *τσιπραϊσμού*, της ιδεολογικής εκπροσώπησης των λαϊκών συμφερόντων και της προάσπισης της λαϊκής κυριαρχίας.

Τι νοείται όμως συμφέρον; Πως αυτό ενσωματώνεται (embodies) μέσα στον τσιπραϊσμό;

Σύμφωνα με την Alison Brysk (1995, p. 561) *τα συμφέροντα δεν είναι καθορισμένες ανάγκες αλλά μάλλον βαθύτερα συμπεριλαμβάνουν ιστορίες σχετικά με ανάγκες και για αυτό ακριβώς, με συμβολικό τρόπο, οι κινητοποιούμενοι πολιτικοί δρώντες μπορούν να δημιουργήσουν νέες πολιτικές ευκαιρίες αποκαλύπτοντας, προκαλώντας και αλλάζοντας αφηγήσεις σχετικά με συμφέροντα και ταυτότητες. Γίνεται λοιπόν λόγος ξεκάθαρα για αφήγηση και για σύμβολα, στο πλαίσιο ενός μηχανισμού.*

Σύμφωνα με τον Jon Elster (1993, p. 5) *το διακριτικό χαρακτηριστικό ενός «μηχανισμού» δεν είναι ότι μπορεί να εφαρμοστεί με σκοπό να προβλέψει ή να ελέγξει κοινωνικά γεγονότα, αλλά ότι ενσωματώνει μια περιστασιακή αλυσίδα (casual chain) η οποία είναι γενική και επαρκής για να μας ωθήσει να τον τοποθετήσουμε (τον μηχανισμό) σε διάφορες περιστάσεις. Είναι κάτι λιγότερο από θεωρία και κάτι περισσότερο από περιγραφή, σε τέτοιο σημείο ώστε να μας εξυπηρετεί ως μοντέλο για την κατανόηση περιπτώσεων που δεν έχουμε συναντήσει ακόμα.*

Συνήθως τέτοιες αφηγήσεις επιδιώκουν να αναπαραστήσουν μια πολύπλοκη πραγματικότητα με μια ενιαία και κεντρική μορφή μέσω συμβολισμών. Στον λαϊκισμό αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές μέσω της μανιχαϊστικής διαίρεσης της κοινωνίας ανάμεσα στον αγνό λαό και την διεφθαρμένη ελίτ. Λογικό λοιπόν και ο τσιπραϊσμός, ως η ιδεολογία της χαρισματικής ηγεσίας της λαϊκιστικής αμεσότητας, να εντάσσεται μέσα σε αυτό το αφηγηματικό παιχνίδι. Το αφήγημα του Αλέξη Τσίπρα είναι ακριβώς η ιδεολογία του και αντιστρόφως η ιδεολογία του είναι το αφήγημα του.

Το αφήγημα του τσιπραϊσμού δομείται γύρω από τρεις έννοιες/σύμβολα: τον ξένο παράγοντα, το κατεστημένο και τον λαό. Αυτές οι τρεις έννοιες συγκροτούν μια φόρμουλα, έναν συνδυασμό που πρώτη φορά χρησιμοποίησε ο Ανδρέας Παπανδρέου κατά την πρώτη δεκαετία της ζωής του ΠΑΣΟΚ.

Σύμφωνα με τον τσιπραϊσμό, τουλάχιστον σε επίπεδο ρητορικής, ο διεθνής παράγοντας, και συγκεκριμένα η Ενωμένη Ευρώπη έχει πάψει να παίζει τον ρόλο που έπαιζε κάποτε. Δεν αποτελεί δηλαδή την πηγή των προβλημάτων της Ελλάδας. Μπορεί οι διεθνείς συγκρούσεις να επηρεάζουν με τον έναν ή τον άλλον τρόπο την πολιτική της Ελλάδας, αλλά το δημοκρατικό έλλειμμα, η δυσκολίες και οι διαφωνίες εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην πορεία προς την ομοσπονδιοποίηση, καθιστούν τον ευρωπαϊκό παράγοντα (ειδικά μετά το 2015) έναν ανίσχυρο δρώντα στα ζητήματα της εξουσίας και της σχέσης του λαού με αυτήν εντός της Ελλάδας.

Για τον Αλέξη Τσίπρα, το πραγματικό πρόβλημα της ελληνικής κοινωνίας, η πηγή των προβλημάτων του ελληνικού λαού είναι η υπεροχή του κατεστημένου, είναι οι *πορφυρογέννητοι*, οι ιδιοκτήτες της εξουσίας, *οι δέκα οικογένειες*, η διευρυμένη ελίτ που για χρόνια *λυμαινόταν τις δυνατότητες της χώρας και έτρωγε το μεδούλι του λαού*. Για χρόνια αυτή η ολιγαρχία εκμεταλλεόταν την προνομιακή θέση, την θέση των δημοσίων αξιωμάτων, της εξουσίας, την δυνατότητα λήψης αποφάσεων στο όνομα του λαού, προς το συμφέρον της, χρεωκοπώντας την χώρα, τον λαό και τελικά το ίδιο το πολιτικό σύστημα. Αυτή η ολιγαρχία, ενώ διατυμπάνιζε τον νεοφιλελεύθερο αντικρατισμό της, τελικά αποδείχθηκε κρατικοδίαιτη. Και αν κάποια στιγμή καθόταν στο εδώλιο του δικαστηρίου (πράγμα σπάνιο, που αποδίδεται μόνο σε εσωτερικές συγκρούσεις στον χώρο των ελίτ), οι προσβάσεις στην δικαιοσύνη και στην ενημέρωση είτε έθεταν το ζήτημα στην αφάνεια είτε, λόγω εσκεμμένης καθυστέρησης, η υπόθεση παραγραφόταν.

Και αν ο λαός πάρει την *τολμηρή* απόφαση να τους θέσει στο περιθώριο και να *πάρει τις τύχες στα χέρια του*, το σύστημα τους, το σύστημα της διαφθοράς με *κομματική έκφραση την Νέα Δημοκρατία*, με υποκλοπές και παράνομες μεθόδους, είτε συνεργαζόμενο με τις εξωτερικές δυνάμεις, είτε με την εσωτερική *πραγματική εξουσία*, που δεν ελέγχει η εκλεγμένη από το λαό κυβέρνηση, δρούσε σε βάρος αυτής της απόφασης, με τη στρατηγική της εσωτερικής φθοράς ώσπου να *ξεγελάσουν τον λαό* και να βρεθούν ξανά σε θέσεις ευθύνης. Και εκείνη την στιγμή θα είναι πιο προσεκτικοί και δεν θα επιτρέψουν ξανά το παραστράτημα της *λαϊκής υποκειμενικότητας*.

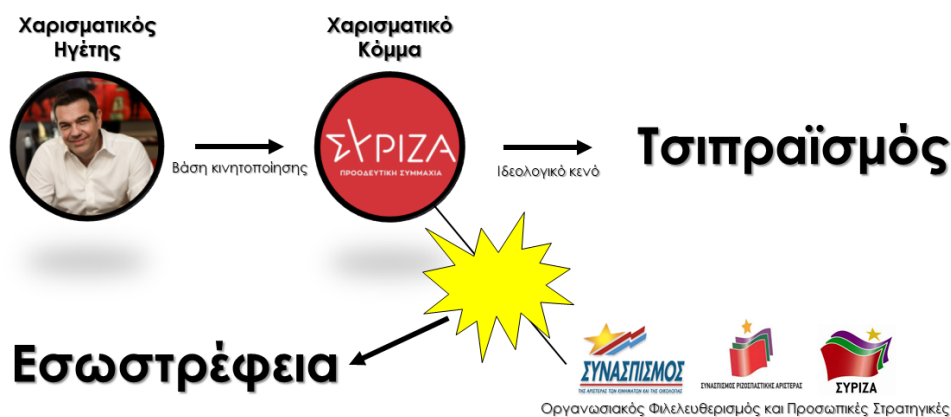
Η ύπαρξη αυτού του υπόγειου συστήματος εξουσίας είναι, για τον *τσιπραϊσμό*, η πηγή των προβλημάτων του λαού, ακριβώς διότι η κυβέρνηση του λαού δεν εξυπηρετεί τελικά τα συμφέροντα του. Όχι επειδή μπορεί δεν θέλει αλλά κυρίως επειδή δεν μπορεί. Η υπέρβαση αυτής της κατάστασης, της διεφθαρμένης ηγεμονικής αλυσίδας υπονόμευσης της λαϊκής κυριαρχίας, είναι το πραγματικό λαϊκό συμφέρον και ο στόχος του τσιπραϊσμού.

Μετά από όλα αυτά, είναι εφικτός ο ορισμός του *τσιπραϊσμού*. Θα μπορούσαμε να ορίσουμε τον *τσιπραϊσμό* ως την χαρισματική ηγεσία της λαϊκιστικής αμεσότητας, τον ηθικό αγώνα του λαού και της δημοκρατίας για τον σοσιαλισμό του 21^{ου} αιώνα, για την επαναπολιτικοποίηση του πολιτικού, την αποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας, την πάταξη παντός τύπου ανισότητας, καταπίεσης και εκμετάλλευσης. Όχημα για αυτόν τον πολιτικό σκοπό είναι η άμεση σχέση του λαού με τον χαρισματικό ηγέτη, η προσωποποίηση της εξουσίας, το σύμβολο και μέσο της εισόδου του λαού στην πολιτική.

8 Συμπεράσματα

Στην προσπάθεια ανάλυσης της ηγεσίας του Αλέξη Τσίπρα καταλήξαμε σε κάποια συγκεκριμένα συμπεράσματα. Ο ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία, όπως αναλύθηκε παραπάνω, είναι ένα νέου τύπου χαρισματικό κόμμα με τον Αλέξη Τσίπρα να αποκτά εντός αυτού, ως προσωπικότητα, έναν αδιαμφησβήτητο και δεδομένο θεσμικό ρόλο.

Στην συνέχεια όσον αφορά το ερώτημα της θεσμοποίησης του κόμματος, δεν μπορούμε να απαντήσουμε ούτε θετικά ούτε ωστόσο αρνητικά. Το ίδιο ισχύει και για την ρουτινοποίηση του χαρίσματος του Αλέξη Τσίπρα. Δεν μπορούμε να μιλήσουμε περί ρουτινοποίησης. Σίγουρα το βάρος της τετραετίας είναι αρκετά μεγάλο και επηρεάζει σε καθοριστικό βαθμό την ρητορική και την πολιτική κουλτούρα του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ-ΠΣ. Πέρα όμως από αυτό, η τετραετία κάνει κάτι ακόμα: μετατρέπει τον Αλέξη Τσίπρα σε *μύθο*. Σύμφωνα με τον R.Barthes (1979, σελ. 204), *ο μύθος είναι λόγος. Δεν είναι, φυσικά ο οποιοσδήποτε λόγος: για να μετατραπεί σε μύθο, η γλώσσα χρειάζεται ιδιαίτερες (ιστορικές) συνθήκες*. Η τετραετής διακυβέρνηση της χώρας από τον Αλέξη Τσίπρα, ως ιστορική εμπειρία, οι προσπάθειες, τα κεκτημένα και οι συγκρούσεις έθεσαν τις βάσεις για την μυθοποίηση του προσώπου του Προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ-ΠΣ. Ενισχύθηκε ο σωτηριολογικός μεσσιανικός χαρακτήρας του, καθώς και ο συμβολισμός του ως ένταξη των μαζών στην πολιτική. Με αυτόν τον τρόπο, όπως είναι λογικό, δεν παύει να υπάρχει ο τσιπραϊκός λαϊκισμός, που λαμβάνει πλέον μια νέα μορφή. Εξαιτίας αυτού του νέου λαϊκισμού, ο ΣΥΡΙΖΑ-ΠΣ βρίσκεται μπροστά σε ένα κρίσιμο δίλλημα, που, υπό τον εφιάλη και την ενεργή απειλή της θεσμοποίησης, τον οδηγεί στην εσωστρέφεια. Το δίλλημα έχει να κάνει με το μέλλον του πολιτικού χώρου, που στον πολιτικό λόγο του κόμματος αναφέρεται ως *προοδευτικός χώρος*. Το δίλλημα αυτό το ορίσαμε ως μετάβαση στον *τσιπραϊσμό*.

Εικόνα 4: Το δίλλημα της μετάβασης στον τσιπραϊσμό

Έχοντας, ωστόσο, ήδη ορίσει τον τσιπραϊσμό, φτάνουμε σε νέα ερωτήματα. Σίγουρα για ένα κόμμα-κίνημα-διαμαρτυρία (με έντονο παρελθόν οργανωσιακού φιλελευθερισμού) είναι εξαιρετικά δύσκολη η μετάβαση σε μια «χαρισματική οργάνωση» με βασικό στοιχείο την ταύτιση ηγέτη-κόμματος στα πλαίσια μιας πιο άμεσης σχέσης με την βάση. Κατά πόσο όμως αυτή η διαδικασία μετάβασης έχει αυτονομηθεί από τον έλεγχο των άλλοτε ισχυρών ιθύνοντων ομάδων του κόμματος με αποτέλεσμα

οποιαδήποτε αντίσταση σε αυτήν την ριζοσπαστική μεταβολή να οδηγεί στις εκφράσεις εσωστρέφειας και αντιφάσεων της αξιωματικής αντιπολίτευσης; Με τις πολιτικές συγκρούσεις εντός του κόμματος, ανάμεσα στους οπαδούς της *μετάβασης στον τσιπραϊσμό* και στις παλιές ιθύνουσες κομματικές ελίτ, να οξύνονται, με την εσωστρέφεια και τις αντιφάσεις να είναι καθημερινό φαινόμενο και με το Συνέδριο να καθυστερεί λόγω των περιορισμών που έχει φέρει η πανδημία του κορονοϊού, οι πιέσεις προς κάθε κατεύθυνση δημιουργούν νέα δεδομένα για νέες αναλύσεις. Τελικά ο τσιπραϊσμός είναι η νέα, ανατέλλουσα ιδεολογία του ΣΥΡΙΖΑ-Προοδευτική Συμμαχία; Πόσο χρόνο θα πάρει και ποιες θα είναι οι συνέπειες αυτής της μετάβασης; Αυτά είναι ερωτήματα που δημιουργούν έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον και θέτουν τις βάσεις για νέες προσεγγίσεις του φαινομένου «Αλέξης Τσίπρας».

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Barthes, R. (1979). *Μυθολογίες. Μάθημα*, (μτφρ. Κ. Χατζηδημού, Ι. Ράλλη). Εκδόσεις Ράππα-Κέδρος. Αθήνα.
- Brysk, A. (1995). "Hearts and Minds": Bringing Symbolic Politics Back In, in *Polity* 27, p. 559-585.
- Dieterich, H. (2006). *21st Century Socialism*. Translation by Paul Cockshott, by <http://paulcockshott.co.uk/books-b/>
- Elster, J. (1993). *Political Psychology*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Maor, M (1997). *Political Parties and Party Systems: Comparative Approaches and the British Experience*. Routledge. London and New York
- Mudde, C & Kaltwasser, C.R. (2014). Populism and Political Leadership, in Rhodes, R.A.W. & Hart, P. (Eds) (2014). *The Oxford Handbook of Political Leadership*, p.376-388. Oxford University Press. Oxford.
- Mudde, C & Kaltwasser, C.R. (2017). *Λαϊκισμός: Μια σύντομη εισαγωγή*. Εκδόσεις Επίκεντρο. Αθήνα.
- Pedahzur A., Brichta, A. (2002) The institutionalization of extreme right-wing charismatic parties: A paradox? in *Party Politics*. Vol. 8, p. 31–49.
- Schnepel, B. (1987). Max Weber's Theory of Charisma and its Applicability to Anthropological Research, in *JASO*. Vol. 18, p. 26-48. University of Oxford.
- Shorten, A. (2017). *Σύγχρονη Πολιτική Θεωρία*. Σελ. 88-91. Εκδόσεις Κριτική. Θεσσαλονίκη.
- Stavrakakis, Y. & Katsambekis, G. (2014). Left wing populism in European Periphery: the Case of SYRIZA, in *Journal of Political Ideologies*, p.119-142.
- Vernardakis, Xristoforos (2012). From Mass Parties to Cartel Parties: The Evolution of the Structure of Political Parties, in *Greece through Changes in their Statutes and Systems of Financing*. Working Paper Series on the Legal Regulation of Political Parties, No. 27
- Weyland, K. (2001). Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics, in *Comparative Politics* 34, p. 1-22

Ελληνική

- Κράουτς, Κ. (2003). *Μεταδημοκρατία* (Μτφρ. Κιουπκιολής Α.). Εκδόσεις Εκκρεμές. Αθήνα.
- Μουζέλης, Ν (2005). *Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημιπεριφέρεια: Ελλάδα, Βαλκάνια, Λατινική Αμερική*. Εκδόσεις Θεμέλιο

Πανταζόπουλος Α. (2011Α). Αυτός που ήρθε απ' έξω: η σωτηριολογική διάσταση του λαϊκιστή ηγέτη, στο Ζουμπουλάκης Στ. (Επιμ) (2011). *Η μεσσιανική ιδέα και οι μεταμορφώσεις της*. Σελ. 455-469. Εκδόσεις Άρτος. Αθήνα.

Πανταζόπουλος, Α. (2011Β). *Λαϊκισμός και εκσυγχρονισμός, 1965-2005: απορίες και κίνδυνοι μιας μαχητικής συμβίωσης*. Εκδόσεις Εστία. Αθήνα

Παππάς, Τ. Σ. (2008). *Το χαρισματικό κόμμα: ΠΑΣΟΚ, Παπανδρέου, Εξουσία*. Εκδόσεις Πατάκη. Αθήνα.

Σταυρακάκης, Γ. (2019). *Λαϊκισμός: Μύθοι, στερεότυπα και αναπροσανατολισμοί*. Εκδόσεις Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Αθήνα.

Η Πολιτική και Εκλογική Ήττα της Χρυσής Αυγής στις Τριπλές Εκλογές του 2019

Αλέξανδρος Λιτσαρδάκης¹

¹ Μεταπτυχιακός Φοιτητής, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Περίληψη. Η παρούσα έρευνα επιδιώκει να διερευνήσει τα εκλογικά αποτελέσματα της Χρυσής Αυγής στις τριπλές εκλογές του 2019. Το πρώτο μέρος μελετά την εκλογική ήττα της Χρυσής Αυγής εστιάζοντας σε δυο ερωτήματα, ενώ στο δεύτερο μέρος αναπτύσσεται μια πολιτική ερμηνεία για την στρατηγική και όχι απλά εκλογική ήττα της Χρυσής Αυγής. Η ανάλυση θα κινηθεί σε δυο χρονικά επίπεδα. Ένα επίπεδο είναι αυτό της εκλογικής ανάλυσης που επιστρέφει στο 2019 και στις τριπλές εκλογές. Το δεύτερο επίπεδο είναι ευρύτερο και αφορά μια ιστορική θέαση του φαινομένου Χρυσή Αυγή που επικεντρώνεται στη ναζιστική βία από το 2010 μέχρι σήμερα. Η Χρυσή Αυγή θα θεωρηθεί στο πλαίσιο της εκλογικής ανάλυσης ως ένα πολιτικό κόμμα, αλλά ουσιαστικά για την πολιτική μας ανάλυση, στο δεύτερο επίπεδο, θα αντιμετωπιστεί ως ένα αναδυόμενο φασιστικό κίνημα, η απήχηση του οποίου είναι άμεσα συνυφασμένη με τη ναζιστική βία.

Λέξεις Κλειδιά: Χρυσή Αυγή, φασιστικό κίνημα, ναζιστική βία, εκλογική συμπεριφορά.

1 Εισαγωγή

Στην έρευνα αυτή πρόκειται να αποτυπωθούν ορισμένα πρώτα συμπεράσματα που προέκυψαν αμέσως μετά τις ευρωεκλογές του 2019. Σήμερα εμπλουτισμένα με στοιχεία και δεδομένα, είναι σε θέση να δώσουν μια ολοκληρωμένη απάντηση σε ορισμένα ερωτήματα που τέθηκαν εκείνο το βράδυ των εκλογών.

Στο πρώτο μέρος αυτής επιχειρείται να σκιαγραφηθεί το προφίλ των ψηφοφόρων της Χρυσής Αυγής μέσα από τα δεδομένα των εκλογών, αλλά και να εξαχθούν συμπεράσματα γύρω από αυτά. Η ανάλυση αφορά τις ηλικίες, την εκλογική μετατόπιση, τα «προπύργια» καθώς και μια υπόθεση εργασίας αναφορικά με την εκλογική κινητοποίηση.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται μια πολιτική ανάλυση της στρατηγικής ήττας της Χρυσής Αυγής, καθώς ένα εκλογικό αποτέλεσμα είναι προϊόν πολλών παραγόντων. Σε αυτό το μέρος γίνεται αναφορά σε μια σειρά από γεγονότα που επέδρασαν καταλυτικά στην αποδυνάμωση και εν τέλει στην ήττα της Χρυσής Αυγής στις εκλογές.

2 Οι εκλογές του 2019

Η Χρυσή Αυγή στις ευρωεκλογές του 2019 αναδεικνύεται πέμπτο κόμμα με ποσοστό 4,87%, ενώ στις βουλευτικές του 2019 έρχεται έβδομο και μένει εκτός βουλής με 2,93%. Η εκλογική ανάλυση που θα επιχειρηθεί, ερευνά αρχικά την εκλογική μετατόπιση των ψηφοφόρων της Χρυσής Αυγής. Ωστόσο, δεν εστιάζει μόνο εκεί αλλά επεξεργάζεται τα εκλογικά δεδομένα και έμμεσα, εξετάζοντας δυο ερωτήματα που ανέκυψαν τις ημέρες εκείνες των εκλογών.

Συγκεκριμένα, βασίζεται σε δυο λογικά σφάλματα της ελληνικής κοινωνίας και των media, που αν ανατρέξει κανείς στο 2019 σίγουρα θα θυμηθεί να κυριαρχούν στο δημόσιο διάλογο. Τα παρακάτω λογικά σφάλματα που θα τεθούν υπό εξέταση, και χαρακτηρίζονται ως τέτοια γιατί κρίνεται ότι πράγματι

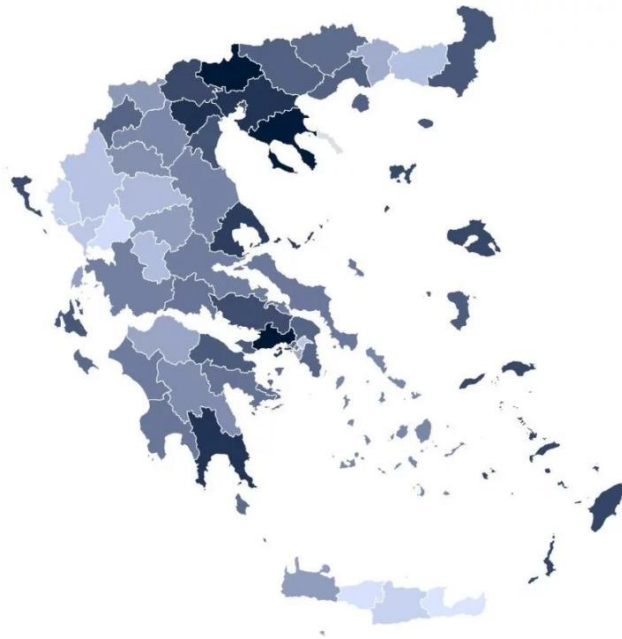
κυριάρχησαν καλή τη πίστη μεν, αλλά είναι σφάλματα δε, επικράτησαν στο δημόσιο διάλογο κυρίως στις ευρωεκλογές του 2019, αλλά είχαν απήχηση και στις εθνικές εκλογές του 2019.

Τα δυο λογικά σφάλματα που κυριάρχησαν είναι τα εξής. Το πρώτο αφορά την εκλογική απήχηση της Χρυσής Αυγής στη νεολαία. Το δεύτερο αφορά την υπόθεση ότι εάν πάμε όλοι μαζικά στις κάλπες να ψηφίσουμε, η Χρυσή Αυγή δε θα συγκεντρώσει τις απαιτούμενες ψήφους για την είσοδο της στη Βουλή ή την Ευρωβουλή αντίστοιχα.

Προτού προβούμε στην εξέταση αυτών των ερωτημάτων, είναι κρίσιμο να εξετασθεί η εκλογική μετατόπιση των ψηφοφόρων της Χρυσής Αυγής. Μια τέτοια μελέτη είναι δυνατό να απαντήσει σε ερωτήματα τόσο σχετικά με το προφίλ των ψηφοφόρων και του ναζιστικού κόμματος.

Η συμμετοχή θα έπρεπε να αγγίζει το 70%, δηλαδή θα έπρεπε να προσέλθουν περίπου 865.739 ψηφοφόροι, οι οποίοι/ες μάλιστα θα ψηφίσουν οτιδήποτε άλλο εκτός από Χρυσή Αυγή. Κάτι τέτοιο εκτός από εξαιρετικά απίθανο, αν όχι αδύνατο, δεν λαμβάνει υπόψη και την αντισυσπείρωση που θα είχε η ίδια η Χρυσή Αυγή σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Σε τέτοια περίπτωση θα θέλαμε μια συμμετοχή της τάξης σίγουρα του 75%.

Σαφώς η όποια συμμετοχή αναποφάσιστων ή πολιτών που θα απείχαν συνεισέφερε σε ένα βαθμό στον οριακό αποκλεισμό της Χρυσής Αυγής από τη Βουλή τον Ιούλιο του 2019. Ωστόσο η κεντρική αιτία δεν πρέπει να διερευνηθεί στο ζήτημα της συμμετοχής, η οποία ούτως ή άλλως παρέμεινε χαμηλή και δεν είδαμε κάποια ιδιαίτερη κινητοποίηση για να έχουμε κάποια άμεση σχέση των δυο δεδομένων (συμμετοχής/αποχής-αποτυχίας Χρυσής Αυγής). Οι λόγοι αυτής της ήττας πρέπει διερευνηθούν και να αναλυθούν πολιτικά, καθώς σχετίζονται με μια στρατηγική και όχι απλά εκλογική ήττα της Χρυσής Αυγής.

Εικόνα 1: Χάρτης Επικρατείας Χρυσής Αυγής – Υπουργείο Εσωτερικών

Τα προπύργια της Χρυσής Αυγής, τόσο στις ευρωεκλογές του 2014, όσο και στις βουλευτικές του 2015 είναι η Λακωνία, το Κιλκίς, η Αττική, η Θεσσαλονίκη, ο Έβρος, τα Δωδεκάνησα και η Χαλκιδική. Σε αυτά συγκεντρώνει από 11,44% στην Λακωνία, μέχρι και 9% στη Χαλκιδική και 8% στα Δωδεκάνησα.

Παρακολουθώντας τα αποτελέσματα το βράδυ των εκλογών και βλέποντας την είσοδο της Ελληνικής Λύσης στο Ευρωκοινοβούλιο με 4%, αλλά και μέχρι να ξεκινήσει κανείς να μελετά τα στατιστικά, θα μπορούσε κάποιος να θεωρεί ότι η Ελληνική Λύση είχε συγκεντρώσει τους απογοητευμένους από τη Χρυσή Αυγή ψηφοφόρους. Ένα νεοναζιστικό κόμμα, παραχωρεί την εκλογική του δύναμη σε ένα ακροδεξιό μόρφωμα, που δε θα ασκεί βία αλλά θα έχει παρόμοιο πολιτικό λόγο και πρόγραμμα. Μελετώντας τα προπύργια της Χρυσής Αυγής το 2015 όμως, ακόμη και το 2014, που η συσπείρωση ήταν μεγαλύτερη, σχηματίζεται μια διαφορετική άποψη.

Η Χρυσή Αυγή έπεσε στη Λακωνία από το 11,4% στο 6,4%, στον Έβρο από το 8,7% στο 5,6%, στην Β' Θεσσαλονίκης από το 8,5% στο 6,2% και στα Δωδεκάνησα από το 8% στο 6%. Στη μόνη περιοχή που δεν κινήθηκε κάτω από την τέταρτη θέση και κάτω από το 7% ήταν στο νομό Χαλκιδικής όπου το 9,77% του 2014, έπεσε στο 7,16%.

Στα προπύργια αυτά της Χρυσής Αυγής, η Ελληνική Λύση βρίσκεται στην 5η θέση κάτω από το ΚΙΝ.ΑΛ. και την Χρυσή Αυγή. Εκεί όμως, η Νέα Δημοκρατία συσπειρώνει ποσοστά από 42-35%, κάτι που της δίνει την παράσταση νίκης έναντι του ΣΥΡΙΖΑ. Αντίθετα, η Ελληνική Λύση στηρίχθηκε σε ένα νέο δικό της εκλογικό κοινό στα βόρεια της επικράτειας, καθώς αναδείχθηκε τρίτο κόμμα στις Σέρρες, ενώ είχε αντίστοιχα εκλογική επιτυχία σε Δράμα, Πιερία και Έβρο. Στις ίδιες αυτές εκλογικές περιφέρειες όπου αναδείχθηκε η Ελληνική Λύση, η Νέα Δημοκρατία κέρδιζε αφενός την εκλογική μάχη, κινούμενη ωστόσο λίγο πάνω από το ποσοστό της στην επικράτεια (33,12%) και σίγουρα όχι πάνω από 35%.

Το γεγονός αυτό αναδεικνύει μια πολιτική συγγένεια μεταξύ των ψηφοφόρων της Νέας Δημοκρατίας και της Χρυσής Αυγής. Τα πολιτικά συμπεράσματα που μπορεί να εξάγει κανείς για την πολιτική ατζέντα και κουλτούρα της Νέας Δημοκρατίας λόγω αυτής της συγγένειας έχουν αποτυπωθεί στο δημόσιο διάλογο. Οι παραπάνω μετακινήσεις δίνουν ορισμένες απαντήσεις σε άλλα καιρία ζητήματα.

Αρχικά, καταδεικνύεται ότι η Ελληνική Λύση αναδεικνύεται σε ένα αντίπαλο δέος της Νέας Δημοκρατίας από τα δεξιά, αλλά απευθύνεται σε ένα διαφορετικό κοινό από αυτό που στόχευε η Χρυσή Αυγή. Τα παραπάνω δεδομένα ωστόσο απαντάνε σε ένα σημαντικό ερώτημα που τέθηκε συχνά τα επτά χρόνια της παρουσίας της Χρυσής Αυγής στην πολιτική σκηνή: «υπάρχουν στην Ελλάδα 500.000 φασίστες;». Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό οφείλουμε να το διανθίσουμε, προσθέτοντας στο ουσιαστικό «φασίστες», τον επιθετικό προσδιορισμό «ιδεολόγοι».

Ένα κόμμα βασίζεται σε ένα σκληρό πυρήνα ψηφοφόρων που ταυτίζονται πλήρως με την ιδεολογία και το πολιτικό του όραμα. Το στοίχημα στις εκλογικές αναμετρήσεις είναι πως θα συσπειρωθεί γύρω από το κόμμα μια ευρύτερη περιφέρεια η οποία έχει μια πιο χαλαρή σχέση με την πολιτική του κόμματος, και είναι κυρίως συνδεδεμένη με τον πολιτικό του λόγο. Αυτοί οι 200.000 που απέμειναν στις εκλογές του 2019, ενώ το ναζιστικό κόμμα κατέρρεε μπορούν να χαρακτηριστούν ιδεολόγοι. Η υπόλοιπη συσπείρωση του κόμματος, στις εκλογές του 2014 και 2015, ήταν λαϊκά στρώματα (Λακωνία, Κιλκίς, Κερατσίνι, Πειραιάς), στα οποία πάντα στοχεύει ο φασισμός. Εκτός από τα λαϊκά στρώματα τα οποία συναντά ευάλωτα από την κοινωνική εξαθλίωση και την απουσία της Αριστεράς, ο φασισμός φαίνεται να ελκύει και τη νεολαία.

2.1 Η εκλογική μετατόπιση

Η Χρυσή Αυγή στις ευρωεκλογές του 2019 απώλεσε πάνω από το 50% των ψηφοφόρων της σε σχέση με τις ευρωεκλογές του 2014. Το ποσοστό που έλαβε το ναζιστικό κόμμα το 2014 ήταν 9,39% (536.913 ψήφοι), ενώ στις εκλογές του 2019 έπεσε στο 4,87% (275.734 ψήφοι). Η Χρυσή Αυγή που υπήρξε η τρίτη εκλογικά δύναμη για τρεις διαδοχικά αναμετρήσεις, πλέον είδε την εκλογική της δύναμη να μειώνεται κατά 261.179 ψήφους. Για να διακρίνουμε προς τα που μετακινήθηκε η μισή εκλογική δύναμη της Χρυσής Αυγής στις ευρωεκλογές και τις πρώτες εθνικές εκλογές του 2019, οφείλουμε να εστιάσουμε στα εκλογικά προπύργια της Χρυσής Αυγής. Εκεί θα γίνει ευδιάκριτη η μετουσίωση των συνήθως διψήφιων ποσοστών της Χρυσής Αυγής, σε κέρδη για άλλα κόμματα τις δεξιάς και της άκρας δεξιάς. Παρακάτω ο εκλογικός χάρτης με τα αποτελέσματα για την Χρυσή Αυγή στην επικράτεια στις ευρωεκλογές του 2019.

2.2 Η «κυρίαρχα» Νεοναζιστική νεολαία

Το βράδυ των ευρωεκλογών γίνονται πρώτο θέμα στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τα exit polls τα οποία παρουσιάζουν ένα ποσοστό 11-13% των νέων να ψηφίζει την Χρυσή Αυγή (OPEN TV, 2019). Τα σχόλια σε πάνελ και διαδίκτυο είναι αποκαρδιωτικά δίνοντας έναν τόνο μιας νεολαίας νεοναζιστικής, προδιαγράφοντας ένα μαύρο μέλλον για την ελληνική νεολαία, η οποία «ψηφίζει υπερδεκαπλάσια σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό Χρυσή Αυγή» (Το Βήμα Online, 2020).

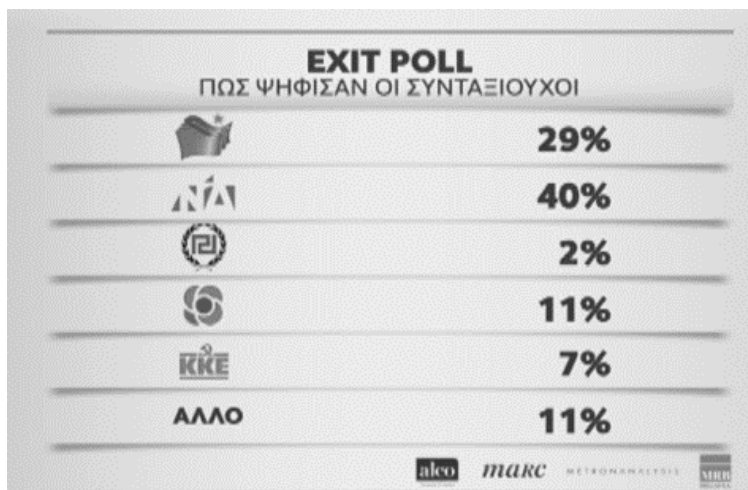
Εικόνα 2: Exit Polls – Open TV

Η παραπάνω διαπίστωση είναι αριθμητικά ορθή, αλλά απουσιάζει απ' αυτήν πλήρως η πολιτική ανάλυση και ευρύτερα η ανάλυση αυτών των αριθμητικών δεδομένων. Αυτή η θέση περί «μαύρης νεολαίας», ουσιαστικά οδηγείται σε ένα σφάλμα υποπίπτοντας οριακά σε μια λήψη του ζητούμενου: «εφόσον στη νεολαία τα ποσοστά είναι υπερδεκαπλάσια, τότε η νεολαία είναι νεοναζιστική». Ωστόσο, τόσο το 25,6% του ΣΥ.ΡΙΖ.Α., καθώς και το 3,7% και 3,1% του Κ.Κ.Ε. και ΚΙΝ.ΑΛ. αντίστοιχα, δείχνουν ότι η νεολαία επέλεξε κόμματα που συγκεντρώνουν ένα 33% και ο πολιτικός στους λόγους όσον αφορά τη Χρυσή Αυγή θεωρείται αντίθετος αν όχι πολεμικός.

Στους, η παραπάνω αφήγηση αγνοεί ότι η ηλικιακή ομάδα 17-24 αποτελεί την μικρότερη πληθυσμιακή ηλικιακή ομάδα ψηφοφόρων, η οποία κυμαίνεται λίγο πάνω από στους 700.000. Άρα αγνοεί και το γεγονός ότι, σε ένα μικρότερο δείγμα, έχουμε συγκριτικά μεγαλύτερα ποσοστά, απ' ότι σ' ένα

μεγαλύτερο. Η Χρυσή Αυγή βλέπει τα ποσοστά στους να μειώνονται όσο εξετάζονται γηραιότερες ηλικιακές ομάδες.

Το ζήτημα βέβαια πέραν από αριθμούς κρύβει και μια πολιτική ουσία που επιδέχεται πολιτικής ερμηνείας, μέσα σε ένα ορισμένο πλαίσιο αντίληψης του φασισμού όχι απλά ως στους κόμματος, αλλά ως στους κινήματος. Παρατηρούμε ότι η Χρυσή Αυγή δεν έχει εκλογική απήχηση στους συνταξιούχους. Αυτό, μεταξύ άλλων, πρέπει να ιδωθεί και ως απόδειξη του γεγονότος ότι ο φασισμός δομείται ως μαζικό κίνημα, που χτίζεται και κερδίζει συνειδήσεις στον δρόμο.

Εικόνα 3: Exit Polls – Open TV

Στον δρόμο συναντάς ηλικίες από 17-24, όχι 65. Η στήριξη του φασισμού βασίζεται στη νεολαία και παράλληλα σε μια ακροδεξιά δεξαμενή από την οποία ο φασισμός αντλεί σε περιόδους κρίσης του πολιτικού συστήματος. Οι νέοι όντας πιο δραστήριοι κοινωνικά από τους γηραιότερους είναι αναμενόμενο να έλκονται από την βία που εξέφραζε η Χρυσή Αυγή. Επιπλέον, η καταπίεση και η απουσία ευκαιριών δημιουργεί όλο και μεγαλύτερη δυσφορία, η οποία γίνεται εύκολα εκμεταλλεύσιμη σε νέες ηλικίες. Ο φασισμός, ως κόμμα και ως δράση είναι λιγότερο ελκυστικός σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, που αναζητούν συνηθώς μια ασφαλή και νομιμόφρονη κοινοβουλευτική επιλογή.

Το γιατί έλκονται από τη νεοναζιστική βία και όχι από την κοινοβουλευτική και εξωκοινοβουλευτική αριστερά αυτό πρέπει να αναζητηθεί σε μέρος της κυβερνητικής πολιτικής της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ, καθώς και στην στρατηγική της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς ευρύτερα, η οποία απέτυχε στις λαϊκές γειτονιές της Αθήνας από το 2012 μέχρι και σήμερα. Ο φασισμός χρησιμοποιεί την ρητορική της Αριστεράς, χρησιμοποιώντας έναν αντισυστημικό και αντικαπιταλιστικό λόγο, προσεγγίζοντας τα λαϊκά στρώματα (Πάξτον, 2006). Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την αδράνεια της Αριστεράς εκμεταλλεύτηκε καθ' όλη την περίοδο της κρίσης η Χρυσή Αυγή. Δικαιολογείται εκλογικά λοιπόν, ένα τέτοιο ποσοστό στη νεολαία αν λάβουμε ως δεδομένη την παρουσία του νεοναζιστικού κόμματος με ένα έστω 5% στις ευρωεκλογές και ένα 2,8% στις εθνικές.

2.3 Η ουτοπία της αντιφασιστικής κάλπης

Την εβδομάδα πριν τις ευρωεκλογές στο πλαίσιο δράσεων απονομιμοποίησης της Χρυσής Αυγής υπήρχε μια άποψη που έγινε κίνηση, η οποία καλούσε τον κόσμο να προσέλθει στις κάλπες να ψηφίσει κόμματα

3 Η στρατηγική ήττα της Χρυσής Αυγής

3.1 Ιστορικό Πλαίσιο

Η ηγετική ομάδα της Χρυσής Αυγής, μετά και την απόφαση του δικαστηρίου το φθινόπωρο του 2021 καταδικάστηκε ως εγκληματική οργάνωση, η οποία με κίνητρο τη ναζιστική ιδεολογία διέπραττε εγκλήματα. Η παραπάνω διαπίστωση, δεν προκύπτει τόσο επειδή αυτό διέκρινε το συμβούλιο, με το παραπεμπτικό βούλευμα το 2015, αλλά και το δικαστήριο αργότερα, όσο γιατί ακριβώς αυτή η νομική μεν, αλλά και βαθιά πολιτική ανάλυση είναι που αναδεικνύει τη σύνδεση της εκλογικής ανόδου και πτώσης της Χρυσής Αυγής με την ίδια τη ναζιστική βία.

Αν επιδιώκουμε να ερμηνευτεί πολιτικά αυτή η ήττα, αφού ερμηνεύτηκε κάπως εκλογικά, πρέπει ο φασισμός να ιδωθεί ως κίνημα και να δοθεί έμφαση στα εργαλεία που έφεραν αυτήν την ήττα για τη Χρυσή Αυγή. Ήττα που όπως θα επιχειρηθεί να αποδειχθεί, δεν ήταν προϊόν αποτυχίας της Χρυσής Αυγής, αλλά αδυναμίας εδραίωσής της, κάτω από την πίεση του πολύμορφου αντιφασιστικού κινήματος.

Για να οδηγηθεί κανείς στο σήμερα, οφείλει να κάνει μια ιστορική αναδρομή στο φαινόμενο Χρυσή Αυγή. Η Χρυσή Αυγή στις ευρωεκλογές του 2014 συγκεντρώνει 537.000 ψήφους και 9,4%. Στις εθνικές του 2015, 6,28% και 6,99% τον Σεπτέμβριο. Η ελληνική κοινωνία εκείνη την περίοδο αναρωτιέται: γιατί η Χρυσή Αυγή των 6,97% μονάδων του 2012 σταθεροποιείται ακόμη και το 2015 κοντά στο 7%;

Σταθεροποιείται παρά το γεγονός ότι τα ηγετικά στελέχη προφυλακίστηκαν και παρά το γεγονός ότι τα Μ.Μ.Ε. μετά τη δολοφονία Φύσσα σταμάτησαν να τους προβάλλουν ως ένα «νόμιμο πολιτικό κόμμα». Πριν την προφυλάκιση τους, τα ΜΜΕ τους είχαν αφιερώσει δυσανάλογα μεγάλο τηλεοπτικό χρόνο, σε σχέση με την εκλογική δύναμη του κόμματος.

Ο Γιώργος Τράγκας στις 7/4/2013 (ΣΚΑΪ, 2013) παρουσιάζει στον τηλεοπτικό σταθμό ΣΚΑΪ και στην εκπομπή «Ελεύθερος σκοπευτής» τέσσερα στελέχη της Χρυσής Αυγής (Χρήστος Παππάς, Ηλίας Παναγιώταρος, Ηλίας Κασιδιάρης, Αρτέμης Ματθαίουπουλος) αναφέροντας ότι «έχουν διαψεύσει κάθε σχέση με νεοναζιστικές οργανώσεις». Ο άλλοτε δημοσιογράφος στον τηλεοπτικό σταθμό ΣΚΑΪ και αργότερα βουλευτής της Νέας Δημοκρατίας, Κωνσταντίνος Μπογδάνος, κάνει το σχόλιο ότι «τους ταλαιπωρούν και τους σέρνουν σε μια δίκη, κρατώντας τους όμηρους»⁵. Στην ίδια εκπομπή επιχειρήσε να συμπαρασταθεί στον δολοφόνο Γιώργο Ρουπακιά εκτιμώντας ότι «σε ανθρώπινο επίπεδο, αυτός ο άνθρωπος πρέπει να είναι ράκος», χαρακτηρίζοντας παράλληλα τη Μάγδα Φύσσα «λυτή» (ΣΚΑΪ, 2015).

Η Ελεονώρα Μελέτη στην εκπομπή της «Μεσημεριανή Μελέτη» κάνει αφιέρωμα στο ανθρώπινο πρόσωπο του Ηλία Κασιδιάρη (STAR, 2012), ενώ το δελτίο ειδήσεων του STAR καλύπτει τηλεοπτικά το γάμο του Ηλία Παναγιώταρου (STAR, 2012). Ο Γιάννης Λοβέρδος αναφέρει, στον τηλεοπτικό σταθμό ΣΚΑΪ, ότι «η Χρυσή Αυγή κάνει με τρόπο ακτιβιστικό, πολιτική πάνω σε αυθεντικά προβλήματα», συμπληρώνοντας πως νομίζει ότι «μετά την μεταπολίτευση είναι το πρώτο κίνημα που γεννιέται αυθεντικά».

Ο λόγος της ανάδυσης της Χρυσής Αυγής μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης για τους πολιτικούς και κοινωνικούς επιστήμονες. Η ισχυροποίηση και η σταθεροποίηση του φασιστικού κινήματος ωστόσο, είναι άμεσα συνυφασμένη τόσο με τον τρόπο που προβλήθηκε από τα ΜΜΕ, αλλά πρωτίστως από το

πολιτικό σύστημα που ευνόησε με την ανοχή του, την παρουσία του στους δρόμους της χώρας, εκεί που συσπείρωνε τους ψηφοφόρους του.

Ο Robert Paxton στο προαναφερθέν βιβλίο του «*Η Ανατομία του Φασισμού*» επισημαίνει ότι, όταν τα κόμματα και το πολιτικό σύστημα κρίνονται διεφθαρμένα, ο φασισμός έχει τις προϋποθέσεις να αναπτύξει ένα μαζικό κίνημα που θα «ενώνει τον λαό». Ένα κόμμα ευρείας απήχησης (βλ. 9% στις ευρωεκλογές 2014) έρχεται να συμπορευτεί με το μαζικό κίνημα και τα τάγματα εφόδου.

3.2 Τα τάγματα εφόδου ως μαζικό κίνημα

Για να αναλυθεί ως φασιστικό κίνημα η Χρυσή Αυγή, η εστίαση οφείλει να βρίσκεται πρωτίστως στις πρακτικές και δευτερευόντως στον πολιτικό της λόγο. Σε κάθε περίπτωση ο πολιτικός της λόγος, ήταν άμεσα συνυφασμένος και με τις ναζιστικές πρακτικές της. Παραθέτουμε παρακάτω ορισμένα χαρακτηριστικά αποσπάσματα από ομιλίες του αναδεικνύουν τη στενή σύνδεση του λόγου του Αρχηγού με τη ναζιστική βία, η οποία αποτυπώθηκε λίγες μέρες μετά από τα τάγματα εφόδου επάνω στο σώμα του Παύλου Φύσσα, αφού πρώτα είχε αποτυπωθεί σε πλήθος μεταναστών.

Στις 17/9/2011 σε ομιλία του στη γιορτή νεολαίας του κόμματος (OMNIATV, 2018), ο αρχηγός Νίκος Μιχαολιάκος αναφέρει γλαφυρά: «κερδίζουμε την ελευθερία μας στο πεζοδρόμιο [...] παίζοντας ξύλο αν χρειαστεί [...] περιφρονώντας τα δημοκρατικά ήθη, χαιρετώντας με το χέρι ψηλά [χαιρετά ναζιστικά]».

Στις 8/6/2013 στις Θερμοπύλες (OMNIATV, 2018) απευθυνόμενος στον τότε υπουργό Νίκο Δένδια έλεγε: «εδώ είμαστε, εσείς [οι ακροατές] είστε τα τάγματα εφόδου της Χρυσής Αυγής. Ας έρθουν να μετρηθούμε και να δούμε πόσα απίδια χωράει ο σάκος». Συνεχίζοντας αναφέρει σχετικά με το κοινοβούλιο: «αισθανόμαστε άβολα, μια σιχασιά και μια αηδία. Αν θέλουν το εγκαταλείπουμε ανά πάσα στιγμή και βγαίνουμε στους δρόμους και να δούνε τότε τι σημαίνει τάγματα εφόδου. Τι σημαίνει μάχη, τι σημαίνει αγώνας, τι σημαίνει οι ξιφολόγες να ακονίζονται στα πεζοδρόμια» (, 2018). Βάλε σε πλάγια όλες τις παραθέσεις.

Εξετάζοντας χρονικά το φαινόμενο Χρυσή Αυγή, είμαστε σε θέση να διακρίνουμε την σχέση ανόδου και πτώσης του κόμματος σε συνάρτηση πάντα με την άνοδο και την ύφεση της ναζιστικής βίας.

Το 2010 ο Νίκος Μιχαολιάκος εκλέγεται στο Δήμο Αθηναίων. Η νομιμοποίηση των ταγμάτων εφόδου ξεκινά. Έκτοτε τη διετία 2010-2012 η Χρυσή Αυγή εξαπολύει επιθέσεις στο κέντρο της Αθήνας εναντίον μεταναστών. Οι επιθέσεις αυτές στην καλύτερη δεν καταγράφονται από την αστυνομία, αν δε βρεθούν απλά τα θύματα διωκόμενα από τις αστυνομικές αρχές.⁶

Το 2012 η Χρυσή Αυγή καταφέρνει να εισέλθει στο κοινοβούλιο. Τα τάγματα εφόδου έχουν τη νομιμοποίηση του εκλογικού σώματος, των τηλεοπτικών σταθμών και την αναγνώριση της πλειοψηφίας των κοινοβουλευτικών κομμάτων. Το νόμιμο εκλεγμένο κόμμα απορροφά δημόσιους πόρους και δημιουργεί τοπικές οργανώσεις με έμμισθα στελέχη, τα οποία αναλαμβάνουν χρέη πυρηνάρχων (π.χ. Πατέλης, Πανταζής) και μελών (π.χ. Ρουπακιά). Οι τοπικές εκπαιδεύονται (ΤΟ ΒΗΜΑ, 2013), στελεχώνονται (OMNIATV, 2017) και εξοπλίζονται χρησιμοποιώντας την κρατική χρηματοδότηση. Τα μέλη αυτά αργότερα θα χρησιμοποιηθούν για δολοφονικές επιθέσεις και θα καταδικαστούν για κακουργηματικές πράξεις, μεταξύ αυτών και για διεύθυνση εγκληματικής οργάνωσης.

⁶ Βάλ' τους Χ: Ο μαύρος χάρτης της ρατσιστικής βίας / X Them Out: The Black Map of Racist Violence. (2019). Εκδόσεις Τόπος, Ιδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ-Rosa

Από την εκλογή της Χρυσής Αυγής το 2012 και έπειτα ακολουθούν δυο δολοφονίες και ορισμένες χαρακτηριστικές δολοφονικές επιθέσεις. Η δολοφονική επίθεση στο Πέραμα στον Αμπουζίντ Εμπάρακ στις 12 Ιουνίου του 2012. Η δολοφονία του Σαχζάτ Λουκμάν από δυο μέλη της Χρυσής Αυγής, τον Στεργιόπουλο και τον Λιακόπουλο, στις 1 Ιανουαρίου του 2013, στα Πετράλωνα. Η δολοφονική επίθεση στους συνδικαλιστές του ΠΑ.ΜΕ. στο Πέραμα, στις 12 Σεπτέμβρη του 2013, με τον Γιάννη Λαγό να είναι σε ανοιχτή επικοινωνία με τους δράστες δίνοντάς τους συγχαρητήρια (902.gr, 2018). Τέλος, η δολοφονία του Παύλου Φύσσα από τα συντονισμένα χτυπήματα του τάγματος εφόδου της Τοπικής της Νίκαιας μέχρι να έρθει στο σημείο ο Γιώργος Ρουπακιάς και να τον δολοφονήσει μπροστά στους άνδρες της ομάδας Δίας τα ξημερώματα της 18ης Σεπτεμβρίου του 2013 (Forensic Architecture, 2018).

3.3 Ύφεση ή Εδραίωση;

Το 2014, με τους Χρυσουαγίτες προφυλακισμένους, η Χρυσή Αυγή παίρνει 9,4%, ενώ μετά τη λήξη του 18μήνου προφυλάκισης, η Χρυσή Αυγή παίρνει 6,5% στις εθνικές εκλογές του 2015. Τα παραπάνω, αν ιδωθούν χρονικά, δείχνουν ότι η βία που ασκούσε η Χρυσή Αυγή επιβραβευόταν από το κοινό της, αύξανε τα ποσοστά της κι έτσι αυτή έβλεπε ως κεντρικό άξονα της συσπείρωσής της τη βία και όχι το κοινοβουλευτικό έργο ή τον λόγο της. Όχι τις πράξεις του κοινοβουλευτικού κόμματος, αλλά αυτές της εγκληματικής οργάνωσης που ενίοτε υποδυόταν το πολιτικό κόμμα.

Πού βρέθηκε η Χρυσή Αυγή μετά την άσκηση των ποινικών διώξεων, τη δολοφονία Φύσσα και το 6,5%; Βρέθηκε σε ένα σταυροδρόμι, το οποίο περιγράφει γλαφυρά ο Πάξτον (2006) : «*ύφεση ή εδραίωση*». Η εδραίωση προϋπέθετε μια συνέχεια των προηγούμενων δράσεων. Μια συνεχή εγκληματική και βίαιη παράσταση. Ο Πάξτον (2006) αναφέρει ρητά ότι το στοίχημα ο φασισμός το κερδίζει μόνο εάν στην πλειοψηφία των κοινωνικών χώρων δίνει μια συνεχή παράσταση νίκης. Αυτό το στέρησε από την Χρυσή Αυγή το αντιφασιστικό κίνημα και αυτός είναι ο λόγος που ηττήθηκε σήμερα.

Η Χρυσή Αυγή δεν είχε χώρο να πραγματοποιήσει εκδηλώσεις μετά τη δολοφονία Φύσσα. Είτε γιατί εκεί βρίσκονταν αντιφασίστες και αντιφασίστριες, είτε γιατί το απαγόρευε ο ίδιος ο Δήμος (π.χ. Δήμος Αθηνών⁷ και Δήμος Πάτρας⁸) υπό την πίεση των κατοίκων. Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ προηγουμένως τα καλέσματα της Χρυσής Αυγής ήταν δημόσια και ξεκινούσαν μια εβδομάδα ή μέρες πριν τη συγκέντρωση, οι αντιφασιστικές αντισυγκεντρώσεις την οδήγησαν τελικά να καλεί μόνο λίγες ώρες πριν και μυστικά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αδυνατεί να συγκεντρώσει τον κόσμο της στο δρόμο.

Τα γραφεία της Χρυσής Αυγής, τα ορητήρια της βίας, έκλειναν αντί να επεκτείνονται ως αποτέλεσμα αντιφασιστικών παρεμβάσεων. Η δολοφονία των Φουντούλη και Καπελώνη τον Νοέμβριο του 2013 οδήγησε σε μια ανασχεση των επιθέσεων από την Χρυσή Αυγή. Είναι βέβαιο πως μια δολοφονία μελών οδηγεί σε σύγχυση και διατάραξη της ζωής στην οργάνωση, ενώ παράλληλα προκαλεί φόβο σε νέα άτομα που θέλησαν να ενταχθούν στην Χρυσή Αυγή, βλέποντας δυο νέα άτομα να δολοφονούνται επειδή ήταν γνωστά μέλη της Τοπικής.

Επιπλέον, η Χρυσή Αυγή του +10% στην ηλικιακή ομάδα 17-24, δεν κατάφερε ποτέ να αποκτήσει οργανωμένη πολιτική έκφραση μέσα ή έξω από τα πανεπιστήμια. Κεντρική αιτία αποτελεί το φοιτητικό κίνημα που διαχρονικά διατηρεί στη σύνθεση του ριζοσπαστικά και αντιφασιστικά χαρακτηριστικά στην πλειοψηφία των σχολών.

⁷ Kar.org.gr, 2013

⁸ Newsit.gr, 2017

Τέλος, η σημαντικότερη διαδικασία αυτής της αντιφασιστικής δράσης αποτέλεσε και την πιο μακρόχρονη διαδικασία, αυτήν της δίκης. Η δίκη όσο και αν δεν έλαβε δημοσιότητα επί πεντέμισι χρόνια, αποτέλεσε ένα σημείο αναφοράς. Η υπόθεση ξεκίνησε με την προσχηματική δίωξη Ντογιάκου το 2012, σε συνεννόηση με τη Νέα Δημοκρατία όπως αποκαλύπτουν οι συνομιλίες Μπαλτάκου-Κασιδιάρη (ALPHA TV, 2014), δίωξη η οποία ήταν καταδικασμένη να οδηγήσει σε περιορισμένα αποτελέσματα κατά την ακροαματική διαδικασία αν δεν παρουσιαζόταν η πολιτική αγωγή. Η πολιτική αγωγή πρέπει να ιδωθεί ως ένα κομμάτι του κινήματος, καθώς διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο. Όχι τόσο γιατί αποδυνάμωσε πολιτικά την Χρυσή αυγή, αλλά γιατί μέρα με τη μέρα έκανε όλο και πιο υπαρκτό τον κίνδυνο να καταδικαστούν, με βάση τα στοιχεία που συνεισέφερε στην ακροαματική διαδικασία.

Η πολιτική αγωγή ξεκίνησε τη δράση της συγκροτούμενη από τους συνηγόρους των Αιγύπτιων αλιεργατών, τις συνηγόρους της οικογένειας Φύσσα και τους συνηγόρους των συνδικαλιστών του ΠΑΜΕ. Η συνεισφορά τους ήταν κρίσιμη ήδη από την ανακριτική διαδικασία, καθώς εισέφεραν στην εισαγγελία ένα υλικό εξαιρετικά κρίσιμο για την έκβαση της δίκης, με δεδομένο ότι τα στοιχεία κατά την άσκηση της δίωξης ήταν περιορισμένα. Ήταν η πολιτική αγωγή που ανέδειξε την ιεραρχική δομή και οργάνωση της Χρυσής Αυγής και κατάφερε να καταδείξει ως κίνητρο για την εγκληματική δράση τη ναζιστική ιδεολογία.

Η δίωξη από μόνη της όπως σχολίαζε ο Κωνσταντίνος Μπογδάνος είναι μια «ομηρεία». Η δίωξη για κακουρηγηματικές πράξεις επί 5,5 χρόνια πραγματικά θέτει τον κατηγορούμενο σε ομηρεία και τον αποσταθεροποιεί από τις έκνομες και βίαιες πολιτικές του βλέψεις. Η «ομηρεία» αυτή όμως, δε θα διαρκούσε όπως τις έπρεπε, πέντε και πλέον χρόνια, αν δεν ήταν η πολιτική αγωγή παρούσα.

Όλα τα παραπάνω που προαναφέρθηκαν, στέρησαν τη συνεχή παράσταση νίκης που χρειάζεται ο φασισμός για να εδραιωθεί και οδήγησαν τη φασιστική απειλή σε ύφεση, το φασιστικό κίνημα σε απομόνωση και αδράνεια, και εν τέλει την ηγετική ομάδα του στη φυλακή.

4 Συμπεράσματα

Καταληκτικά, από τις τριπλές εκλογές του 2019 μπορούν να εξαχθούν τρία συνολικά και επιμέρους συμπεράσματα. Το πρώτο αφορά το πολιτικό προφίλ των ψηφοφόρων της Χρυσής Αυγής. Οι ψηφοφόροι της είναι πράγματι νέοι, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η νεολαία είναι ναζιστική. Παράλληλα, συγκριτικά με τις προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις, είναι εμφανές ότι ο σκληρός πυρήνας των *ιδεολόγων φασιστών* και της όποιας εκλογικής τους δεξαμενής δε ξεπερνούν τους 200.000.

Το δεύτερο αφορά το ζήτημα της αποχής ως κυρίαρχο παράγοντα ενίσχυσης των ποσοστών όχι μόνο της Χρυσής Αυγής αλλά και οποιουδήποτε άλλου κόμματος. Από την ανάλυση ευαισθησίας, έγινε αντιληπτό ότι η προσπάθεια που πρέπει να καταβληθεί προκειμένου να βρεθεί εκτός ένα κόμμα ή σε κάθε περίπτωση να δει αισθητή αλλαγή στα εκλογικά του ποσοστά, καθιστά την υπόθεση μη ρεαλιστική.

Το τρίτο και κεντρικό συμπέρασμα αφορά την Χρυσή Αυγή ως ένα φασιστικό κίνημα. Τα δεδομένα που παρατέθηκαν καθιστούν σαφές ότι η εκλογική και πολιτική δύναμη της Χρυσής Αυγής ήταν άμεση συνδεδεμένη με τη ναζιστική βία. Η ναζιστική βία εκφραζόταν μέσα από τα τάγματα εφόδου και προκειμένου αυτά να περιοριστούν ήταν κρίσιμη η παρουσία του αντιφασιστικού κινήματος. Τόσο στο πεζοδρόμιο, όσο και στις δικαστικές αίθουσες.

Βιβλιογραφία

- BHMA (2019, 16 Μάϊου). *Μήνυμα του «Υπο» για τις εκλογές και κατά του φασισμού*. Ειδήσεις - νέα – Το Βήμα Online. <https://www.tovima.gr/2019/05/16/culture/minyma-tou-y-po-gia-tis-ekloges-kai-kata-tou-fasismou/>
- Forensic Architecture. (2018, October 10). *The Murder of Pavlos Fyssas (Full Investigation; Greek)* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=aKMjyG3a2oo>
- Newsit Newsroom. (2017, February 23). *Αθώς ο Κώστας Πελετίδης για το “όχι” στη Χρυσή Αυγή*. NewsIT. <https://www.newsit.gr/topikes-eidhseis/athoos-o-kostaspeletidis-gia-to-oxi-sti-xrysi-aygi/1070370/>
- OMNIATV. (2014, October 11). *Εκπαίδευση παραστρατιωτικής ομάδας από την Χ.Α* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=nwx1O_ZvcRw
- OMNIATV. (2017, November 13). *#GDtrial | Στοχοποιήσεις, εκπαίδευση, ιεραρχία και εντολές* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?list=ULdTPslyEc3pU&v=8N5vVxezXT4&feature=youtu.be>
- OMNIATV. (2018a, May 2). *Η οργάνωση της ΧΑ (2/2) | Οι δολοφόνοι στο πλευρό του Μιχαλολιάκου* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?t=619&v=n3TMhyM0aOM&feature=youtu.be>
- OMNIATV. (2018b, May 2). *Η οργάνωση της ΧΑ (2/2) | Οι δολοφόνοι στο πλευρό του Μιχαλολιάκου* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?t=604&v=n3TMhyM0aOM&feature=youtu.be>
- OMNIATV. (2019, September 14). *Η οργάνωση της ΧΑ (1/2) | Μιχαλολιάκος: «αγωνίζομαι γι’ αυτό που έγινε μετά τη Βαϊμάρη»* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?t=295&v=8hJrQQBNODg&feature=youtu.be>
- OPEN TV. (2019, May 26). *Exit poll: Πώς ψήφισαν οι νέοι 17–24 - OPEN Εκλογές 26/5/2019 | OPEN TV* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=tosWA96xGME&feature=youtu.be>
- SKAI TV. (2013, April 8). *Γ. Τράγκας & Χρυσή Αυγή στον ΣΚΑΪ* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=5eTONUGaPvc&feature=youtu.be>
- SKAI TV. (2015, November 9). *Μπογδάνος: Οι τραμπούκοι, η μάνα του Φύσσα λυτή και ο Ρουπακιάς ράκος* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=1UuJuve67Mg>
- SKAI TV. (2020, October 10). *Ο Κωνσταντίνος Μπογδάνος υπερασπιστής της Χρυσής Αυγής* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=C3-6OWbRMFE>
- STAR CHANNEL. (2012a, September 17). *Ο Η.Κασιδιάρης στη Μεσημεριανή Μελετη* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=o6ovG4AZ1HI>
- STAR CHANNEL. (2012b, September 23). *Ο γαμος του βουλευτή της Χ.Αυγής* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=duy1ZLFME7o>
- ΑΥΓΗ. (2019, 24 Μάϊου). *Θα αφήσεις τους 60ρηδες να αποφασίσουν για σένα; Αυγή*. https://www.avgi.gr/politiki/313028_tha-afiseis-toys-60rides-na-apofasisoyn-gia-sena
- Βάλ’ τους Χ: Ο μαύρος χάρτης της ρατσιστικής βίας / Χ Them Out: The Black Map of Racist Violence*. (2019). Εκδόσεις Τόπος, Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ-Rosa Luxemburg Stiftung.
- Παξτον, Ρόμπερτ*. (2006). *Η ανατομία του φασισμού*, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα.

Η Καλαμάτα, ο Καμίνης και η Χρυσή Αυγή. kar.gr. (2013, July 24). <https://tinyurl.com/29urxdxy>

Μυρτώ, Λ. (2020, 18 Οκτωβρίου). *Χρυσή Αυγή : Το προφίλ των ψηφοφόρων.* Ειδήσεις - νέα - Το Βήμα Online. <https://www.tovima.gr/2020/10/18/society/xrysi-aygi-to-profil-ton-psifofoforon/>

ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΛΑΓΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΘΕΣΗ ΣΤΟ ΠΑΜΕ ΣΤΟ ΠΕΡΑΜΑ. (2018, April 16). [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=StyCdIoSbYw>

Συνομιλία Μπαλτάκου-Κασιδιάρη. (2014, April 2). [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=XWLxFnmMNG>

Η πορεία ανασυγκρότησης της δημόσιας διοίκησης στη χώρα μας. «Κλεισθένης»: Προκλήσεις και προοπτικές για την περιφερειακή και τοπική οργάνωση στην Ελλάδα.

Άννα-Μαρία Μπουρδούνη¹

¹ Πολιτικός Επιστήμονας, Υπηρεσία Ασύλου

Περίληψη. Στη νέα οικονομική συγκυρία που διαμορφώθηκε στη χώρα μας την τελευταία δεκαετία, με την εφαρμογή των προγραμμάτων «Καλλικράτης» και «Κλεισθένης» διανύουμε ήδη την εποχή των μεγάλων αλλαγών στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η παρούσα εισήγηση εξετάζει την πορεία της τοπικής αυτοδιοίκησης σε μία ιστορική αναδρομή από την συγκρότηση των δήμων και των περιφερειών μέχρι το νόμο Κλεισθένη, που θεμελιώνει νομικά την τοπική αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα σήμερα. Ειδικότερα, η εισήγηση εντοπίζει τους στόχους και τον σκοπό της οργανωμένης συγκρότησης της τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα, τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του θεσμού και καταλήγει στον τελευταίο νόμο που πλαισιώνει την τοπική αυτοδιοίκηση. Ο νόμος 4555/2018, ή αλλιώς πρόγραμμα «Κλεισθένης» αναλύεται σε αυτήν την εισήγηση, αφενός με την περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών του και αφετέρου τις βασικές τροποποιήσεις που προσπάθησε να θεσμοθετήσει στο μέχρι πρότινος «Καλλικρατικό» τοπίο. Οι αλλαγές αυτές αναμένεται να διαμορφώσουν μια “νέα τάξη πραγμάτων” – όχι μόνο – σε επίπεδο οργανωτικής, διοικητικής και επιχειρησιακής δραστηριότητας των ΟΤΑ, αλλά και σε επίπεδο πολιτικής στρατηγικής και συμπεριφοράς από πλευράς των αιρετών οργάνων των ΟΤΑ. Το τελευταίο μέρος της εισήγησης περιλαμβάνει τα αδύναμα σημεία του νόμου και τις διορθώσεις που θα μπορούσαν να γίνουν για να ολοκληρωθεί ο σκοπός δημιουργίας μιας δίκαιης, διαφανούς και πολυσυμμετοχικής τοπικής αυτοδιοίκησης..

Λέξεις Κλειδιά: Αυτοδιοίκηση, Εκλογές, Κλεισθένης, Ανασυγκρότηση, Προκλήσεις.

1 Εισαγωγή

Η δημόσια διοίκηση ως μέρος του κρατικού μηχανισμού και ειδικότερα της εκτελεστικής εξουσίας, περιλαμβάνει τα νόμιμα μέσα και τις ενέργειες που απαιτούνται για την ικανοποίηση του συμφέροντος των πολιτών της κάθε χώρας. Η δημόσια διοίκηση χωρίζεται στην κυβέρνηση υπό την ευρεία έννοια, η οποία χαράσσει τις κατευθυντήριες πολιτικές γραμμές της χώρας και στην διοίκηση, υπό την στενή έννοια, η οποία εφαρμόζει τις πολιτικές αυτές στην πράξη. Η διαφορά της κυβέρνησης από την διοίκηση, είναι ότι η πρώτη κινείται με απόλυτη και νόμιμη πρωτοβουλία και είναι αυτή που χαράσσει τις κατευθυντήριες γραμμές, ενώ η δεύτερη περιορίζεται στην εφαρμογή και παρακολούθηση της κυβερνητικής βούλησης.

Οι εκπρόσωποι της κυβέρνησης εκλέγονται -σύμφωνα με τον νόμο – κατά βάση μέσω των εκλογών σε υπερεθνικό, εθνικό και υποεθνικό επίπεδο. Οι περιφερειακές και δημοτικές εκλογές αν επίσης και θεωρούνται σημαντικές συγκριτικά με τις άλλες κατηγορίες, – εθνικές, ευρωεκλογές- υποστηρίζουν την λήψη αποφάσεων και την αναφορά των προβλημάτων των τοπικών κοινωνιών στους αρμόδιους για την χάραξη των πολιτικών γραμμών. Και αντίστροφα, τα πολιτικά κόμματα παρακολουθούν τις εξελίξεις στις δημοτικές εκλογές για να αξιοποιήσουν τα στοιχεία αυτά και την επιρροή ορισμένων προσώπων στην δική τους εκλογική δραστηριότητα.

Η πορεία ανασυγκρότησης της δημόσιας διοίκησης μεταβάλλεται με τα χρόνια με σκοπό μια πολυσυμμετοχική και αποκεντρωμένη διοίκηση, η οποία θα αποσυνδέεται από τα πολιτικά κόμματα της κεντρικής πολιτικής σκηνής με απώτερο στόχο το γενικό συμφέρον των δημοτών. Ο νόμος 3852/2010, ή αλλιώς «Πρόγραμμα Καλλικράτης» δίνει τη σκυτάλη στον νόμο 4555/2018, γνωστό και ως «Κλεισθένης», ο οποίος θεσπίζει μεταρρυθμίσεις με στόχο την αλλαγή στον τρόπο λειτουργίας του τοπικού πολιτικού συστήματος και την διεύρυνση της συμμετοχικότητας.

2 Η αυτοδιοίκηση: ιστορικό και θεσμικό πλαίσιο

Η μακρά ιστορία του θεσμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ανατρέχει στην εποχή του Κλεισθένη, ο οποίος χώρισε την Αθηναϊκή Πολιτεία σε εκατό δήμους. Ο κάθε δήμος είχε την δική του διοικητική περιφέρεια, τη δική του ονομασία και τα δικά του άμεσα εκλεγμένα από τους πολίτες, διοικητικά όργανα. Στη σύγχρονη Ελλάδα, το πρώτο θεσμικό πλαίσιο για την τοπική αυτοδιοίκηση μετά την επανάσταση του 1821, δημιουργήθηκε το 1828 από τον Ι. Καποδίστρια με την καθιέρωση των Κοινοτικών και Επαρχιακών Δημογεροντιών. Τελειώς διαφορετική ήταν η διάρθρωση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης που καθιερώθηκε στην εποχή της Αντιβασιλείας (Καρανικόλα 2020:102). Με το νόμο της 27ης Δεκεμβρίου 1833 «περί συστάσεως των Δήμων» καταργήθηκαν οι κοινοτικές και επαρχιακές δημογεροντίες και καθιερώθηκε ο θεσμός του δήμου. Για να συσταθούν οι δήμοι έπρεπε να υπάρχουν τουλάχιστον 300 κάτοικοι, ενώ τα χωριά που είχαν λιγότερους κατοίκους, έπρεπε να συγχωνευθούν (Τσενές 1986:156-178). Σταθμό στην εξέλιξη της τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα αποτελεί ο Νόμος ΔΝΖ' του 1912. Όσον αφορά τη δομή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης με το νόμο αυτό διατηρήθηκαν οι δήμοι και επανήλθε ο θεσμός της κοινότητας. Εξετάζοντας την συνταγματική ρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης, το πρώτο ελληνικό Σύνταγμα που αναφέρεται ουσιαστικά σε θέματα τοπικής αυτοδιοίκησης είναι αυτό του 1927. Οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης έπρεπε να είναι τουλάχιστον δύο βαθμών, όπου την πρώτη βαθμίδα θα αποτελούσαν οι κοινότητες. Το σημερινό πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης προσδιορίζεται από το Σύνταγμα του 1975 (αρ 98, Σύνταγμα 1975). Το Σύνταγμα του 1975 ορίζει, επίσης, ότι η διοίκηση των τοπικών υποθέσεων ανήκει στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ότι οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης απολαμβάνουν διοικητική αυτοτέλεια. Πιο συγκεκριμένα, με το Νόμο 1622/86 προβλέπεται η ύπαρξη δύο βαθμίδων τοπικής αυτοδιοίκησης και μίας βαθμίδας περιφερειακής διοίκησης ως εξής: Τους πρωτοβάθμιους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τους αποτελούν οι δήμοι, οι οποίοι είναι αρμόδιοι να καλύπτουν όλο το φάσμα των τοπικών υποθέσεων και έργων. Τη δεύτερη βαθμίδα τοπικής αυτοδιοίκησης αποτελούν οι νομοί. Η διοίκηση με το ν. 2539/1997, γνωστό ως νόμο "Καποδίστρια" προέβη σε αναγκαστική συνένωση των δήμων. Η εφαρμογή του νόμου αυτού είχε ως αποτέλεσμα να επιβιώσει μικρός μόνο αριθμός κοινοτήτων και να δημιουργηθούν πολλοί νέοι δήμοι. Συγκεκριμένα οι 457 δήμοι και οι 5.318 κοινότητες μετετράπησαν σε 914 δήμους και μόλις 120 κοινότητες. Το 2010 με το νόμο "Καλλικράτη", οι δήμοι μειώθηκαν περαιτέρω και δραστικά: ο αριθμός τους έφτασε τους 325 και καταργήθηκαν οι κοινότητες που είχαν απομείνει μετά το νόμο «Καποδίστρια». Άλλη μια σημαντική καινοτομία του νόμου «Καλλικράτη» είναι ότι σε επίπεδο β' βαθμού τοπικής αυτοδιοίκησης, οι Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις αντικαταστάθηκαν από τις Περιφέρειες. Ειδικότερα, οι 54 Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις, οι 3 διευρυμένες και τα 19 Επαρχεία της χώρας συγχωνεύθηκαν σε 13 αιρετές Περιφέρειες,⁹ ιδίως με γνώμονα την οικονομία κλίμακας, τη συγκέντρωση

⁹ Οι περιφέρειες Ελλάδας είναι: Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας, Ηπείρου, Θεσσαλίας, Ιονίων Νήσων, Δυτικής Ελλάδας, Στερεάς Ελλάδας, Αττικής, Πελοποννήσου, Βορείου Αιγαίου, Νοτίου Αιγαίου και Κρήτης.

δυνάμεων αλλά και τη βελτίωση της ικανότητας ανάληψης αναπτυξιακών πρωτοβουλιών σε περιφερειακό επίπεδο. Τις αδυναμίες του προγράμματος Καλλικράτη, ήρθε να αποκαταστήσει ο νόμος 4555/2018 ή αλλιώς πρόγραμμα «Κλεισθένης». Το πρόγραμμα «Κλεισθένης» έχει ως στόχο την ενίσχυση της συμμετοχής και η βελτίωση της οικονομικής και αναπτυξιακής λειτουργίας των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Όπως προαναφέρθηκε, η Δημόσια Διοίκηση περιλαμβάνει το σύνολο των νόμιμων μέσων και ενεργειών που αποσκοπούν στη επίτευξη συγκεκριμένου αποτελέσματος για την ικανοποίηση του γενικού συμφέροντος των πολιτών του κράτους. Η τοπική αυτοδιοίκηση αποτελεί το υπό-εθνικό επίπεδο λήψης των αποφάσεων. Η οργάνωση και διοίκηση της τοπικής αυτοδιοίκησης γίνεται μέσω των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α). Οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ως Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ), συστήνονται σε συγκεκριμένη εδαφική περιφέρεια και έχουν ως σκοπό την διοίκηση των τοπικών ζητημάτων, τα δε όργανά του εκλέγονται με καθολική ψηφοφορία από τους δημότες της εκάστοτε περιφέρειας (Μακρυδημήτρης 2008:171).

Τα όργανα διοίκησης των δήμων είναι: ο δήμαρχος, το δημοτικό συμβούλιο,¹⁰ η οικονομική επιτροπή, η εκτελεστική επιτροπή και η επιτροπή ποιότητας ζωής (Παπαχριστόπουλος 2010:23).¹¹ Τα διοικητικά όργανα της Περιφέρειας είναι: ο περιφερειάρχης, οι αντιπεριφερειάρχες, το περιφερειακό συμβούλιο,¹² η οικονομική επιτροπή και η εκτελεστική επιτροπή (Παπαχριστόπουλος 2010: 39).

Το πρόγραμμα Καλλικράτης δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει τις αδυναμίες της τοπικής αυτοδιοίκησης, όπως για παράδειγμα, τα άνισα γεωγραφικά όρια των δήμων, την έλλειψη πόρων σε υλικοτεχνικές υποδομές και ανθρώπινο δυναμικό, και τη μειωμένη ανταποδοτικότητα των υπηρεσιών (Παπαγγελής 2015). Τα κενά του νόμου και οι συνεχείς τροποποιήσεις του δημιούργησε μια αίσθηση προχειρότητας και επικάλυψης αρμοδιοτήτων από τους αρμόδιους φορείς. Τις αδυναμίες αυτές κλήθηκε να καλύψει ο νόμος 4555/2018, ή αλλιώς «Κλεισθένης».

3 Ο νόμος «Κλεισθένης»: βασικά χαρακτηριστικά

Για την πληρέστερη κατανόηση του περιεχομένου των ρυθμίσεων που υιοθετούνται μέσω του «Κλεισθένης» επιχειρείται παρακάτω μια συμπυκνωμένη αλλά ταυτόχρονα περιεκτική καταγραφή και ανάλυση των κυριότερων αλλαγών του.

¹⁰ Το δημοτικό συμβούλιο αποτελείται από δέκατρία (13) μέλη σε δήμους με πληθυσμό έως δύο χιλιάδες (2.000) κατοίκους, δεκαεπτά (17) σε δήμους με πληθυσμό από δύο χιλιάδες έναν έως πέντε χιλιάδες (2.001 – 5.000) κατοίκους, είκοσι ένα (21) σε δήμους με πληθυσμό από πέντε χιλιάδες έναν έως δέκα χιλιάδες (5.001- 10.000) κατοίκους, είκοσι πέντε (25) σε δήμους με πληθυσμό από δέκα χιλιάδες έναν έως τριάντα χιλιάδες (10.001- 30.000) κατοίκους, τριάντα τρία (33) σε δήμους με πληθυσμό από τριάντα χιλιάδες έναν έως εξήντα χιλιάδες (30.001-60.000) κατοίκους, σαράντα ένα (41) σε δήμους με πληθυσμό από εξήντα χιλιάδες έναν έως εκατό χιλιάδες (60.001-100.000) κατοίκους, σαράντα πέντε (45) σε δήμους με πληθυσμό από εκατό χιλιάδες έναν έως εκατόν πενήντα χιλιάδες (100.001-150.000) κατοίκους, σαράντα εννέα (49) σε δήμους με πληθυσμό από εκατόν πενήντα χιλιάδες έναν και άνω κατοίκους. Τα τρία πέμπτα (3/5) των εδρών του δημοτικού συμβουλίου καταλαμβάνει ο επιτυχών συνδυασμός και τα δύο πέμπτα (2/5) οι επιλαχόντες, ανάλογα με τον αριθμό των έγκυρων ψηφοδελτίων που έλαβαν.

¹¹ Άρθρο 70 παρ. 1 Κ.Δ.Κ : «Το δημοτικό συμβούλιο με τον εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας του μπορεί να συγκροτεί επιτροπές για την επεξεργασία και εισήγηση θεμάτων της αρμοδιότητάς του»

¹² Το περιφερειακό συμβούλιο αποτελείται από σαράντα ένα (41) μέλη σε Περιφέρειες με πληθυσμό έως 300.000 κατοίκους, πενήντα ένα (51) μέλη σε Περιφέρειες με πληθυσμό από 300.001 έως 800.000 κατοίκους, εβδομήντα ένα (71) μέλη σε Περιφέρειες άνω των 800.000 κατοίκων. Το περιφερειακό συμβούλιο της Περιφέρειας Αττικής αποτελείται από εκατό ένα (101) μέλη. Το περιφερειακό συμβούλιο Νοτίου Αιγαίου αποτελείται από πενήντα ένα (51) μέλη.

Μια από τις βασικές τροποποιήσεις που εισάγει ο «Κλεισθένης» στην αυτοδιοίκηση είναι η θεσμοθέτηση του εκλογικού συστήματος της απλής αναλογικής. Αυτό σημαίνει ότι η κατανομή του συνόλου των εδρών κάθε Δημοτικού Συμβουλίου θα γίνει στους συνδυασμούς που συμμετείχαν στις δημοτικές εκλογές, ανάλογα με τον αριθμό των έγκυρων ψηφοδελτίων που έλαβαν στον Α΄ γύρο, ενώ η κατανομή σε περίπτωση αδιάθετων εδρών θα διανεμηθεί με βάση τα αχρησιμοποίητα υπόλοιπα τους. Σε περίπτωση που ένας συνδυασμός λάβει ποσοστό πάνω από το 50% κατά τον Α΄ γύρο τότε θα έχει την απόλυτη πλειοψηφία στο Δημοτικό Συμβούλιο και δεν θα απαιτηθεί νέα διαδικασία για την εκλογή Δημάρχου. Σε αντίθετη περίπτωση, θα υπάρξει επαναληπτική διαδικασία, για την εκλογή μόνο του Δημάρχου, ανάμεσα στους επικεφαλής των δύο πρώτων συνδυασμών. Επισημαίνεται ότι, το σύστημα της απλής αναλογικής εφαρμόζεται και στην κατανομή των εδρών των συμβούλων των κοινοτήτων άνω των 300 κατοίκων.

Με τον «Κλεισθένη» η διάρκεια της θητείας των δημοτικών αρχών επανέρχεται στα 4 έτη –αντί για τα 5 που ίσχυε με βάση τον νόμο «Καλλικράτη» – με την εγκατάσταση των δημοτικών αρχών να γίνεται την 1η Ιανουαρίου του επόμενου έτους από τη διεξαγωγή των εκλογών και τη θητεία αυτών να ολοκληρώνεται την 31η Δεκεμβρίου του τέταρτου έτους.

Επίσης, η κατάρτιση των δημοτικών συνδυασμών καθώς και η εκλογή των οργάνων της δημοτικής αποκέντρωσης διαχωρίζονται πλήρως. Δηλαδή, ενώ με τον «Καλλικράτη» κάθε συνδυασμός έπρεπε να περιλαμβάνει στην δήλωση κατάρτισης του, τον υποψήφιο Δήμαρχο καθώς και τους υποψήφιους για το Δημοτικό Συμβούλιο και τα όργανα των Δημοτικών και Τοπικών Κοινοτήτων, με τον «Κλεισθένη», η δήλωση κατάρτισης του δημοτικού συνδυασμού δεν περιλαμβάνει τους υποψήφιους Πρόεδρους και συμβούλους των Κοινοτήτων. Έτσι, η εκλογή στις Κοινότητες γίνεται πλέον με ξεχωριστό ψηφοδέλτιο από αυτό του Δημάρχου και σε χωριστή κάλπη.

Μια από τις καινοτομίες του νέου νόμου αφορά τη δυνατότητα ορισμού αντιδημάρχων, όχι μόνο από την παράταξη του δημάρχου, αλλά απ΄ όλες τις δημοτικές παρατάξεις, με έγκριση του ορισμού από την πλειοψηφία των συμβούλων της παράταξης στην οποία ανήκει ο οριζόμενος αντιδήμαρχος. Επίσης, αναμορφώνεται ο αριθμός των αντιδημάρχων με βάση τον πληθυσμό κάθε Δήμου, ενώ προβλέπεται αύξηση του αριθμού των αντιδημάρχων σε Δήμους που προήλθαν από συνένωση, ανάλογα με τον αριθμό των Δημοτικών Ενοτήτων.

Σε αντίθεση με το προηγούμενο καθεστώς, ο «Κλεισθένης» παρέχει τη δυνατότητα σε δημοτικό σύμβουλο που ανεξαρτητοποιείται ή διαγράφεται από την παράταξη με την οποία εκλέχθηκε, να ενταχθεί σε άλλη παράταξη, με σχετική δήλωσή του προς το προεδρείο του Δημοτικού Συμβουλίου, η οποία υπογράφεται από το ίδιο και τα 2/3 τουλάχιστον των μελών της παράταξης στην οποία προσχωρεί, εφόσον αυτή έχει περισσότερα από 3 μέλη ή από όλα τα μέλη, εφ΄ όσον αυτή έχει λιγότερα από 3 μέλη. Επιπλέον, θεσμοθετείται η δυνατότητα να συνενώνονται οι υφιστάμενες παρατάξεις και να δημιουργούν νέα.

Με τον «Κλεισθένη» καταργείται η έννοια των δημοτικών και τοπικών κοινοτήτων η οποία ίσχυε με τον «Καλλικράτη», και αντικαθίστανται με Κοινότητες ανεξαρτήτως πληθυσμού. Επιπλέον και σε ό,τι αφορά τη διοίκησή τους, οι Κοινότητες διακρίνονται με βάση τον πληθυσμό τους (αν αυτός υπερβαίνει ή όχι τους 300 κατοίκους). Έτσι, πλέον τα όργανά διοίκησης των κοινοτήτων είναι ο Πρόεδρος της Κοινότητας και το Συμβούλιο Κοινότητας (σε κοινότητες άνω των 300 κατοίκων). Σημαντικές αλλαγές περιλαμβάνονται επίσης στο σύστημα διοίκησης και λειτουργίας των Κοινοτήτων, όπως ότι ο θεσμός των συνελεύσεων κατοίκων επεκτείνεται σε όλες τις κοινότητες ενός Δήμου και δεν αφορά μόνο τις τοπικές κοινότητες έως 2.000 κατοίκους, όπως ίσχυε με τον «Καλλικράτη». Καθιερώνεται η δυνατότητα

σύγκλησης του συμβουλίου της Κοινότητας όποτε το ζητήσει το 1/3 τουλάχιστον των μελών του, καθώς και όταν το ζητήσουν τουλάχιστον 100 κάτοικοι της Κοινότητας με γραπτή αίτηση τους. Παρέχεται η δυνατότητα στο Δημοτικό Συμβούλιο και στο Δήμαρχο να μεταβιβάζουν με αποφάσεις τους συγκεκριμένες αρμοδιότητές τους στους προέδρους ή στα συμβούλια των Κοινοτήτων.

Το πλαίσιο για την εποπτεία των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης αποτελεί ένα ακόμα πεδίο όπου με τον «Κλεισθένη» επέρχονται θεσμικές τροποποιήσεις: αυτές περιλαμβάνουν την απόσπαση της σχετικής αρμοδιότητας από τις Αποκεντρωμένες Διοικήσεις και την ανάθεσή της στις Αυτοτελείς Υπηρεσίες Εποπτείας Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης – 7 στον αριθμό – οι οποίες υπάγονται απευθείας στον Υπουργό Εσωτερικών. Ταυτόχρονα ο ελεγκτής νομιμότητας – που προέβλεπε ο «Καλλικράτης» – αντικαθίσταται από τον Επόπτη Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης και αναπροσδιορίζεται το είδος των συλλογικών αποφάσεων που θα υποβάλλονται σε υποχρεωτικό έλεγχο νομιμότητας.

Σύμφωνα με τον «Κλεισθένη» η θέσπιση της Δημοτικής Επιτροπής Διαβούλευσης καθίσταται πλέον υποχρεωτική σε δήμους με πληθυσμό άνω των 5.000 κατοίκων – αντί των 10.000 κατοίκων που προέβλεπε ο «Καλλικράτης» – ενώ παράλληλα τροποποιούνται διατάξεις σχετικά με τη σύνθεσή της όσον αφορά τη συμμετοχή δημοτών, προστίθενται νέες αρμοδιότητες και ορίζεται ότι οι αποφάσεις της Επιτροπής εισάγονται υποχρεωτικά προς συζήτηση στο δημοτικό συμβούλιο μέσα σ' ένα μήνα από τη λήψη τους.

Μια από τις καινοτόμες ρυθμίσεις του «Κλεισθένη», είναι η δυνατότητα διενέργειας δημοτικού δημοψηφίσματος, αντικείμενο του οποίου δύναται να αποτελέσει κάθε θέμα, ακόμη και αν δεν υπάγεται στην αρμοδιότητα των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, με εξαίρεση ζητήματα που σχετίζονται με την εθνική ασφάλεια, την εξωτερική ή μεταναστευτική πολιτική, την ερμηνεία και εφαρμογή διεθνών συνθηκών, τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και λατρείας, τη δημοσιονομική διαχείριση των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, την επιβολή τελών και τη διοικητική διαίρεση της χώρας. Την πρωτοβουλία για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος έχει το αρμόδιο Δημοτικό Συμβούλιο μετά από απόφαση με πλειοψηφία των 2/3 των μελών του, είτε μετά από αίτηση του 10% τουλάχιστον των εγγεγραμμένων εκλογέων του οικείου Δήμου.

Με τον «Κλεισθένη» καθιερώνεται ο θεσμός του Δημοτικού Διαμεσολαβητή, ο οποίος επιλέγεται για 5ετή θητεία (με δυνατότητα ανανέωσης για 1 φορά) κατόπιν προκήρυξης του Δημάρχου. Ο νέος θεσμός – ο οποίος αντικαθιστά τον Συμπαραστάτη του Δημότη και της Επιχείρησης που είχε θεσμοθετηθεί με τον «Καλλικράτη» – έχει ως κύρια αποστολή την καταπολέμηση φαινομένων κακοδιοίκησης στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Οι Δημοτικοί Διαμεσολαβητές ανέρχονται συνολικά σε 58 ανά τη χώρα (Κουρής 2018).

4 Η απλή αναλογική και η κυβερνησιμότητα της τοπικής αυτοδιοίκησης

Το πρόγραμμα «Κλεισθένης» προκάλεσε πλήθος αντιδράσεων τόσο από τους αρμόδιους φορείς των Δήμων, όσο και από την Κεντρική Ένωση Δήμων Ελλάδος (Κ.Ε.Δ.Ε) και την Ένωση Περιφερειών Ελλάδος (ΕΝ.Π.Ε), που τόνιζαν ότι η αλλαγή του εκλογικού νόμου δεν αντιμετωπίζει τα διαχρονικά προβλήματα κάτω από τα οποία καλείται να λειτουργήσει η Τοπική Αυτοδιοίκηση, αλλά πλήττει τη κυβερνησιμότητα των δήμων και μπορεί να οδηγήσει στον κατακερματισμό και στην πόλωση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Η υιοθέτηση της απλής αναλογικής στις αυτοδιοικητικές εκλογές, δημιουργεί ένα πολύπλοκο και εν δυνάμει πολωμένο περιβάλλον για τη λειτουργία του Α' και Β' βαθμού της τοπικής αυτοδιοίκησης¹³. Έχει ήδη επισημανθεί ο κίνδυνος «ακυβερνησίας» που εγκυμονεί και οι ορατές δυσμενείς συνέπειες για πολλούς οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης.

Στο 70% των δήμων (229 στους 332), οι εκλεγμένοι δήμαρχοι δεν διαθέτουν την πλειοψηφία στο δημοτικό συμβούλιο. Στο 20% (69 δήμους), ο δήμαρχος που εξελέγη, διαθέτει λιγότερους δημοτικούς συμβούλους από τον ανθυποψήφιό του, καθώς ήταν δεύτερος την πρώτη Κυριακή (Υπουργείο Εσωτερικών). Πρόκειται για προφανή θεσμική στρέβλωση που δημιουργεί μια προβληματική διάσταση μεταξύ δύο άμεσα εκλεγμένων και άρα δημοκρατικά νομιμοποιημένων οργάνων, του δημάρχου και του δημοτικού συμβουλίου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτή η εν δυνάμει διάσταση, μπορεί να οδηγήσει σε πραγματικά αδιέξοδα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα η πρόβλεψη του νέου νόμου για δυνατότητα κατάθεσης και ψήφισης «εναλλακτικής πρότασης προϋπολογισμού» από τη δεύτερη σε δύναμη παράταξη του δημοτικού συμβουλίου, για τη σύνταξη της οποίας δικαιούται να έχει στη διάθεσή της την βοήθεια των υπηρεσιών του δήμου. Δεδομένου ότι ο προϋπολογισμός αποτελεί το σημαντικότερο εργαλείο άσκησης πολιτικής, δημιουργείται το παράδοξο, ένας δήμαρχος να καλείται να εκτελέσει προϋπολογισμό που δεν θα εκφράζει τις δικές του προτεραιότητες, δηλαδή το πρόγραμμα για το οποίο εξελέγη. Πρόκειται για διάχυση της θεσμικής ευθύνης κατά τρόπο που καθιστά τον δήμαρχο δέσμιος να εφαρμόσει πολιτικές αντίθετες με το δικό του πρόγραμμα και οδηγεί ανεπίτρεπτα σε θεσμικά αδιέξοδα. (Διέλλας, 2019).

5 Συμπέρασμα

Η διοικητική μεταρρύθμιση που επιβλήθηκε μέσω του προγράμματος «Κλεισθένης» θεσπίστηκε με σκοπό την δημιουργία μιας ισχυρής τοπικής αυτοδιοίκησης, την προαγωγή της διαφάνειας και της πολυ-συμμετοχικής δημοκρατίας, την εξορθολογισμένη διαχείριση, την αντιμετώπιση φαινομένων κακοδιοίκησης και διαφθοράς και την ενίσχυση της αναπτυξιακής προοπτικής, η οποία θα βασίζεται στην αξιοποίηση των τοπικών και περιφερειακών συγκριτικών πλεονεκτημάτων, στον σεβασμό στο περιβάλλον και στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, με τελικό στόχο τον μετασχηματισμό του κράτους σε ένα αποτελεσματικό, επιτελικό και αποκεντρωμένο κράτος.

Η παραπάνω μεταρρύθμιση στόχευε στην επίλυση των διαχρονικών προβλημάτων που προέκυπταν από την λειτουργία του κρατικού μηχανισμού και την ενίσχυση του ρόλου και των αρμοδιοτήτων των αιρετών οργάνων της τοπικής αυτοδιοίκησης. Χρόνια προβλήματα του ελληνικού διοικητικού συστήματος αποτελούν η πολυδιάσπαση των αντικειμένων, η επικάλυψη αρμοδιοτήτων, η απουσία μηχανισμών οριζόντιου και πολυεπίπεδου συντονισμού, ο πληθωρισμός και ο συγκεντρωτισμός κατανομής των αρμοδιοτήτων στην κεντρική διοίκηση και η ύπαρξη πληθώρας ομοειδών ή και αντιφατικών διατάξεων.

Παρά την πρόοδο που έχει σημειωθεί σε σχέση με το προηγούμενο καθεστώς, με την πραγματική ενίσχυση της διαφάνειας και των θεσμών της συμμετοχικής δημοκρατίας, μέσω ανεξάρτητων φορέων που λειτουργούν για την προάσπιση της διαφάνειας και την δυνατότητα δημοτικού δημοψηφίσματος, για να επιτευχθεί η πρόσβαση στους δημότες στην διαδικασία αποφάσεων, την εξοικονόμηση πόρων και

¹³ Η ΝΔ είχε δηλώσει προεκλογικά ότι θα άλλαζε τη σχετική νομοθεσία και μετά την εκλογή της το έκανε με τον ν.4804/2021

την δημιουργία πιο λειτουργικών αυτοδιοικητικών δομών, η ενδυνάμωση του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης όπως την οραματίζονταν οι εισηγητές των μεταρρυθμιστικών νομοθετημάτων, δεν φαίνεται να έχει επιτευχθεί, ούτε μετά την εφαρμογή της πρόσφατης διοικητικής μεταρρύθμισης «Κλεισθένης». Θεσμικές αλλαγές που εισήχθησαν με τον «Κλεισθένη», υπολειπονται ή δεν λειτουργούν, προβλήματα λειτουργικής φύσης εντοπίζονται σχεδόν στους περισσότερους φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης και η δεινή οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκεται η χώρα με την εφαρμογή των διαφόρων μνημονίων συνεργασίας για την αντιμετώπιση της, δεν φαίνεται να ευνοεί την εφαρμογή της διοικητικής μεταρρύθμισης, με την μείωση των οικονομικών και ανθρώπινων πόρων που επιφέρει. Παρά το γεγονός ότι έχουν περάσει μόνο δύο χρόνια από την εφαρμογή της διοικητικής μεταρρύθμισης «Κλεισθένης», ήδη πολλές ρυθμίσεις ιδίως σε ότι αφορά αρμοδιότητες, έχουν τροποποιηθεί ή οδεύουν προς κατάργηση.

Όσον αφορά τις διοικητικές λειτουργίες, διαπιστώνεται ότι οι υπηρεσίες σε μεγαλύτερο ποσοστό απασχολούνται σε εργασίες διοικητικής φύσης διεκπεραιωτικού και ελεγκτικού χαρακτήρα και λιγότερο σε εργασίες εξειδίκευσης και επιτελικού σχεδιασμού. Για την αντιμετώπιση του κενού που δημιουργείται, χρησιμοποιούνται πολίτες που δεν είναι άμεσα ενταγμένοι στις δημόσιες υπηρεσίες. Προκειμένου όμως να εξασφαλίζεται η συνέχεια στους στόχους και τις δραστηριότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης, απαιτείται η αναβάθμιση των δεξιοτήτων του υπηρεσιακού μηχανισμού.

Συνεπώς, θα αποτελέσει αντικείμενο για μελλοντική έρευνα η αξιολόγηση της ολοκληρωμένης εφαρμογής του «Κλεισθένης», όταν και με όποιες ενδεχομένως τροποποιήσεις πραγματοποιηθεί, αν τελικά επιτευχθούν οι στόχοι της εν λόγω μεταρρύθμισης και κατά πόσο αυτή θα συμβάλλει ουσιαστικά στην δημιουργία μιας ισχυρής, αξιόπιστης και αποτελεσματικής τοπικής αυτοδιοίκησης, η οποία θα μπορέσει να διεκδικήσει και να διαδραματίσει ένα δυναμικό ρόλο στην δημιουργία ενός εν ενεργεία αποκεντρωμένου κρατικού συστήματος. Μιας τοπικής αυτοδιοίκησης, η οποία θα μπορέσει να συμβάλλει στην αειφόρο και βιώσιμη ανάπτυξη της χώρας, αναδεικνύοντας και αξιοποιώντας τις κατά τόπο δυνατότητες και ευκαιρίες, ώστε η ανάπτυξη ισχυρών και σοβαρών θεσμών τοπικής αυτοδιοίκησης να καταστήσει εφικτή την εκχώρηση αρμοδιοτήτων οι οποίες κατά το Σύνταγμα ανήκουν στο κράτος, αλλά ενδεχομένως είναι πιο ορθολογικό και οικονομικό, να ασκούνται μέσω των θεσμών της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Βιβλιογραφία

Διέλλας, Γ. (2019), *Είναι προετοιμασμένοι οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την εφαρμογή του «Κλεισθένη»*. Διαθέσιμο στο: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/einai-proetoimasmenei-oi-organismoi-topikis-aftodioikisis-gia-tin-efarmogi-tou-klistheni/> (Τελευταία πρόσβαση 29/12/2020).

Καρανικόλα, Α. (2020), *Η τοπική αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα την περίοδο του μεσοπολέμου (1923-1940)*, Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Σταμούλη Αντώνη.

Κουρής, Γ. (2018) *Οι 10 βασικές αλλαγές που φέρνει ο «Κλεισθένης» στην Τοπική Αυτοδιοίκηση*. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/profile/Gavriil_Kouris (Τελευταία πρόσβαση 29/12/2020).

Μακροδημήτρης, Α. (2008), *Δημόσια Διοίκηση, Στοιχεία Διοικητικής Οργάνωσης*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Νόμος 2539/1997 -ΦΕΚ 244 «Α, Καποδίστριας».

Νόμος 3463/2006, - ΦΕΚ 114/Α/8-6-2006 «Κώδικας Δήμων και Κοινοτήτων».

Νόμος 3852/2010 - ΦΕΚ Α' 87 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της αποκεντρωμένης διοίκησης- Πρόγραμμα Καλλικράτης».

Νόμος 4555/2018 - ΦΕΚ 133/Α/19-7-2018 «Πρόγραμμα ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ»

Νόμος ΔΝΖ' / 1912 -ΦΕΚ Α 58/1912

Νόμος της 27ης Δεκεμβρίου 1883 -ΦΕΚ 3/10.1.1834. «περί συστάσεως των Δήμων».

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4804/2021- ΦΕΚ 90/Α/5-6-2021 «Εκλογή Δημοτικών και Περιφερειακών Αρχών και λοιπές διατάξεις.»

Παπαγγελής, Ν., (2015). «Η εμπειρία της αναδιάρθρωσης στην Ελλάδα από την εφαρμογή

του προγράμματος Καλλικράτης και οι συνέπειες στην αποτελεσματικότητα των Δήμων και την εξυπηρέτηση των δημοτών» στην: Ημερίδα -Τοπική Αυτοδιοίκηση: Από την κρίση στην πρόκληση, Αθήνα.

Παπαχριστόπουλος, Α. (2010) Συγκριτική προσέγγιση του συστήματος διοίκησης (αποκέντρωση, αυτοδιοίκηση) της Ελλάδας και της Ιταλίας: Η δυναμική του θεσμού των Περιφερειών στην αναπτυξιακή διαδικασία, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης.

Σύνταγμα της Ελλάδος

Τσενές, Η. (1986), *Τοπική Αυτοδιοίκηση, θεωρία και πράξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Φοίβος.

Υπουργείο Εσωτερικών, Αποτελέσματα Δημοτικών και Περιφερειακών Εκλογών 2019, διαθέσιμο στο: <https://ekloges.ypes.gr/current/d/home/> (Τελευταία Πρόσβαση 18/08/2022)

Χρυσανθάκης, Χ. (2010) *Καλλικράτης: Ο νέος νόμος για την αυτοδιοίκηση και την αποκεντρωμένη διοίκηση*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Εκλογική συμπεριφορά στις εθνικές εκλογές, στις αυτοδιοικητικές εκλογές και στις εκλογές για το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο.

Κωνσταντίνος Νωτούδας¹

¹ Μεταπτυχιακός Φοιτητής, Διοίκηση Υπηρεσιών Υγείας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Περίληψη. Η παρούσα εισήγηση έχει σκοπό να μελετήσει την εκλογική συμπεριφορά στις εθνικές εκλογές, στις εκλογές για το ευρωκοινοβούλιο καθώς και στις περιφερειακές εκλογές. Η πολιτική ζωή στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης βασίστηκε στο μοντέλο του δικομματισμού όπως στις περισσότερες χώρες της δυτικής Ευρώπης όπου τα δύο μεγάλα κόμματα προερχόμενα από δύο διαφορετικές κομματικές οικογένειες εναλλασσόταν στην κυβέρνηση και την αντιπολίτευση με αισθητή διαφορά από το τρίτο κόμμα. Ωστόσο το μοντέλο αυτό έδειξε να παρακάμζει την περίοδο της οικονομικής κρίσης όπου το πολιτικό σκηνικό κατακερματίστηκε καθώς καμία πολιτική παράταξη δεν κατόρθωσε να σχηματίσει αυτοδύναμη κυβέρνηση ενώ μια από τις δύο κυρίαρχες παρατάξεις συρρικνώθηκε με αποτέλεσμα να αναδειχθεί ένα νέο κόμμα ως διεκδικητής της εξουσίας στο ελληνικό πολιτικό σύστημα. Στην εργασία αυτή θα γίνει η προσπάθεια να αναλυθεί όσο το δυνατόν καλύτερα η τριπλή εκλογική αναμέτρηση του 2019 η οποία είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία αυτοδύναμης κυβέρνησης μετά τις βουλευτικές εκλογές του 2009 τις ιδιαιτερότητες που είχαν οι εκλογικές αναμετρήσεις, την «κοινωνική γεωγραφία των εκλογών» αλλά και την δημιουργία ενός μοντέλου «καχεκτικού δικομματισμού» Με τα επιστημονικά εργαλεία της εκλογικής κοινωνιολογίας και της συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης, η εισήγηση θα κάνει μια μικρή αναφορά στο ελληνικό πολιτικό σύστημα την εποχή της οικονομικής κρίσης και θα καταλήξει στο ποιο μπορεί να είναι το μέλλον του κομματικού συστήματος.

Λέξεις Κλειδιά: τριπλές εκλογές 2019, δικομματισμός, εκλογική κοινωνιολογία, εθνικές εκλογές, κόμματα, πολιτικό σύστημα.

1 Εισαγωγή

Μετά το 1945 τα πολιτικά συστήματα αποτέλεσαν πυλώνα ανάπτυξης των κοινωνιών. Τα κράτη αποφάσισαν να υπάρξει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πολιτική συναίνεση έτσι ώστε να αμβλυνθούν όσο το δυνατόν περισσότερο οι κοινωνικές διαφορές. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκαν αρκετοί τύποι πολιτικών συστημάτων κατά βάση στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Στις χώρες της Νότιας Ευρώπης η δημοκρατία άργησε να αναπτυχθεί λόγω των δικτατορικών καθεστώτων. Ωστόσο από την δεκαετία του 1970 και έπειτα το δημοκρατικό πολίτευμα αποκαταστάθηκε και οι χώρες αυτές θέσπισαν ισχυρούς θεσμούς και ένα σταθερό πολιτικό σύστημα. Ωστόσο τα πολιτικά κόμματα δοκιμάστηκαν έντονα την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ειδικότερα στην Ελλάδα υπήρξαν σημαντικές αλλαγές. Έτσι λοιπόν η εν λόγω εργασία εστιάζει στο ελληνικό πολιτικό σύστημα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και στις τριπλές εκλογές του 2019 οι οποίες ήταν οι πρώτες μετά την έξοδο της χώρας από μακροχρόνια οικονομική επιτήρηση. Θα ερευνηθεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξήχθησαν οι εκλογικές αναμετρήσεις, ο ρόλος που είχαν οι αυτοδιοικητικές εκλογές και οι ευρωεκλογές για την λήψη της απόφασης προσφυγής στις κάλπες εντός του καλοκαιριού γεγονός που στην Ελλάδα είχε να συμβεί αρκετά χρόνια. Επίσης θα εξεταστεί η «δημοσκοπική αντοχή των κομμάτων» αλλά και το πολιτικό τοπίο που δημιουργήθηκε και δείχνει να επιστρέφει ως ένα βαθμό στις προμνημονιακές συνθήκες όπου κυριαρχούσαν δύο μεγάλα κόμματα.

2 Το ελληνικό πολιτικό σύστημα την μνημονιακή περίοδο

Από την αρχή της μνημονιακής περιόδου έγινε κατανοήτο ότι το μόντελο του δικομματισμού που δημιουργήθηκε μετά το 1974 και κυριάρχησαν η Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ είχε ολοκληρωτικά καταρρεύσει. Για κάποιους αναλυτές, όπως ο Ηλίας Νικολακόπουλος, αυτό είχε χαρακτηριστικά ενός «πολωμένου πολυκομματισμού», ενώ για άλλους, στοιχεία ενός μικρού «μικρού δικομματισμού». Σύμφωνα με το μοντέλο του «πολωμένου πολυκομματισμού», η Νέα Δημοκρατία και ο ΣΥΡΙΖΑ καθιερώθηκαν ως «πρώτοι μεταξύ ίσων», ιδίως αφού μετά το 2012 και οι δύο εξαρτήθηκαν από ακόμα ένα τουλάχιστον κόμμα για να σχηματίσουν κυβέρνηση. Σε αντίθεση με το σύστημα του «μικρού δικομματισμού» που υποδηλώνει πως τα δύο μεγάλα κόμματα έχουν παγιώσει την ηγεμονική τους θέση μέσα στον αντίστοιχο ιδεολογικό τους χώρο όμως λόγω του κατακερματισμού που τους περιβάλλει, απέχουν από το όριο της αυτοδυναμίας. Αναμφίβολα το πολιτικό σύστημα της εποχής των μνημονίων ήταν ταυτισμένο με μια ευμετάβλητη κατάσταση που δεν παρουσίαζε στοιχεία σταθερότητας όπως αυτή της οικονομικής κρίσης παρουσιάζοντας στοιχεία έντονης πώλωσης.

Έτσι, ενώ η Νέα Δημοκρατία και ο ΣΥΡΙΖΑ είχαν σαφές προβάδισμα το ποσοστό τους υπέστη μεγάλες αυξομειώσεις. Συγκεκριμένα, από το 2012, η διακύμανση αυτή έφτασε τις 28 μονάδες (από 36% ως 64%), ενώ την περίοδο 1981-2009 το κοινό ποσοστό Νέα Δημοκρατία.-ΠΑΣΟΚ κινήθηκε σε εύρος μόλις 10 μονάδων (77%-87%). Αυτό δείχνει ότι, παρ' όλο που τα δύο πρώτα κόμματα κατά την μνημονιακή περίοδο ήταν κυρίαρχα, η μετατόπιση ψηφοφόρων προς και από αυτά είναι σημαντική, καθιστώντας έτσι την κυριαρχία τους εξαιρετικά επισφαλής. Ο ΣΥΡΙΖΑ παρά την κάμψη του στις δημοσκοπήσεις μετά την υλοποίηση πολιτικών του 3ου μνημονίου όφειλε τα ποσοστά του στο «αντιδεξιό σύνδρομο», δηλαδή στην επιθυμία πολλών υποστηρικτών του να αποκλείσουν τη Νέα Δημοκρατία από την εξουσία, παρά τη διαφωνία τους με την κυβερνητική πολιτική. (Καζαμιάς 2017)

3 Η απλή αναλογική και η κυβερνησιμότητα της τοπικής αυτοδιοίκησης

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο μετά από τέσσερα χρόνια οι Έλληνες κλήθηκαν να προσέλθουν εκ νέου στις κάλπες προκειμένου να ψηφίσουν στις αυτοδιοικητικές εκλογές και στις εκλογές για το ευρωκοινοβούλιο. Οι εκλογές ήταν μείζονος σημασίας καθώς αν οι πολίτες αποδοκίμαζαν τις κυβερνητικές πολιτικές η κυβέρνηση θα κατέφευγε στις κάλπες.

Στις Περιφερειακές Εκλογές 2019, συμμετείχαν 102 υποψήφιοι συνδυασμοί. Μεταξύ των υποψήφιων Περιφερειάρχων των εκλογών του 2019 υπήρχαν 11 γυναίκες 6 λιγότερες από τις υποψήφιες των περιφερειακών εκλογών του 2014. Από τους 102 υποψηφίους περιφερειάρχες, οι 36 ήταν υποψήφιοι και στις προηγούμενες Περιφερειακές Εκλογές του 2014. Επανεξελέγησαν δε, οι πέντε από τους εκλεγέντες Περιφερειάρχες του 2014. Σε έξι από τις 13 Περιφέρειες, ο Περιφερειάρχης εξελέγη την Α΄ Κυριακή. Οι 101 συνδυασμοί, στην Περιφέρεια Θεσσαλίας) κέρδισαν τουλάχιστον μία) έδρα στα Περιφερειακά Συμβούλια.

Στις περιφερειακές εκλογές, από τον πρώτο γύρο εξελέγη περιφερειάρχης σε 5 περιφέρειες (στις Περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας, Ηπείρου, Θεσσαλίας και Κρήτης), ενώ στις υπόλοιπες το αποτέλεσμα κρίθηκε στον δεύτερο γύρο. Στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, μάλιστα επανεκλέχθηκε από την πρώτη Κυριακή, με άνεση περιφερειάρχης ο Απόστολος Τζιτζικώστας, σε ποσοστό 62%. Η Νέα Δημοκρατία κέρδισε σε 11 περιφέρειες (στις Περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας, Ηπείρου, Ιονίων Νήσων, Θεσσαλίας, Αττικής, Αν. Μακεδονίας & Θράκης,

Πελοποννήσου, Στερεάς Ελλάδας και Νοτίου Αιγαίου), ενώ ο ΣΥΡΙΖΑ στην Περιφέρεια Κρήτης . Τέλος, στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου εκλέχθηκε τη δεύτερη Κυριακή, περιφερειάρχης χωρίς κομματική στήριξη, ο Κωνσταντίνος Μουτζούρης.(Σκολαρίκος Μ, Πετροπούλου Ε 2019:25)

4 Ευρωεκλογές 2019

Παράλληλα με τις περιφερειακές εκλογές διεξήχθησαν και οι εκλογές του Ευρωκοινοβουλίου όπου οι πολίτες θα επέλεγαν τους εκπροσώπους τους για τα επόμενα πέντε χρόνια.

Οι εκλογές του Μαΐου είχαν επιπλέον σημασία για δύο λόγους:

α) Διότι ήταν η πρώτη εκλογική αναμέτρηση, ύστερα από την λήξη της μνημονιακής περιόδου και
β) διότι ο ΣΥΡΙΖΑ, θα αξιολογούνταν για πρώτη φορά από τους πολίτες, μετά την εκλογική αναμέτρηση του Σεπτεμβρίου 2015. Δεδομένου ότι η ψήφος στις ευρωεκλογές δεν έχει την ίδια βαρύτητα με τις εθνικές εκλογές, υπάρχει και αρκετή χαλαρότητα στην ψήφο. Ο χρόνος τέλεσης τους αποτελεί τον κομβικότερο παράγοντα για την έρευνα τους.

Οι ευρωεκλογές της 26^{ης} Μαΐου είχαν μια σειρά από σημαντικές ιδιαιτερότητες, σε σχέση με τις προηγούμενες ευρωεκλογές:

1. Ήταν οι πρώτες εκλογές μετά το τέλος της μνημονιακής περιόδου.
2. Για πρώτη φορά, κατά τη διεξαγωγή ευρωεκλογών, υπήρχε στην εξουσία ο ΣΥΡΙΖΑ, ένα νέο κόμμα και όχι ένα από τα δύο κόμματα του πάλαι ποτέ δικομματισμού (ΝΔ/ΠΑΣΟΚ).
3. Ο χρόνος διεξαγωγής τους : Οι ευρωεκλογές του 2019 διεξήχθησαν συγχρόνως με τον πρώτο γύρο των εκλογών για την τοπική αυτοδιοίκηση, σε αντίθεση με το 2014. Η αλλαγή αυτή αφείρεσε την όποια επιρροή του αποτελέσματος του πρώτου γύρου των τοπικών εκλογών στο αποτέλεσμα των ευρωεκλογών. Επιπλέον, ίσως διαφοροποίησε τη συμμετοχή στη φετινή αναμέτρηση, σε σύγκριση με εκείνη του 2014.

Κυρίως όμως, οι ευρωεκλογές είχαν δύο επιπλέον ειδικά χαρακτηριστικά, που τις ανέδειξαν ιδιαίτερη περίπτωση μεταξύ όλων των, που έχουν λάβει χώρα στην Ελλάδα από το 1981.

1. Βρέθηκαν στη μεγαλύτερη χρονική απόσταση από την τελευταία εκλογική αναμέτρηση βουλευτικών εκλογών, που έχει παρατηρηθεί ποτέ. Δεν διεξήχθησαν στο μέσο του εκλογικού κύκλου, αλλά κυριολεκτικά στο τέλος του.
2. Μετά το κρίσιμο 2015, όπου έγιναν τρεις τεταμένες πολιτικά εκλογικές αναμετρήσεις (Βουλευτικές Ιανουαρίου, Δημοψήφισμα Ιουλίου, Βουλευτικές Σεπτεμβρίου), μεσολάβησε μια τριετία χωρίς εκλογική αναμέτρηση τριετία. Πράγματι, στην περίοδο 2016-2018, δεν έλαβε χώρα στην Ελλάδα κανενός τύπου εκλογική αναμέτρηση (ευρωεκλογές, δημοτικές, περιφερειακές, βουλευτικές). Μετά από την μεταπολίτευση αυτό συνέβη για πρώτη φορά. Το γεγονός αυτό έχει μεγάλη πολιτική σημασία.

Η απόφαση του Πρωθυπουργού για μη-πρόωρη προσφυγή στις εθνικές κάλπες, πριν ή ταυτόχρονα με τις ευρωεκλογές, καθόρισε το πολιτικό πλαίσιο των επερχόμενων ευρωεκλογών. Επομένως, η προσεχής ευρωεκλογική αναμέτρηση, είχε αντικειμενικά και περισσότερο από κάθε άλλη φορά- τις προϋποθέσεις να αποκτήσει χαρακτηριστικά εθνικής εκλογικής αναμέτρησης. (Μαυρής Γ. 2019)

5 Εκλογές Ιουλίου 2019

Μετά από 10 χρόνια οικονομικής κρίσης, οι εκλογές του 2019 φάνηκε να παγιώνουν την εγκαθίδρυση ενός νέου πολιτικού τοπίου, με κυρίαρχο χαρακτηριστικό την ενδυνάμωση του νέου δικομματισμού ΝΔ και ΣΥΡΙΖΑ, που το συνολικό τους ποσοστό έφτασε το 71,4%, σε επίπεδα δηλαδή ανώτερα ακόμα και από αντίστοιχα αθροίσματα ΠΑΣΟΚ και ΝΔ στο παρελθόν. Προφανώς, προς την ίδια κατεύθυνση συντείνουν η ανάδειξη αυτοδύναμης κυβέρνησης (από τη ΝΔ), όπως και ο περιορισμός του μεγέθους της Βουλής σε 6 κόμματα για πρώτη φορά μετά το 2009.

Το αποτέλεσμα των βουλευτικών εκλογών της 7ης Ιουλίου, ωστόσο, επηρεάστηκε άμεσα από τις ευρωεκλογές που προηγήθηκαν στις 26 Μαΐου. Η τοποθέτηση των ευρωεκλογών για πρώτη φορά τόσο κοντά στις εθνικές έμελλε να προσθέσει κρίσιμο χαρακτήρα σε αυτές. Πράγματι, το ίδιο το αποτέλεσμα των ευρωεκλογών έφερε απώλειες του κυβερνώντος κόμματος μετά από μία ταραχώδη τετραετία και ολική αλλαγή των εκλογικών συσχετισμών, αλλά και τη μεγαλύτερη ιστορικά απόκλιση σε σχέση με τα αποτελέσματα των προηγούμενων βουλευτικών εκλογών. Από την άλλη όμως, οι δύο αναμετρήσεις έμοιαζαν να έχουν τον χαρακτήρα α' και β' γύρου (όπως εκείνες του Μαΐου-Ιουνίου 2012), με την πλειοψηφία ωστόσο να έχει εκφραστεί ξεκάθαρα από την αρχή υπέρ της ΝΔ. (Κουστένης Π. 2019)

Ο Αλέξης Τσίπρας, αν και μέσα σε ένα μήνα έχασε δύο εκλογικές αναμετρήσεις, απέφυγε τη στρατηγική ήττα του κόμματός του και καθίσταται ο κυρίαρχος στον κεντροαριστερό χώρο και στον νέο, υπό διαμόρφωση, δικομματισμό. Στην ομιλία του αμέσως μετά το εκλογικό αποτέλεσμα έδωσε μάλιστα το στίγμα του για την επόμενη μέρα. Θα προσπαθήσει να εκφράσει την Κεντροαριστερά. Με ένα σημαντικό ποσοστό στις εθνικές εκλογές, έχει να αντιμετωπίσει μια σειρά μεγάλων πολιτικών προκλήσεων. Η προσπάθεια που πρέπει να καταβάλει ο Αλέξης Τσίπρας, για να μπορέσει να καταστεί διαχρονικά ο εναλλακτικός πόλος και να εκφράσει συνολικά την αντι-Δεξιά στην Ελλάδα, θα πρέπει να είναι ειλικρινής, επίμονη και με ισχυρές δόσεις αυτοκριτικής. (Ιωαννίδης Π, Τσαουσάκης Η. 2020)

Οι πολλαπλές εκλογές του 2019, πέρα από τα όσα ειπώθηκαν πρωτίτερα, έχουν επιπλέον ενδιαφέρον, γιατί μέσα από τις μεταξύ τους διαφοροποιήσεις αξιολόγησαν, όρια και δυνατότητες. Δηλαδή, ο ΣΥΡΙΖΑ στις μεν ευρωεκλογές δοκίμασε τα όριά του, φθάνοντας εν τέλει στο «κατώφλι» του, στις δε εθνικές εκλογές άγγιξε, αν και δεν ξεπέρασε, το «ταβάνι» της εκλογικής επιρροής του. Στις ευρωεκλογές του 2019, ο ΣΥΡΙΖΑ πέρα από τη συνολική κάθοδο του -η οποία αποδίδεται στην επιστροφή παραδοσιακών ψηφοφόρων της ΝΔ που είχαν ψηφίσει ΣΥΡΙΖΑ το 2015, αλλά και στη γενικευμένη διαρροή σε μικρότερο βαθμό προς άλλα κόμματα που τον έφερε σε ποσοστά ανάλογα με εκείνα των ευρωεκλογών του 2014 με ειδοποιό διαφορά, όμως, ότι τότε είχε πρωτεύσει ευρισκόμενος σε ανοδικό κύκλο, ενώ τώρα ηττήθηκε σε πορεία απότομης πτώσης. Όλα αυτά τα δεδομένα, αποτυπώνουν μια σημαντική αλλοίωση των τάσεων που εντοπίζονταν από το 2012 και έκτοτε. Με την εξαίρεση των ανέργων, ο ΣΥΡΙΖΑ υποχώρησε σημαντικά σε σχέση με τη ΝΔ σε όλες τις άλλες κοινωνικές ομάδες. Σε ό,τι αφορά τη δική του ταυτότητα ψήφου, οι εκλογικές κορυφές του εντοπίζονται, πέραν των ανέργων, στις ηλικιακές κατηγορίες 55-64 και 65+, στο εκπαιδευτικό επίπεδο της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, στους συνταξιούχους και τις νοικοκυρές. Δηλαδή, σε ένα κατά βάση οικονομικά ανενεργό εκλογικό σώμα. Ο ΣΥΡΙΖΑ της 25ης Μαΐου 2019 είναι ένας ΣΥΡΙΖΑ που έχει υποστεί φθορά, σε πλήρη αντίθεση με τον «δυναμικό» ΣΥΡΙΖΑ της περιόδου 2012-2015. Σε αυτόν τον ΣΥΡΙΖΑ η υπεροχή στους ανέργους και τις «λαϊκές» περιοχές του Λεκανοπεδίου -το οποίο συνολικά έχει αποσπάσει η ΝΔ από τον ΣΥΡΙΖΑ- είναι τα χαρακτηριστικά εκείνα που «διασώθηκαν» από τον ΣΥΡΙΖΑ του Σεπτεμβρίου 2015. Η συνολική επίδοση του ΣΥΡΙΖΑ στις ευρωεκλογές 2019 και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της ψήφου του, εγείρουν ερωτήματα σχετικά με την

εκλογική του βάση αλλά και την συνοχή του. Οι εθνικές εκλογές του Ιουλίου, παραδόξως ή μη, παρά τη σχετικά εύκολη επικράτηση της ΝΔ με αυτοδυναμία, μετέβαλαν, τηρουμένων των αναλογιών και των μειωμένων προσδοκιών, αισθητά τόσο την ποσοστιαία εκλογική επίδοση όσο και την ποιότητά της. Με υψηλή εκλογική συσπείρωση σε σχέση με το Μάιο και εισροές από όλο το φάσμα, αλλά κυρίως από την Κεντροαριστερά και «αριστερότερα», ο ΣΥΡΙΖΑ κατέγραψε ένα ποσοστό που τον εγκαθιδρύει ως τον έναν εκ των δύο πόλων του, ενισχυμένου πια, δικομματισμού, να αναδειχθεί και κύριο πολιτικό εκφραστή της κοινωνικής βάσης της παραδοσιακής Κεντροαριστεράς.

Αυτό το στοιχείο ενισχύεται και από το ότι σημαντικό μέρος των ψηφοφόρων του της 7ης Ιουλίου αποφάσισε να τον υπερψηφίσει μετά τις ευρωεκλογές. Εύλογη υπόθεση θα ήταν ότι αυτό συνέβη ακριβώς γιατί υπήρξε αποτελεσματική έγκληση του εκλογικού σώματος στη βάση της παραδοσιακής διαιρετικής τομής Αριστερά-Δεξιά. Σε ό,τι αφορά τις επιμέρους διαστάσεις της ψήφου, ο ΣΥΡΙΖΑ υπερέιχε στις ηλικιακές ομάδες 17-24 και 25-34. Παράλληλα, βέβαια, υστέρησε σημαντικά στις ηλικιακές ομάδες 35-44 και 45-54, που είναι εκείνες που κατά βάση βρίσκονται στη φάση της επαγγελματικής ανέλιξης ή και εδραίωσης. Σε κοινωνικο-επαγγελματικό επίπεδο, ο ΣΥΡΙΖΑ συνολικά ανέκαμψε σε όλες τις κατηγορίες σε σχέση με τις ευρωεκλογές του Μαΐου. Σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο του, ο ΣΥΡΙΖΑ εμφάνισε υπεροχή στους μισθωτούς του ιδιωτικού τομέα, το οποίο δείχνει την κοινωνική διάσταση της ψήφου, αλλά και στις νοικοκυρές, που υποδηλώνει τη διαμόρφωση μιας σχετικά σταθερής σχέσης. Αντίθετα ο ΣΥΡΙΖΑ υστερεί του εθνικού μ.ο., όπως και της ΝΔ προφανώς, στους αγρότες, το οποίο συνδυάζεται με τη συνολική υστέρησή του στην περιφέρεια, στους ελεύθερους επαγγελματίες. Η τάση αυτή άρχισε να φαίνεται από το 2016 όπου η κυβέρνηση συγκρούστηκε με τους ελεύθερους επαγγελματίες για το ασφαλιστικο-φορολογικό κάτι που ανέδειξε μία σταθερή τάση διάρρηξης της σχέσης του με την εν λόγω κατηγορία από το Σεπτέμβριο του 2015, αλλά και στους συνταξιούχους, που όμως ήταν ανέκαθεν έτσι.

Η ήττα της 7ης Ιουλίου -μαζί με αυτή της 25ης Μαΐου- δεν σηματοδότησε, για τον ΣΥΡΙΖΑ μόνο ένα τέλος εποχής σε ό,τι αφορά την εκλογική του απήχηση, καθώς έπειτα από πέντε διαδοχικές εκλογικές αναμετρήσεις κάθε είδους, στις οποίες είτε ως δεύτερος αρχικά είτε ως πρώτος στη συνέχεια εκλαμβάνονταν ως νικητής, αλλά και σε ό,τι αφορά τόσο το πολιτικό πρόταγμα του όσο και τις κοινωνικές προϋποθέσεις πλειοψηφικής υποστήριξής του. Ως προς το πολιτικό πρόταγμα, ο ΣΥΡΙΖΑ έθεσε την ατζέντα του η οποία ήταν ο τερματισμός του καθεστώτος των Μνημονίων. Επιτυχάνοντάς το στόχο αυτό τον Αύγουστο του 2018, δεν φάνηκε ικανός στη συνέχεια να αναδείξει μια τόσο σαφή και συνεκτική πρόταση για τη μετά τα Μνημόνια εποχή, σε αντίθεση με τη ΝΔ και τον Κυριάκο Μητσοτάκη που, πέρα από αξιολογικές κρίσεις, με το σύνθημα «λιγότεροι φόροι, μεγαλύτερη ανάπτυξη, καλύτερες δουλειές», εγκάλυψε αποτελεσματικά την πλειοψηφία, πείθοντας ότι διαθέτει μια πρόταση ευημερίας για τη μεταμνημονιακή εποχή. Ως προς τις κοινωνικές προϋποθέσεις υποστήριξης της πολιτικής πρότασής του, ο ΣΥΡΙΖΑ, μετά από το 2012 κι έπειτα ανασυγκροτεί την κοινωνική συμμαχία του, σε μια διαδικασία που είναι σε εξέλιξη κι αυτός είναι ο κύριος λόγος που θεωρείται ότι και ο πολιτικός και κομματικός κύκλος, που άνοιξε με αφορμή την περίοδο της κρίσης, δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί, παρότι ολοκληρώθηκε μία φάση του κι έχουμε περάσει στην επόμενη. (Ελευθερίου Κ. 2019:17-20)

6 Εναλλακτικές για το μέλλον του κομματικού συστήματος

Σε μια περίοδο αναδόμησης του πολιτικού συστήματος, τα δύο μεγάλα πλέον κόμματα κατέθεσαν, τις προτάσεις τους για το μέλλον του εκλογικού συστήματος, από τις οποίες μπορεί κανείς να μελετήσει τις οπτικές τους για τον τρόπο και την κατεύθυνση προς την οποία επιδιώκουν να ανασυνταχθούν. Αναπαράγοντας την παραδοσιακή διαιρετική τομή μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς – η οποία ίσχυε καθ' όλη την μεταπολεμική και μεταπολιτευτική περίοδο με την Αριστερά να τάσσεται ανέκαθεν υπέρ της απλής αναλογικής και τη Δεξιά υπέρ πλειοψηφικών συστημάτων, περισσότερο ή λιγότερο κατά περιόδους, συστημάτων – ο ΣΥΡΙΖΑ και η Νέα Δημοκρατία πρότειναν αντίστοιχες νομοθετικές αλλαγές τις επιδράσεις των οποίων επί των εκλογικών αποτελεσμάτων θα διαπιστώσουμε στο μέλλον. Αυτό που φαίνεται αυτή τη στιγμή είναι ότι οι επιλογές αυτές απηχούν και δύο αντίθετες στρατηγικές στον κομματικό ανταγωνισμό: Αφ' ενός, η Νέα Δημοκρατία φαίνεται πως στοχεύει στην αναβίωση ενός δικομματισμού στα πρότυπα της περιόδου προ κρίσης, όπου δύο μεγάλα κόμματα είτε, κατά κανόνα, αυτοτελώς είτε με τη στήριξη κάποιου μικρότερου κόμματος θα εναλλάσσονται στην εξουσία με σταθερές κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες. Αφ' ετέρου, το γεγονός ότι ο ΣΥΡΙΖΑ επιμένει στην απλή αναλογική είναι ενδεικτικό ότι στρέφεται περισσότερο σε μία λογική συνεργασιών παρά σε ένα δικομματισμό, στοιχείο που συνδέεται ίσως και με τη διαχωριστική γραμμή που επικαλείται στο δημόσιο διάλογο μεταξύ προοδευτικών και συντηρητικών δυνάμεων. Πέραν των κομματικών στρατηγικών, όλα τα δεδομένα δείχνουν ότι οι επιλογές γύρω από το εκλογικό σύστημα σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος και ειδικότερα με στοιχεία όπως: ο αριθμός των κοινοβουλευτικών κομμάτων, η εύνοια προς κυβερνήσεις συνεργασίας, η ελευθερία επιλογής που διαθέτουν οι ψηφοφόροι (και άρα η εκλογική τους συμπεριφορά ως ένα βαθμό), αλλά και άλλα, εκ πρώτης όψεως θέματα, όπως η κοινωνική αντιπροσώπευση και τα έμφυλα, φυλετικά, εθνοτικά και άλλα χαρακτηριστικά αυτής, καθώς και με εν γένει το θέμα της «ποιότητας της δημοκρατίας». Στο πλαίσιο αυτό, οι διαφορετικές προτάσεις που κατατέθηκαν περιγράφουν και μία διαφορετική οπτική για το περιεχόμενο και τον τρόπο υλοποίησης της πολιτικής και της δημοκρατικής διακυβέρνησης, διαφορετικές προτεραιότητες και επιλογές ως προς τα επιθυμητά χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος μετά την κρίση. Εάν κάτι αποτυπώνει σαφώς η ελληνική εμπειρία, είναι ότι η κρίση της δημοκρατίας και της αντιπροσώπευσης επιζητά μεν θεσμικές απαντήσεις, οι οποίες όμως χρειάζεται να εστιάζουν στην ουσία των προβλημάτων κάθε φορά και, κυρίως, να μην φοβούνται να κάνουν κάτι περισσότερο από βραχυπρόθεσμη διαχείριση του προβλήματος. Με την έννοια αυτή, είναι σημαντικό να δοθούν ευκαιρίες και χρόνος σε νέες νομοθετικές επιλογές, ώστε να γίνει ορατός ο τρόπος που θα λειτουργήσουν στην πράξη και τα πολιτικά αποτελέσματα που ενδεχομένως προκύψουν. Οι επόμενες εκλογές – και κυρίως το κατά πόσο θα καταστεί εφικτό να προκύψει από αυτές κυβέρνηση, χωρίς την προσφυγή σε «επαναληπτικές» κάλπες – θα έχουν ενδιαφέρον και ως προς την κατεύθυνση ανασυγκρότησης του μεταμνημονιακού πολιτικού και κομματικού συστήματος. (Κολτσίδα Δ. 2019:12-13)

Βιβλιογραφία

Ελευθερίου Κ.(2019). Ο ΣΥΡΙΖΑ μετά τις εκλογές του 2019:Εμπειρίες, όροι και προϋποθέσεις ανασυγκρότησης. Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών (ΕΝΑ) Δελτίο Πολιτικής Συγκυρίας(1):17-20

Ιωαννίδης Π., Τσαουσάκης Η. (2020) Η ακτινογραφία των εθνικών εκλογών της 7ης Ιουλίου 2019. Η Εφημερίδα των Συντακτών.

Καζαμίας Α. (2017). Ποιο είναι το κομματικό σύστημα της κρίσης; Η Εφημερίδα των Συντακτών

Κολτσίδα Δ. (2019). Εκλογικό και πολιτικό/κομματικό σύστημα: παράλληλες πορείες , προς ποιά κατεύθυνση; Εκλογικές μεταρρυθμίσεις στη σύγχρονη Ελλάδα. Ινστιτούτο Νίκος Πουλιαντζάς:(12-13)

Κουστένης Π. (2019). Οι διπλές εκλογές του 2019. Σύγχρονα θέματα(τχ 145-146)

Μαυρή Γ. (2019). Οι ελληνικές «ευρώ-βουλευτικές» εκλογές του 2019. Οι ιδιαιτερότητες της εκλογικής αναμέτρησης του προσεχούς Μαΐου. Public Issue

Σκολαρίκος Μ., Πετροπούλου Ε. (2019) Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης:25

Η συγκρότηση της πολιτικής ατζέντας των διπλών εκλογών Μαΐου 2019 στους τηλεοπτικούς σταθμούς ΕΡΤ1 και ΣΚΑΪ

Νικόλαος Ουδατζής¹

¹ Υποψήφιος Διδάκτωρ

Περίληψη. Οι εκλογές του Μαΐου 2019 στην Ελλάδα για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και για την τοπική και περιφερειακή αυτοδιοίκηση ξεπέρασαν τα συνήθη χαρακτηριστικά κομματικού ανταγωνισμού, εκλογικής κινητοποίησης και ενδιαφέροντος και θύμισαν ‘εκλογές πρώτης τάξης’. Επιπρόσθετα, η προοπτική ολοκλήρωσης του εκλογικού κύκλου της κυβέρνησης ενίσχυσε τον ανταγωνισμό και την κινητοποίηση ανάγοντας το εκλογικό αποτέλεσμα σε προοίμιο πολιτικών εξελίξεων και επίστευσης του χρόνου διεξαγωγής των εθνικών εκλογών.

Η τηλεόραση αποτελεί σημαντική παράμετρο επιρροής και διαμόρφωσης της δημόσιας ατζέντας και δεδομένης της πολιτικής συγκυρίας συνιστά ισχυρό πόλο επιρροής μέσα από μια πολυσήμαντη εργαλειακή διαχείριση, επεξεργασία και μεταφορά της πληροφορίας. Το παρόν κείμενο επικεντρώνεται στην εξέταση στοιχείων συγκρότησης της πολιτικής ατζέντας στους τηλεοπτικούς σταθμούς ΕΡΤ1 και ΣΚΑΪ κατά την προεκλογική περίοδο του Μαΐου 2019 στα κεντρικά δελτία ειδήσεων ελέγχοντας μια σειρά ποιοτικών στοιχείων που συνιστούν μια ενεργητική δημοσιογραφική διαμεσολάβηση στο διεξαγόμενο πολιτικό ανταγωνισμό. .

Λέξεις Κλειδιά: Εκλογές Δεύτερης Τάξης, Τηλεοπτική Ατζέντα, Πολιτική Επικοινωνία, Δημόσια Σφαίρα.

1 Εισαγωγή

Η ταυτόχρονη διεξαγωγή δημοτικών και περιφερειακών εκλογών και Ευρωεκλογών διαμόρφωσε όρους υψηλής πολιτικής κινητοποίησης δεδομένου του νέου εκλογικού νόμου με σύστημα απλής αναλογικής (Ν.4555/2018, ΦΕΚ 133/Α/19-7-2018) που δυνητικά ευνοεί τη διεκδίκηση εκπροσώπησης από περισσότερους πολιτικούς σχηματισμούς και την εκλογική συμμετοχή εξαιτίας της προοπτικής ισχυροποίησης της ψήφου (Blais & Carty, 1990; Ladner & Milner, 1999; Sanz, 2017). Την ίδια περίοδο ολοκληρώνεται μια φάση μετασχηματισμού του πολιτικού χάρτη της χώρας και παγιώνονται νέες κομματικές δυνάμεις και ανταγωνισμοί. Ταυτόχρονα το διακύβευμα του πολιτικού ανταγωνισμού μετατοπίζεται από την οικονομική κρίση, στην κατάθεση προτάσεων οικονομικής ανάπτυξης της χώρας (PALMOS ANALYSIS, 2019).

Η προοπτική ολοκλήρωσης του εκλογικού κύκλου της κυβέρνησης (με ένα συνταγματικό περιθώριο έως τον Οκτώβριο 2019) παρείχε στην αξιωματική αντιπολίτευση τη δυνατότητα να προσδώσει δημοψηφιστικό χαρακτήρα στις εκλογές, όχι ως διεξαγωγή ‘εκλογών τρίτης τάξης με οριακά μεγαλύτερη σχετικότητα από μια επίσημη μέτρηση κοινής γνώμης’ (Reif, 1984:253), αλλά επικύρωσης ολοκλήρωσης του ‘εκλογικού κύκλου’ της κυβέρνησης (Reif, 1984; Reif & Schmitt, 1980). Επομένως, η επαλήθευση της υπόθεσης του Reif να ακολουθήσουν οι εκλογείς ‘την καρδιά τους’ (1984:246) εξαιτίας της διεξαγωγής ‘εκλογών δεύτερης τάξης’ ή διστακτικά να δοκιμάσουν ένα νέο κόμμα δεν αποτελούσε ισχυρό ενδεχόμενο, εξαιτίας της ολοκλήρωσης του ‘εκλογικού κύκλου’ της κυβέρνησης, ενώ, αντίθετα, υψηλή ήταν η πρόβλεψη αυξημένης συμμετοχής και συσπείρωσης εκλογικών δυνάμεων (Marsh & Franklin, 1996:17-19), συγκριτικά προς τις τελευταίες ευρωπαϊκές εκλογές.

Η μελέτη του European Elections Monitoring Center επιβεβαιώνει μια γενικά ισχύουσα τάση κυριαρχίας των εθνικών θεμάτων έναντι των ευρωπαϊκών (2019:15), θέση επαληθευμένη ερευνητικά σε μακρύ χρονικό ορίζοντα και σε πολλές χώρες (Kovar & Kovar, 2012:36), ενώ και θέματα εθνικής διάστασης (για παράδειγμα οι μεταναστευτικές ροές), άμεσα σχετιζόμενα με το διακύβευμα των Ευρωεκλογών, παρέμειναν εκτός πολιτικού ανταγωνισμού ή περιορίστηκαν σε μια εθνικών διαστάσεων συζήτηση. Χαρακτηριστικό της πολιτικής έντασης των εκλογών στην Ελλάδα, έναντι άλλων χωρών, ως αποτέλεσμα της ολοκλήρωσης του πολιτικού κύκλου της κυβέρνησης και της προσπάθειας ‘εθνικοποίησης’ από την αξιωματική αντιπολίτευση κυρίως (Roulakidakos, 2019:128), είναι το γεγονός της προβολής 87 μεμονωμένων προεκλογικών τηλεοπτικών σποτ κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου, έναντι 63 στην Πορτογαλία, 40 στη Γερμανία, 32 στην Πολωνία και 30 στην Ουγγαρία που αποτελούν και τις υπόλοιπες υψηλότερες μετρήσεις με σχεδόν μηδαμινές στις υπόλοιπες χώρες (EEMC, 2019:17). Παράλληλα, στην ερώτηση του Εαρινού Ευρωβαρόμετρου σχετικά με τα κίνητρα συμμετοχής στις επικείμενες Ευρωεκλογές, 27% των απαντήσεων στην Ελλάδα ήταν ‘Γιατί θέλω να εκφράσω τη δυσαρέσκειά μου για την εθνική κυβέρνηση’. Το αντίστοιχο ευρωπαϊκό ποσοστό ήταν 17% (European Parliament, 2019). Το ενδιαφέρον των πολιτών στην Ε.Ε. (βαθμός παρακολούθησης της προεκλογικής καμπάνιας για τις Ευρωεκλογές) κατέδειξε κοινά στοιχεία της Ελλάδας με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (Schmitt, Hobolot, van der Brug, & A., 2019).

Σε αυτό το περιβάλλον ο ρόλος των ΜΜΕ αποτελεί μια κρίσιμη παράμετρο, καθώς οι θεματικές που θα αναδειχθούν στην τηλεοπτική ατζέντα της περιόδου στοιχειοθετούν έναν εθνικό προσανατολισμό (de Vreese, Banducci, Semetko, & Boomgaarden, 2006; de Vreese, Lauf, & Peter, 2006) που προσιδιάζει σε διεξαγωγή εθνικών εκλογών.

2 Θεωρητική Τεκμηρίωση

2.1. Δημόσια Σφαίρα - Πολιτική και Τηλεοπτική ατζέντα

Η πολιτική επικοινωνία αποτελεί πυλώνα της δημοκρατίας διαμορφώνοντας τους όρους και το βαθμό ενημέρωσης των πολιτών, αλλαγής των προτεραιοτήτων, επιρροής των αναποφάσιστων, συμμετοχής στις πολιτικές διεργασίες, ενίσχυσης της εκλογικής κινητοποίησης και νομιμοποίησης των αποφάσεων (Campbell, 2008; Norris, Curtice, Sanders, Scammell, & Semetko, 1999; Norris, 2006). Συνεπώς, το αποτέλεσμα της πολιτικής επικοινωνίας καθίσταται ουσιώδες για τη δημοκρατική λειτουργία, ιδιαίτερα σε προεκλογικές περιόδους, καθώς συμβάλλει στη διαμόρφωση της ψήφου που με τη σειρά της καθορίζει την κατανομή της εξουσίας (Stromback, Maier, & Kaid, 2011:3).

Ως δημόσια σφαίρα ορίζεται ο χώρος της κοινωνικής ζωής όπου διαμορφώνεται κάτι που προσεγγίζει την κοινή γνώμη και αναδύεται σε κάθε συζήτηση στην οποία συναθροίζονται ιδιώτες αποτελώντας ένα δημόσιο φορέα (Habermas, Lennox, & Lennox, 1974). Ποιος όμως τροφοδοτεί τη δημόσια σφαίρα και ποια τα μέσα που καθορίζουν τις πληροφορίες διαμορφώνοντας όρους αποδοχής και επιρροής;

Οι πολίτες συγκροτούν, στα μεγάλα κυρίως θέματα, μια αντίληψη που βασίζεται σε δικές τους προηγούμενες πολιτικές και κοινωνικές εμπειρίες, αλλά και στην πολιτική και ιδεολογική τους τοποθέτηση, θέση που επιβεβαιώνεται και από εμπειρικά δεδομένα για υψηλή συσχέτιση μεταξύ κομματικής ταύτισης και κριτικής αποτίμησης της μεροληπτικότητας των ΜΜΕ, έναντι άλλων ορθολογικών και αντικειμενικών κριτηρίων αποτίμησης. Έτσι, ‘η σχέση της «ατζέντας» των Μέσων με την

αντίστοιχη των πολιτών αλλά και την κομματική ατζέντα είναι κεντρική στην ανάλυση της σχέσης της μαζικής επικοινωνίας με την πολιτική συμπεριφορά (Τσατσάνης & Τσίρμπας, 2014).

Η οπτική των ανθρώπων σε ζητήματα πολιτικής παραμένει σχετικά σταθερή στο χρόνο παρά τη μεταβλητότητα ιεράρχησης των προταγμάτων (Page & Shapiro, 1992). Ωστόσο, η πολιτική ατζέντα ασκεί επίδραση στη δημόσια ατζέντα επηρεάζοντας τα προτάγματα των ψηφοφόρων (McCombs & Shaw, 1972). Έτσι, τα κόμματα προσπαθούν να επηρεάσουν την ατζέντα των ΜΜΕ σε προεκλογικές περιόδους, ώστε να 'ορίσουν τους τίτλους και επομένως να επηρεάσουν τις δημόσιες προτεραιότητες ως προς τα σημαντικά προβλήματα' (Norris et al., 1999:82), παράλληλα προς τα ΜΜΕ που συνήθως έμμεσα λειτουργούν ως 'προστάτης' των κομματικών μηνυμάτων (Norris, 2006). Συνεπώς καθοριστική είναι η μελέτη μιας εκλογικής καμπάνιας προκειμένου να αντληθούν στοιχεία ελέγχου της δυνατότητας καθορισμού της κυρίαρχης ατζέντας από τα κόμματα (Hormann et al., 2012; Wagner and Meyer, 2014).

Η προσπάθεια των κομμάτων να κυριαρχήσουν ή να επιβεβαιώσουν την κυριαρχία τους επί συγκεκριμένων θεμάτων, σε επίπεδο αποτελεσματικότητας, καθιστά σημαντική την τακτική εκπροσώπηση και ανάδειξη θεμάτων στην πολιτική ατζέντα ασκώντας καθοριστική επιρροή στα κριτήρια ψήφου των εκλογέων (Dalton, McAllister and Wattenberg, 2000:60; Walgrave, Lefevere and Nuytemans, 2009; Walgrave, Tresch and Lefevere, 2015). Έτσι, η ανάδειξη θεμάτων στην προεκλογική ατζέντα καθιστά κάποια ζητήματα 'σημαντικά', παρέχει προνομαϊκή προβολή των θέσεων ενός κόμματος στα θέματα που έχουν κατακτήσει αξιοπιστία (Hayes, 2008) ή αντίστροφα επισημαίνει την αδυναμία αντιμετώπισης ενός υψηλά ιεραρχημένου κοινωνικού ζητήματος. Τα κόμματα επικεντρώνονται σε θέματα που θεωρούνται ανταγωνιστικά και αποτελεσματικά έναντι των αντιπάλων τους ('issue ownership') (Petrocik, 1996) σε μια top-down προσέγγιση του πολιτικού ανταγωνισμού, επενδύοντας στρατηγικά στην απόκτηση εκλογικού πλεονεκτήματος (Klüver & Sagarzazu, 2015).

2.2. Η 'εθνικοποίηση' των εκλογών δεύτερης τάξης

Η θεωρία των Reif και Schmitt για τις Ευρωεκλογές βασίζεται στη διάκριση των εκλογών δεύτερης τάξης ('Second Order Elections') από αυτές της πρώτης τάξης ('First Order Elections'), δηλαδή, τις εθνικές. Η διάκριση αφορά: το χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής, τη μεταβολή των κριτηρίων ψήφου που ευνοεί μικρότερα κόμματα και την έκφραση δυσαρέσκειας προς τα κυβερνητικά κόμματα. Ο βαθμός 'τιμωρίας' των κυβερνητικών κομμάτων συναρτάται άμεσα, ωστόσο, από τον εκλογικό κύκλο των εθνικών εκλογών (Eijk, Franklin, & Marsh, 1996; Franklin, Eijk, & Orpenhuis, 1996) και τις επιδόσεις της εν ενεργεία κυβέρνησης. Ο Franklin διέκρινε 3 κατηγορίες ψήφου ('voting with the head', 'voting with the heart' and 'voting with the boot') που κωδικοποιούν την τάση του εκλογικού σώματος ανάλογα προς τις πολιτικές του αποφάσεις (2005:4), γεγονός που συχνά διαπιστώνεται στις Ευρωεκλογές (Freire & Terperoglou, 2007:116-7), ιδιαίτερα όταν ακολουθούν εθνικές εκλογές και ολοκληρώνεται ο εκλογικός κύκλος.

Κεντρικό ζήτημα διερεύνησης και κατανόησης του μικρότερου πολιτικού ενδιαφέροντος για τις Ευρωεκλογές και ως εκ τούτου του χαμηλότερου βαθμού εκλογικής κινητοποίησης και συμμετοχής (Franklin & Hobolt, 2011) αποτέλεσε η θεσμική συγκρότηση της Ε.Ε., το πολιτικό περιβάλλον διεξαγωγής τους και παράγοντες που ενισχύουν, ή μη, την ψήφο με κριτήρια 'ευρωπαϊκά' ή 'εθνικά', ανάγοντας ζητήματα πολιτικής ικανοποίησης, προσωπικής πολιτικής ή κομματικής στρατηγικής των ψηφοφόρων (Schmitt, Sanz, Braun, & Terperoglou, 2020) σε αποφασιστικά κριτήρια συμμετοχής.

Η βαθμιαία υποβάθμιση των Ευρωεκλογών στην Ελλάδα εκφράζεται από τη διαρκώς μειούμενη συμμετοχή από το 1994 έως το 2014, οπότε και το διαφοροποιημένο περιβάλλον διεξαγωγής τους, ως

αποτέλεσμα του υψηλού πολιτικού ενδιαφέροντος από την οικονομική κρίση και την έντονη πολιτική κινητοποίηση, διέκοψε μια σταθερή πτώση. Κατά συνέπεια στη συγκυρία των διπλών εκλογών του Μαΐου 2019 αύξηση ή διατήρηση του ποσοστού συμμετοχής, σε σχέση με τις εκλογές του 2014 (59,33%), ως αποτέλεσμα της ταυτόχρονης διεξαγωγής των εκλογών τοπικής αυτοδιοίκησης που θα λειτουργούσαν ενισχυτικά στη συμμετοχή στην ευρωπαϊκή κάλπη (Franklin et al., 1996:37) θα επιβεβαίωνε πως η μειωμένη συμμετοχή στις Ευρωεκλογές δεν αποτελεί μια καθολικά ισχύουσα συνθήκη, αλλά ένα ενδεχόμενο που υπόκειται σε μεταβολές και αυξομειώσεις άμεσα συσχετιζόμενες με πολιτικές και κοινωνικές συγκυρίες (Freire & Terperoglou, 2007:114). Εν τέλει, το ποσοστό συμμετοχής στις εκλογές παρέμεινε σχεδόν ίδιο (58,69%) που σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στη διατήρηση ή αύξηση της συμμετοχής στις μικρότερες περιφέρειες.

Εμπειρικά δεδομένα συντείνουν στο συμπέρασμα για τον ισχυρό ρόλο των ΜΜΕ και των πολιτικών κομμάτων στην επικέντρωση του ενδιαφέροντος και του κριτηρίου ψήφου επί ευρωπαϊκής διάστασης (De Vries, Van der Brug, Van Egmond, & Van der Eijk, 2011). Ο εσωστρεφής εθνικός προσανατολισμός των ΜΜΕ (Δεμερτζής & Τσιλιγιάννης, 2004) ενισχύει την αδιαφορία, την αποχή ή την επικράτηση εθνικών κριτηρίων στην επιλογή ψήφου, έναντι του ευρωπαϊκού διακυβεύματος, ενώ μια εντατική και εκτενής μιντιακή κάλυψη ενισχύει το ενδιαφέρον, το βαθμό πληροφόρησης και κατά συνέπεια την ψήφο (Gerstle, Semetko, Schonbach, & Villa, 2002; Jochen, 2006). Οι Hobolt, Spoon και Tilley (2009) συμπεραίνουν πως το περιβάλλον διεξαγωγής της καμπάνιας επιφέρει διαφορές στη συμπεριφορά των ψηφοφόρων που ανάγονται στην προσωπική εκτίμηση των εκλογέων ως προς το ζήτημα της Ευρωπαϊκής ενοποίησης και την πιθανή διάσταση απόψεών τους ως προς την πολιτική θέση των κυβερνητικών κομμάτων επί του θέματος. Ένα καλοπροαίρετο μιντιακό περιβάλλον προς την Ε.Ε. μειώνει το ρυθμό αποστασιοποίησης, ενώ, αντίθετα, μια εχθρική μιντιακή κάλυψη επιφέρει μεγαλύτερη αποσκήρτηση από τα κόμματα εξουσίας, συνήθως φιλοευρωπαϊκά και αυξάνει τη σημασία της απόστασης κόμματος-ψηφοφόρου.

3 Στοιχεία της Έρευνας

3.1. Η επιλογή των τηλεοπτικών σταθμών

Η επιλογή των δύο σταθμών της έρευνας εδράζεται σε κριτήρια, όπως: καθεστώς λειτουργίας, πανελλαδική κάλυψη, μέγεθος τηλεθέασης, συμμετοχή στον πολιτικό ανταγωνισμό. Πρωταρχικά οι δύο τηλεοπτικοί σταθμοί ικανοποιούσαν το πρώτο κριτήριο δεδομένου του κρατικού και ιδιωτικού χαρακτήρα λειτουργίας τους. Επιπρόσθετα, στη βάση αυτή στοιχειοθετείται η αναζήτηση μεροληπτικής ή μη αντιμετώπισης κυβέρνησης και αντιπολίτευσης, ιδιαίτερα, ενόψει της διαφαινόμενης κυβερνητικής αλλαγής (Semetko & Canel, 1997). Το κριτήριο της πανελλαδικής εκπομπής ικανοποιούσαν και άλλοι κρατικοί (EPT2 και EPT3) και ιδιωτικοί σταθμοί (MEGA, ANT1, STAR, ALPHA και OPEN), ωστόσο, το κεντρικό δελτίο ειδήσεων της EPT1 κατέγραφε την υψηλότερη τηλεθέαση μεταξύ των κρατικών και ο ΣΚΑΐ μια από τις υψηλότερες μεταξύ των ιδιωτικών. Το τελικό κριτήριο επιλογής ήταν η συμμετοχή τους στον πολιτικό ανταγωνισμό, στοιχείο κοινό στους δύο επιλεγέντες τηλεοπτικούς σταθμούς. Συγκεκριμένα, η κυβέρνηση και ο ΣΥΡΙΖΑ επέβαλλαν ένα ιδιότυπο 'εμπάργκο' παρουσίας στελεχών στον ΣΚΑΐ (25 Ιουλίου 2018 έως 2 Ιουλίου 2019), αλλά και η Ν.Δ. στην EPT1 (18 Σεπτεμβρίου 2018 έως 6 Φεβρουαρίου 2019) με αφορμή δημοσιογραφικό σχολιασμό ομιλίας του Προέδρου της Νέας Δημοκρατίας ως εθνικιστικού αφηγήματος στο πρότυπο του Sergio Panunzio. Επίσης, αντιπαράθεση μεταξύ κυβέρνησης και ιδιοκτήτη του ΣΚΑΐ προκλήθηκε με αφορμή βομβιστική επίθεση στις

εγκαταστάσεις του ομίλου (Δεκέμβριος 2018) με τον δεύτερο να υποδεικνύει ως ηθικούς αυτουργούς τα κόμματα της συμπολίτευσης (ΣΥΡΙΖΑ – ΑΝΕΛ) εξαιτίας της επιβολής εμπάργκο τηλεοπτικής παρουσίας στελεχών τους.

3.2. Διεξαγωγή της έρευνας

Η έρευνα διεξήχθη κατά την προεκλογική περίοδο των διπλών εκλογών, από Δευτέρα 29 Απριλίου έως Παρασκευή 24 Μαΐου 2019 καλύπτοντας 26 κεντρικά δελτία ειδήσεων για κάθε τηλεοπτικό σταθμό. Σε αυτό το διάστημα η ΕΡΤ1 μετέδωσε 401 (43,7%) ειδήσεις και ο ΣΚΑΪ 517 (56,3%) διαμορφώνοντας ένα ερευνητικό δείγμα 918 ειδήσεων. Τα δελτία ειδήσεων της ΕΡΤ1 ανακτήθηκαν από την ηλεκτρονική σελίδα ertflix.gr και του ΣΚΑΪ καταγράφηκαν κατά τη διάρκεια προβολής τους. Διαμορφώσαμε ένα ερευνητικό πρωτόκολλο καταγραφής με ποσοτική ανάλυση περιεχομένου και ποιοτική ανάλυση ορισμένων επιμέρους στοιχείων. Κάθε καταγραφή προβαλλόμενης είδησης αναλύθηκε από 69 μεταβλητές.

Οι 28 θεματικές κατηγορίες ένταξης των ειδήσεων στο πρωτόκολλο καταγραφής διαμορφώθηκαν λαμβάνοντας υπόψη προηγούμενες ερευνητικές εργασίες (Τσίρμπας, 2007), αλλά και ως αποτέλεσμα της πιλοτικής έρευνας πρωθύστερα της έναρξης της προεκλογικής περιόδου και συγκεκριμένα την προηγούμενη εβδομάδα. Η εκτεταμένη κατάτμηση των θεματικών κατηγοριών κρίθηκε απαραίτητη προκειμένου να διαμορφωθεί η ακριβέστερη δυνατή οριοθέτηση των ειδήσεων, παρά τις δυσχέρειες στην καταγραφή και τη στατιστική επεξεργασία.

3.3. Υποθέσεις Εργασίας

Δεδομένης της θεωρίας των εκλογών δεύτερης τάξης υποθέτουμε περισσότερες ‘ευκαιρίες’ τηλεοπτικής προβολής μικρότερων κομμάτων ή νέων πολιτικών σχηματισμών, αλλά και μια αναλογική κατανομή του χρόνου προβολής ως προς τις εκλογικές τους δυνάμεις. Ωστόσο, λόγω της πολιτικής συγκυρίας και της αναγωγής των εκλογών σε προάγγελο επίσπευσης διεξαγωγής των εθνικών εκλογών, υποθέτουμε επικέντρωση της τηλεοπτικής ατζέντας στον πολιτικό ανταγωνισμό των δύο κομμάτων εξουσίας. Το κεντρικό αυτό ερώτημα εργασίας στοιχειοθετεί μια σειρά υποθέσεων:

Υπόθεση 1.: Οι θεματικές των ειδήσεων που συγκροτούν την τηλεοπτική ατζέντα στοιχειοθετούν έναν εθνικό προσανατολισμό ειδησεογραφίας που μειώνει την ‘ορατότητα’ των διπλών εκλογών.

Δεδομένης της υπόθεσης 1 προκύπτουν σύστοιχες υποθέσεις που αφορούν ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά της τηλεοπτικής ατζέντας. Εφόσον η υπόθεση 1 επαληθευθεί αναμένουμε:

Υπόθεση 1.1.: Στον πυρήνα της προβαλλόμενης ειδησεογραφίας βρίσκονται τα πρόσωπα, συγκεκριμένα οι πολιτικοί αρχηγοί, έναντι των κομμάτων και των θεμάτων, διαδικασία που ενδυναμώνει τον εθνικό προσανατολισμό των εκλογών.

Υπόθεση 1.2.: Η τηλεοπτική ατζέντα αποδυναμώνει τη διεξαγωγή ενός ευρύτερου πολιτικού διαλόγου στο κεντρικό εκλογικό πρόταγμα που αναμένεται να αναδειχθεί με μειωμένες προβολές υποψηφίων των τοπικών και ευρωπαϊκών εκλογών.

Δεδομένης του μεγάλου αριθμού κοινοβουλευτικών κομμάτων, που ‘υποχρεώνει’ τους τηλεοπτικούς σταθμούς σε ‘αναλογική’ προβολή των κομμάτων μια σειρά ερευνητικών υποθέσεων αφορά το ρόλο των δημοσιογράφων στη διαχείριση των ειδήσεων και στον καθορισμό της τηλεοπτικής και πολιτικής ατζέντας.

Υπόθεση 2.: Οι δύο τηλεοπτικοί σταθμοί εξαιτίας του διαφοροποιημένου χαρακτήρα τους αναμένουμε να παρουσιάζουν διαφορετικές πηγές ανάδυσης της ειδησεογραφίας με ενεργητικότερο ρόλο παρέμβασης και καθορισμού της τηλεοπτικής ατζέντας στην περίπτωση του ιδιωτικού σταθμού έναντι του κρατικού.

Υπόθεση 2.1.: Η 'ορατότητα' των πολιτικών κομμάτων, δηλαδή, οι ευκαιρίες προβολής δηλώσεων με φυσικό ήχο και εικόνα εκπροσώπων των κομμάτων αναμένουμε να μειώνεται σημαντικά και οι δημοσιογράφοι να αναλαμβάνουν ένα σημαντικό μερίδιο διαχείρισης, επεξεργασίας και μεταφοράς πολιτικών θέσεων.

4 Ερευνητικά Δεδομένα

4.1. Η συγκρότηση της τηλεοπτικής ατζέντας

Αναζητώντας τη συγκρότηση της τηλεοπτικής ατζέντας στην εβδομαδιαία κατανομή συχνοτήτων των 28 θεματικών κατηγοριών που κάλυπταν το σύνολο της ειδησεογραφίας (Πίνακας 1) διαπιστώσαμε σταδιακή διαφοροποίηση ορισμένων θεματικών σχετιζόμενων με τις διπλές εκλογές. Έτσι, η 'Κομματική Δραστηριότητα' προοδευτικά αναδεικνύεται πρώτη θεματική πηγή παροχής ειδήσεων, ενώ σταθερές παραμένουν καθ' όλη την προεκλογική περίοδο οι ειδήσεις 'Οικονομικού Τομέα' που αποτέλεσαν και κεντρικό πυλώνα διεξαγωγής της κομματικής αντιπαράθεσης.

Υψηλές συχνότητες προβολής της θεματικής ενότητας 'Ασφάλεια', που εξελικτικά της προεκλογικής περιόδου αναδείχθηκε σε σημαντική παράμετρο ειδησεογραφίας, καταγράφηκαν για τον ΣΚΑΐ, σε άμεση συσχέτιση με τις θεματικές 'Γενική Πολιτική' και 'Δικαιοσύνη - Σωφρονιστικό Σύστημα' συγκροτώντας μια ευρύτερη θεματική ομπρέλα. Η σχετική ειδησεογραφία τροφοδοτήθηκε έντονα από δράση της ακτιβιστικής ομάδας 'Ρουβίκωνας' και αναρχικών ομάδων, ενώ η θεματική αποτέλεσε υψηλά ιεραρχημένη πολιτική πρόταση της Νέας Δημοκρατίας (Νέα Δημοκρατία, 2019). Η διακύμανση προβολής της θεματικής διαφοροποιήθηκε έντονα. Στον ΣΚΑΐ η θεματική στις 4 εβδομάδες βρίσκεται στην τέταρτη θέση με 52 ειδήσεις (10%), ενώ οριακά προηγήθηκαν η 'Οικονομία' με 58 ειδήσεις, (11,2%), η 'Κομματική Δραστηριότητα' με 59 ειδήσεις (11,4%) και η κατηγορία 'Άλλο' με 127 ειδήσεις (24,5%). Αντίθετα η θεματική 'Διεθνείς Σχέσεις – Διπλωματία – Εξωτερική Πολιτική' υπολείπεται με 47 ειδήσεις (9,09%) και η 'Γενική Πολιτική' με 45 ειδήσεις (8,7%).

Διαφαίνεται ο πυρήνας της ειδησεογραφίας για τον ΣΚΑΐ πως βρίσκεται στους άξονες: 'Κομματική Δραστηριότητα', 'Οικονομία', 'Διεθνείς Σχέσεις – Διπλωματία – Εξωτερική Πολιτική', 'Γενική Πολιτική' και 'Ασφάλεια'. Αντίστοιχα στην ΕΡΤ1 ο πυρήνας ταυτίζεται με τις ίδιες θεματικές πλην της κατηγορίας 'Ασφάλεια' καταδεικνύοντας μια κοινή κατεύθυνση συγκρότησης της τηλεοπτικής ατζέντας.

Ιδιαίτερο εύρημα ήταν η μικρή ενασχόληση των τηλεοπτικών σταθμών της έρευνας με το 'μεταναστευτικό' ζήτημα που κυριάρχησε στην πολιτική ατζέντα και αποτέλεσε πεδίο πολιτικής αντιπαράθεσης την προηγούμενη περίοδο, δεδομένων των μεγαλύτερων μεταναστευτικών ροών στο πρώτο εξάμηνο του 2019 συγκριτικά προς το 2018 (UNHCR, 2019).

Πίνακας 1. Διακύμανση θεματικών κατηγοριών ειδήσεων

Θεματική	1 ^η Εβδομάδα (7 ημερών)				2 ^η Εβδομάδα (7 ημερών)				3 ^η Εβδομάδα (7 ημερών)				4 ^η Εβδομάδα (5 ημερών)			
	EPT1	ΣΚΑΪ	Total	Rank	EPT1	ΣΚΑΪ	Total	Rank	EPT1	ΣΚΑΪ	Total	Rank	EPT1	ΣΚΑΪ	Total	Rank
Ασφάλεια Πολιτών	0	14	14	5	3	11	14	7	4	12	16	6	2	15	17	3
Γενική Πολιτική	1	11	12	6	13	20	33	2	9	9	18	5	2	5	7	7
Διεθνείς Σχέσεις - Διπλωματία – Εξωτ. Πολιτική	13	16	29	2	5	13	18	4	7	13	20	4	3	5	8	5
Διεθνείς Σχέσεις - Διπλωματία - Ε.Ε. - Brexit	0	2	2	15	2	0	2	17	1	1	2	16	3	3	6	9
Δ.Σχέσεις - Διπλωματία - Άλλο	0	1	1	21	3	2	5	10	0	1	1	22	0	0	0	22
Εξωτ. Πολιτική - Τουρκία	4	5	9	8	4	7	11	8	5	7	12	8	1	5	6	9
Εξωτ. Πολιτική - Τρομοκρατία	2	1	3	13	1	0	1	19	0	0	0	26	0	0	0	22
Δικαιοσύνη - Σωφρονιστικό Σύστημα	0	3	3	13	7	9	16	6	4	3	7	9	3	2	5	11
Εθνική Άμυνα	1	1	2	15	1	0	1	19	0	0	0	26	0	0	0	22
Θεσμοί - Συνδικαλισμός - ΜΜΕ - ΠτΔ	3	1	4	12	2	1	3	13	3	0	5	12	4	3	7	7
Θρησκεία	1	1	2	15	2	1	3	13	0	0	0	26	2	0	2	14
Κομματική Δραστηριότητα	12	10	22	4	12	6	18	4	27	21	48	1	21	22	43	1
“Μακεδονικό”	0	0	0	26	0	0	0	26	0	1	1	22	0	1	1	19
Μετανάστευση - Ξενοφοβία	0	0	0	26	0	1	1	19	1	1	2	16	0	0	0	22
Οικονομικός Τομέας	11	13	24	3	18	13	31	3	15	18)	33	2	11	14	25	2
Παιδεία	0	0	0	26	0	1	1	19	0	1	1	22	0	0	0	22
Πολιτισμός	2	0	2	15	0	0	0	26	2	0	2	16	0	0	0	22
Αθλητισμός	1	0	1	21	1	4	5	10	0	2	2	16	0	0	0	22
Υποδομές - Διαδίκτυο - Τουρισμός	5	1	6	10	0	0	0	26	3	2	5	12	1	1	2	14
Περιβάλλον	0	2	2	15	1	3	4	12	0	1	1	22	0	1	1	19
Υγεία - Κοινωνική Πολιτική	0	1	1	21	1	0	1	19	0	2	2	16	2	0	2	14
Έθιμα - Ήθη - Παραδόσεις	6	4	10	7	3	0	3	13	2	2	4	14	0	1	1	19
Εκλογές Τοπικής Αυτοδιοίκησης	0	2	2	15	1	0	1	19	2	5	7	9	1	4	5	11
Εκλογές Ευρωπαϊκές	1	0	1	21	1	1	2	17	4	3	7	9	4	4	8	5
Εκλογές - Έρευνες Κοινής Γνώμης	0	1	1	21	0	1	1	19	1	1	2	16	0	2	2	14
Ψυχαγωγία - Συναντήσεις - Κινηματογράφος	6	2	8	9	8	1	9	9	11	5	16	6	0	2	2	14
(Αντι)ρατσιστικές/φασιστικές Εκδηλ.	3	2	5	11	3	0	3	13	4	0	4	14	2	1	3	13
Άλλο	36	55	91	1	21	38	59	1	6	26	32	3	5	8	13	4
Σύνολο	108	148	256		113	133	246		113	137	250		67	99	166	
	42,2%	57,8%	100,0%		45,9%	54,1%	100,0%		45,2%	54,8%	100,0%		40,4	59,6%	100,0%	

Αντίστοιχη μηδενική προβολή είχε η ειδησεογραφία σχετικά με το αποκαλούμενο ‘μακεδονικό’, δηλαδή, την υπογραφή της συνέχειας της ‘Συμφωνίας των Πρεσπών’, παρά την ιδιαίτερη πολιτική και κοινωνική ένταση που είχε προκληθεί το προηγούμενο διάστημα. Έτσι, παρά την αντίληψη πως οι Ευρωεκλογές του 2019 διεξήχθησαν με επίκεντρο το μέλλον της ‘οικονομίας’ και το ‘Μακεδονικό’ (Terperoglou, 2019:156) στην τηλεοπτική ατζέντα το δεύτερο παρέμεινε εκτός ειδησεογραφικής προβολής. Αντίθετα, ειδήσεις στη θεματική της οικονομίας καταγράφηκαν στην ΕΡΤ1 με υψηλότερη συχνότητα έναντι του ΣΚΑΪ, ζήτημα που ενέχει ενδιαφέρον για περαιτέρω διερεύνηση δεδομένης της στενής διασύνδεσης προβαλλόμενης οικονομικής ειδησεογραφίας με την εκλογική επιτυχία ή αποτυχία εν ενεργεία Προέδρων στην Αμερική (Hetherington, 1996).

Η ιεραρχική δόμηση του δελτίου ειδήσεων ενέχει μια αξιολόγηση και αποτελεί παράγοντα διαμόρφωσης της πολιτικής ατζέντας και συγκρότησης της δημόσιας σφαίρας. Δεδομένης της υπόθεσης πως η ιεράρχηση της ειδησεογραφίας διαφοροποιείται εύλογα κατά την προεκλογική περίοδο, η κάλυψη της πρώτης είδησης μπορεί να ‘ασκήσει ισχυρότερη επίδραση στις αντιλήψεις των θεατών για πολιτικά ζητήματα’ (Behr & Iyengar, 1985). Ο Πίνακας 2 παραθέτει την ιεράρχηση των 10 σημαντικότερων θεματικών ειδήσεων με κριτήριο την προβολή τους στις πρώτες δέκα ειδήσεις ή στα πρώτα 30’ του δελτίου ειδήσεων.

Πίνακας 2: Πρώτες 10 θεματικές σε ιεραρχική προβολή

Σειρά Προβολής / Θεματική Είδησης		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	SUM	%
Άλλο	ΕΡΤ	1	3	2	2	2	3	4	3	6	8	36 (68)*	53,0**
	ΣΚΑΪ	3	2	2	2	2	3	1	6	6	6	33 (127)	26,0
Κομματική Δραστηριότητα	ΕΡΤ	7	9	10	11	8	7	3	3	3	1	62 (72)	86,0
	ΣΚΑΪ	7	8	9	8	9	5	3	1	2	3	53 (59)	89,0
Οικονομία	ΕΡΤ	9	7	5	6	4	6	5	2	2	1	47 (55)	85,0
	ΣΚΑΪ	3	4	4	3	2	6	2	5	8	5	42 (58)	72,0
Δ.Σχέσεις - Διπλωματία - Εξ.Πολιτική	ΕΡΤ	1	0	2	2	0	3	1	3	2	2	16 (28)	57,0
	ΣΚΑΪ	1	0	0	1	1	0	5	1	2	1	12 (47)	25,0
Γενική Πολιτική	ΕΡΤ	3	4	2	1	1	4	1	1	1	3	21 (25)	84,0
	ΣΚΑΪ	3	6	6	7	6	4	1	2	3	2	40 (45)	89,0
Ασφάλεια	ΕΡΤ	0	0	0	0	2	1	1	1	1	1	7 (9)	78,0
	ΣΚΑΪ	6	6	1	2	0	2	2	2	1	6	28 (52)	54,0
Εξ.Πολιτική - Τουρκία	ΕΡΤ	1	0	1	0	2	0	3	3	2	1	13 (14)	93,0
	ΣΚΑΪ	0	0	1	1	4	1	5	2	2	0	16 (24)	67,0
Ψυχαγωγία - Συναυλίες - Κινηματογράφος	ΕΡΤ	2	0	0	1	0	0	0	0	1	0	4 (25)	16,0
	ΣΚΑΪ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0 (10)	0,0
Δικαιοσύνη - Σωφρ.Σύστημα	ΕΡΤ	0	0	0	0	0	1	2	1	0	3	7 (14)	50,0
	ΣΚΑΪ	3	0	1	1	0	1	2	1	1	1	11 (17)	65,0
Θεσμοί – Συνδικαλισμός - ΜΜΕ	ΕΡΤ	1	0	2	1	0	0	2	5	1	0	12 (14)	65,0
	ΣΚΑΪ	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	2 (5)	40,0

* Συνολική καταγραφή της αντίστοιχης θεματικής ανά τηλεοπτικό σταθμό

** Ποσοστό συμπερίληψης είδησης στις δέκα πρώτες μεταδιδόμενες ειδήσεις ή στα πρώτα 30’ των δελτίων ειδήσεων επί του συνόλου των ειδήσεων της ίδιας θεματικής

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της θεματικής κατηγορίας ‘Άλλο’, με τις υψηλότερες συχνότητες (N=195), καθώς στην ΕΡΤ1 σε ποσοστό 53% αυτές εντάσσονται στις πρώτες δέκα μεταδιδόμενες ή στα πρώτα 30’ του δελτίου ειδήσεων και αντίστοιχα στον ΣΚΑΪ σε ποσοστό 26%. Αντίθετα, από τις 70 ειδήσεις της θεματικής ‘Γενική Πολιτική’ οι 61 (87%) ιεραρχούνται υψηλά στη ροή προβολής ή μεταδίδονται στα πρώτα 30’ του δελτίου ειδήσεων. Αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση της θεματικής ‘Ασφάλεια’ που στον ΣΚΑΪ καλύφθηκε από 52 ειδήσεις με τις 12 να προβάλλονται ως 1η και 2η είδηση του δελτίου, ενώ, αντίθετα, στην ΕΡΤ1 από τις 9 αντίστοιχες ειδήσεις καμία δεν προβλήθηκε πριν την 5η θέση επιδεικνύοντας χαμηλότερη ειδησεογραφική βαρύτητα.

Επιπρόσθετη εύρημα είναι το άτυπο χρονικό όριο έκτασης των ειδήσεων καθώς το 75% της ειδησεογραφίας περιορίστηκε σε χρόνο προβολής έως 2:59’’. Συνεπώς, δύο σημαντικές παράμετροι εντοπίζονται, σε ένα ασφυκτικό χρονικό πλαίσιο ένταξης της τρέχουσας ειδησεογραφίας, αλλά και της αυξημένης πολιτικής παραγωγής, απότοκο της προεκλογικής περιόδου.

Το όριο των 2:59’’ υπερέβησαν οι θεματικές που προοδευτικά αξιολογήθηκαν υψηλότερα από τους τηλεοπτικούς σταθμούς. Έτσι, οι θεματικές ‘Ασφάλεια’, ‘Γενική Πολιτική’, ‘Κομματική Δραστηριότητα’ και ‘Οικονομία’ προβλήθηκαν σε μεγαλύτερη διάρκεια τηλεοπτικού χρόνου (Πίνακας 3). Σημαντική παρατήρηση αφορά τις θεματικές στον πυρήνα της προεκλογικής περιόδου, δηλαδή, ‘Εκλογές Τοπικής Αυτοδιοίκησης’, ‘Εκλογές Ευρωπαϊκές Δραστηριότητα’ και ‘Εκλογές - Δημοσκοπήσεις’ καθώς δεν προβλήθηκαν αντίστοιχα προς το πολιτικό διακύβευμα της περιόδου.

Πίνακας 3: Συχνότητες κατανομής χρόνου ανά θεματική κατηγορία άνω των 3’

Θεματική Κατηγορία	Χρόνος Προβολής			Σύνολο
	3"-5:59"	6'-8:59"	>9	
Ασφάλεια Πολιτών	15	1	4	20
Γενική Πολιτική	19	7	4	30
Διεθνείς Σχέσεις-Διπλωματία-Εξ. Πολιτική	5	3	5	13
Διεθνείς Σχέσεις-Διπλωματία-ΕΕ-Brexit	2	0	0	2
Εξωτερική Πολιτική-Τουρκία	10	2	1	13
Δικαιοσύνη-Σωφρονιστικό Σύστημα	5	1	0	6
Θεσμοί-Συνδικαλισμός-MME-ΠτΔ	3	0	0	3
Θρησκεία	1	0	0	1
Κομματική Δραστηριότητα	37	9	8	54
Οικονομικός Τομέας	25	8	3	36
Αθλητισμός	2	0	0	2
Υποδομές-Έργα-NT-Διαδίκτυο-Τουρισμός	1	2	0	3
Έθιμα-Ήθη-Παραδόσεις-Εκδηλώσεις	1	1	0	2
Εκλογές Τοπικής Αυτοδιοίκησης	2	0	3	5
Εκλογές Ευρωπαϊκές Δραστηριότητα	3	0	0	3
Εκλογές - Δημοσκοπήσεις	2	0	1	3
Ψυχαγωγία-Συναυλίες-Κινηματογράφος	6	2	1	9
Αντιφασιστικές/Αντιρατσιστικές Εκδηλώσεις/Άνοδος Ακροδεξιάς	0	0	1	1
Άλλο	18	7	1	26
Σύνολο	157	43	32	232

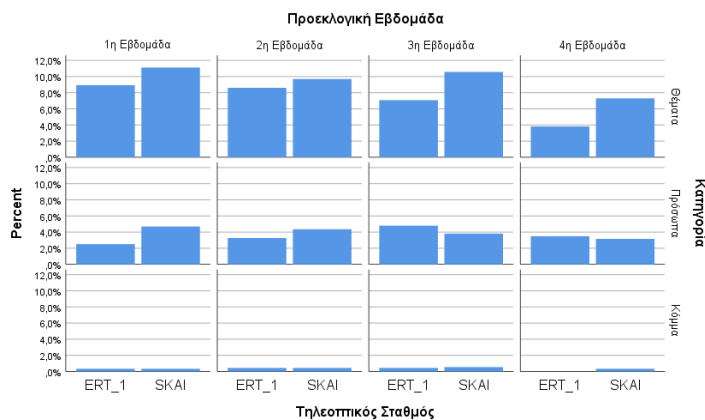
3.2. Πρόσωπα – Θέματα - Κόμμα

Δεδομένης της πολιτικής συγκυρίας ελέγχσαμε την ειδησεογραφία ως προς τον πυρήνα αναφοράς της, δηλαδή, το βαθμό επικέντρωσης σε 'Θέματα', 'Πρόσωπα' ή 'Κόμμα'. Αναμέναμε στην EPT1, εξαιτίας του δημόσιου χαρακτήρα της, πλουραλιστική προβολή και συμπερίληψη μεγαλύτερης ποικιλίας θεματικής ειδησεογραφίας έναντι του ιδιωτικού σταθμού που υπόκειται σε περιορισμούς και ανταγωνισμό, στην κατηγορία 'Θέματα'. Κοινή, ωστόσο, φαίνεται η επικέντρωση των τηλεοπτικών σταθμών στις τρεις κατηγορίες (Πίνακας 4). Στον έλεγχο ανεξαρτησίας των μεταβλητών 'τηλεοπτικός σταθμός' και 'κατηγορία είδησης' δεν εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών ($\chi^2=1,499$, $p>0,05$, Cramer's $V=0,040$, $p>0,05$).

Πίνακας 4: Κατηγορία είδησης ανά τηλεοπτικό σταθμό

Τηλεοπτικός Σταθμός	EPT1	Συχνότητα	Θέματα	Κατηγορία Πρόσωπα	Κόμμα	Σύνολο
			261	129	11	401
Σύνολο	ΣΚΑΪ	Συχνότητα	355	147	15	517
	%	68,7%	28,4%	2,9%	100,0%	
	Συχνότητα	616	276	26	918	
	%	67,1%	30,1%	2,8%	100,0%	

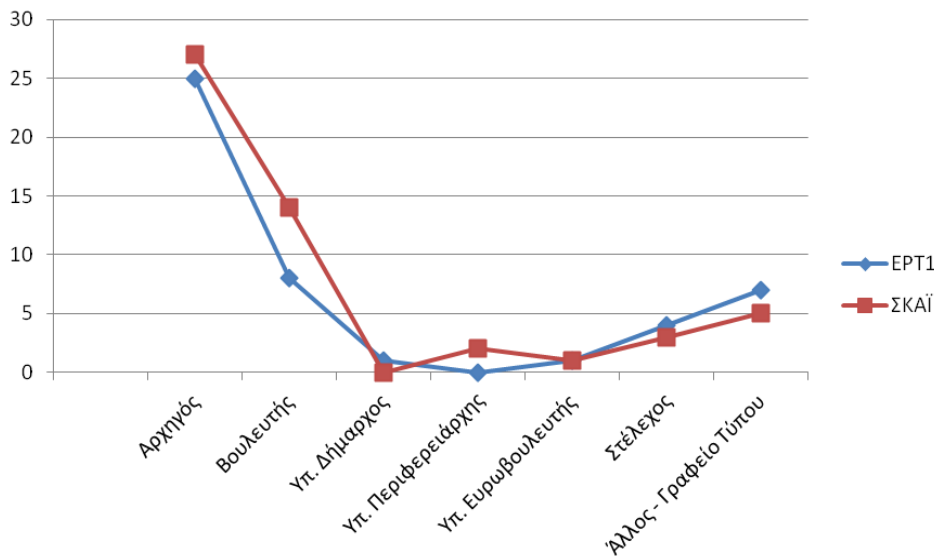
Στο Διάγραμμα 1 αποτυπώνεται η τάση προβολής ανά κατηγορία και τηλεοπτικό σταθμό κατά τη διάρκεια των τεσσάρων προεκλογικών εβδομάδων. Την 4η εβδομάδα (διάρκειας 5 ημερών) υποχωρεί η προβολή κατηγορίας 'Θέματα' και διατηρείται σε σημαντικά επίπεδα η προβολή της κατηγορίας 'Πρόσωπα'. Παράλληλα διατηρείται στις δύο τελευταίες εβδομάδες η τάση της EPT1 να προβάλλει σε μεγαλύτερο ποσοστό ειδήσεις της κατηγορίας 'Πρόσωπα' έναντι του ΣΚΑΪ που οφείλεται στην αύξηση των μεταδιδόμενων θεματικών ειδήσεων σχετικών με την πολιτική ατζέντα και την ειδησεογραφία που προκύπτει κυρίως από τις κυβερνητικές πρωτοβουλίες στην 'Οικονομία' και την ένταση προβολής της κομματικής δραστηριότητας των κομμάτων με επικέντρωση στην παρουσία των πολιτικών αρχηγών. Ωστόσο, είναι χαρακτηριστική η σταδιακή μείωση της προβολής των 'Θεμάτων' και αύξηση προβολής των 'Προσώπων', εύρημα που ενισχύει την υπόθεση ισχυρής πλαισίωσης της τηλεοπτικής ατζέντας στους πολιτικούς εκπροσώπους.

Διάγραμμα 1: Ποσοστιαία διακύμανση προβολής κατηγοριών ανά προεκλογική εβδομάδα

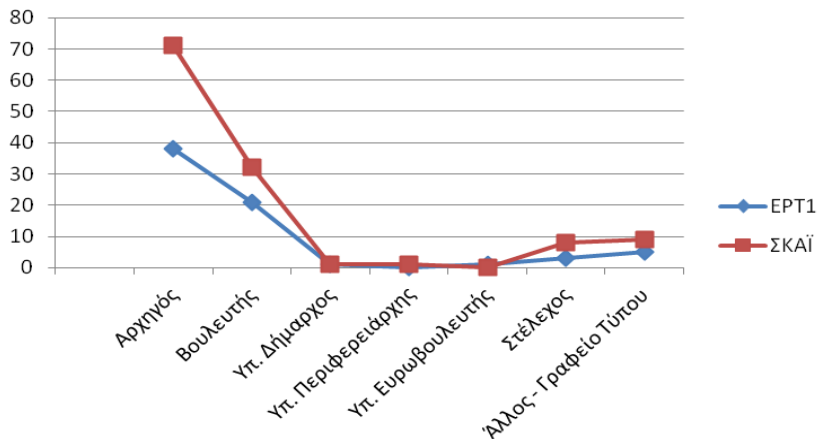
3.3. Η αποδυνάμωση του εκλογικού προτάγματος

Στο Διάγραμμα 2 αποτυπώνεται η κοινή τάση των τηλεοπτικών σταθμών στην επιλογή του Αλέξη Τσίπρα ως πολιτικού εκπροσώπου του ΣΥΡΙΖΑ στις περιπτώσεις προβολής θέσεων του κόμματος, επιβεβαιώνοντας την επικέντρωση της τηλεοπτικής προβολής στα πρόσωπα και αντίστοιχα μηδενικής σχεδόν προβολής υποψήφιων αιρετών της αυτοδιοίκησης ή υποψηφίων ευρωβουλευτών. Τα δεδομένα δεν ερμηνεύονται επαρκώς από το γεγονός συγκρότησης μη κομματικών ψηφοδελτίων στο πλαίσιο των αυτοδιοικητικών εκλογών μιας και με σαφήνεια, τουλάχιστον σε μεγάλα αστικά κέντρα, ο ΣΥΡΙΖΑ στήριξε αυτοτελώς ή σε πολιτική σύμπραξη συγκεκριμένους υποψήφιους σε ορισμένους περιπτώσεις με πρόδηλη κομματική προέλευση. Επίσης, το γεγονός της επικοινωνιακής αφάνειας υποψηφίων ευρωβουλευτών, όπου τα κόμματα συμμετείχαν με κομματικά ψηφοδέλτια, επικυρώνει την αρχική μας υπόθεση για διεξαγωγή 'εθνικοποιημένων' εκλογών.

Διάγραμμα 2: Κατανομή συχνοτήτων πολιτικής εκπροσώπησης ΣΥΡΙΖΑ

Τα αντίστοιχα στοιχεία προσωποποίησης της επικοινωνιακής προβολής για τη Νέα Δημοκρατία ακολουθούν το ίδιο μοτίβο, ωστόσο, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 3, η συχνότητα προβολής του προέδρου Κυριάκου Μητσοτάκη είναι σχεδόν διπλάσια στον ΣΚΑΪ (71 προβολές) έναντι της EPT1 (38 προβολές). Και στην περίπτωση της Νέας Δημοκρατίας φαίνεται πως επαναλαμβάνεται το μοτίβο της σχεδόν μηδενικής προβολής υποψηφίων των διπλών εκλογών, παρά τη βαρύτητα που προσέδωσε το κόμμα της στη διπλή εκλογική επιτυχία ως αφετηρία επίσπευσης των πολιτικών εξελίξεων.

Διάγραμμα 3: Κατανομή συχνοτήτων πολιτικής εκπροσώπησης Νέας Δημοκρατίας

Η εκπροσώπηση των κομμάτων της ήσσονος αντιπολίτευσης ακολουθεί το μοντέλο κυρίαρχης τηλεοπτικής προβολής του αρχηγού. Στον Πίνακα 5 παρατίθενται τα στοιχεία εκπροσώπησης της προβολής των κομμάτων της ήσσονος αντιπολίτευσης.

Πίνακας 5: Κατανομή συχνοτήτων πολιτικής εκπροσώπησης ήσσονος αντιπολίτευσης

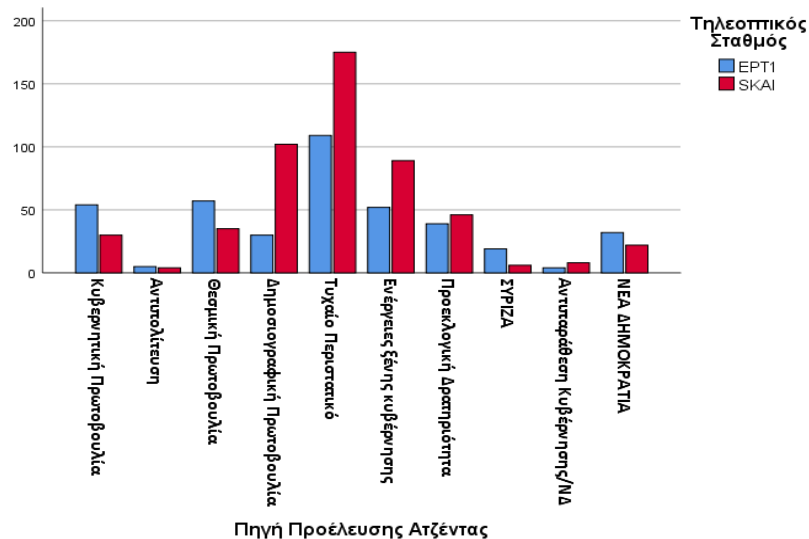
	ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ		ΚΚΕ		ΑΝΕΛ		ΚΙΝΑΛ		ΕΝΩΣΗ ΚΕΝΤΡΩΩΝ	
	EPT1	ΣΚΑΪ	EPT1	ΣΚΑΪ	EPT1	ΣΚΑΪ	EPT1	ΣΚΑΪ	EPT1	ΣΚΑΪ
Αρχηγός	19	29	22	24	20	17	21	33	11	8
Βουλευτής	0	6	2	5	1	0	3	32	1	2
Υπ. Δήμαρχος	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Υπ. Περιφερειάρχης	0	0	1	1	0	0	0	2	0	0
Υπ. Ευρωβουλευτής	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Στέλεχος	0	1	0	0	0	0	3	10	0	0
Άλλος - Γραφείο Τύπου	2	4	6	8	0	3	5	4	3	2
ΣΥΝΟΛΟ	21	40	31	38	21	20	32	81	15	12

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση του ΚΙΝ.ΑΛ καθώς η συχνότητα προβολής εκπροσώπων του υπερέβη τα αντίστοιχα των κομμάτων της ήσσονος αντιπολίτευσης, ιδιαίτερα στον ΣΚΑΪ, δυσανάλογα προς την κοινοβουλευτική του δύναμη και επιπρόσθετα με υψηλότερη βαθμό πλουραλιστικής εκπροσώπησης στελεχών.

3.4. Η δημοσιογραφική διαμεσολάβηση ως πηγή ανάδυσης της τηλεοπτικής ατζέντας

Δεδομένης της προεκλογικής περιόδου και των θεσμικών χαρακτηριστικών των τηλεοπτικών σταθμών, αναμέναμε διαφοροποιημένη πηγή ανάδυσης της ειδησεογραφίας. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4 οι σημαντικότερες πηγές ανάδυσης αφορούν: 'Προεκλογική Δραστηριότητα', 'ΣΥΡΙΖΑ', 'Αντιπαράθεση

Κυβέρνησης/Ν.Δ.’ και ‘ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ’. Επιμέρους διαφοροποιήσεις φαίνεται πως υπάρχουν μεταξύ των σταθμών, με την ΕΡΤ1 να εκπροσωπεί ένα θεσμικό ρόλο ανταποκρινόμενη περισσότερο στην παρουσίαση ειδησεογραφίας από τους θεσμικούς πυλώνες της δημόσιας ζωής. Έτσι, η ΕΡΤ1 έναντι του ΣΚΑΪ προέβαλλε σε μεγαλύτερη συχνότητα ειδήσεις προερχόμενες από ‘Κυβερνητική Πρωτοβουλία’, ‘Θεσμική Πρωτοβουλία’ και ειδήσεις των δύο κομμάτων εξουσίας. Στον αντίποδα, ο ΣΚΑΪ, συντριπτικά έναντι της ΕΡΤ1, συγκροτεί την τηλεοπτική ατζέντα με αναδυόμενες ειδήσεις από ‘Δημοσιογραφική Πρωτοβουλία’ και ‘Τυχαίο Περιστατικό’, πηγές που συχνά συσχετίζονται ισχυρά.

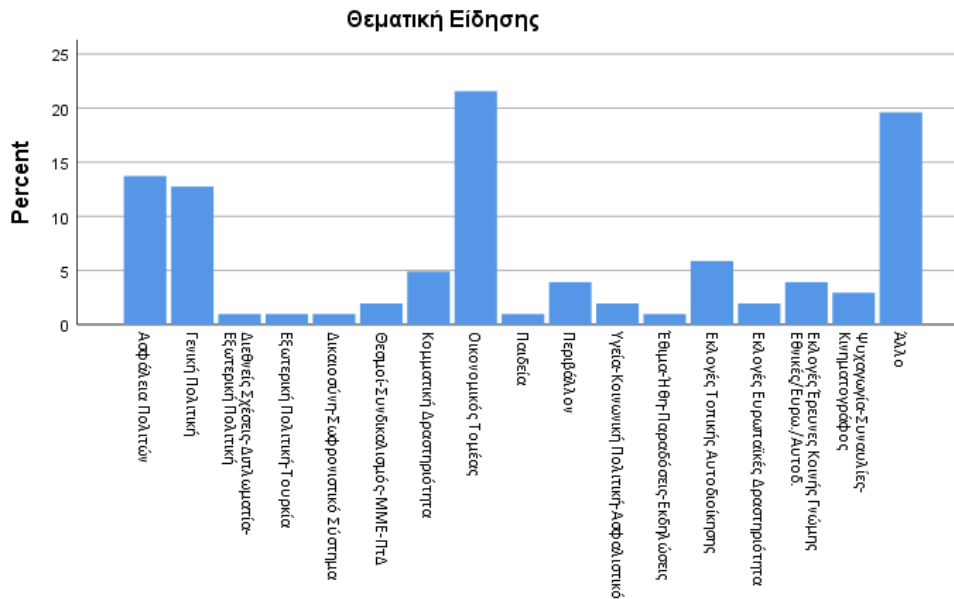

Διάγραμμα 4: Πηγή ανάδυσης ειδήσεων

Η ΕΡΤ1 μετέδωσε 30 ειδήσεις αναδυόμενες από ‘δημοσιογραφική πρωτοβουλία’, ενώ ο ΣΚΑΪ 102 και αντίστοιχα 109 η ΕΡΤ1 και 175 ο ΣΚΑΪ ειδήσεις από ‘τυχαίο περιστατικό’. Ο έλεγχος ανεξαρτησίας των μεταβλητών ‘τηλεοπτικός σταθμός’ και ‘πηγή προέλευσης τηλεοπτικής ατζέντας’ κατέδειξε σημαντική σχέση των δύο μεταβλητών με ασθενή, ωστόσο, ισχύ ($\chi^2=73,588$, $p\text{-value}<0,01$, Cramer’s $V=0,283$, $p<0,01$). Οι αναδυόμενες από ‘δημοσιογραφική πρωτοβουλία’ ειδήσεις στον ΣΚΑΪ αφορούσαν ιεραρχικά τις θεματικές: ‘Οικονομικός Τομέας’, ‘Ασφάλεια’ και ‘Γενική Πολιτική’, δηλαδή, τον πυρήνα της τηλεοπτικής ατζέντας.

Σημαντική διαφοροποίηση της πηγής προέλευσης ειδήσεων εντοπίζεται στην κορύφωση της προεκλογικής περιόδου, δηλαδή, κατά την 3η και 4η εβδομάδα. Ενδιαφέρον έχει πως η συμμετοχή ειδησεογραφίας προερχόμενης από τα κόμματα της ελάσσονος αντιπολίτευσης σταθερά παραμένει χαμηλά. Η ΕΡΤ1 προβάλλει συχνότερα έναντι του ΣΚΑΪ σχετική ειδησεογραφία που προκύπτει από τις κυβερνητικές πρωτοβουλίες με πυρήνα ειδήσεις με θετική κυβερνητική προοπτική (εγκαίνια έργων, οικονομικά μέτρα στήριξης χαμηλών εισοδημάτων, φοροελαφρύνσεις), αλλά και θεσμικές παρεμβάσεις του ΠτΔ σχετικά με τις ενέργειες της Τουρκικής κυβέρνησης για έρευνα υδρογονανθράκων στην περιοχή της Κυπριακής ΑΟΖ.

Η δυναμική της ‘δημοσιογραφικής πρωτοβουλίας’ στον ΣΚΑΪ, ως πηγή ανάδυσης ειδησεογραφίας στην τηλεοπτική ατζέντα, προσδιόρισε την αναζήτηση κατανομής τους σε θεματικές κατηγορίες ειδήσεων. Στο Διάγραμμα 5 αποτυπώνεται μια κοινή τάση συμφωνίας των θεμάτων που αναδύονται από ‘δημοσιογραφική πρωτοβουλία’ με τον σκληρό πυρήνα της εθνικοποιημένης τηλεοπτικής ατζέντας.

Διάγραμμα 5: Κατανομή ειδήσεων προερχόμενων από ‘Δημοσιογραφική Πρωτοβουλία’ στον ΣΚΑΐ

Η ‘δημοσιογραφική πρωτοβουλία’ επαυξάνει την προοπτική δημοσιογραφικής διαμεσολάβησης, ιδιαίτερα στις ειδήσεις που προσφέρονται για πολιτικό σχολιασμό. Έτσι, δύο παρεμφερή και πιθανά αλληλένδετα ζητήματα αναδύονται που αφορούν τη χρονική έκταση και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της δημοσιογραφικής διαμεσολάβησης. Επιπρόσθετα, το εύρημα επιπρόσθετης παρεμβολής ‘ειδικών σχολιαστών’ σε ποσοστό 14% (60 ειδήσεις με προβολή σχολίου ‘ειδικού/ών’) στην ΕΡΤ1 και 27,6% (144 ‘ειδικού σχολιασμού’) στον ΣΚΑΐ θέτει νέες ερευνητικές προοπτικές.

Οι ‘ειδικοί σχολιαστές’ αποτελούν μια δυνάμει ισχυρή παράμετρο επιρροής της κοινής γνώμης, ιδιαίτερα καθόσον η ομάδα αυτή αναβαθμίζεται σε φορέα δημόσιας κατάθεσης μιας εξειδικευμένης, συχνά επιστημονικής και κυρίως τυπικά ουδέτερης και αντικειμενικής άποψης που εδράζεται στην άσκηση του δημοσιογραφικού λειτουργήματος, δεδομένης της σε ποσοστό 25% δημοσιογραφικής ιδιότητας των ‘ειδικών σχολιαστών’. Η εμβόλιμη παρουσία τους μεταξύ της προβολής των ειδήσεων με δυνατότητα ελεύθερης σε χρόνο, ένταση και κατεύθυνση κριτική αποτίμηση της ειδησεογραφίας καθιστά το λόγο τους δυνητικά εξουσιαστικό που δεν έτυχε έως σήμερα επαρκούς ερευνητικού ενδιαφέροντος.

5 Συμπεράσματα

Οι θεματικές που κυριάρχησαν επαλήθευσαν την υπόθεση εθnicoποίησης της τηλεοπτικής ατζέντας έναντι του διακυβεύματος των διπλών εκλογών μειώνοντας την ‘ορατότητα’ τους και λειτουργώντας ως πρελούδιο ή επιταχυντής των εθνικών εκλογών. Ζητήματα υψηλής πολιτικής έντασης που κυριάρχησαν κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα (μεταναστευτικό/προσφυγικό και Μακεδονικό) παρέμειναν εκτός τηλεοπτικής ατζέντας, ενώ και τα κόμματα απέφυγαν την ανάδειξή τους στον πολιτικό ανταγωνισμό. Ο εντοπισμός κοινής τάσης εθnicoποίησης της τηλεοπτικής ατζέντας διαφοροποιείται ως προς άλλες έρευνες με στοιχειοθέτηση διαφορετικής ‘ορατότητας’ των ευρωπαϊκών εκλογών ανάλογα προς το θεσμικό ρόλο (δημόσια και ιδιωτική τηλεόραση) των τηλεοπτικών σταθμών (De Vreese,

Banducci, et al., 2006) και επικυρώνει επιπρόσθετα τη διεξαγωγή μιας άτυπης προεκλογικής εκστρατείας εθνικών εκλογών πρωθύστερα της διεξαγωγής τους.

Η ιεραρχική δόμηση των ειδήσεων, ως κριτήριο σημασιодότησής τους, ανέδειξε διαφοροποίηση μεταξύ των σταθμών, αλλά σε μια εθνικοποιημένη τηλεοπτική ατζέντα αντίστοιχη προς την πολιτική ιεράρχηση των κομμάτων. Η ΕΡΤ1 ιεράρχησε υψηλά τις θεματικές 'Οικονομία' και 'Κομματική Δραστηριότητα', με την πρώτη να αποτελεί ταυτόχρονα κεντρικό πολιτικό αφήγημα της κυβέρνησης. Αντίστοιχα ο ΣΚΑΪ ιεράρχησε υψηλά τις θεματικές: 'Οικονομία', 'Γενική Πολιτική' και 'Ασφάλεια Πολιτών'. Η πρώτη αποτέλεσε το κυρίαρχο προεκλογικό αφήγημα της κυβέρνησης, ενώ η θεματική 'Ασφάλεια Πολιτών' ένα προνομιακό 'issue ownership' της αξιωματικής αντιπολίτευσης.

Δεδομένης της αναγκαιότητας περαιτέρω επεξεργασίας των δεδομένων της περιόδου, αλλά και αντιπαράθεσής τους με άλλες πολιτικές περιόδους, διαπιστώσαμε πως: η συχνότητα προβολής, η ιεράρχηση της δομής των δελτίων ειδήσεων και ο χρόνος μετάδοσης συγκεκριμένων θεματικών της ειδησεογραφίας, στοιχειοθετούν επαρκώς την αντίληψη 'εθνικοποιημένης' πολιτικής τηλεοπτικής ατζέντας.

Εντοπίσαμε σταδιακή αυξητική ανάδειξη των 'προσώπων' έναντι των 'θεμάτων' και του 'κόμματος' στο σύνολο της τηλεοπτικής ειδησεογραφίας. Περιορίζοντας, δε, τις θεματικές των ειδήσεων στον 'σκληρό πυρήνα' της ειδησεογραφίας ('πολιτικό', 'κοινωνικό' και 'οικονομικό' τομέα) τότε, εντοπίζεται απόλυτη τηλεοπτική κυριαρχία των 'προσώπων'. Η επικέντρωση αφορούσε τους πολιτικούς αρχηγούς αποδυναμώνοντας την ορατότητα θεμάτων συσχετισμένων με το διακύβευμα των διπλών εκλογών. Έτσι, χαρακτηριστικό εύρημα είναι η μηδενική σχεδόν προβολή υποψήφιων ευρωβουλευτών και υποψήφιων για την τοπική αυτοδιοίκηση.

Διαπιστώσαμε μια ισχυρή δημοσιογραφική διαμεσολάβηση που επικυρώνει τον επαυξημένο ρόλο και τα περιθώρια παρέμβασής τους έναντι των κομμάτων στην ανάδυση ειδησεογραφίας και στην άσκηση επιρροής, ακαθόριστης ισχύος, στην κατασκευή της δημόσιας σφαίρας και της πολιτικής ατζέντας. Επιπρόσθετο στοιχείο που χρήζει περαιτέρω διερεύνησης είναι η ισχυρή παρέμβαση 'ειδικών σχολιαστών' που αποτελούν δυναμικά παράγοντα καθορισμού της δημόσιας σφαίρας και διαμόρφωσης της κοινής γνώμης.

Τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώνουν την υπόθεση μειωμένης 'ορατότητας' των κομμάτων έναντι των μέσων μαζικής ενημέρωσης στον καθορισμό της τηλεοπτικής ατζέντας και επιπρόσθετα την ανάληψη ρόλου διαχείρισης και μεταφοράς πολιτικών θέσεων υπό το κρίσιμο σημείο υποκειμενικής επεξεργασίας και αξιοποίησης των πολλαπλών μέσων πειθούς (vox pop, ειδικοί σχολιαστές, χρόνος παρέμβασης, μετάδοση εικόνας, αξιοποίηση 'πηγών' κ.α.) από τους δημοσιογράφους.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Behr, R. L., & Iyengar, S. (1985). "Television news, real-world cues, and changes in the public agenda", *Public Opinion Quarterly*, 49 (1): 38–57.

Blais, A., & Carty, R. K. (1990). "Does proportional representation foster voter turnout?", *European Journal of Political Research*, 18:167–181.

- Campbell, J. E. (2008). *The American Campaign. U.S. Presidential Campaigns and the National Vote* (2nd ed.). Texas University Press.
- Dalton, R., McAllister, L., & Wattenberg, M. (2000). The consequences of partisan dealignment. In R. Dalton & M. Wattenberg (Eds.), *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies* (pp. 37–63). Oxford: Oxford University Press.
- De Vreese, C. H., Banducci, S., Semetko, H. A., & Boomgaarden, H. G. (2006). "The news coverage of the 2002 European Parliamentary election campaign in 25 countries", *European Union Politics*, 7: 477–504.
- De Vreese, C. H., Lauf, E., & Peter, J. (2006). The media and European Parliament elections: Second-rate coverage of a second-order event? In W. van der Brug & C. van der Eijk (Eds.), *European elections and domestic politics. Lessons from the past and scenarios for the future*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- De Vries, E. C., Van der Brug, W., Van Egmond, H. M., & Van der Eijk, C. (2011). "Individual and contextual variation in EU issue voting: The role of political information", *Electoral Studies*, 30: 16–28.
- Δεμερτζής, Ν., & Τσιλιγιάννης, Π. (2004). "Οι ευρωεκλογές στα ελληνικά ΜΜΕ", *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 24 (1): 161–182.
- EEMC. (2019). *2019 European Elections Campaign. Images, Topics, Media in the 28 Member States*. Brussels.
- Eijk, C., Franklin, M., & Marsh, M. (1996). "What Voters Teach Us About Europe-Wide Elections: What Europe-Wide Elections Teach Us About Voters", *Electoral Studies*, 15 (2): 149–166.
- European Parliament (2019). *Spring 2019 Eurobarometer 91.1 of the European Parliament*.
- Franklin, M. (2005). The fading power of national politics to structure voting behaviour in elections to the European Parliament. In *Conference on the 2004 European Elections*, Central European University.
- Franklin, M. N., Eijk, C. van der, & Oppenhuis, E. (1996). Turnout decline and the motivational basis of British participation in the European elections of 1994. In C. Rallings, F. D. M., D. Denver, & D. Broughton (Eds.), *British Elections and Parties Yearbook 1995*. London: Frank Cass.
- Franklin, N. M., & Hobolt, B. S. (2011). "The legacy of lethargy: How elections to the European Parliament depress turnout", *Electoral Studies*, 30 (1): 67–76.
- Freire, A., & Teperoglou, E. (2007). "European Elections and National Politics: Lessons from the 'New' Southern European Democracies", *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 17 (1): 101–122.
- Gerstle, J., Semetko, H. A., Schonbach, K., & Villa, M. (2002). The faltering Europeanization of national campaigns. In P. Perrineau, R. Grunberg, & C. Ysmal (Eds.), *Europe at the polls: The European election of 1999*. New York: Palgrave.
- Habermas, J., Lennox, S., & Lennox, F. (1974). "The Public Sphere: An Encyclopedia", *New German Critique*, 3: 49–55.
- Hayes, D. (2008). "Political Communication Party Reputations, Journalistic Expectations: How Issue Ownership Influences Election News", *Political Communication*, 25 (4): 377–400.
- Hetherington, J. M. (1996). "The Media's Role in Forming Voters' National Economic Evaluations in 1992", *American Journal of Political Science*, 40 (2): 372–395.
- Hobolt, B. S., Spoon, J.-J., & Tilley, J. (2009). "A Vote against Europe? Explaining Defection at the 1999 and 2004 European Parliament Elections", *British Journal of Political Science*, 39 (1): 93–115.

- Hopmann, D. N., Elmelund-Praestekaer, C., Albaek, E., Vliegthart, R., & De Vreese, C. H. (2012). "Party media agenda-setting: How parties influence election news coverage", *Party Politics*, 18 (2): 173–191.
- Jochen, P. (2006). Media effects on attitudes towards European integration. In W. van der Brug & C. Van der Eijk (Eds.), *European elections and domestic politics. Lessons from the past and scenarios for the future*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Klüver, H., & Sagarzazu, I. (2015). "Setting the Agenda or Responding to Voters? Political Parties, Voters and Issue Attention", *West European Politics*, 39 (2): 380–398.
- Kovar, J., & Kovar, K. (2012). "National or European? EP Election Campaign Themes in the News Media", *European Electoral Studies*, 7 (1): 30–41.
- Ladner, A., & Milner, H. (1999). "Do voters turn out more under proportional than majoritarian systems? The evidence from Swiss communal elections", *Electoral Studies*, 18 (2): 235–250.
- Marsh, M., & Franklin, M. (1996). The Foundations: Unanswered Questions from the Study of European Elections. In C. Van der Eijk & M. Franklin (Eds.), *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of the Union* (pp. 11–33). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- McCombs, E. M., & Shaw, L. D. (1972). "The Agenda-Setting Function of Mass Media", *The Public Opinion Quarterly*, 36 (2): 176–187.
- Norris, P. (2006). "Did the Media Matter? Agenda-Setting, Persuasion, and Mobilization Effects in the British General Election Campaign", *British Politics*, 1: 1–27.
- Norris, P., Curtice, J., Sanders, D., Scammell, M., & Semetko, H. A. (1999). *On Message: Communicating the Campaign* (1st ed.). Londn, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- Νέα Δημοκρατία. (2019). Δελτίο Τύπου: Συνέντευξη του Προέδρου της Νέας Δημοκρατίας, κ. Κυριάκου Μητσοτάκη στον ΣΚΑΙ και τους δημοσιογράφους Δημήτρη Οικονόμου και Μαρία Αναστασοπούλου.
- Page, I. B., & Shapiro, Y. R. (1992). *The Rational Public: Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- PALMOS ANALYSIS. (2019). Πανελλαδική Έρευνα.
- Petrocik, J. R. (1996). "Issue Ownership in Presidential Elections, with a 1980 Case Study", *American Journal of Political Science*, 40 (3): 825–850.
- Poulakidakos, S. (2019). Greece. In E. Novelli & B. Johansson (Eds.), *2019 European Elections Campaign. Images, Topics, Media in the 28 Member States* (pp. 125–132). Brussels: EUROPEAN COMMISSION.
- Reif, K. (1984). "National Electoral Cycles and European Elections 1979 and 1984", *Electoral Studies*, 3 (3): 244–255.
- Reif, K., & Schmitt, H. (1980). "Nine second-order national elections - A conceptual framework for the analysis of european election results. European", *Journal of Political Research*, 8: 3–44.
- Sanz, C. (2017). "The Effect of Electoral Systems on Voter Turnout: Evidence from a Natural Experiment", *Political Science Research and Methods*, 5 (4): 689–710.
- Schmitt, H., Hobolot, S.B., Van der Brug, W., A.,S. (2019). *European Parliament Election Study 2019, Voter Study*. GESIS Data Archive, Cologne.
- Schmitt, H., Sanz, A., Braun, D., & Teperoglou, E. (2020). "It All Happens at Once: Understanding Electoral Behaviour in Second-Order Elections", *Politics and Governance*, 8 (1): 6–18.

- Semetko, H. A., & Canel, M. J. (1997). "Agenda-Senders versus Agenda-Setters: Television in Spain's 1996 Election Campaign", *Political Communication*, 14 (4): 457–479.
- Stromback, J., Maier, M., & Kaid, L. L. (2011). Political Communication and Election Campaigns for the European Parliament. In M. Maier & J. Stromback (Eds.), *Political Communication in European Parliamentary Elections* (1st ed., pp. 3–17). London: Routledge.
- Teperoglou, E. (2019). Greece: A story of government punishment and party-system stabilisation. In L. De Sio, M. N. Franklin, & L. Russo (Eds.), *The European Parliament Elections of 2019* (pp. 155–160). Luis University Press.
- Τσατσάνης, Μ., & Τσίρμπας, Γ. (2014). "Ειδησεογραφικό περιεχόμενο και τάσεις του εκλογικού σώματος: η πρώτη περίοδος της κρίσης, 2009-2011", *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 42: 173–202.
- Τσίρμπας, Γ. (2007). *Είκοσι οκτώ ημέρες, Εκλογές, Πολιτική Διαφήμιση και Ειδησεογραφία*. Αθήνα: Παπαζήση.
- UNHCR. (2019). *Aegean Islands Monthly Snapshot*.
- Wagner, M., & Meyer, T. M. (2014). "Which Issues do Parties Emphasise? Salience Strategies and Party Organisation in Multiparty Systems", *West European Politics*, 37 (5): 1019–1045.
- Walgrave, S., Lefevere, J., & Nuytemans, M. (2009). "Issue Ownership Stability and Change: How Political Parties Claim and Maintain Issues Through Media Appearances", *Political Communication*, 26 (2): 153–172.
- Walgrave, S., Tresch, A., & Lefevere, J. (2015). "The Conceptualisation and Measurement of Issue Ownership", *West European Politics*, 38 (4): 778–796.

Ο παράξενος θάνατος των Spitzenkandidaten;

Ιωάννης Παπαγεωργίου¹

¹ Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Περίληψη. Ο όρος Spitzenkandidaten μπήκε στο ευρωπαϊκό πολιτικό λεξιλόγιο πριν τις ευρωεκλογές του 2014. Γερμανική λέξη, προερχόμενη από το γερμανικό πολιτικό σύστημα, αναφέρεται στους υποψήφιους καγκελάριους των γερμανικών κομμάτων και σημαίνει, κατά λέξη, επικεφαλής υποψήφιος. Ο όρος εμφανίσθηκε πριν τις ευρωεκλογές του 2014 σε μια «επαναστατική» κίνηση των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων για να παρέμβουν προεκλογικά και να προκαταλάβουν την επιλογή του προέδρου της Επιτροπής. Στόχος του παρόντος κειμένου είναι η παρουσίαση των λόγων εμφάνισης του συστήματος των Spitzenkandidaten, των αιτιών που οδήγησαν στον «παροπλισμό» τους μετά τις ευρωεκλογές του 2019 και η σύνδεση αυτού του – δευτερεύοντος ενδεχομένου πολιτικά – ζητήματος με πολύ κεντρικά θέματα της ευρωπαϊκής ενοποίησης, όπως η ανεπαρκής λαϊκή νομιμοποίηση των αποφάσεων, και οι μέθοδοι που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να περιορισθούν οι αμφισβητήσεις αυτές. .

Λέξεις Κλειδιά: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Spitzenkandidaten, Ευρωπαϊκές εκλογές.

1 Ο πολιτικός ρόλος της Επιτροπής και του προέδρου της

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση οικοδομήθηκε, από την δεκαετία του 1950, στην βάση δύο εν μέρει αντικρουόμενων αρχών. Αφενός, ότι η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (και αργότερα η Ευρωπαϊκή Ένωση) δεν θα ήταν ένας απλός οργανισμός διακρατικής συνεργασίας αλλά κάτι βαθύτερο, παρότι το βαθύτερο αυτό ουδέποτε οριοθετήθηκε με σαφήνεια. Αφετέρου, ότι τα κράτη-μέλη θα διατηρούσαν τον έλεγχο της πορείας ενοποίησης, παραμένοντας οι «άρχοντες των συνθηκών» (the masters of the treaties). Με βάση την πρώτη αρχή, τα κράτη μέλη αποδέχονταν ότι για να προχωρήσει η ενοποίηση έπρεπε να προβούν σε περιορισμούς της κυριαρχίας τους, εκχωρώντας μέρος της στους υπερεθνικούς θεσμούς. Με την δεύτερη ωστόσο, διατηρούσαν σχεδόν ακέραιο το δικαίωμα να ανατρέπουν τους περιορισμούς αυτούς, αν έτσι αποφάσιζαν. Η αντίφαση αυτή είχε δημιουργήσει ζητήματα από το ξεκίνημα της ενοποίησης (με σημαντικότερη τη σύγκρουση της Γαλλίας με τους λοιπούς εταίρους στην ΕΟΚ στη δεκαετία του 1960) που τα κράτη έταμαν, μετά από διαπραγματεύσεις και συμβιβασμούς. Οι άλλοι δρώντες της ενοποίησης, όπως το Κοινοβούλιο ή η Επιτροπή, προτιμούσαν άλλους, έμμεσους και υπόρρητους, τρόπους αντιπαράθεσης με τα κράτη.

Η αντίφαση αυτή εμφανίζεται και στον ρόλο του εκτελεστικού οργάνου της ενοποίησης. Η Συνθήκη της Ρώμης δεν αντιλαμβάνονταν την Επιτροπή ως ένα πολιτικό όργανο με ιδεολογική συνοχή αλλά ως ένα τεχνοκρατικό όργανο που θα δρούσε για το κοινό καλό και ως θεματοφύλακας των συνθηκών. Η σύνθεσή της και ο τρόπος επιλογής των μελών της (από τις κυβερνήσεις των κρατών μελών) αντικατόπτριζε την αντίληψη αυτή. Η προσπάθεια, στη δεκαετία του 1960, της Επιτροπής Hallstein να διαμορφώσει μια πολιτική ατζέντα ερήμην των κρατών μελών οδήγησε σε κρίση με την Γαλλία του Προέδρου Ντε Γκωλ και στην εξουδετέρωση της αυτόνομης δράσης της Επιτροπής.

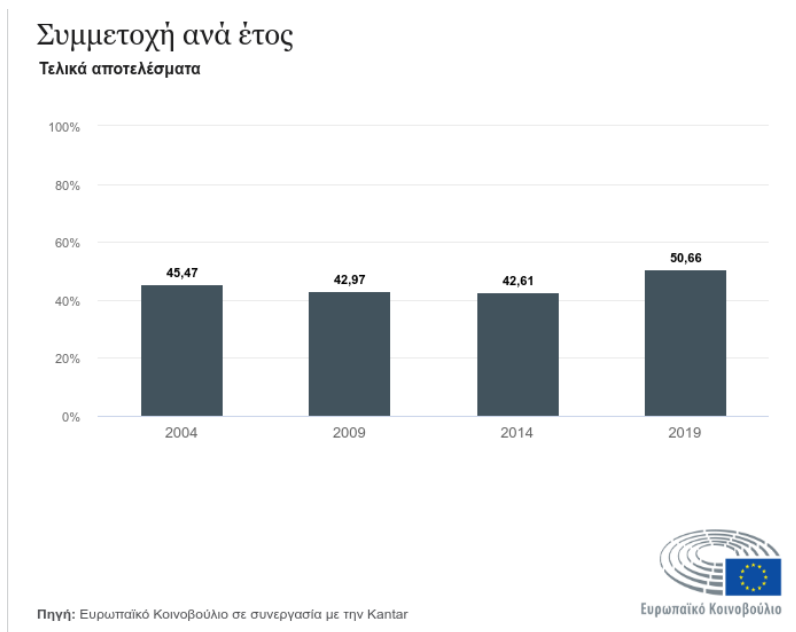
Ωστόσο, η εμπάθυνση της ενοποίησης και η εμπλοκή της Ένωσης σε πολιτικές με ολοένα εντονότερα πολιτικά χαρακτηριστικά, αποδυνάμωσαν την λογική της πολιτικά ουδέτερης Επιτροπής. Όσο η Ένωση επενέβαινε σε ζητήματα οικονομικής ή κοινωνικής πολιτικής, περιφερειακής ανάπτυξης και ατομικών

ελευθεριών, τόσο η Επιτροπή μετατρέπεται σε ένα όργανο με εκ των πραγμάτων πολιτικές τοποθετήσεις και προτιμήσεις: το παλιό εκτελεστικό όργανο δεν εφάρμοζε και επόπτευε μόνο, αλλά όλο και περισσότερο συνδιαμόρφωνε τις θέσεις της ΕΕ (Nugent-Rinhard, 2019:205). Τούτο κατέστη ιδιαίτερα εμφανές μετά την κρίση της ευρωζώνης, με τις ολοένα και περισσότερο αυστηρές οικονομικές πολιτικές που επιβλήθηκαν από την Ένωση σε διάφορα κράτη-μέλη, την διαμόρφωση και εποπτεία των οποίων ανέλαβε, εκούσα άκουσα, η Επιτροπή.

Η βαθμιαία πολιτικοποίηση της Επιτροπής είχε επιπτώσεις και στην επιλογή των μελών της: οι τελευταίοι πρόεδροί της (από τον Γκαστόν Τορν και μετά, με τις εξαιρέσεις του Ζακ Ντελόρ και της σημερινής προέδρου Ουρσουλα φον ντερ Λαιεν) υπήρξαν σχεδόν όλοι πρώην πρωθυπουργοί. Αλλά και τα υπόλοιπα μέλη της, που στη δεκαετία του 1970 και 1980 ήταν συχνά υψηλόβαθμα στελέχη των εθνικών διοικήσεων, απέκτησαν σταδιακά ξεκάθαρη πολιτική ή/και κομματική προέλευση.

Η εξέλιξη αυτή δεν πέρασε απαρατήρητη. Στις δεκαετίες του '70 και του '80 οι επικρίσεις για την ύπαρξη δημοκρατικού ελλείμματος στην ευρωπαϊκή ενοποίηση σχετίζονταν κυρίως με τις περιορισμένες εξουσίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (εφεξής ΕΚ) να συναποφασίζει, ως εκπρόσωπος των πολιτών της Ευρώπης, με το Συμβούλιο των Υπουργών για την ευρωπαϊκή νομοθεσία. Το έλλειμμα αυτό άρχισε να αντιμετωπίζεται με τις αλλαγές των συνθηκών από την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1987) και μετά, και την βαθμιαία μετατροπή του ΕΚ σε συννομοθέτη. Σταδιακά ωστόσο, όσο η Ένωση αποκτούσε εκτενέστερες αρμοδιότητες, ένα διαφορετικού είδους δημοκρατικό έλλειμμα προβλήθηκε, από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αλλά και τους πολίτες: ο ανέλεγκτος χαρακτήρας της Επιτροπής και η έλλειψη δημοκρατικής λογοδοσίας για τις πράξεις της. Αυτό το έλλειμμα, εγγενές στην λογική μιας γραφειοκρατικής Επιτροπής, ανέδειξε και ένα βασικό πρόβλημα των ευρωεκλογών: την έλλειψη σύνδεσης ανάμεσα στο αποτέλεσμα των εκλογών αυτών και τυχόν αλλαγές στην πολιτική της ΕΕ. Σε όλες τις εκλογές, ο ψηφοφόρος επιλέγει συνδυασμούς ή υποψήφιους που υπόσχονται συγκεκριμένες πολιτικές εφόσον αποκτήσουν την εξουσία και προσδοκά συγκεκριμένα αποτελέσματα εάν ανέλθουν στην κυβέρνηση. Ωστόσο, οι εκλογές για το ΕΚ δεν καθορίζουν, άμεσα ή έμμεσα, την κυβέρνηση της Ένωσης ούτε διαμορφώνουν ή αλλάζουν τις πολιτικές της. Ενώ οι εκλογές δίνουν ένα πολιτικό αποτέλεσμα, η σύνθεση της Επιτροπής δεν αντικατοπτρίζει το αποτέλεσμα αυτό αλλά εξαρτάται από καθαρά εθνικές κυβερνητικές επιλογές.

Το πρόβλημα της αναντιστοιχίας αυτής, γνωστό ήδη από τις πρώτες εκλογές, το 1979, είχε επιπτώσεις που αυξάνονταν όσο η έλλειψη ουσιαστικού διακυβεύματος γινόταν αντιληπτή στους πολίτες. Η παντελής αποσύνδεση των ευρωπαϊκών εκλογών από τις πολιτικές της Ένωσης τις μετέτρεψε σε «εκλογές δεύτερης τάξης» που περιστρέφονται κυρίως γύρω από εθνικά θέματα (υπερψήφιση ή καταψήφιση κυβερνητικών πολιτικών) και πολύ λιγότερο αφορούσαν στην επιλογή των μελών ενός από τα δύο νομοθετικά όργανα της Ένωσης, ενώ είχε οδηγήσει και σε μείωση της συμμετοχής από 62% το 1979 σε 42,6% το 2014, μείωση που μπορεί να ήταν ακόμα μεγαλύτερη αν τα κράτη μέλη δεν οργάνωσαν, σε πολλές περιπτώσεις, τις ευρωεκλογές ταυτόχρονα με άλλες εθνικές ή αυτοδιοικητικές εκλογές.

Διάγραμμα 1: Συμμετοχή στις Ευρωεκλογές 2004-2019

2 Οι θεσμικές αλλαγές της Συνθήκης της Λισσαβώνας

Η ανάγκη μεγαλύτερης «κοινοβουλευτικοποίησης» - ή κοινοβουλευτικής νομιμοποίησης - της Ένωσης, μεγαλύτερης δηλαδή σύνδεσης των αποτελεσμάτων των ευρωεκλογών με τη δράση του εκτελεστικού οργάνου της ΕΕ κατέστη πρόδηλη μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και ακόμα περισσότερο στις αρχές του 21ου αιώνα, όταν η ευρωπαϊκή ενοποίηση άρχισε να προσκρούει σε λαϊκές αντιστάσεις σε εθνικό επίπεδο. Στο πλαίσιο της προσπάθειας εκδημοκρατισμού των θεσμών της Ένωσης, η εκλογή της Επιτροπής – που αρχικά αποτελούσε αποκλειστικό δικαίωμα των εθνικών κυβερνήσεων - σταδιακά συνδέθηκε με την έγκριση του ΕΚ. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992), για πρώτη φορά, απαιτούσε τη διαβούλευση του Κοινοβουλίου με τα κράτη μέλη πριν αυτά ορίσουν το πρόσωπο που θα διοριστεί πρόεδρος της Επιτροπής. Ταυτόχρονα, το Κοινοβούλιο απέκτησε και την εξουσία να εγκρίνει (και, ως εκ τούτου, επίσης να απορρίψει) την Επιτροπή, συλλογικά, πριν από την ανάληψη των καθηκόντων της. Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997), ο υποψήφιος των κρατών μελών για πρόεδρος της Επιτροπής έπρεπε να εγκριθεί από το Κοινοβούλιο.

Στη συζήτηση για την συνταγματοποίηση της Ένωσης, στις αρχές του αιώνα, το ΕΚ, που είχε ισχυρή παρουσία στη Συνέλευση (Convention) για το Μέλλον της Ευρώπης που προετοίμασε το Σχέδιο Συνταγματικής Συνθήκης (2003-4), πίεσε ώστε να έχει μεγαλύτερο ρόλο στην επιλογή, και όχι απλώς στην έγκριση, του προέδρου της Επιτροπής και να συνδέσει με έμμεσο τρόπο την επιλογή του προσώπου αυτού με τις ευρωεκλογές. Το πάγιο αυτό αίτημα του ΕΚ έγινε εν πολλοίς δεκτό και η Συνταγματική Συνθήκη άλλαξε την διαδικασία επιλογής του προέδρου της Επιτροπής (άρθρο I-27) . Το άρθρο αυτό προέβλεπε τα ακόλουθα:

Ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

1. Λαμβάνοντας υπόψη το αποτέλεσμα των εκλογών για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και αφού προβεί στις κατάλληλες διαβουλεύσεις, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, αποφασίζοντας με ειδική πλειοψηφία,

προτείνει στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έναν υποψήφιο για το αξίωμα του Προέδρου της Επιτροπής. Ο υποψήφιος αυτός εκλέγεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με την πλειοψηφία του όλου αριθμού των μελών του.

Παρά την μη επικύρωση της Συνταγματικής Συνθήκης, η ιδέα παρέμεινε στη Συνθήκη της Λισσαβώνας. Το άρθρο 17.7 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση περιλαμβάνει μία σχεδόν πανομοιότυπη διατύπωση:

«Λαμβάνοντας υπόψη τις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και αφού προβεί στις κατάλληλες διαβουλεύσεις, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, αποφασίζοντας με ειδική πλειοψηφία, προτείνει στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έναν υποψήφιο για το αξίωμα του προέδρου της Επιτροπής. Ο υποψήφιος αυτός εκλέγεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με την πλειοψηφία των μελών που το απαρτίζουν».

Η διατύπωση αυτή ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό το πάγιο αίτημα του ΕΚ για μεγαλύτερη εμπλοκή του στην εκλογή της Επιτροπής. Το άρθρο 17 ΣΕΕ, και η προσαρτημένη στη Συνθήκη Δήλωση 11 «για τον τρόπο εφαρμογής του άρθρου 17, παράγραφοι 6 και 7 της Συνθήκης» αποτέλεσαν μια προσπάθεια των κρατών μελών να διατηρήσουν τον κυρίαρχο ρόλο τους στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ως προς την επιλογή του Προέδρου της Επιτροπής αλλά και να σέβονται παράλληλα την γενική πολιτική κατεύθυνση και τα αποτελέσματα των ευρωεκλογών.

Η διάταξη αυτή καθαυτή θα μπορούσε να εκληφθεί ως σχεδόν αυτονόητη: οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων με τον ένα ή τον άλλο τρόπο λάμβαναν ήδη υπόψη τα αποτελέσματα των ευρωεκλογών στην διαδικασία επιλογής του προέδρου της Επιτροπής. Ακόμα και πριν την Λισσαβώνα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, όταν επέλεγε τον πρόεδρο της Επιτροπής, συνυπολόγιζε τόσο τις θέσεις των μελών του αλλά ταυτόχρονα και τις κυρίαρχες τάσεις στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, αν μη τι άλλο για να αποφύγει μια ευθεία σύγκρουση με την πλειοψηφία του Κοινοβουλίου. Έτσι, η επιλογή του κεντροαριστερού Ρομάνο Πρόντι, το 1999, προέκυψε από την παρουσία σοσιαλιστικών κυβερνήσεων στην Γαλλία, την Βρετανία, την Γερμανία και την Ισπανία αλλά και την ισχύ της κεντροαριστεράς στο ΕΚ ενώ, το 2004, η χριστιανοδημοκρατική πλειοψηφία στο Συμβούλιο και το Κοινοβούλιο επέτρεψαν να επικρατήσει η υποψηφιότητα Μπαρόζο. Ωστόσο, βασικό κριτήριο επιλογής του Προέδρου της Επιτροπής δεν ήταν η ιδεολογική του ταύτιση με μια παράταξη αλλά οι ισορροπίες μέσα στο Συμβούλιο και η αποδοχή του από όλα τα μέλη του.

Η νέα διατύπωση δεν προκάλεσε, ως εκ τούτου, άμεσες αλλαγές στο θεσμικό οικοδόμημα της ΕΕ. Αποτέλεσε ωστόσο τη βάση για την ενίσχυση του αιτήματος μεγαλύτερης σύνδεσης των ευρωεκλογών με την εκλογή της Επιτροπής, γεγονός που ενισχύθηκε από την χρήση, στο ίδιο άρθρο, της διατύπωσης περί «εκλογής» και όχι πλέον έγκρισης του προέδρου της Επιτροπής από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ένα άλλο προβληματικό σημείο στην διατύπωση αυτή ήταν οι διαφορετικές εκδοχές του ανά γλώσσα. Ενώ η ελληνική εκδοχή –όπως και η γαλλική και αγγλική, μεταξύ άλλων- μιλά για «εκλογές», η ισπανική και η γερμανική, αναφέρονται στο «αποτέλεσμα των εκλογών» που συνιστά ακόμα πιο δεσμευτική για το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο διατύπωση (Westlake, 2016:39-40).

3 Η εισαγωγή των Spitzenkandidaten στις ευρωεκλογές του 2014

Το αίτημα του ΕΚ για μεγαλύτερη εμπλοκή του στην εκλογή του προέδρου της Επιτροπής, προγενέστερο, όπως αναφέρθηκε, της Συνθήκης της Λισσαβώνας, ενισχύθηκε περαιτέρω μετά από αυτήν. Το

Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα, ιδίως, διεκδίκησε την υποψηφιότητα Μπαρόσο μετά τις ευρωεκλογές του 2004 ως αποτέλεσμα της εκλογικής του νίκης, ενώ και το Κόμμα των Ευρωπαίων Σοσιαλιστών έκρινε ότι η αποτυχία του στις εκλογές του 2009 οφείλετο εν μέρει και στην αδυναμία του να υποδείξει έναν υποψήφιο κοινής αποδοχής (Westlake, 2016: 45-46). Ο ίδιος ο πρόεδρος Μπαρόσο στην ομιλία του για την Κατάσταση της Ένωσης το 2012 αναφέρθηκε στο θέμα τονίζοντας ότι οι παρουσίες από τα πολιτικά κόμματα υποψηφίων για την θέση του προέδρου της Επιτροπής «ήδη το 2012» θα ήταν «ένα σημαντικό μέσο για την εμβάθυνση της πανευρωπαϊκής πολιτικής συζήτησης» και ένα «αποφασιστικό βήμα για να γίνει σαφέστερη η δυνατότητα μιας ευρωπαϊκής επιλογής» και «να αποκτήσουν περισσότερο ευρωπαϊκό χαρακτήρα οι ευρωεκλογές» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2012). Το ΕΚ με ψήφισμά του το 2012 προέτρεπε «τα ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα να προτείνουν υποψηφίους για την Προεδρία της Επιτροπής» ώστε «να ενισχυθεί η πολιτική νομιμοποίηση τόσο του Κοινοβουλίου όσο και της Επιτροπής με τη σύνδεση των αντίστοιχων διαδικασιών εκλογής τους με την επιλογή των ψηφοφόρων» (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2012). Είναι αβέβαιο ωστόσο κατά πόσον η κατάσταση αυτή θα είχε μεταβληθεί στην πράξη, παρά την προαναφερθείσα νέα διατύπωση της Συνθήκης, χωρίς την προσωπική φιλοδοξία του Μάρτιν Σουλτς. Ο Γερμανός σοσιαλδημοκράτης πολιτικός, χωρίς σημαντική πολιτική παρουσία στην πατρίδα του αλλά μέλος του ΕΚ από το 1994, είχε επενδύσει κατά τις δύο τελευταίες θητείες του εκεί στην εκλογή του στην θέση του προέδρου του Κοινοβουλίου. Όταν το πέτυχε, τον Ιανουάριο του 2012, προχώρησε στον επόμενο στόχο του: την εκλογή του στην προεδρία Επιτροπής. Γνωρίζοντας ότι ένα τέτοιο ενδεχόμενο ήταν ανέφικτο μέσω του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου κινητοποίησε τα πολιτικά κόμματα στην ιδέα να προτείνουν, πριν τις ευρωεκλογές, έναν υποψήφιο πρόεδρο της Επιτροπής, ώστε αυτός να λάβει την στήριξη των ψηφοφόρων και να παρακάμψει την διακριτική ευχέρεια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου να επιλέγει, μόνο του, τον νέο πρόεδρο. Όντας στο κέντρο των ευρωπαϊκών εξελίξεων, με μεγάλη επιμονή, πειθώ και αποφασιστικότητα προώθησε την πρότασή του, επικαλούμενος τις αρχές του κοινοβουλευτισμού και της δημοκρατίας, και κατόρθωσε να στρέψει προς την κατεύθυνση αυτή τόσο τους ευρωβουλευτές και θεσμικά το ΕΚ, όσο και τα ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα. Πέτυχε να φέρει κοντά του, στον στόχο αυτό, τις μικρότερες πολιτικές ομάδες (ιδίως τους Φιλελεύθερους και τους Πράσινους) και εν τέλει και το Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα. Από τα τέλη του 2013 έως τις ευρωεκλογές του Μαΐου 2014 τα μεγάλα ευρωπαϊκά κόμματα επέλεξαν σχεδόν όλα (με την εξαίρεση των Ευρωπαίων Συντηρητικών και Μεταρρυθμιστών) έναν υποψήφιο για την θέση του προέδρου της Επιτροπής. Ο Σουλτς επελέγη από τους Σοσιαλιστές στις 6 Νοεμβρίου 2013 (χωρίς αντίπαλο) και έλαβε επίσημα το χρίσμα στο συνέδριο του Κόμματος των Ευρωπαίων Σοσιαλιστών στην Ρώμη. Το Κόμμα της Ευρωπαϊκής Αριστεράς επέλεξε, επίσης χωρίς ανθυποψηφιότητα τον Αλέξη Τσίπρα τον Δεκέμβριο του 2013, οι Πράσινοι διοργάνωσαν και εσωκομματικές εκλογές μεταξύ των μελών τους τον Ιανουάριο 2014, ενώ οι Φιλελεύθεροι όρισαν τον δικό τους υποψήφιο τους τον Φεβρουάριο του 2014. Το Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα επέλεξε τον Ζαν Κλωντ Γιουνκερ από τον ανθυποψήφιο του Μισέλ Μπαρνιέ, στο συνέδριό του στο Δουβλίνο τον Μάρτιο 2014.

Το ενδιαφέρον είναι ότι αυτό το θεσμικό «πραξικόπημα» (EPRS, 2019:5), στο βαθμό που το άρθρο 17 ΣΕΕ δεν προβλέπει πούθενά ότι τα ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα έχουν δικαίωμα να προεπιλέξουν έναν υποψήφιο για την προεδρία της Επιτροπής, πέρασε σχεδόν απαρατήρητο: το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και τα κράτη μέλη πίστευαν μέχρι τέλους ότι η όλη διαδικασία ήταν μια ακόμα έκφραση των περιστασιακών, θεσμικού/υπαρξιακού χαρακτήρα εξεγέρσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου χωρίς πραγματική σύνδεση με τους ψηφοφόρους και δεν θα παρήγαγε κανένα ουσιαστικό πολιτικό αποτέλεσμα. Εξαίρεση αποτέλεσε ο πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Χέρμαν Βαν Ρόμπει που ήδη το 2012 είχε αμφισβητήσει τη σύνδεση της εκλογής του Προέδρου της Επιτροπής με τις ευρωεκλογές με το σκεπτικό ότι κάτι τέτοιο «θα οργάνωνε την απογοήτευση εκ των προτέρων» γιατί η τεράστια νομιμοποίηση που

θα λάμβανε έτσι ο Πρόεδρος της Επιτροπής θα δημιουργούσε τεράστια απογοήτευση όταν, λόγω των περιορισμένων αρμοδιοτήτων του, δεν θα μπορούσε να υλοποιήσει τις προσδοκίες της πλειοψηφίας (Egmont Institute, 2012). Σε κάθε περίπτωση, η συγκαταβατική αδιαφορία με την οποία τα κράτη-μέλη αντιμετώπισαν την πρόταση επέτρεψε την ενίσχυση των Spitzenkandidaten και την παγίωση της πεποίθησης ότι ένας από αυτούς θα ανέβαινε στον θώκο του προέδρου της Επιτροπής.

Η καινοτομία αυτή δεν επέφερε ουσιαστική αλλαγή στο προεκλογικό σκηνικό. Οι υποψήφιοι πρόεδροι παρέμειναν σχετικά άγνωστοι μεταξύ των ψηφοφόρων, ιδίως πέραν των χωρών από όπου προέρχονταν οι υποψήφιοι (Γερμανία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο), ενώ ακόμα και οι τηλεμαχίες των υποψηφίων συχνά αγνοήθηκαν από τις εθνικές τηλεοράσεις. Το μόνο πολιτικά ενδιαφέρον γεγονός, προεκλογικά, ήταν η δέσμευση του πρωθυπουργού του Λουξεμβούργου Ξαβιέ Μπετέλ ότι θα πρότεινε τον πολιτικό του αντίπαλο Ζαν Κλωντ Γιούνκερ ως υποψήφιο για την θέση του μέλους της Επιτροπής για το Λουξεμβούργο εφόσον επελέγετο ως πρόεδρος της Επιτροπής.

Η διαδικασία περιείχε πολλές ασάφειες: ήταν βέβαιο ότι καμία πολιτική ομάδα, και άρα κανείς υποψήφιος, δεν θα λάμβανε απόλυτη πλειοψηφία στις ευρωεκλογές. Δεν υπήρχαν κοινά αποδεκτοί κανόνες (πιο σωστά, δεν υπήρχαν κανόνες) για το ποιο κόμμα (και άρα και ποιος υποψήφιος) θα εθεωρείτο νικητής των εκλογών. Ο κ. Σουλτς υπολόγιζε στην ανατροπή της πρωτοκαθεδρίας του ΕΛΚ (κατά την περίοδο 2009-14 το ΕΛΚ διέθετε 260 βουλευτές έναντι 188 των Σοσιαλιστών) και ανέβασε τον πήχυ κατά την προεκλογική περίοδο επισημαίνοντας emphaticά πως το κόμμα που θα έβγαине πρώτο θα έπρεπε να ορίσει τον πρόεδρο της Επιτροπής. Στην επίσημη ομιλία αποδοχής της υποψηφιότητάς του στο συνέδριο του Κόμματος των Ευρωπαίων Σοσιαλιστών στη Ρώμη, την 1η Μαρτίου 2014 ανέφερε ότι ήθελε να είναι «ο πρώτος πρόεδρος της Επιτροπής που δεν θα ήταν αποτέλεσμα μιας παρασκηνιακής συμφωνίας σε ένα δωμάτιο στις Βρυξέλλες αλλά αποτέλεσμα δημοκρατικής ψήφου» (PES, 2014). Στο τελευταίο προεκλογικό debate, οι πέντε υποψήφιοι δεσμεύτηκαν ρητά ότι ο νέος πρόεδρος της Επιτροπής θα προερχόταν αποκλειστικά από αυτούς.

Παρόλα αυτά, οι ευρωεκλογές δεν επέφεραν ουσιαστικές αλλαγές σε σχέση με το παρελθόν: η εθνοκεντρική προεκλογική εκστρατεία και η περιορισμένη ευρωπαϊκή διάσταση των εκλογών παρέμειναν κυρίαρχες. Η παρουσία των Spitzenkandidaten δεν ανέκοψε ούτε την αποχή (η συμμετοχή πανευρωπαϊκά ανήλθε στο 42.54% ενώ το 2009 ήταν 43%). Ωστόσο, το αποτέλεσμα δεν ήταν ευνοϊκό για τον κ. Σουλτς. Το Κόμμα των Ευρωπαίων Σοσιαλιστών παρέμεινε δεύτερο. Το ΕΛΚ αναδείχθηκε σε πρώτο κόμμα με συνέπεια ο Γιούνκερ να διεκδικήσει τη θέση του προέδρου της Επιτροπής, βάσει των κανόνων που ο ίδιος ο Σουλτς είχε εισάγει.

Η υποστήριξη των ευρωβουλευτών στο πρόσωπο του κ. Γιούνκερ έπιασε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο απροετοίμαστο και το έθεσε ενώπιον ενός διλήμματος: αποδοχή μιας υποψηφιότητας που δεν είχε επιλέξει ή αντιπαράθεση με όλες τις πολιτικές δυνάμεις του ΕΚ και θεσμική σύγκρουση με την εμμονή στο κυρίαρχο δικαίωμά του να επιλέγει αυτό τον πρόεδρο της Επιτροπής. Η συμφωνία της Ανγκέλα Μέρκελ και η προσωπικότητα του κ. Γιούνκερ επέτρεψαν τελικά τον ορισμό του τελευταίου στη θέση αυτή, με μόνη αρνητική ψήφο αυτή του Ηνωμένου Βασιλείου. Ωστόσο το Συμβούλιο είχε διδαχθεί το μάθημά του και, για τις επόμενες εκλογές, ήταν καλύτερα προετοιμασμένο. Τα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 26-27 Ιουνίου 2014 μετά την πρόταση του Ζαν Κλωντ Γιούνκερ ως υποψήφιο προέδρου υπογράμμισαν ότι «μόλις η νέα Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναλάβει ουσιαστικά τα καθήκοντά της, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο θα εξετάσει την μελλοντική διαδικασία διορισμού του

Προέδρου τής Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές Συνθήκες». (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2014)

4 Η αποδόμηση του θεσμού

Η εκλογή Γιούνκερ αποτέλεσε νίκη για το ΕΚ, ωστόσο δεν άλλαξε τη λογική και ιδίως τις δυνατότητες της Εκτελεστικής Επιτροπής. Η επιτροπή Γιούνκερ στηρίχθηκε, όπως και οι προηγούμενες, σε ένα «μεγάλο συνασπισμό» χριστιανοδημοκρατών-σοσιαλιστών (με τους φιλελεύθερους) στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και συνέχισε να εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από τις θέσεις των κρατών μελών. Οι μεγάλες κρίσεις που αντιμετώπισε η Ευρώπη (η ελληνική κρίση χρέους το καλοκαίρι του 2015, το προσφυγικό την ίδια περίοδο και το Brexit) ενίσχυσαν τον ρόλο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου: οι μεγάλες θεσμικές πρωτοβουλίες της Επιτροπής Γιούνκερ σε σημαντικό βαθμό εξουδετερώθηκαν ή δεν προχώρησαν λόγω των αντιδράσεων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου.

Παράλληλα, η αντίληψη για έλλειψη νομιμοποίησης της Επιτροπής δεν περιορίσθηκε. Αντίθετα, η ιδέα μιας «πολιτικής» ή πολιτικοποιημένης Επιτροπής είχε ήδη αρχίσει να αμφισβητείται και πριν ακόμα τις ευρωεκλογές του 2014 με το επιχείρημα ότι αλλοίωνε την λογική του οργάνου: δεν μπορεί να επιδιώκει το κοινό καλό της Ένωσης και να λειτουργεί ταυτόχρονα ως ένας πολιτικός – άρα αναγκαστικά μεροληπτικός - θεσμός (Grabbe, H. – Lehne, S. 2013). Πώς, για παράδειγμα, μια «δεξιά» Επιτροπή θα μπορούσε να αντιμετωπίσει – ως θεματοφύλακας των Συνθηκών- αντικειμενικά τη συμπεριφορά μιας «αριστερής» εθνικής κυβέρνησης; Η αντίληψη για τη μετατροπή της Επιτροπής σε αντίστοιχο των εθνικών κυβερνήσεων άρχισε να αντιμετωπίζει κριτική.

Ωστόσο, η λογική των Spitzenkandidaten ήταν δύσκολο να ανατραπεί, ιδίως μεταξύ των μελών του ΕΚ, ενώ την ιδέα υποστήριζε επίσημα και η Επιτροπή που εκτίμησε ότι «η διαδικασία αυτή συνέβαλε στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας και της δημοκρατικής νομιμότητας της Ένωσης [και...] θα πρέπει να συνεχιστεί και να βελτιωθεί, ενόψει των εκλογών του 2019». (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018). Η απόφαση του προέδρου Γιούνκερ να μην υποβάλει εκ νέου υποψηφιότητα επέτρεψε στα ευρωπαϊκά κόμματα, ιδίως το ΕΛΚ, να ξεκινήσουν την εσωκομματική διαδικασία της προεπιλογής. Ωστόσο, η διαδικασία που ακολούθησαν τα κόμματα ήταν καθαρά εσωκομματική και όχι ανοικτές, πανευρωπαϊκές προκριματικές εκλογές όπως πρότεινε η Επιτροπή.

Η διαδικασία αυτή, πέραν των εσωτερικών της προβλημάτων, ιδίως της περιορισμένης συμμετοχής των πολιτών, αντιμετώπισε και άλλες αντιξοότητες. Αρχικά την ενεργή αμφισβήτηση από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Ο πρόεδρος του Ντόναλντ Τουσκ είχε δηλώσει ότι η επιλογή Γιούνκερ δεν συνιστά προηγούμενο και ότι το Συμβούλιο «δεν μπορεί να εγγυηθεί εκ των προτέρων ότι θα προτείνει έναν από τους κύριους υποψήφιους για το αξίωμα του Προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής [γιατί] δεν υπάρχει αυτοματισμός σε αυτή τη διαδικασία [που...] εμπίπτει στην αυτόνομη αρμοδιότητα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου» (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2018).

Ο θεσμός, τέλος, είχε να αντιμετωπίσει ειδικά και την απარέσκεια του προέδρου Μακρόν. Ο τελευταίος με δικές του σαφείς θέσεις για την Ευρώπη αλλά μικρή ισχύ στο ΕΚ (όπου το κόμμα του ανήκε στους Φιλελεύθερους) αρνιόταν να παραχωρήσει το πρόσωπο του προέδρου της Επιτροπής, κομβικής κατά τον ίδιο σημασίας για την αναμόρφωση της Ένωσης, σε ένα κομματικό στέλεχος. Παράλληλα, ο Μακρόν προωθούσε την ιδέα των διεθνικών ψηφοδελτίων (ενός χωριστού ψηφοδέλιου για μικρό αριθμό ευρωβουλευτών που θα περιλάμβανε υποψηφίους από πολλές εθνικότητες με επικεφαλής τον

υποψήφιο για πρόεδρο της Επιτροπής από κάθε πολιτικό κόμμα) που, εν τέλει, το ΕΚ απέρριψε τον Φεβρουάριο του 2018, εν πολλοίς λόγω της επιφυλακτικής θέσης του ΕΛΚ (Verges, 2018).

Η προκριματική διαδικασία το 2019 είχε, ως εκ τούτου, πολύ λιγότερο «επαναστατικό» χαρακτήρα: ήταν κατά βάση εσωκομματική, χωρίς ανοικτές προκριματικές εκλογές. Δεδομένης της εσωκομματικής μορφής της επιλογής, παντού κυριάρχησαν οι insiders (επίτροποι ή ευρωβουλευτές) με μικρό πολιτικό βάρος. Οι Φιλελεύθεροι, υπό την πίεση του Μακρόν, δεν παρουσίασαν έναν αλλά πολλούς Spitzenkandidaten (υπό τη μορφή εναλλακτικών υποψηφίων προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο) και ήταν φανερό ότι δεν πίστευαν ιδιαίτερα στο θεσμό πλέον. Οι Σοσιαλιστές υιοθέτησαν την, χωρίς αντίπαλο, υποψηφιότητα του αντιπροέδρου της Επιτροπής Φ. Τίμερμανς. Στο εσωτερικό του ΕΛΚ που θα είχε, μαθηματικά, μεγαλύτερες πιθανότητες ο πρόεδρος της ομάδας στο ΕΚ, Μάνφρεντ Βέμπερ, είχε ξεκινήσει την δική του προεκλογική εκστρατεία από πολύ νωρίς και, ελέγχοντας την ομάδα, είχε σοβαρό πλεονέκτημα σε σχέση με οποιονδήποτε άλλο υποψήφιο. Ωστόσο, η υποψηφιότητα Βέμπερ, ενός πολιτικού χωρίς πολιτική ή διοικητική εμπειρία σε εθνικό επίπεδο, δημιουργούσε επιφυλάξεις ακόμα και στο εσωτερικό της ομάδας του. Η επιλογή του από το ΕΛΚ αντιμετωπίστηκε ως πρόκληση από τις άλλες ομάδες και αρκετά μέλη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και θεωρήθηκε ότι δίνει την αφορμή για απομάκρυνση από τη δεσμευτικότητα των Spitzenkandidaten: ήταν σαφές ότι ο κ. Βέμπερ δεν θα μπορούσε να λάβει ούτε καν την έγκριση της πλειοψηφίας του ΕΚ.

Το τελικό αποτέλεσμα δεν διέφερε ιδιαίτερα σε σχέση με τις προηγούμενες ευρωεκλογές: έντονο εθνικό χρώμα στην προεκλογική εκστρατεία, μικρή γνώση και περιορισμένη ενημέρωση για τους Spitzenkandidaten και μια πιο αδύναμη πρωτιά για το ΕΛΚ πανευρωπαϊκά. Η αύξηση, για πρώτη φορά μετά το 1994 της συμμετοχής (50,66% πανευρωπαϊκά) δεν μπορεί να πιστωθεί στους Spitzenkandidaten: οι μετεκλογικές έρευνες έδειξαν ότι η αυξημένη συμμετοχή περισσότερο οφείλετο σε κινητοποίηση των νέων, σε ένα ισχυρότερο αίσθημα πολιτικής ευθύνης, στην μεγαλύτερη αποδοχή της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά την κρίση και ίσως στο Brexit. Μόνο 8% (3% περισσότερο από ό τι το 2014) των ψηφοφόρων ανέφερε ως λόγο συμμετοχής στις ευρωεκλογές την δυνατότητα να επηρεάσει την εκλογή του προέδρου της Επιτροπής (European Parliament, 2019, 44).

Παρότι ο Βέμπερ διεκδίκησε τη θέση του προέδρου (και είχε σε αυτό την υποστήριξη της καγκελαρίου Μέρκελ) μια σειρά παραγόντων στο Συμβούλιο (ιδίως οι γαλλικές αντιρρήσεις επί της αρχής και η πεποίθηση ότι αν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο δεχθεί τον Βέμπερ θα έχει συνθηκολογήσει ολοσχερώς έναντι του ΕΚ) και στο ΕΚ (οι αντιρρήσεις πολλών σοσιαλιστών και σχεδόν όλης της Αριστεράς και η επαμφοτερίζουσα θέση του Βέμπερ για την παραμονή του ουγγρικού Fidesz στο ΕΚ) οδήγησαν στον τορπιλισμό της υποψηφιότητάς του – και ταυτόχρονα της διαδικασίας των Spitzenkandidaten. Παρότι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο χρειάστηκε να συναντηθεί δύο φορές, η τελική επιλογή της Ούρσουλα φον ντερ Λαιεν επανέφερε την προ του 2014 κατάσταση: την επιλογή ενός υποψηφίου από την πολιτική παράταξη που κέρδισε τις ευρωεκλογές και ικανοποιούσε την πλειοψηφία του Συμβουλίου.

Η Ούρσουλα φον ντερ Λαιεν δεσμεύτηκε να επαναφέρει το σύστημα με βελτιώσεις και να το καταστήσει πιο ορατό στο ευρύτερο εκλογικό σώμα, παραπέμποντας στην επερχόμενη Διάσκεψη για το Μέλλον της Ευρώπης ενώ δεσμεύτηκε για ένα έμμεσο δικαίωμα νομοθετικής πρωτοβουλίας στο ΕΚ (European Commission, 2019).

5 Συμπεράσματα

Η (προσωρινή;) αποτυχία του εγχειρήματος των Spitzenkandidaten οφείλεται σε πολλούς λόγους. Ο πρώτος αφορά στα πρόσωπα: η επιλογή του ΕΛΚ να υποστηρίξει έναν υποψήφιο που ήταν γνωστό ότι δεν είχε ενωτικά χαρακτηριστικά στο εσωτερικό του ΕΚ και στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ήταν καθοριστική στην αποτυχία του θεσμού.

Ένας δεύτερος σχετίζεται με το ότι η διαδικασία δεν κατάφερε να μεταφέρει στους πολίτες μια αίσθηση «ιδιοκτησίας». Η μορφή προεπιλογής των προσώπων (με εσωκομματικές διαδικασίες) και τα ίδια τα πρόσωπα (συχνά προερχόμενα από την «φούσκα» των Βρυξελλών) δεν επέτρεψαν τη δημιουργία ενός πολιτικού ρεύματος αντίστοιχου με αυτό των προκριματικών σε άλλα κόμματα. να δημιουργηθεί μια ταύτιση των ψηφοφόρων μαζί τους.

Ο θεσμός συνοδεύτηκε, και τις δύο φορές που χρησιμοποιήθηκε, από αδιαφορία, τόσο από πλευράς εθνικών κομμάτων όσο και από πλευράς ψηφοφόρων. Παρότι δεν έχουν γίνει ειδικές έρευνες, είναι κοινός τόπος ότι ελάχιστοι ψηφοφόροι, στα κράτη μέλη, άλλαξαν την επιλογή του εθνικού κόμματος που θα ψήφιζαν για να ψηφίσουν τον, κατά τη γνώμη τους, καλύτερο υποψήφιο για πρόεδρο της Επιτροπής (ο γράφων είναι ένας από αυτούς).

Η αποτυχία του 2019 δείχνει επίσης ότι τα πρόσωπα παίζουν επίσης ρόλο. Ο Γιούνκερ ήταν σχετικά γνωστός στην Ευρώπη και ο Σουλτς φρόντισε να γίνει περισσότερο γνωστός προεκλογικά – αντίθετα ούτε ο Βέμπερ ούτε ο Τίμερμανς ήταν οικεία πρόσωπα, ούτε και έγιναν στην προεκλογική περίοδο.

Παράλληλα, η προεκλογική συζήτηση για τον υποψήφιο πρόεδρο της Επιτροπής επισκιάστηκε από τη σύγκρουση για τα διεθνικά ψηφοδέλτια: η απόρριψη της πρότασης από το ΕΚ αποδυνάμωσε την λογική των Spitzenkandidaten.

Τι μπορούμε να αντλήσουμε από αυτήν την εμπειρία, για τη διαδικασία διορισμού του Προέδρου της Επιτροπής εν γένει; Είναι φανερό ότι η ιδέα να αποκτήσει «πρόσωπο» ένα πολιτικό πρόγραμμα για την Ευρώπη παρουσιάζει ισχυρά δημοκρατικά χαρακτηριστικά.

Η αποτυχία της εκλογής ενός εκ των υποψηφίων Spitzenkandidaten ήταν σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα της αδυναμίας του ίδιου του ΕΚ να συμφωνήσει στην υποψηφιότητα Βέμπερ, δίνοντας την ευκαιρία στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο να πάρει την πρωτοβουλία: η αποτελεσματική λειτουργία της διαδικασίας των Spitzenkandidaten εξαρτάται σε πρώτο βαθμό από το Κοινοβούλιο και από τους υποψηφίους των πολιτικών κομμάτων. Οι ευρωπαϊκές πολιτικές ομάδες θα πρέπει να συνεχίσουν να δίνουν στους πολίτες ένα «πρόσωπο» που εκπροσωπεί αυτά και το πρόγραμμά τους. Κατόπιν, εάν ένας από αυτούς μπορεί να συγκεντρώσει μια σταθερή πλειοψηφία του ΕΚ υπέρ του, το Συμβούλιο είναι σχεδόν υποχρεωμένο να προτείνει αυτό το πρόσωπο. Αν, ωστόσο, το Κοινοβούλιο δεν είναι σε θέση να βρει μια τέτοια πλειοψηφία, είναι πρόδηλο ότι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο μπορεί να προτείνει διαφορετικό υποψήφιο που δεν συμμετείχε στη διαδικασία των Spitzenkandidaten.

Μια τέτοια κοινή συμφωνία δεν απαιτεί αλλαγή των συνθηκών αλλά απλώς την συμφωνία πάνω σε κάποιους κανόνες τόσο ανάμεσα στις ευρωπαϊκές πολιτικές ομάδες όσο και ανάμεσα στα δύο θεσμικά όργανα που, βάσει της Συνθήκης, είναι επιφορτισμένα να αναζητήσουν από κοινού έναν πρόεδρο της Επιτροπής: το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Η προαναφερθείσα Δήλωση 11 για την εφαρμογή του άρθρου 17.7 στην Συνθήκη της Λισσαβώνας προβλέπει άλλωστε ότι οι λεπτομέρειες

της διεξαγωγής των αναγκαίων διαβουλεύσεων μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου μπορούν να καθορίζονται, σε εύλογο χρόνο, με κοινή συμφωνία μεταξύ τους.

Ο τίτλος της εισήγησης έχει ένα ερωτηματικό. Δεν είναι βέβαιο κατά πόσον η ιδέα αυτή έχει πεθάνει ή βρίσκεται σε διασωλήνωση. Είναι βέβαιο ότι οι ευρωεκλογές με την παρούσα δομή τους δεν μπορούν να συνεχίσουν ως νομιμοποιητική βάση των αποφάσεων στην ΕΕ. Η περίοδος αυτή της αναμόρφωσης της Ένωσης μετά την κρίση του κορωνοϊού επιτρέπει μια πιο ώριμη και ταυτόχρονα αποστασιοποιημένη συζήτηση για την μορφή της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης που θέλουν οι πολίτες. Η Διάσκεψη για το Μέλλον της Ευρώπης που ξεκίνησε μπορεί να αποτελέσει εφελτήριο για την επαναφορά της λογικής ενός περισσότερο νομιμοποιημένου προέδρου της Επιτροπής

Βιβλιογραφία

Egmont Institute, Conference on the future development of the European Union, Brussels, Palais d'Egmont, 28th of November, 2012, in <https://www.egmontinstitute.be/content/uploads/2013/10/Report-Future-of-Europe.pdf>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Σύσταση (ΕΕ) 2018/234 της Επιτροπής της 14ης Φεβρουαρίου 2018 σχετικά με την ενίσχυση του ευρωπαϊκού χαρακτήρα και της αποτελεσματικής διεξαγωγής των εκλογών του 2019 για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. ΕΕ, L45 από 17.2.2018.

European Commission, “José Manuel Durão Barroso President of the European Commission State of the Union 2012 Address Plenary session of the European Parliament/Strasbourg 12 September 2012”, 12 September 2012 in https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_12_596 .

European Commission “Opening Statement in the European Parliament Plenary Session by Ursula von der Leyen, Candidate for President of the European Commission”, 16 July 2019 in https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_19_4230

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 22ας Νοεμβρίου 2012 σχετικά με τις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 2014 (2012/2829(RSP)).

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, EUCO 79/14, CO EUR 4, CONCL 2. Βρυξέλλες, 27 Ιουνίου 2014. (OR. en).

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Παρατηρήσεις του Προέδρου κ. Donald Tusk, μετά την άτυπη σύνοδο των 27 αρχηγών κρατών ή κυβερνήσεων της 23ης Φεβρουαρίου 2018 στο <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2018/02/23/remarks-by-president-donald-tusk-following-the-informal-meeting-of-the-27-heads-of-state-or-government-on-23-february-2018/>

European Parliament, The 2019 post-electoral survey. Have the European elections entered a new dimension? Eurobarometer Survey 91.5 of the European Parliament A Public Opinion Monitoring Study. European Parliament Directorate-General for Communication Public Opinion Monitoring Unit September 2019 - PE 640.156. Στο <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2019/post-election-survey-2019-complete-results/report/en-post-election-survey-2019-report.pdf>

European Parliamentary Research Service (EPRS), Election of the President of the European Commission - Understanding the Spitzenkandidaten process, Author: Laura Tilindyte Members' Research Service PE 630.264 – April 2019.

Grabbe H – Lehne S. The 2014 European elections. Why a partisan Commission president would be bad for the EU, European Policy Center, October 2013 στο https://carnegieendowment.org/files/esy_commissionpres_11oct13-7937.pdf.

Nugent, N. – Rhinard, M. (2019), The 'political' roles of the European Commission, *Journal of European Integration*, 41:2, 203-220, DOI: 10.1080/07036337.2019.1572135.

Party of European Socialists (PES) News, European Socialists Elect Martin Schulz as Candidate for Commission President, 1 March 2014 in <https://www.pes.eu/en/news-events/news/detail/European-Socialists-Elect-Martin-Schulz-as-Candidate-for-Commission-President/>

Verges, Ch. Transnational lists: a political opportunity for Europe with obstacles to overcome, Institut Delors, Policy Paper No 216, 7 February 2018 in <https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2018/02/Transnationallists-Verger-Feb18.pdf>

Westlake, M., Chronicle of an Election Foretold: The Longer-Term Trends Leading to the 'Spitzenkandidaten' Procedure and the Election of Jean-Claude Juncker as European Commission President (January 4, 2016). LEQS Paper No. 102, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2710554> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2710554>.
Επόμενες παράγραφοι. Κείμενο με παραπομπή Τεπέρολου (2020:20)

Η Επιρροή του Twitter στην Εκλογική Απόδοση των Υποψηφίων Βουλευτών

Δήμητρα Παπαζάνθη¹, Ευαγγελία Καρτσουνίδου² και Ιωάννης Ανδρεάδης³

¹ Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

² Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

³ Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Περίληψη. Καθώς οι πολιτικοί χρησιμοποιούν όλο και περισσότερο το Twitter ως μέσο πολιτικής επικοινωνίας, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη της χρήσης του Twitter ως παράγοντα που επηρεάζει την εκλογική απόδοση των υποψηφίων βουλευτών στις εκλογές του 2019. Χρησιμοποιούμε δεδομένα που συλλέξαμε από το Twitter, προεκλογικά και συμπληρωματικά δεδομένα από την μετεκλογική Έρευνα Υποψηφίων Βουλευτών 2019. Επικεντρωνόμαστε στο κοινό των υποψηφίων στο Twitter (followers και followers των retweeters) και διερευνούμε εάν σχετίζεται με την εκλογική τους απόδοση. Τα ευρήματα δείχνουν ότι, μεταξύ άλλων παραγόντων, το μέγεθος του κοινού των υποψηφίων στο Twitter έχει σημαντική θετική επίδραση στην εκλογική τους απόδοση..

Λέξεις Κλειδιά: Υποψήφιοι βουλευτές, Πολιτική επικοινωνία, Twitter, Εκλογική απόδοση.

1 Εισαγωγή

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης χρησιμοποιούνται από τους πολιτικούς για την επικοινωνία τους με το εκλογικό σώμα. Καθιερώθηκαν ως εργαλεία πολιτικής επικοινωνίας κυρίως μετά την πρώτη εκστρατεία του Β. Obama για την προεδρία των ΗΠΑ (Tumasjan et al., 2010), όχι μόνο στις ΗΠΑ, αλλά και σε όλο τον κόσμο, λόγω της συμβολής τους στην εκλογική επιτυχία των υποψηφίων. Το Twitter είναι αρκετά δημοφιλές μέσο επικοινωνίας για τους πολιτικούς. Αυτό έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον των ερευνητών ώστε να ασχοληθούν με διάφορα ζητήματα γύρω από το Twitter και την πολιτική, όπως το αν δεδομένα του Twitter μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να προβλέψουν με ακρίβεια πραγματικά γεγονότα εκτός του διαδικτύου (Kassraie et al., 2017), την διαφορετική στρατηγική επικοινωνίας στο Twitter μεταξύ Trump και Hillary Clinton (Enli, 2017) κ.λπ.

Το Twitter είναι ένα μέσο που ενισχύει την εξατομίκευση της προεκλογικής εκστρατείας με χαμηλό ή και μηδενικό κόστος, αφού επιτρέπει την απρόσκοπτη επικοινωνία των πολιτικών με το εκλογικό σώμα. Σε χώρες όπως οι ΗΠΑ, οι εξατομικευμένες πρακτικές πολιτικής επικοινωνίας είναι κάτι συνηθισμένο αφού γενικά οι υποψήφιοι/ες συγκεντρώνουν μεγαλύτερη προσοχή από ότι τα κόμματα (Greer & LaPointe, 2004; Spierings & Jacobs, 2014). Σε χώρες με αναλογικά εκλογικά συστήματα, όπως η Ελλάδα, που παραδοσιακά προβάλλονται τα κόμματα περισσότερο έναντι των υποψηφίων, η υιοθέτηση τέτοιων μέσων μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγές στον τρόπο που διεξάγεται η προεκλογική εκστρατεία.

Γενικότερα όμως, από το 1990 και μετά, η πολιτική επικοινωνία αλλάζει καθώς προσαρμόζεται συνεχώς στην ταχύτατη διάδοση των νέων τεχνολογιών και κυρίως στη χρήση του διαδικτύου. Ξεκινώντας λοιπόν από την δειλή παρουσία των υποψηφίων στο διαδίκτυο (Kotsikorouli, 2002), φτάνει κανείς στην δυνατότητα πρόβλεψης του εκλογικού αποτελέσματος μέσα από το Twitter (Tsakalidis et al., 2015). Και από τη μεριά της ζήτησης όμως, τα τελευταία χρόνια φαίνεται ότι το εκλογικό σώμα χρησιμοποιεί τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για την ενημέρωσή του παραγκωνίζοντας τα πιο “παραδοσιακά” μέσα ενημέρωσης (Newman et al., 2016, 2017, 2018; Nielsen et al., 2019).

Η συγκεκριμένη έρευνα επικεντρώνεται στο κατά πόσο το μέγεθος του κοινού που είχαν οι υποψήφιοι βουλευτές στο Twitter επηρέασε την εκλογική τους απόδοση στο πλαίσιο των Ελληνικών βουλευτικών εκλογών του 2019. Κάποιες εκλογικές μελέτες, που εξετάζουν τη σημασία του κοινού του Twitter, επικεντρώνονται κυρίως στους followers (π.χ. Bode & Dalrymple, 2016; Spierings & Jacobs, 2014) ή στους retweeters (π.χ. Sainudiin et al., 2019; Shmargad, 2018).

Η εκλογική απόδοση των υποψηφίων έχει υπολογιστεί με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους. Υπολογίζοντας την εκλογική απόδοση ως τον λόγο των προσωπικών ψήφων ενός υποψηφίου προς ένα άλλο σύνολο αναφοράς, χωρίς να περιορίζεται η μελέτη μας μόνο στο τελικό αποτέλεσμα της εκλογής ή μη ενός υποψηφίου, λαμβάνουμε υπόψη περισσότερα δεδομένα (Black & Erickson, 2006). Συνήθως, η εκλογική απόδοση είναι η αναλογία είτε των προσωπικών ψήφων του/της υποψηφίου/ας έναντι των ψήφων του κόμματός του στην περιφέρεια (Marcinkiewicz, 2014), είτε των προσωπικών ψήφων του/της υποψηφίου/ας έναντι των συνολικών έγκυρων ψήφων στην περιφέρεια (Put & Maddens, 2015). Βέβαια ο τρόπος υπολογισμού μπορεί να διαφέρει ανάλογα με το εκλογικό σύστημα και με το σκοπό της κάθε μελέτης. Για παράδειγμα, στο Ελβετικό εκλογικό σύστημα, η εκλογική απόδοση μπορεί να υπολογίζεται ως ο συνολικός αριθμός ψήφων προτίμησης ή οι ψήφοι προτίμησης από ψηφοφόρους του ίδιου κόμματος ή οι ψήφοι προτίμησης από ψηφοφόρους άλλων κομμάτων (panachage) (π.χ. Lutz, 2010). Ενώ, στο Ιταλικό εκλογικό σύστημα, μπορεί να υπολογίζεται ως η αναλογία των ψήφων προτίμησης έναντι των συνολικών ψήφων στην εκλογική περιφέρεια (π.χ. Pansardi & Pinto, 2020). Και κάποιες φορές, ακόμα και για το ίδιο εκλογικό σύστημα, χρησιμοποιούνται ελαφρώς διαφορετικές μέθοδοι υπολογισμού. Στο Ιρλανδικό εκλογικό σύστημα (ενιαία μεταβιβάσιμη ψήφος), οι Benoit & Marsh (2010) υπολογίζουν την εκλογική απόδοση ως τον αριθμό των πρώτων ψήφων προτίμησης (απόλυτος αριθμός και ως ποσοστό των ψήφων του κόμματος στην περιφέρεια), ενώ οι Sudulich & Wall (2011) ορίζουν την εκλογική απόδοση ως την αναλογία των ψήφων έναντι του ορίου (quota) που έπρεπε κάποιος/α να έχει για να εκλεγεί από τις πρώτες ψήφους προτίμησης.

Σε αυτήν τη μελέτη, χρησιμοποιούμε έναν δείκτη εκλογικής απόδοσης ο οποίος αποτυπώνει το αν ο/η υποψήφιος/α απέδωσε καλύτερα ή χειρότερα σε σχέση με τις ψήφους που θα λάμβανε αν η κατανομή των ψήφων του κόμματος στους υποψηφίους/ες γινόταν με τυχαίο τρόπο. Προτείνουμε ένα γενικό μεθοδολογικό πλαίσιο εκτίμησης της εκλογικής απόδοσης, που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και σε άλλα εκλογικά συστήματα που προσομοιάζουν με το ελληνικό, και περιλαμβάνει: i) τις ψήφους προτίμησης που έλαβε ο/η υποψήφιος/α, ii) τις συνολικές ψήφους του κόμματος στην περιφέρεια στην οποία κατεβαίνει και, iii) την πιθανότητα να λάβει ψήφο προτίμησης.

Για τους σκοπούς της έρευνας επιστρατεύουμε και άλλους παράγοντες που σχετίζονται με την εκλογική απόδοση των υποψηφίων όπως την προηγούμενη βουλευτική εκλογή, την έκθεση στην τηλεόραση, την εκλογική απόδοση στις εκλογές του Ιανουαρίου του 2015 κτλ. Για την εξέταση όλων αυτών των παραγόντων συνδυάζουμε δεδομένα που συλλέξαμε από το Twitter, που αποτελούν την κύρια βάση δεδομένων μας με δεδομένα από την Ελληνική Έρευνα Υποψηφίων Βουλευτών 2019, και άλλες μικρότερες βάσεις δεδομένων (π.χ. αριθμός εμφανίσεων σε κανάλια πανελλαδικής εμβέλειας).

Στη συνέχεια περιγράφουμε θεωρητικές προσεγγίσεις και προηγούμενες μελέτες που σχετίζονται με την εκλογική απόδοση των υποψηφίων καθώς και με τον ρόλο του Twitter και αναπτύσσουμε τη βασική μας ερευνητική υπόθεση. Έπειτα, παρουσιάζουμε τα δεδομένα και τις μεθόδους. Ακολουθεί η ανάλυση των δεδομένων και τα ευρήματα και ολοκληρώνουμε με κάποια τελικά συμπεράσματα.

2 Η εκλογική απόδοση των υποψηφίων και το Twitter

Πολλοί παράγοντες σχετίζονται με την εκλογική απόδοση των υποψηφίων, όπως το αν είναι ήδη εκλεγμένοι (Ashworth & Bueno de Mesquita, 2008), η οικονομική τους κατάσταση και το επάγγελμά τους (Campbell & Cowley, 2014), η υποστήριξη από λόμπι (Lutz et al., 2018), η θέση τους στο ψηφοδέλτιο (Lutz, 2010) κ.ά.

Σημαντικός είναι, επίσης, και ο τρόπος που διεξάγεται η προεκλογική καμπάνια. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, μπορεί τα αναλογικά εκλογικά συστήματα να ευνοούν την συγκέντρωση της προσοχής στα κόμματα έναντι των υποψηφίων, αλλά η αυξανόμενη χρήση των νέων τεχνολογιών επιτρέπει στους/στις υποψήφιους/ες να διεξάγουν πιο εξατομικευμένες προεκλογικές εκστρατείες. Οι υποψήφιοι στις λεγόμενες «εξατομικευμένες καμπάνιες» (Zittel & Gschwend, 2008) αναζητούν προσωπικές ψήφους αυξάνοντας την αυτονομία και την προσωπική προβολή τους στον τρόπο που επικοινωνούν με το εκλογικό σώμα. Συνήθως, αυτού του είδους η επικοινωνία επιτυγχάνεται μέσα από το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (π.χ. Twitter, Facebook κτλ) καθώς το στυλ της επικοινωνίας που προσφέρουν επιτρέπει στον/στην υποψήφιο/α να επικεντρωθεί στον εαυτό του/της και να προβάλλει περισσότερο τα προσωπικά του/της χαρακτηριστικά έναντι της πολιτικής ή κομματικής του/της ταυτότητας (Enli & Skogerbo, 2013). Η σημασία της προσωπικής προβολής στα μέσα εντείνεται και από τον εσωκομματικό ανταγωνισμό (Van Erkel et al., 2018), καθώς βοηθάει τους πολίτες να σχηματίσουν εντυπώσεις που μέχρι έναν βαθμό υπαγορεύουν την επιλογή τους στην κάλπη (Banducci & Karp, 2003). Στο πλαίσιο της γενικότερης τάσης της εξατομίκευσης της πολιτικής, έχει παρατηρηθεί ότι η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και ειδικά του Twitter, επηρεάζει σημαντικά την εκλογική απόδοση των υποψηφίων (Kruikemeier, 2014).

Σε αυτή την εργασία, αξιοποιούμε δεδομένα που προκύπτουν από το Twitter για να μελετήσουμε την επιρροή τους στην εκλογική τους απόδοση. Δηλαδή μέσα από τις αντιδράσεις των χρηστών στα tweets μπορεί κανείς να μετρήσει το πόσοι χρήστες μπορούσαν να τα δουν (Van Dijck & Poell, 2013). Εμείς μελετούμε τη σημασία του δυνητικού κοινού στο Twitter, δηλαδή τους χρήστες που θα μπορούσαν να έχουν δει τα tweets των υποψηφίων.

Με βάση το προαναφερθέν θεωρητικό υπόβαθρο διατυπώνουμε την ακόλουθη ερευνητική υπόθεση:

ΕΥ: Όσο μεγαλύτερη είναι η προβολή του Twitter του/της υποψήφιου/ας στο Twitter, τόσο καλύτερη θα είναι και η εκλογική του/της απόδοση.

3 Δεδομένα και μεθοδολογία

Μετά τις κοινοβουλευτικές εκλογές της 7ης Ιουλίου 2019, το ελληνικό κοινοβούλιο απαρτίζεται από έξι κόμματα: i) Νέα Δημοκρατία (ΝΔ), ii) Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ), iii) Κίνημα Αλλαγής (ΚΙΝΑΛ), iv) Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (ΚΚΕ), v) Ελληνική Λύση (ΕΛ), και vi) ΜΕΡΑ25. Από τα έξι κόμματα του κοινοβουλίου, το κομμουνιστικό κόμμα (ΚΚΕ) δεν συμμετείχε στην ανάλυση επειδή οι υποψήφιοι/ες του δεν έχουν προσωπικούς λογαριασμούς στο Twitter. Για την εξόρυξη των δεδομένων από το Twitter, εντοπίστηκαν οι λογαριασμοί των υποψηφίων των 5 κομμάτων στο Twitter και συγκεντρώθηκαν τα tweets τους από τις 27 Μαΐου έως τις 7 Ιουλίου 2019. Στη συνέχεια συγκεντρώθηκαν οι followers των υποψηφίων και οι followers των retweeters των υποψηφίων. 281 υποψήφιοι βουλευτές πληρούσαν τα κριτήρια για να συμμετέχουν στην ανάλυση δηλαδή i) μπορούσαν να λάβουν ψήφους

προτίμησης (άρα δεν ήταν υποψήφιοι στα ψηφοδέλτια επικρατείας, πρώην πρωθυπουργοί ή αρχηγοί κομμάτων), ii) είχαν ενεργό και δημόσια προσβάσιμο λογαριασμό στο Twitter, τον οποίο χρησιμοποίησαν τουλάχιστον μία φορά για να δημοσιεύσουν ένα tweet (στο διάστημα της συγκέντρωσης των δεδομένων), το οποίο να είναι πρωτότυπο (δηλαδή να μην είναι retweet).

Στον Πίνακα 1 φαίνεται η κατανομή των υποψηφίων βουλευτών ανά κόμμα, όπως και ο αριθμός των tweets ανά κόμμα. Οι περισσότεροι υποψήφιοι/ες που χρησιμοποίησαν το Twitter προεκλογικά ανήκουν στη ΝΔ και έχουν κάνει παραπάνω από τα μισά tweets. Οι υποψήφιοι/ες του κόμματος που διεκδικούσε την εξουσία (challenger party) φαίνεται να “εκμεταλλεύτηκαν” σε μεγαλύτερο βαθμό (συγκριτικά) τα πλεονεκτήματα της εξατομικευμένης επικοινωνίας που προσφέρουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και συγκεκριμένα του Twitter. Από την άλλη μεριά, όσοι/όσες έθεταν υποψηφιότητα με το κυβερνών κόμμα (incumbent party), τον ΣΥΡΙΖΑ χρησιμοποίησαν το Twitter αρκετά λιγότερο από ότι οι υποψήφιοι της ΝΔ (μόλις 75 υποψήφιοι του ΣΥΡΙΖΑ χρησιμοποίησαν το Twitter έναντι 142 υποψηφίων της ΝΔ). Οι υποψήφιοι του ΚΙΝΑΛ, αν και αποτελούν το 15% των συνολικών υποψηφίων που έχουμε συγκεντρώσει, έχουν κάνει λιγότερα tweets (8,66) σε σχέση με τον συνολικό αριθμό των tweets. Επιπλέον, οι περισσότεροι υποψήφιοι των δύο νέων κομμάτων (ΕΛ και ΜΕΡΑ25), δεν χρησιμοποίησαν τη δυνατότητα της εξατομικευμένης επικοινωνίας με τους ψηφοφόρους στο Twitter. Αυτό συνάδει με ευρήματα προηγούμενων ερευνών που έχουν δείξει ότι τα μικρότερα κόμματα είναι λιγότερο πιθανό να χρησιμοποιήσουν το Twitter από ότι οι υποψήφιοι/ες των μεγάλων κομμάτων (Evans et al., 2014; Vergeer & Hermans, 2013).

Πίνακας 1. Υποψήφιοι βουλευτές και αριθμός των tweets ανά κόμμα

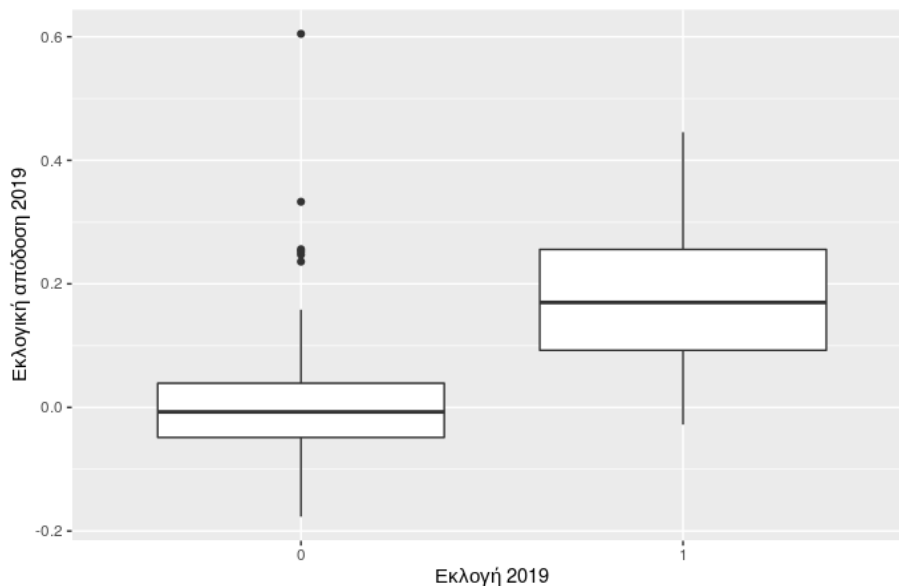
Κόμμα	Υποψήφιοι βουλευτές (n)	Ποσοστό υποψηφίων βουλευτών	Tweets (n)	Ποσοστό tweets	Μέσος όρος άμεσου κοινού	Μέσος όρος έμμεσου κοινού
ΝΔ	142	50,53	6095	56,00	8732	112937
ΣΥΡΙΖΑ	75	26,69	3397	31,21	6794	159476
ΚΙΝΑΛ	41	14,59	943	8,66	4698	64877
ΕΛ	14	4,98	161	1,47	530	12652
ΜΕΡΑ25	9	3,20	287	2,63	2933	355026
Σύνολο	281	100	10883	100		

Για να διαπιστώσουμε ποιοι παράγοντες παίζουν σημαντικό ρόλο στην εκλογική απόδοση των υποψηφίων βουλευτών επιστρατεύουμε έναν ικανό αριθμό μεταβλητών και χρησιμοποιούμε γραμμική παλινδρόμηση για την ανάλυσή τους.

Η εξαρτημένη μεταβλητή της ανάλυσης είναι ο δείκτης εκλογικής απόδοσης των υποψηφίων βουλευτών για το 2019. Πρόκειται για τη διαφορά ανάμεσα στο αναμενόμενο ποσοστό των ψήφων προτίμησης και του πραγματικού ποσοστού των ψήφων προτίμησης για τον/τη συγκεκριμένο/η υποψήφιο/α. Το πραγματικό ποσοστό των ψήφων προτίμησης που έλαβε ο/η υποψήφιος/α είναι το σύνολο των σταυρών

για τον/την υποψήφιο/α έναντι του συνολικού αριθμού των εγκύρων που έλαβε το κόμμα με το οποίο κατεβαίνει στη συγκεκριμένη περιφέρεια. Καθώς ο αριθμός των σταυρών που επιτρέπεται σε κάθε εκλογική περιφέρεια είναι πάντα μικρότερος από τον μέγιστο αριθμό των υποψηφίων που επιτρέπεται στην λίστα του κάθε κόμματος, το πραγματικό ποσοστό των ψήφων προτίμησης του/της υποψήφιου/α λαμβάνει υπόψη τον εσωκομματικό ανταγωνισμό. Το πραγματικό ποσοστό των ψήφων μπορεί να πάρει τιμές από 0 μέχρι 1 (0: ο/η υποψήφιος/α δεν έλαβε κανέναν σταυρό και 1: κάθε ψήφος για το κόμμα ήταν επίσης ψήφος και για τον/την συγκεκριμένο/η υποψήφιο/α).

Εάν οι ψηφοφόροι μετά την απόφασή τους να ψηφίσουν ένα κόμμα, επέλεγαν τυχαία ανάμεσα στους/στις υποψήφιους/ες που εμφανίζονται στο ψηφοδέλτιο του συγκεκριμένου κόμματος, όλοι οι υποψήφιοι/ες του κόμματος στη συγκεκριμένη εκλογική περιφέρεια θα είχαν τις ίδιες πιθανότητες να εκλεγούν. Με βάση αυτό, υπολογίστηκε το αναμενόμενο ποσοστό των ψήφων προτίμησης των υποψηφίων λαμβάνοντας υπόψη τις πιθανότητες να επιλεγεί ένας/μία υποψήφιος/α, δεδομένου του μη υποχρεωτικού χαρακτήρα των ψήφων προτίμησης, του αριθμού των υποψηφίων στη λίστα του κόμματος και του μέγιστου αριθμού των ψήφων προτίμησης.

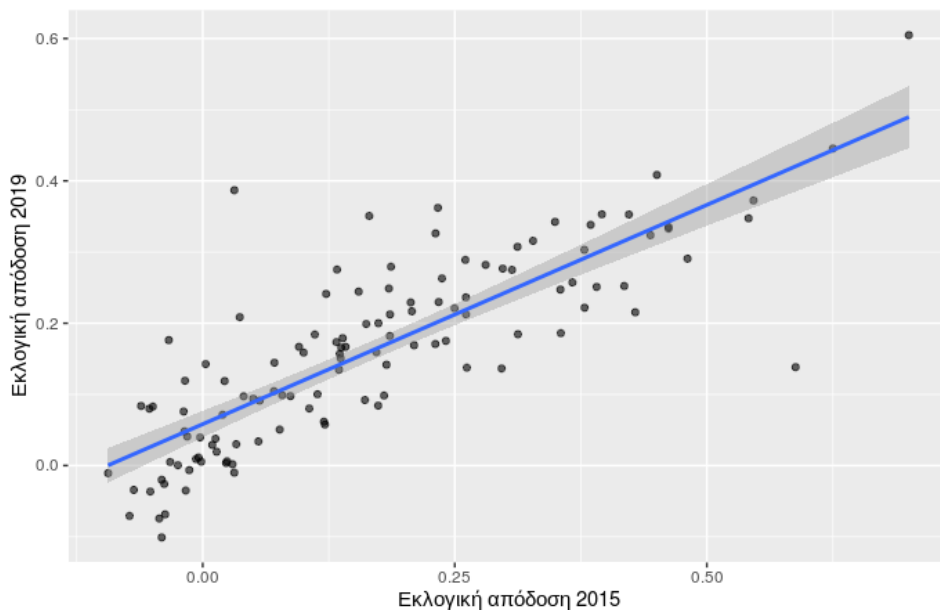

Διάγραμμα 1. Εκλογή και εκλογική απόδοση

Τέλος, υπολογίστηκε ο δείκτης εκλογικής απόδοσης των υποψηφίων αφαιρώντας από το πραγματικό ποσοστό το αναμενόμενο ποσοστό των σταυρών για κάθε υποψήφιο/α. Όταν ο δείκτης > 0 , τότε ο/η υποψήφιος/α έχει καλύτερη απόδοση από το αναμενόμενο (δηλ. το μέσο υποψήφιο) και όταν ο δείκτης < 0 , τότε ο/η υποψήφιος/α απέδωσε χειρότερα από το αναμενόμενο. Ο δείκτης εκλογικής απόδοσης προτιμήθηκε ως εξαρτημένη μεταβλητή σε σχέση με μια μεταβλητή εκλογικής επιτυχίας, όπως το αν ένας υποψήφιος εκλέχτηκε ή όχι στις εκλογές του 2019, καθώς η εκλογή ενός υποψήφιου συνδέεται άμεσα με τον αριθμό εδρών του κόμματός του, είτε γενικά είτε σε μια συγκεκριμένη εκλογική περιφέρεια. Στο διάγραμμα 1 παρατηρούμε ένα θηκόγραμμα με την εκλογική απόδοση των εκλεγμένων και των μη εκλεγμένων υποψηφίων βουλευτών. Σε κάποιες περιπτώσεις υποψήφιοι με υψηλό δείκτη εκλογικής απόδοσης δεν κατάφεραν να εκλεγούν λόγω της αδυναμίας του κόμματος να εξασφαλίσει έδρες στη συγκεκριμένη εκλογική περιφέρεια. Για παράδειγμα ένας υποψήφιος του ΚΙΝΑΛ με εκλογική απόδοση λίγο πάνω από 0,6 δεν εκλέχθηκε γιατί το ΚΙΝΑΛ στη συγκεκριμένη περιφέρεια δεν κέρδισε καμία έδρα.

Αντίστροφα ορισμένοι υποψήφιοι κατάφεραν να εκλεγούν παρά το χαμηλό δείκτη εκλογικής απόδοσης. Αυτό παρατηρείται κυρίως στους υποψήφιους της ΝΔ που ως πρώτο κόμμα κατάφερε να εκλέξει περισσότερους βουλευτές λόγω του μπόνους των 50 επιπλέον εδρών. Το ίδιο ακριβώς συνέβη και με τον ΣΥΡΙΖΑ στις εκλογές του Ιανουαρίου του 2015 καθώς ήταν πρώτο κόμμα και με τις 50 επιπλέον έδρες εκλέχθηκε ένας αριθμός υποψηφίων παρά το γεγονός ότι η εκλογική τους απόδοση ήταν πολύ χαμηλότερη από το αναμενόμενο.

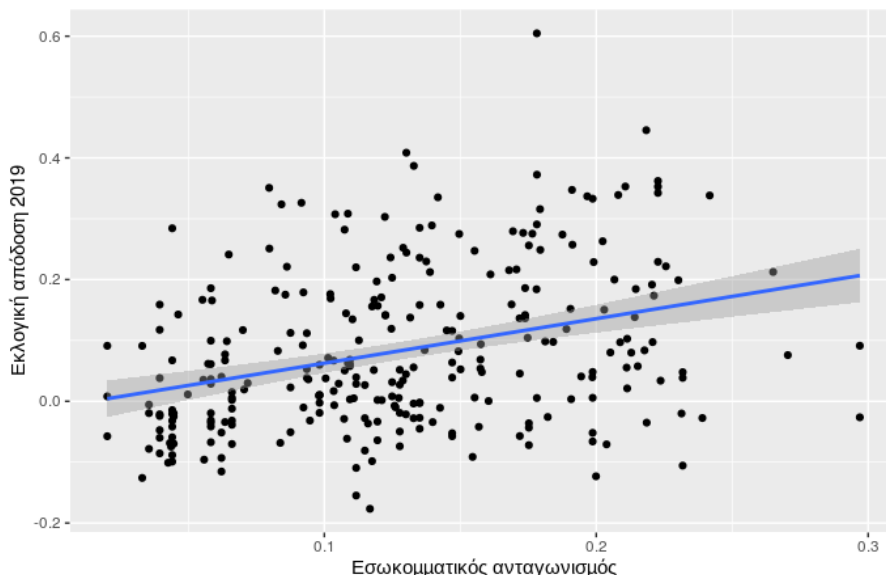
Με τον ίδιο τρόπο υπολογίζουμε τον δείκτη εκλογικής απόδοσης των υποψηφίων βουλευτών του 2015, ο οποίος χρησιμοποιείται ως ανεξάρτητη μεταβλητή στο μοντέλο μας. Στην ανάλυση μας χρησιμοποιούμε τον δείκτη για τους υποψήφιους βουλευτές του 2015 που ήταν υποψήφιοι και στις εκλογές του 2019. Παρατηρείται υψηλή θετική συσχέτιση μεταξύ των δύο αυτών μεταβλητών, καθώς όσο πιο υψηλός ήταν ο δείκτης εκλογικής απόδοσης το 2015 τόσο υψηλότερος είναι και το 2019 (Διάγραμμα 2). Υπάρχουν ωστόσο κάποιες τιμές που φαίνεται να παρεκκλίνουν κάπως από την γενικότερη τάση.

Διάγραμμα 2: Εκλογική απόδοση υποψηφίων 2015 και 2019

Ο εσωκομματικός ανταγωνισμός, με την έννοια του μεριδίου των σταυρών που είναι ελεύθερο για να διεκδικήσει ένας υποψήφιος, είναι μία μεταβλητή που μπορεί να επηρεάσει την εκλογική απόδοση ενός υποψηφίου. Αρχικά ορίζουμε ως άθροισμα εσωκομματικού ανταγωνισμού για κάθε υποψήφιο του 2019 το άθροισμα των ποσοστών των σταυρών που έλαβαν στην προηγούμενη εκλογική αναμέτρηση όλοι οι άλλοι υποψήφιοι του ίδιου κόμματος που συμμετείχαν και το 2015 και το 2019 στην ίδια εκλογική περιφέρεια. Στη συνέχεια αφαιρούμε από το αναμενόμενο σύνολο σταυρών σε κάθε περιφέρεια το άθροισμα εσωκομματικού ανταγωνισμού και διαιρούμε με το πλήθος των υποψηφίων που δεν ήταν υποψήφιοι το 2015, προκειμένου να υπολογίσουμε τον “ελεύθερο διεκδικήσιμο χώρο” για κάθε υποψήφιο. Στο διάγραμμα 3 φαίνεται η επίδραση του εσωκομματικού ανταγωνισμού στην εκλογική απόδοση των υποψηφίων. Φαίνεται ότι όταν αυξάνεται ο “ελεύθερος διεκδικήσιμος χώρος” για κάθε

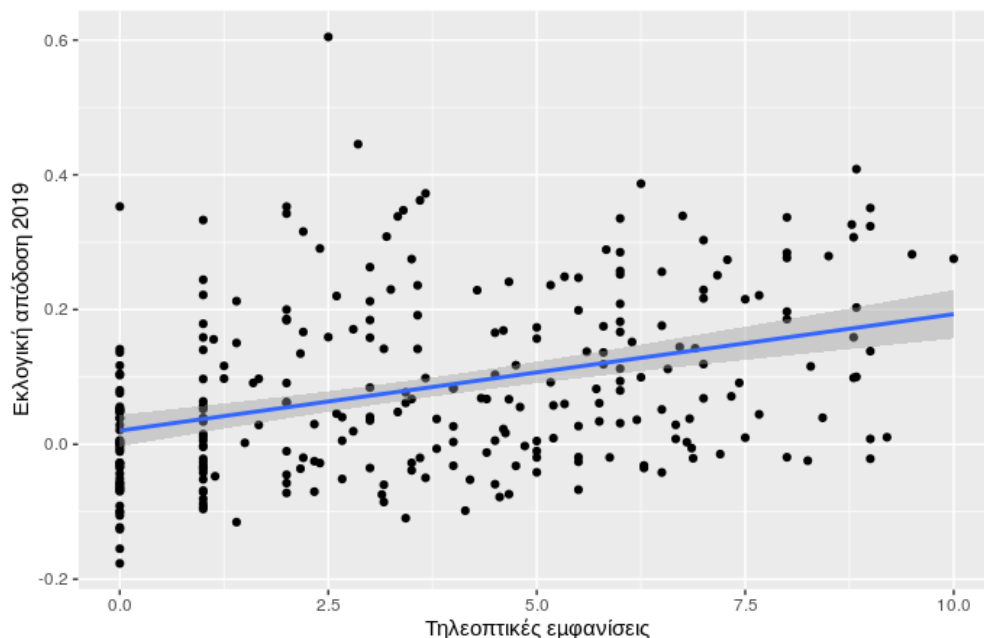
υποψήφιο, δηλαδή όσο πιο ασθενής είναι ο εσωκομματικός ανταγωνισμός στη συγκεκριμένη περιφέρεια, τότε αυξάνεται η εκλογική απόδοση του υποψηφίου. Αυτό σημαίνει ότι ρόλο στην εκλογική απόδοση του/της υποψηφίου/ας δεν παίζουν μόνο παράγοντες που αφορούν τον ίδιο/α αλλά και το ποιόν έχει να ανταγωνιστεί στο κόμμα του/της στην ίδια περιφέρεια.

Διάγραμμα 3: Εκλογική απόδοση και εσωκομματικός ανταγωνισμός

Άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν την εκλογική απόδοση των υποψηφίων, σχετίζονται με την εμπειρία των υποψηφίων στην πολιτική. Χρησιμοποιούμε μια ομάδα μεταβλητών που προέρχονται κυρίως από την Έρευνα Υποψηφίων Βουλευτών 2019, και αφορούν στο αν έχει εκλεγεί ξανά ο/η υποψήφιος/α σε εθνικό επίπεδο, αν έχει εκλεγεί Ευρωβουλευτής, αν έχει διατελέσει υπουργός ή υφυπουργός και αν είναι μέλος της κεντρικής κομματικής ηγεσίας.

Μία ακόμα μεταβλητή που χρησιμοποιούμε στο μοντέλο μας είναι το πλήθος των τηλεοπτικών εμφανίσεων των υποψηφίων σε τηλεοπτικά κανάλια εθνικής εμβέλειας. Η μεταβλητή αυτή αφορά εμφανίσεις των υποψηφίων σε κανάλια πανελλαδικής εμβέλειας και παίρνει τιμές 0-10, όπου 0, ο/η υποψήφιος/α δεν εμφανίστηκε καθόλου σε κανάλια πανελλαδικής εμβέλειας και όπου 10, ο /η υποψήφιος/α εμφανίστηκε τουλάχιστον 10 φορές. Στο Διάγραμμα 4 παρατηρούμε την επίδραση του αριθμού των εμφανίσεων των υποψηφίων σε εθνικά τηλεοπτικά δίκτυα στην εκλογική τους απόδοση. Η γενική εικόνα δείχνει ότι η αύξηση των τηλεοπτικών εμφανίσεων σε εθνικά δίκτυα οδηγεί σε αύξηση και της εκλογικής απόδοσης των υποψηφίων βουλευτών. Υπάρχουν όμως κάποιοι/ες υποψήφιοι/ες οι οποίοι παρά τις μηδενικές εμφανίσεις τους έχουν κάποια θετική εκλογική απόδοση. Πρόκειται κυρίως για υποψήφιος/ες των δύο νέων κομμάτων (Ελληνική Λύση και ΜέΡΑ25) που δεν έχουν ασχοληθεί με την πολιτική προηγουμένως και είναι πιθανό να μην είχαν πρόσβαση σε κανάλια πανελλαδικής εμβέλειας.

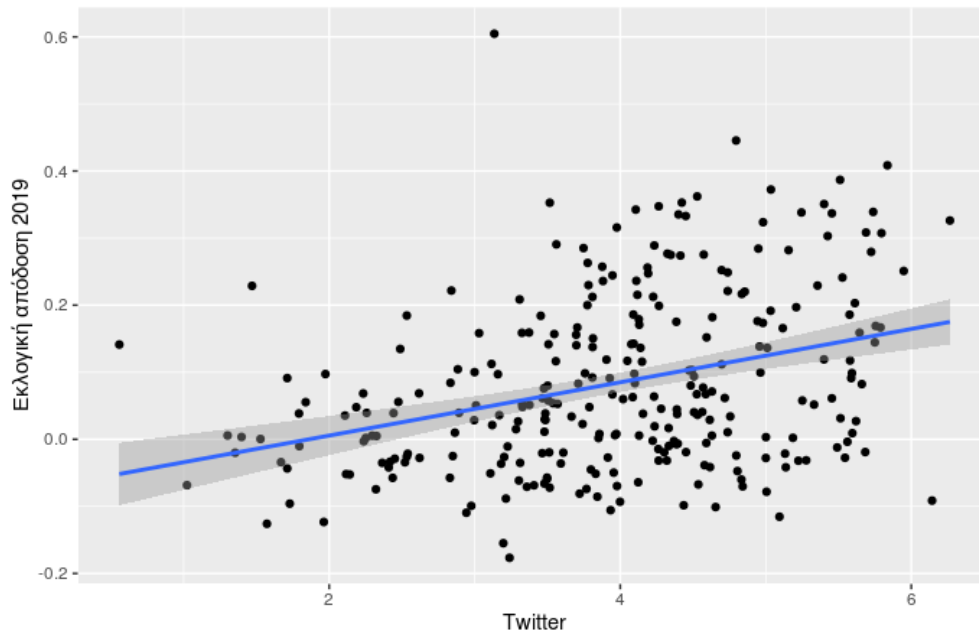

Διάγραμμα 4. Εκλογική απόδοση και τηλεοπτικές εμφανίσεις

Τέλος η κύρια ομάδα των ανεξάρτητων μεταβλητών της ανάλυσης, προκειμένου να απαντήσουμε και στην ερευνητική υπόθεση της παρούσας εργασίας, προκύπτει από το Twitter. Το δυνητικό κοινό του Twitter χωρίζεται σε δύο κατηγορίες: i) το άμεσο κοινό που αποτελείται από τους followers των υποψηφίων και το ii) έμμεσο κοινό το οποίο αποτελείται από τους followers των retweeters των υποψηφίων, οι οποίοι αφού υπολογίστηκαν για κάθε tweet ξεχωριστά, συνδυάστηκαν μεταξύ τους, έτσι ώστε να έχουμε τον συνολικό αριθμό τους ανά υποψήφιο/α χωρίς όμως να μετράται κάποιος πάνω από μία φορά. Ωστόσο, ο αριθμός των followers από μόνος του είναι μία ένδειξη αναγνωρισιμότητας του υποψήφιου. Προκειμένου να μετρήσουμε την γενικότερη απήχηση ενός υποψήφιου στο Twitter, υπολογίζουμε τον αριθμό των followers σε σχέση με το πλήθος των tweets του υποψήφιου. Συγκεκριμένα λογαριθμίζουμε το πλήθος των tweets με βάση το 10, και στη συνέχεια, πολλαπλασιάζουμε με τον αριθμό των followers. Η διαδικασία αυτή αντιστοιχεί σε ένα μοντέλο που βασίζεται στις εξής παραδοχές: i) ένα μόνο tweet έχει σχεδόν μηδενική επίδραση στους followers, ii) ένας υποψήφιος πρέπει να κάνει 10 tweets για να έχει επίδραση στον follower, ενώ αν κάνει 100 θα έχει διπλάσια επίδραση. Για να υπολογίσουμε την επίδραση των tweets ενός υποψήφιου στο έμμεσο κοινό του σταθμίζουμε το πλήθος του έμμεσου κοινού με το πλήθος των tweets που είχε τη δυνατότητα να δει ο καθένας. Τέλος, το συνολικό σταθμισμένο κοινό του κάθε υποψήφιου στο Twitter αποτελείται από το άθροισμα του σταθμισμένου άμεσου και έμμεσου κοινού. Επειδή όμως η κατανομή τους έχει έντονη δεξιά λοξότητα, χρησιμοποιούμε τον λογάριθμο αυτού του αθροίσματος.

Στο Διάγραμμα 5 φαίνεται πως το μέγεθος του κοινού στο Twitter επηρεάζει την εκλογική απόδοση των υποψηφίων. Η επίδραση είναι θετική και αυτό σημαίνει ότι όσο αυξάνεται το κοινό στο Twitter για κάποιον/α υποψήφιο/α, αυξάνεται και η εκλογική απόδοση του/της. Ωστόσο κάτω δεξιά στο γράφημα

υπάρχουν κάποιοι υποψήφιοι οι οποίοι παρά το σχετικά μεγάλο κοινό στο Twitter έχουν εκλογική απόδοση χαμηλότερη του 0. Πρόκειται κυρίως για προσωπικότητες ήδη γνωστές για άλλους λόγους που δεν αφορούσαν στην πολιτική οπότε είχαν ήδη έναν μεγάλο αριθμό followers και followers όσων τους έκαναν retweet.

Διάγραμμα 5: Εκλογική απόδοση και Twitter

4 Αποτελέσματα

Έχοντας λοιπόν στη θέση της εξαρτημένης μεταβλητής την εκλογική απόδοση των υποψηφίων βουλευτών και ως ανεξάρτητες μεταβλητές όλους εκείνους τους παράγοντες που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο κατασκευάζουμε 4 μοντέλα γραμμικής παλινδρόμησης έτσι ώστε να αναδειχθούν οι παράγοντες που καθορίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό την εκλογική απόδοση των υποψηφίων βουλευτών. Στον πίνακα 2 φαίνονται τα αποτελέσματα των διαφορετικών μοντέλων καθώς προσθέταμε περισσότερες μεταβλητές.

Πίνακας 2: Μοντέλα γραμμικής παλινδρόμησης

	Εκλογική Απόδοση 2019			
	(1)	(2)	(3)	(4)
Εκλογική απόδοση 2015	0.65 ^{***} (0.04)	0.47 ^{***} (0.04)	0.47 ^{***} (0.04)	0.47 ^{***} (0.04)
Εσωκομματικός ανταγωνισμός	0.28 ^{***} (0.09)	0.21 ^{**} (0.09)	0.31 ^{***} (0.09)	0.36 ^{***} (0.09)

Κομματική ηγέσια		0.04 ^{***} (0.01)	0.03 ^{***} (0.01)	0.03 ^{***} (0.01)
Υπουργός		0.04 ^{**} (0.01)	0.02 (0.01)	0.02 (0.01)
Ευρωβουλευτής		0.04 (0.05)	0.02 (0.05)	0.01 (0.05)
Προηγούμενη εκλογή		0.05 ^{***} (0.01)	0.04 ^{***} (0.01)	0.03 ^{***} (0.01)
Τηλεοπτικές εμφανίσεις			0.01 ^{***} (0.002)	0.01 ^{***} (0.002)
Twitter				0.01 ^{**} (0.01)
Constant	0.002 (0.01)	-0.03 ^{**} (0.01)	-0.06 ^{***} (0.01)	-0.10 ^{***} (0.02)
Observations	281	281	281	281
R ²	0.55	0.63	0.65	0.66
Adjusted R ²	0.54	0.62	0.64	0.65
Residual Std. Error	0.09 (df = 278)	0.08 (df = 274)	0.08 (df = 273)	0.08 (df = 272)
F Statistic	168.07 ^{***} (df = 2; 278)	76.90 ^{***} (df = 6; 274)	72.59 ^{***} (df = 7; 273)	65.42 ^{***} (df = 8; 272)
Note:	* p<0.1; ** p<0.05; *** p<0.01			

Η μεταβλητή που αφορά στην εκλογική απόδοση των υποψηφίων το 2015 είναι σημαντική σε όλα τα μοντέλα. Στο πρώτο μοντέλο μαζί με την μεταβλητή που αφορά στον “ελεύθερο διεκδικήσιμο χώρο” φαίνεται να εξηγούν παραπάνω από το 0,5 (Adjusted R² =0,54) της συνολικής κίνησης της εξαρτημένης μεταβλητής. Καθώς προστίθενται και άλλες μεταβλητές η επίδρασή της παραμένει σημαντική, αλλά το μέγεθος της επίδρασης μειώνεται ελαφρώς. Στο αρχικό μοντέλο φαίνεται ότι αν η εκλογική απόδοση των υποψηφίων ήταν αυξημένη κατά μια μονάδα το 2015 τότε η εκλογική απόδοσή τους το 2019 θα αυξανόταν κατά 0,65. Στα μοντέλα 2, 3 και 4 η αύξηση αυτή είναι 0,47. Ο “ελεύθερος διεκδικήσιμος χώρος” επίσης είναι μια σημαντική μεταβλητή της οποίας η επίδραση έχει κάποιες αυξομειώσεις ανάμεσα στα μοντέλα 1, 2, 3 και 4. Στο μοντέλο 4 φαίνεται ότι εάν ο ελεύθερος διεκδικήσιμος χώρος αυξηθεί κατά μία μονάδα, η εκλογική απόδοση του/της υποψήφιου/ας θα αυξηθεί κατά 0,36. Η μεταβλητή για το αν κάποιος είναι μέλος της κεντρικής κοινοτικής ηγεσίας παραμένει σημαντική σε όλα τα μοντέλα που μπαίνει. Η μεταβλητή για το αν κάποιος/α έχει υπάρξει Υπουργός ή αναπληρωτής/τρια Υπουργός είναι σημαντική στο δεύτερο μοντέλο. Όσοι/ες έχουν υπάρξει Υπουργοί ή αναπληρωτές/τριες αυξάνουν την εκλογική τους απόδοση κατά 0,04 σε σχέση με

όσους/ες δεν ήταν ποτέ Υπουργοί ή αναπληρωτές/τριες. Ωστόσο, όταν εισάγονται μεταβλητές όπως ο αριθμός των τηλεοπτικών εμφανίσεων και το κοινό στο Twitter, η μεταβλητή αυτή δεν είναι πλέον σημαντική. Επιπλέον, φαίνεται ότι το να έχει εκλεγεί κάποιος/α ευρωβουλευτής/τρια δεν επηρεάζει σημαντικά την εκλογική απόδοση του/της. Ωστόσο, σημαντικό είναι το να έχει εκλεγεί κάποιος/α βουλευτής σε προηγούμενη εκλογική αναμέτρηση. Η μεταβλητή αυτή παραμένει σημαντική καθώς προσθέτονται μεταβλητές στο μοντέλο αλλά η επίδραση της μειώνεται. Στο μοντέλο 4 φαίνεται ότι εάν κάποιος/α έχει εκλεγεί βουλευτής στο παρελθόν η εκλογική απόδοσή του/της αυξάνεται κατά 0,03 σε σχέση με κάποιον/α που δεν έχει εκλεγεί ποτέ προηγουμένως. Τέλος, ο αριθμός των τηλεοπτικών εμφανίσεων, αλλά και το μέγεθος του κοινού του/της υποψήφιου/ας στο Twitter επηρεάζουν σημαντικά την εκλογική απόδοση των υποψηφίων. Εάν λοιπόν ο υποψήφιος/α εμφανιστεί άλλη μία φορά στην τηλεόραση τότε η εκλογική του/της απόδοση θα αυξηθεί κατά 0,01. Επίσης, εάν το κοινό του/της υποψηφίου/ας στο Twitter δεκαπλασιαστεί τότε η εκλογική απόδοση του/της υποψήφιου/ας θα αυξηθεί κατά 0,01. Το τελευταίο μοντέλο (μοντέλο 4) στο οποίο συμμετέχουν όλες οι ανεξάρτητες μεταβλητές εξηγεί το 65% της μεταβλητότητας της εκλογικής απόδοσης των υποψηφίων.

5 Συζήτηση

Στην μελέτη αυτή ερευνήθηκαν οι παράγοντες που επηρέασαν την εκλογική απόδοση των υποψηφίων βουλευτών στις ελληνικές βουλευτικές εκλογές του 2019. Οι περισσότεροι από τους παράγοντες που εξετάσαμε, είχαν τη δική τους συμβολή στην εκλογική επιτυχία των υποψηφίων. Το κοινό του Twitter, που συνδέεται με το βασικό ερώτημα αυτής της έρευνας, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εκλογική απόδοση των υποψηφίων βουλευτών καθώς το μέγεθος του κοινού των υποψηφίων στο Twitter έχει θετική επίδραση στην εκλογική τους απόδοση.

Παράλληλα με το Twitter, υπάρχουν και άλλες μεταβλητές που φαίνεται να συνδέονται με την εκλογική απόδοση των υποψηφίων, όπως η εκλογική τους απόδοση στις προηγούμενες εκλογές του 2015 ή ο εσωκομματικός ανταγωνισμός, όπως ήταν αναμενόμενο. Η πολιτική τους εμπειρία ή εκλογή φαίνεται να έχει επίσης θετική επίδραση στην εκλογική απόδοση.

Παρά την προσπάθεια που έγινε να εξεταστούν όλοι οι παράγοντες που καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την εκλογική απόδοση των υποψηφίων βουλευτών, υπάρχει ένας παράγοντας που δεν λήφθηκε υπόψη και αυτός αφορά τις προεκλογικές δαπάνες των υποψηφίων. Οι προεκλογικές δαπάνες συνήθως σχετίζονται θετικά με την εκλογική επιτυχία των υποψηφίων. Η συγκέντρωση πληροφοριών, όμως, για το μέγεθος των προεκλογικών δαπανών των υποψηφίων στάθηκε αδύνατη για δύο λόγους. Η σχετική ερώτηση στην Ελληνική Έρευνα Υποψηφίων Βουλευτών 2019 απαντήθηκε από πολύ λίγους. Επιπλέον, δεν είναι υποχρεωμένοι όλοι οι υποψήφιοι να καταθέσουν έκθεση προεκλογικών δαπανών, αλλά και αυτές που καταθέτονται δεν δημοσιεύονται.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας προέκυψαν ερωτήματα που θα ήταν ενδιαφέρον να ερευνηθούν περαιτέρω και να αποτελέσουν αντικείμενο για νέα έρευνα. Ένα από αυτά αφορούσε τη σύνθεση του δυνητικού κοινού. Είναι πλέον γνωστό ότι στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης υπάρχουν λογαριασμοί που δεν τους χειρίζονται άνθρωποι, αλλά διάφορα λογισμικά με αυτοματοποιημένο τρόπο (bots). Οι λογαριασμοί αυτοί μπορεί να έχουν διαφορετικούς σκοπούς όπως διάδοση ψευδών ειδήσεων,

διαφήμιση, να ακολουθούν συγκεκριμένους λογαριασμούς κτλ. Με βάση τα προηγούμενα, μια πιο ενδελεχής εξέταση στο κοινό των υποψηφίων στο Twitter μπορεί να αποκάλυπτε χρήσιμες πληροφορίες για τη σύνθεση του.

Βιβλιογραφία

Ashworth, S., & Bueno de Mesquita, E. (2008). Electoral Selection, Strategic Challenger Entry, and the Incumbency Advantage. *The Journal of Politics*, 70(4), 1006–1025. <https://doi.org/10.1017/S0022381608081024>

Banducci, S. A., & Karp, J. A. (2003). How elections change the way citizens view the political system: Campaigns, media effects and electoral outcomes in comparative perspective. *British Journal of Political Science*, 443–467.

Benoit, K., & Marsh, M. (2010). Incumbent and challenger campaign spending effects in proportional electoral systems: The Irish elections of 2002. *Political Research Quarterly*, 63(1), 159–173.

Black, J. H., & Erickson, L. (2006). Ethno-racial origins of candidates and electoral performance: Evidence from Canada. *Party Politics*, 12(4), 541–561.

Blom-Hansen, J., Elklit, J., Serritzlew, S., & Villadsen, L. R. (2016). Ballot position and election results: Evidence from a natural experiment. *Electoral Studies*, 44, 172–183.

Bode, L., & Dalrymple, K. E. (2016). Politics in 140 characters or less: Campaign communication, network interaction, and political participation on Twitter. *Journal of Political Marketing*, 15(4), 311–332.

Campbell, R., & Cowley, P. (2014). Rich man, poor man, politician man: Wealth effects in a candidate biography survey experiment. *The British Journal of Politics & International Relations*, 16(1), 56–74.

Enli, G. S. (2017). Twitter as arena for the authentic outsider: Exploring the social media campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US presidential election. *European Journal of Communication*, 32(1), 50–61. <https://doi.org/10.1177/0267323116682802>

Enli, G. S., & Skogerbø, E. (2013). Personalized campaigns in party-centred politics: Twitter and Facebook as arenas for political communication. *Information, Communication & Society*, 16(5), 757–774. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2013.782330>

Evans, H. K., Cordova, V., & Sipole, S. (2014). Twitter style: An analysis of how house candidates used Twitter in their 2012 campaigns. *PS, Political Science & Politics*, 47(2), 454.

Greer, J., & LaPointe, M. (2004). Cybercampaigning grows up: A comparative content analysis of senatorial and gubernatorial candidates' web sites, 1998-2000. In *Electronic Democracy: Political Organisations, Mobilisation and Participation Online* (pp. 116–132). Routledge.

Kassraie, P., Modirshanechi, A., & Aghajan, H. K. (2017). Election Vote Share Prediction using a Sentiment-based Fusion of Twitter Data with Google Trends and Online Polls. *DATA*, 363–370.

Kotsikopoulou, V. (2002). Ekloges kai Diadiktyo: I Periptosi tou Inomenou Vasileiou kai tis Elladas.(Elections and the Internet: The Cases of the United Kingdom and Greece). I Politiki Epikoinonia Stin Ellada (Political Communication in Greece), Papazissis Publishers, Athens, 173–210.

Kruikemeier, S. (2014). How political candidates use Twitter and the impact on votes. *Computers in Human Behavior*, 34, 131–139. <https://doi.org/10.1016/J.CHB.2014.01.025>

- Latimer, C. P. (2008). Utilizing the Internet as a campaign tool: The relationship between incumbency, political party affiliation, election outcomes, and the quality of campaign Web sites in the United States. *Journal of Information Technology & Politics*, 4(3), 81–95.
- Lutz, G. (2010). First come, first served: The effect of ballot position on electoral success in open ballot PR elections. *Representation*, 46(2), 167–181.
- Lutz, G., Mach, A., & Primavesi, R. (2018). Interest Group Support and Electoral Success in the Swiss Elections of 2015. A Candidate Survey Analysis. *Swiss Political Science Review*, 24(4), 487–509. <https://doi.org/10.1111/spsr.12337>
- Marcinkiewicz, K. (2014). Electoral contexts that assist voter coordination: Ballot position effects in Poland. *Electoral Studies*, 33, 322–334.
- Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A., Levy, D. A., & Nielsen, R. K. (2017). Reuters Institute Digital Media Report 2017. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A., Levy, D. A., & Nielsen, R. K. (2018). Reuters institute digital news report 2018. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Newman, N., Fletcher, R., Levy, D., & Nielsen, R. K. (2016). Reuters Institute digital news report 2016. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Nielsen, R. K., Newman, N., Fletcher, R., & Kalogeropoulos, A. (2019). Reuters institute digital news report 2019. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Pansardi, P., & Pinto, L. (2020). Gender penalty and electoral outcomes in the 2018 Italian elections. *Contemporary Italian Politics*, 12(3), 300–313.
- Put, G. J., & Maddens, B. (2015). The effect of municipality size and local office on the electoral success of Belgian/Flemish election candidates: A multilevel analysis. *Government and Opposition*, 50(4), 607–628.
- Sainudiin, R., Yogeewaran, K., Nash, K., & Sahioun, R. (2019). Characterizing the Twitter network of prominent politicians and SPLC-defined hate groups in the 2016 US presidential election. *Social Network Analysis and Mining*, 9(1), 34.
- Shmargad, Y. (2018). Twitter Influencers in the 2016 US Congressional Races. *Journal of Political Marketing*, 1–18.
- Spierings, N., & Jacobs, K. (2014). Getting Personal? The Impact of Social Media on Preferential Voting. *Political Behavior*, 36(1), 215–234. <https://doi.org/10.1007/s11109-013-9228-2>
- Sudulich, M. L., & Wall, M. (2011). How do candidates spend their money? Objects of campaign spending and the effectiveness of diversification. *Electoral Studies*, 30(1), 91–101.
- Tibshirani, R. (1996). Regression shrinkage and selection via the lasso. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 58(1), 267–288.
- Tsakalidis, A., Papadopoulos, S., Cristea, A. I., & Kompatsiaris, Y. (2015). Predicting elections for multiple countries using Twitter and polls. *IEEE Intelligent Systems*, 30(2), 10–17.
- Tumasjan, A., Sprenger, T. O., Sandner, P. G., & Welpe, I. M. (2010). Predicting Elections with Twitter: What 140 Characters Reveal about Political Sentiment. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 4, 178–185. www.aaai.org
- Van Dijck, J., & Poell, T. (2013). Understanding social media logic. *Media and Communication*, 1(1), 2–14.

Van Erkel, P. F., Van Aelst, P., & Thijssen, P. (2018). Does media attention lead to personal electoral success? Differences in long and short campaign media effects for top and ordinary political candidates. *Acta Politica*, 1–19.

Vergeer, M., & Hermans, L. (2013). Campaigning on Twitter: Microblogging and online social networking as campaign tools in the 2010 general elections in the Netherlands. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 18(4), 399–419.

Zhang, X. (2018). Social media popularity and election results: A study of the 2016 Taiwanese general election. *PLOS ONE*, 13(11). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0208190>

Zittel, T., & Gschwend, T. (2008). Individualised constituency campaigns in mixed-member electoral systems: Candidates in the 2005 German elections. *West European Politics*, 31(5), 978–1003. Επόμενες παράγραφοι.

Η ανάδειξη ευρωσκεπτικιστών τάσεων στο εκλογικό σώμα την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα: προς μια νέα κανονικότητα;¹⁴

Ευτυχία Τεπέρογλου¹

¹ Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Περίληψη. Με την έναρξη της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα διαπιστώνεται μια στροφή στην ελληνική κοινή γνώμη από την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υιοθέτηση ευρωσκεπτικιστικών στάσεων. Οι βασικοί στόχοι της παρούσας μελέτης είναι η σκιαγράφηση τόσο αυτής της τάσης στο συγκεντρωτικό επίπεδο, όσο και η διερεύνηση των προσδιοριστικών παραγόντων υιοθέτησης των αντιευρωπαϊκών στάσεων στο ατομικό επίπεδο. Επιχειρείται να απαντηθεί το ερώτημα αν αυτές οι αρνητικές τοποθετήσεις προς την ΕΕ ήταν περισσότερο συγκυριακές ή μακροχρόνιες. Βασικά συμπεράσματα που αναδεικνύονται είναι η σημασία της εθνικής ταυτότητας ως σημαντικότερης μεταβλητής ερμηνείας των αρνητικών τοποθετήσεων, ενώ ακολουθούν αντίστοιχα και μια σειρά από οικονομικοί παράγοντες στην ερμηνεία του ευρωσκεπτικισμού.

Λέξεις Κλειδιά: ευρωσκεπτικισμός, οικονομική κρίση, μνημόνια, κοινή γνώμη, ευρωπαϊκή ταυτότητα, εμπιστοσύνη σε θεσμούς, ευρωβαρόμετρα.

1 Εισαγωγή

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 με την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) εκδηλώθηκε ένας αριστερός ευρωσκεπτικισμός με κύριους εκφραστές το ΚΚΕ και το ΠΑΣΟΚ. Στις πρώτες εκλογικές αναμετρήσεις της μεταπολίτευσης τα δύο αυτά κόμματα συγκροτούσαν ένα ισχυρό αντιευρωπαϊκό μπλοκ στο κομματικό σύστημα της χώρας, ενώ παράλληλα η πλειονότητα των Ελλήνων πολιτών είχε υιοθετήσει κυρίως μια επιφυλακτική στάση απέναντι στην ένταξη της χώρας. Ωστόσο, όπως προηγούμενες μελέτες υπογραμμίζουν (Verney 2011, Clements, Nanou & Verney 2014, βλ. και Τσατσάνης 2021 για μια επισκόπηση) αυτή η επιφυλακτικότητα βασιζόταν κυρίως σε μια έλλειψη πληροφόρησης για τους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Παράλληλα, υψηλά ήταν τα ποσοστά όσων επέλεγαν και μια ουδέτερη στάση, αποτυπώνοντας την αμφιταλαντευόμενη στάση των πολιτών ως προς την αξιολόγηση της ένταξης της χώρας τότε στην ΕΟΚ.

Από το φθινόπωρο του 1988 αλλάζει σημαντικά αυτή η εικόνα και καταγράφεται (όπως θα δούμε και παρακάτω) το υψηλότερο ποσοστό (από το 1981) θετικής στάσης ως προς την ένταξη της χώρας, το οποίο μάλιστα ήταν για πρώτη φορά και υψηλότερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η ολοένα και αυξανόμενη υποστήριξη της ένταξης της χώρας συνοδεύτηκε και με την αποδυνάμωση του ευρωσκεπτικισμού σε επίπεδο πολιτικής προσφοράς. Το ΠΑΣΟΚ σταδιακά υιοθέτησε μια φιλοευρωπαϊκή στάση, ενώ ο βασικός εκπρόσωπος του ευρωσκεπτικισμού στη χώρα παρέμεινε το ΚΚΕ (τουλάχιστον μέχρι την εμφάνιση από τη δεκαετία του 1990 ενός δεξιόστροφου ευρωσκεπτικισμού).

¹⁴ Η παρούσα μελέτη στηρίζεται στην αντίστοιχη συγκριτική μελέτη για την Νότια Ευρώπη (Ιταλία, Ελλάδα, Ισπανία και Πορτογαλία). Βλ. Eftichia Teperoglou & Ana Maria Belchior (2020): Is 'Old Southern Europe' Still Eurosceptic? Determinants of Mass Attitudes before, during and after the Eurozone Crisis, South European Society and Politics, DOI: 10.1080/13608746.2020.1805878

Από το τέλος της δεκαετίας του 1990 και μέχρι το 2009 ένα από τα βασικότερα γνωρίσματα της πλειοψηφίας της ελληνικής κοινής γνώμης απέναντι στην ΕΟΚ και μετέπειτα στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) είναι η κυριαρχία των φιλοευρωπαϊκών στάσεων. Ούτε στο επίπεδο του δημόσιου λόγου δεν κυριάρχησε μια αντιπαράθεση ανάμεσα στις φιλοευρωπαϊκές και αντιευρωπαϊκές δυνάμεις της χώρας (βλ. μεταξύ άλλων Andreadis, Poletti, Vezzone, Teperoglou 2014, Armingeon & Ceka 2013, Braun & Tausendpfund 2014, Freire, Moury, Teperoglou 2014, Serricchio, Tsakatika, Quaglia 2013, Verney 2011, 2018, Τεπέρογλου 2016). Συγκεκριμένα, καταγράφονται υψηλά ποσοστά θετικής στάσης ως προς την αξιολόγηση της συμμετοχής της χώρας στην ΕΟΚ/ΕΕ και στο ενιαίο κοινό νόμισμα, τάσεις υπέρ της πορείας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Επίσης, προκύπτει ένα υψηλό επίπεδο υποστήριξης της αναγκαιότητας μείωσης του δημοκρατικού ελλείμματος εντός της ΕΟΚ/ΕΕ και ενίσχυσης του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ωστόσο, σε όλη αυτή την περίοδο υπήρξαν και διακυμάνσεις στην υποστήριξη, ειδικά μετά την Συνθήκη του Μάαστριχτ, όπως θα δούμε και παρακάτω.

Οι φιλοευρωπαϊκές ενδείξεις συνυπήρχαν ωστόσο με μια χαμηλή εγγύτητα ως προς την ιδιότητα του «ευρωπαίου πολίτη» και με μια έλλειψη ευρωπαϊκής αλληλεγγύης. Το κράμα φιλοευρωπαϊκών και ευρωκριτικών στάσεων στην ελληνική κοινή γνώμη έχει επικρατήσει να αναφέρεται ως «ιδιότυπος ευρωσκεπτικισμός» (Νικολακόπουλος 1998) και «εσωστρεφής φιλοευρωπαϊσμός» (Βερναρδάκης 2007). Οι όροι υποδηλώνουν την σύζευξη αφενός θετικών στάσεων ως προς τη συμμετοχή της χώρας στην ΕΕ οι οποίες όμως βασίζονται στα οικονομικά οφέλη της ένταξης («εργαλειακή στάση προς ΕΕ») και αφετέρου τον αυξημένο φόβο απώλειας της εθνικής ταυτότητας (βλ. και Κωνσταντινίδης 2021).

Από το 2005 διαγράφεται μια πτώση των θετικών στάσεων απέναντι στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Αυτή η τάση εντείνεται από το 2009 και το ξέσπασμα αρχικώς της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης και ειδικότερα της κρίσης χρέους για την Ελλάδα. Με την απαρχή της μνημονιακής περιόδου στη χώρα αποκρυσταλλώνεται μια ταχύτατη αλλαγή στάσεων της κοινής γνώμης. Η οικονομική κρίση έφερε επομένως σε δοκιμασία την ωφελμιστική και εργαλειακή σχέση που είχαν αναπτύξει οι Έλληνες με την ΕΕ (Τεπέρογλου 2016). Για πρώτη φορά μετά το 1981 συναντάμε στο μεταδικομματικό πολιτικό σκηνικό τη σύγκρουση μεταξύ φιλοευρωπαϊκών και ευρωσκεπτικιστικών δυνάμεων. Αυτή η αντιπαράθεση ταυτίστηκε πολλές φορές με το δίπολο «μνημόνιο-αντιμνημόνιο», το οποίο ήρθε να προστεθεί στους άξονες του πολιτικού ανταγωνισμού ως ταυτόσημος του ευρωπαϊκού διπόλου, καθορίζοντας όλες τις εκφάνσεις του δημόσιου διάλογου ειδικά την περίοδο 2011 με 2019 (βλ. μεταξύ άλλων Teperoglou, Tsatsanis & Nicalokopoulos 2015).

Η παρούσα μελέτη στοχεύει να αναδείξει τις πτυχές του ευρωσκεπτικισμού σε επίπεδο κοινής γνώμης στην Ελλάδα, ακολουθώντας μια νεότερη τάση στη σχετική διεθνή βιβλιογραφία. Αυτή σχετίζεται με την προσπάθεια ανίχνευσης των βασικών κινητήρων υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών τάσεων στην κοινή γνώμη (μεταξύ άλλων Mc Laren 2007, Hooghe & Marks 2009). Οι περισσότερες μέχρι σήμερα μελέτες για τον ευρωσκεπτικισμό στην Ελλάδα εστιάζουν κυρίως στο επίπεδο της πολιτικής προσφοράς (μελέτη θέσεων των κομμάτων) και λιγότερο στο αντίστοιχο της πολιτικής ζήτησης (στάσεις της κοινής γνώμης απέναντι στην ΕΕ στο ατομικό επίπεδο). Επομένως, απώτερος στόχος της μελέτης είναι μια πρώτη απόπειρα κάλυψης αυτού του ερευνητικού κενού στοχεύοντας σε μια εμπειρικά προσανατολισμένη ανίχνευση των προσδιοριστικών παραγόντων υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών στάσεων. Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα είναι αν οι ευρωσκεπτικιστικές στάσεις αποτελούν ένα συγκυριακό φαινόμενο, το οποίο είναι άμεσα συνυφασμένο με την περίοδο των μνημονίων ή αν εντοπίζονται τάσεις ενός βαθιά ριζωμένου ευρωσκεπτικισμού. Επομένως, αρχικά επιχειρείται σε ένα συγκεντρωτικό επίπεδο η παρουσίαση διαστάσεων αυτού του αναδυόμενου ευρωσκεπτικισμού. Ακολούθως, όπως

προαναφέρθηκε ο δεύτερος βασικός στόχος είναι η μελέτη των προσδιοριστικών παραγόντων υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών στάσεων στο ατομικό επίπεδο.

Η δομή του άρθρου είναι η ακόλουθη: στην επόμενη ενότητα επιχειρείται η εννοιολόγηση της έννοιας του ευρωσκεπτικισμού και των εκφάνσεών του. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο της μελέτης, δίνοντας έμφαση στους προσδιοριστικούς παράγοντες υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών στάσεων, συνδυαστικά με τη διατύπωση των υποθέσεων εργασίας της μελέτης. Ακολούθως, παρουσιάζεται συνοπτικά η λειτουργικοποίηση στην οποία στηρίζεται η εν λόγω μελέτη. Η πέμπτη κατά σειρά ενότητα στηρίζεται σε μια συνολική επισκόπηση της εξέλιξης της κοινής γνώμης στην Ελλάδα προς την ΕΕ μέσω της επιλογής μιας σειράς επαναλαμβανόμενων ερωτήσεων των ευρωβαρόμετρων. Η έκτη κατά σειρά ενότητα αναλύει τους παράγοντες που συμβάλουν στην υιοθέτηση ευρωσκεπτικιστικών στάσεων στο ατομικό επίπεδο. Η μελέτη ολοκληρώνεται με ορισμένα καταληκτικά συμπεράσματα.

2 Η έννοια του Ευρωσκεπτικισμού και οι εκφάνσεις του

Η μελέτη του ευρωσκεπτικισμού είναι στην πραγματικότητα πολυσύνθετη (Boomgaarden et al. 2011). Όπως θα δούμε συνοπτικά σε αυτή την ενότητα εντοπίζονται πολλές και διαφορετικές τυπολογίες του, ενώ παράλληλα η εννοιολόγηση του περικλείει πολλές διαστάσεις (Mudde 2012). Ένας από τους επικρατέστερους στη σχετική με το θέμα βιβλιογραφία ορισμός προέρχεται από τον Taggart (1998). Ειδικότερα, ορίζεται ο ευρωσκεπτικισμός ως μια «ενδεχομενική (contingent) ή υπό όρους (qualified) αντιπολίτευση στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης». Ο ίδιος μελετητής διέκρινε και ανάμεσα στον «σκληρό» (hard euroscepticism) και στον «ήπιο» Ευρωσκεπτικισμό (soft euroscepticism) σε επίπεδο μελέτης των πολιτικών κομμάτων. Ο μεν πρώτος βασίζεται σε μια δομική αντίθεση απέναντι στην ΕΕ και την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Σε αυτή την υποκατηγορία εντάσσονται κόμματα που υποστηρίζουν τη θέση ότι οι χώρες τους πρέπει να αποχωρήσουν από την ιδιότητα του κράτους - μέλους της ΕΕ. Επίσης, βρίσκονται κόμματα των οποίων οι πολιτικές τους απέναντι στην ΕΕ είναι αντίθετες σε όλο το ευρωπαϊκό οικοδόμημα της ενοποίησης. Με άλλα λόγια, υιοθετείται μια αρνητική στάση απέναντι στην ΕΕ ως στάση αρχής. Αντίθετα, τα κόμματα που εντάσσονται στον «ήπιο ευρωσκεπτικισμό» δεν διακρίνονται για τη δομική τους αντίθεση απέναντι στην ΕΕ ή την ιδιότητα του κράτους- μέλους, αλλά εκφράζουν προβληματισμό σχετικά με ένα ή περισσότερα πεδία άσκησης πολιτικής στο επίπεδο της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης εντός της ΕΕ. Επιπρόσθετα, αυτά τα κόμματα αντιτίθενται στην ΕΕ στις περιπτώσεις εκείνες όπου θεωρούν ορισμένες αποφάσεις ως αντίθετες με το «εθνικό συμφέρον» της χώρας.

Η ανωτέρω κλασική τυπολογία δέχτηκε σημαντική κριτική. Μια από τις σημαντικότερες ήταν αυτή των Kopecky and Mudde (2002). Υποστήριξαν, σε γενικές γραμμές, ότι συγκεκριμένα ο ορισμός του «ήπιου» ευρωσκεπτικισμού είναι ασαφής, ενώ τα κριτήρια ένταξης ενός κόμματος σε μια από αυτές τις δύο υποκατηγορίες είναι δυσδιάκριτα. Προσφέρουν μια εναλλακτική κατηγοριοποίηση που βασίζεται στη θεμελιώδη θεωρία του David Easton ως προς το πολιτικό σύστημα και τα καθεστώτα. Ειδικότερα, οι Kopecky and Mudde (2002) επικεντρώνονται σε μια εννοιολόγηση μεταξύ διάχυτης (diffuse) και ειδικής (specific) υποστήριξης για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Η μεν πρώτη αφορά την υποστήριξη γενικότερα ιδεών της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, ενώ η δεύτερη βασίζεται σε μια σειρά γενικότερων πρακτικών της (2002: 300-301). Με άξονα αυτή τη διάκριση προσφέρουν στη συνέχεια μια τυπολογία κατάταξης των θέσεων των κομμάτων αναφορικά με το ευρωπαϊκό εγχείρημα ανάμεσα σε τέσσερις διακριτές υποπεριπτώσεις. Αυτές είναι: 1) κόμματα που υποστηρίζουν την ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και τάσσονται υπέρ της περαιτέρω θεσμοθέτησής της (τα φιλοευρωπαϊκά κόμματα: Euroenthusiasts) 2) κόμματα που συνδυάζουν θέσεις υπέρ της ΕΕ, όπως η υποστήριξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αλλά

ταυτόχρονα υιοθετούν μια απαισιόδοξη οπτική για το μέλλον της ΕΕ (ευρωσκεπτικιστικά κόμματα: Eurosceptics), 3) κόμματα που είναι τόσο ενάντια στην ιδέα της ΕΕ όσο και της ίδιας της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (αντι-ευρωπαϊκά κόμματα: Eurorejects) και τέλος, κόμματα που υποστηρίζουν την ΕΕ με βάση μια ξεκάθαρα ωφελμιστική προσέγγιση και αποκλειστικά με οικονομικούς όρους (ευρωπραγματιστικά κόμματα: Europragmatists). Υπό το ίδιο πρίσμα προσέγγισης, μια άλλη αντίστοιχη διάκριση είναι αυτή του Peter Mair (2007). Διακρίνει ανάμεσα στην υιοθέτηση ευρωσκεπτικιστών στάσεων λόγω διαφωνίας με συγκεκριμένες πολιτικές της ΕΕ (policy euroscepticism) και σε μια υποκατηγορία ευρωσκεπτικισμού περισσότερο «δομικού χαρακτήρα» (polity euroscepticism). Σε αυτή την περίπτωση τα κόμματα υιοθετούν αρνητικές στάσεις απέναντι στο ίδιο το σύστημα λειτουργίας της ΕΕ και κατά συνέπεια τάσσονται και κατά της ιδιότητας του κράτους –μέλους.

Προχωρώντας αυτή τη σύντομη επισκόπηση εκφάνσεων του ευρωσκεπτικισμού, μια άλλη ενδιαφέρουσα υποκατηγορία είναι αυτή των Lubbers and Scheepers (2005). Αναλύουν τον πολιτικό ευρωσκεπτικισμό (political Euroscepticism). Το κύριο επιχείρημα των κομμάτων που εντάσσονται σε αυτή την υποκατηγορία είναι ο κίνδυνος μείωσης της κυριαρχίας του έθνους-κράτους σε διάφορους τομείς πολιτικής με την ένταξη της χώρας στην ΕΕ. Ο πολιτικός ευρωσκεπτικισμός συνδέεται κυρίως με το πολιτικό πρόγραμμα κομμάτων της ριζοσπαστικής δεξιάς καθώς και ακροδεξιών κομμάτων. Μια άλλη υποκατηγορία ευρωσκεπτικισμού είναι ο ονομαζόμενος εργαλειακός (instrumental Euroscepticism) (Eichenberg & Dalton 1993, Gabel 1998). Σε αυτή την περίπτωση η υιοθέτηση φιλοευρωπαϊκών ή αντίστοιχα αντιευρωπαϊκών στάσεων συνδέεται με τα οικονομικά οφέλη των κρατών- μελών καθώς και με τις πολιτικές αναδιανομής της ΕΕ (Lubbers and Scheepers 2005: 227). Τέλος, μια άλλη σημαντική διάκριση στη βιβλιογραφία η οποία προέρχεται από τη μελέτη του ευρωσκεπτικισμού σε επίπεδο κοινής γνώμης (van Elsas, Hakhverdian & van der Brug 2016) είναι η διάκριση ανάμεσα σε ένα αριστερόστροφο (left-wing Euroscepticism) και αντίστοιχα δεξιόστροφο ευρωσκεπτικισμό (right-wing Euroscepticism). Ο δεξιόστροφος ευρωσκεπτικισμός χαρακτηρίζεται από αρνητικές τοποθετήσεις αναφορικά με την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, δίνοντας έμφαση κυρίως με μια σειρά από πολιτισμικά θέματα (συμπεριλαμβανομένου και του μεταναστευτικού/ προσφυγικού). Από την άλλη πλευρά, η κριτική απέναντι στην ΕΕ υπό το πρίσμα ενός αριστερόστροφου ευρωσκεπτικισμού επικεντρώνεται σε μια σειρά από θέματα κοινωνικού φιλελευθερισμού με στόχο η ΕΕ να λειτουργήσει πιο αποτελεσματικά και δημοκρατικά. Για μια επισκόπηση όλων των παραπάνω εκφάνσεων του ευρωσκεπτικισμού, βλ. Terperoglou & Belchior 2020).

3 Προσδιοριστικοί παράγοντες ανάδειξης ευρωσκεπτικιστικών στάσεων στο ατομικό επίπεδο και υποθέσεις εργασίας

Σε αυτή την ενότητα επιχειρείται μια σύντομη επισκόπηση των βασικών «σχολών» ερμηνείας των ευρωσκεπτικιστικών στάσεων στο ατομικό επίπεδο. Με άξονα αυτή την επισκόπηση διατυπώνονται και οι υποθέσεις εργασίας της μελέτης. Οι βασικότερες προσεγγίσεις συνοψίζονται στις ακόλουθες: αυτή της γνωσιακής κινητοποίησης, της ωφελμιστικής/οικονομικής προσέγγισης, της προσέγγισης της εθνικής ταυτότητας και τέλος της πολιτικής/θεσμικής προσέγγισης. Εκτός από αυτά τα κύρια ρεύματα ερμηνείας του φαινομένου, εντοπίζονται και μελέτες που εστιάζουν στη σύνδεση του ευρωσκεπτικισμού με επιμέρους πτυχές αναφορικά με την ποιότητα της δημοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όπως και με τον άξονα αριστεράς-δεξιάς. Η παρούσα μελέτη συμπεριλαμβάνει στην ανάλυση και αυτές τις επιμέρους προσεγγίσεις.

3.1 Η προσέγγιση της γνωσιακής κινητοποίησης (*cognitive mobilization approach*)

Οι καταβολές της προσέγγισης της γνωσιακής κινητοποίησης βρίσκονται στην μεταϋλιστική θεωρία του Inglehart (1970) καθώς και στο κοινωνικοοικονομικό μοντέλο πολιτικής συμμετοχής (Brady, Verba και Schlozman 1995). Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση άτομα που διακρίνονται για το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσής τους, ένα υψηλό ενδιαφέρον για την πολιτική και αντίστοιχα δραστηριοποιούνται σε ποικίλες μορφές πολιτικής δράσης τείνουν να έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση και έκθεση σε μια σειρά από πληροφορίες για τα ευρωπαϊκά θέματα (βλ. και Janssen 1991). Κατά συνέπεια, γνωρίζουν και αντιλαμβάνονται καλύτερα την πολυπλοκότητα της λήψης των αποφάσεων εντός της ΕΕ. Σε μια τέτοια περίπτωση, αυτό το τμήμα της κοινής γνώμης τείνει να υιοθετεί περισσότερο φιλοευρωπαϊκές στάσεις. Επομένως, καθοριστική είναι η σημασία του επιπέδου γνώσεων για την ΕΕ. Με βάση αυτή την προσέγγιση η πρώτη υπόθεση εργασίας είναι η ακόλουθη:

Υπόθεση 1: *Οι ευρωσκεπτικιστικές στάσεις τείνουν να είναι υψηλότερες σε εκείνους τους πολίτες που έχουν χαμηλό επίπεδο γνώσης για την ΕΕ, σε σύγκριση με πολίτες με υψηλότερο επίπεδο γνώσεων*

3.2 Η ωφελμιστική/οικονομική προσέγγιση (instrumental- economic approach)

Η δεύτερη κατά σειρά προσέγγιση βασίζεται στο μοντέλο της ορθολογικής επιλογής. Οι στάσεις απέναντι στην ΕΕ προσδιορίζονται με βάση το όφελος σε οικονομικό επίπεδο (Gabel & Palmer 1995, Gabel 1998, Eichenberg & Dalton 1993). Ειδικότερα, βασικό επιχείρημα αυτής της προσέγγισης είναι ότι οι θέσεις των ευρωπαίων πολιτών απέναντι στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης επηρεάζονται από ένα είδος «συμβιβασμού» ανάμεσα στα αναμενόμενα οφέλη και στο αντίστοιχο κόστος της ένταξης της χώρας στην ΕΕ. Η «εργαλειοποίηση» διαστάσεων της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι μια βασική μεταβλητή ερμηνείας αντιευρωπαϊκών στάσεων. Όπως και στο μοντέλο της οικονομικής ψήφου, η κοινή γνώμη προβαίνει τόσο σε αναδρομικές όσο και σε μελλοντικές αξιολογήσεις ως προς τη συμμετοχή της χώρας στην ΕΕ και στο κοινό νόμισμα. Παράλληλα, οι πολίτες κάνουν μια αποτίμηση των οικονομικών συνεπειών της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης τόσο για τους ίδιους («εγωκεντρική ωφελμιστική προσέγγιση»), όσο και για την οικονομία της χώρας τους («υποκειμενική κοινωνιοτροπική ωφελμιστική προσέγγιση») (Hooghe & Marks 2009). Με άξονα αυτή την προσέγγιση, δύο αντίστοιχες υποθέσεις εργασίες εξετάζονται:

Υπόθεση 2α: *Όσο πιο αρνητική είναι από τους πολίτες η αξιολόγηση της ελληνικής οικονομίας στο μέλλον, τόσο πιο έντονες θα είναι οι ευρωσκεπτικιστικές στάσεις, ιδίως στην κορύφωση της οικονομικής κρίσης χρέους από αυτούς τους πολίτες*

Υπόθεση 2β: *Όσο πιο αρνητική είναι από τους πολίτες η αξιολόγηση της τρέχουσας οικονομικής κατάστασης του νοικοκυριού, τόσο πιο έντονες θα είναι οι ευρωσκεπτικιστικές στάσεις ιδίως στην κορύφωση της οικονομικής κρίσης χρέους από αυτούς τους πολίτες*

Υπό το πρίσμα αυτής της σχολής οι Gabel και Palmer (1995) και Gabel (1998) υποστηρίζουν ότι μια σειρά από μεταβλητές που σχετίζονται με το κοινωνικοοικονομικό status των πολιτών ενδέχεται να επηρεάσουν την υποστήριξη προς το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Ειδικότερα, αναφέρονται στο επίπεδο εκπαίδευσης (βλ. και προηγούμενη προσέγγιση), στο εισόδημα και στις επαγγελματικές δεξιότητες. Από την ανάλυσή τους προκύπτει ότι τα λιγότερο μορφωμένα στρώματα μιας κοινωνίας, άτομα χαμηλού εισοδήματος και χειρώνακτες εργάτες τείνουν να υποστηρίζουν λιγότερο την ΕΕ (Gabel 1998: 343).

Υπόθεση 2γ: *Άτομα που διακρίνονται για την χαμηλή κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση (χειρώνακτες ή άνεργοι) έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών στάσεων ειδικά στην κορύφωση της οικονομικής κρίσης*

Η ωφελμιστική-οικονομική προσέγγιση κυριάρχησε ως ρεύμα ερμηνείας των στάσεων απέναντι στην ΕΕ μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Στη συνέχεια, η ερμηνεία της ανόδου του ευρωσκεπτικισμού συνδέθηκε περισσότερο με πολιτισμικές πτυχές της πορείας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και ειδικότερο με το δίπολο εθνική versus ευρωπαϊκή ταυτότητα (Schäfer et al. 2020).

3.3 Η προσέγγιση της εθνικής ταυτότητας (*EU identity-based approach*)

Η τρίτη κατά σειρά κύρια προσέγγιση ερμηνείας των ευρωσκεπτικιστικών τάσεων στο ατομικό επίπεδο συνδέεται με το επιχείρημα των κινδύνων που ελλοχεύει η πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ως προς τη διασφάλιση της εθνικής ταυτότητας (βλ. μεταξύ άλλων Carey 2002; Hooghe & Marks 2005, 2009; McLaren 2007). Αυτή η θεωρία αναπτύχθηκε κυρίως όταν οι ευρωπαίοι πολίτες εκδήλωσαν έντονη αμφιβολία για την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Πρόκειται για την περίοδο που έχει χαρακτηριστεί ως «*Post-Maastricht Blues*» (Eichenberg & Dalton 2007). Όπως υποστηρίζουν οι Van Elsas και Van der Brug (2015: 202), «η Συνθήκη του Μάαστριχτ ευαισθητοποίησε τους πολίτες για τις επιπτώσεις της ΕΕ αναφορικά με τα εθνικά συμφέροντα, θέματα εθνικής κυριαρχίας και ταυτότητας, δίνοντας έτσι σε πολίτες που ιδεολογικά ανήκαν στο χώρο της δεξιάς έναν λόγο να γίνουν ευρωσκεπτικιστές». Η εν λόγω προσέγγιση συνδέει επίσης την εισαγωγή της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και την ιδέα της ευρωπαϊκής ταυτότητας με τάσεις ενίσχυσης αντιστοίχως των αντιευρωπαϊκών τοποθετήσεων. Επιπρόσθετα, η ολοένα και αυξανόμενη πολιτικοποίηση θεμάτων της ΕΕ στην εθνική πολιτική σκηνή του κάθε κράτους-μέλους αναδεικνύει μια υπερεθνική διαιρετική τομή (*transnational cleavage*) η οποία περιλαμβάνει στάσεις υπέρ ή κατά της ΕΕ και δομεί τα ευρωπαϊκά κομματικά συστήματα (βλ. Hooghe & Marks 2009, 2018). Υπό αυτό το πλαίσιο, η ενίσχυση της σημασίας της εθνικής έναντι της ευρωπαϊκής ταυτότητας ως προσδιοριστικού παράγοντα υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών τάσεων ενδέχεται να ενδυναμώνεται όταν σε ένα κράτος-μέλος η εθνική πολιτική ελίτ είναι διχασμένη αναφορικά με το θέμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Hooghe & Marks 2005).

Υπόθεση 3: Πολίτες που έχουν την τάση να υιοθετήσουν μια αποκλειστικά εθνική ταυτότητα έχουν αυξημένη πιθανότητα υιοθέτησης και ευρωσκεπτικιστικών τάσεων

3.4 Η πολιτική/ θεσμική προσέγγιση (*political/institutional approach*)

Η τέταρτη κατά σειρά προσέγγιση επικεντρώνεται στην εθνική πολιτική σκηνή και όχι στην ίδια τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης για να ερμηνεύσει τις αντιευρωπαϊκές στάσεις (Armingeon & Ceka 2014, Serricchio, Tsakatika & Quaglia 2013). Βασική παραδοχή είναι ότι ο ευρωσκεπτικισμός συνδέεται με (αρνητικές) επιδόσεις της εθνικής κυβέρνησης, καθώς και με αντίστοιχα (χαμηλά) επίπεδα εμπιστοσύνης στους εθνικούς θεσμούς. Ωστόσο, τα ευρήματα σχετικά με αυτή την προσέγγιση δίστανται (McLaren 2007). Από ορισμένες μελέτες προκύπτει μια “εκχύλιση” της δυσπιστίας από εθνικούς φορείς στους αντίστοιχους ευρωπαϊκούς (π.χ. Anderson 1998), ενώ άλλες μελέτες καταλήγουν σε αντιστρόφως διαφορετικά συμπεράσματα. Όσο μεγαλύτερη είναι η δυσαρέσκεια με τους εθνικούς κυβερνητικούς θεσμούς, τόσο αυξημένες είναι οι πιθανότητες υιοθέτησης θετικών στάσεων απέναντι στην ΕΕ (π.χ. Sánchez-Cuena 2000).

Υπόθεση 4: Αυξημένο επίπεδο πολιτικής δυσπιστίας προς την εθνική κυβέρνηση (ειδικά κατά τη διάρκεια της κορύφωσης της κρίσης) συνδέεται με ισχυρότερες ευρωσκεπτικιστικές τάσεις

Αυτή η δυσπιστία μπορεί να συνοδεύεται και με τάσεις αντίστοιχης αρνητικής αξιολόγησης της δημοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ειδικότερα με την έναρξη της οικονομικής κρίσης προηγούμενες

μελέτες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η ελληνική κοινή γνώμη απέδωσε ως ένα βαθμό στα ευρωπαϊκά όργανα σημαντικό μερίδιο ευθύνης στη διαχείριση της κρίσης χρέους (Terperoglou, Freire, Andreadis & Viegas 2014; Freire, Terperoglou & Moury 2014).

Υπόθεση 5: όσο περισσότερο αρνητική η αξιολόγηση της δημοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, τόσο υψηλότερη η πιθανότητα υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών στάσεων

Με άξονα την πολιτική/θεσμική προσέγγιση, συμπεριλαμβάνεται στη μελέτη και μια υπόθεση εργασίας που σχετίζεται με την πολιτική επάρκεια (*political efficacy*). Ειδικότερα, στόχος σε αυτό το σημείο είναι να μελετηθεί η θυμική/ συναισθηματική πιθανή σύνδεση ανάμεσα στην αίσθηση που νιώθουν οι πολίτες ότι η “φωνή τους ακούγεται εντός της ΕΕ” και την αντίστοιχη υποστήριξη προς την ΕΕ (Braun & Tausendpfund 2014, Mcevoy 2016). Θα πρέπει να τονιστεί ότι αυτή η ερμηνεία ανάδειξης ευρωσκεπτικιστικών τάσεων τείνει να υποβαθμίσει την αντίστοιχη σημασία της οικονομικής/ωφελιμιστικής προσέγγισης. Εφόσον οι πολίτες θεωρήσουν ότι η φωνή τους εκπροσωπείται σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι πιθανότερο να υποστηρίξουν την ΕΕ ανεξάρτητα των αντιλήψεών τους για την οικονομία (Mcevoy 2016).

Υπόθεση 6: σύνδεση χαμηλών επιπέδων πολιτικής επάρκειας απέναντι στην ΕΕ με πιθανότητα υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών στάσεων

Η τελευταία υπόθεση εργασίας της μελέτης εστιάζει στη σημασία του άξονα αριστεράς-δεξιάς και στην αντίστοιχη υιοθέτηση στάσεων υπέρ ή κατά της ΕΕ. Συνολικά, οι ευρωσκεπτικιστές δυνάμεις στο ελληνικό κομματικό σύστημα εκπροσωπούνται από μικρότερα κόμματα στα άκρα του ιδεολογικού φάσματος αριστεράς-δεξιάς.

Υπόθεση 7: σημασία τοποθέτησης στον άξονα Α-Δ για την υιοθέτηση ευρωσκεπτικιστικών στάσεων

4 Λειτουργικοποίηση

Η ελληνική κοινή γνώμη απέναντι στην ΕΕ εξετάζεται σε τρεις διαφορετικές χρονικές στιγμές: το 2009 (ως έτος πριν από την οικονομική ύφεση), το 2014 (κατά τη διάρκεια της κρίσης) και το 2018 (μετά την οικονομική ύφεση)¹⁵. Επιλέχθηκε ως εξαρτημένη μεταβλητή η ερώτηση της εικόνας που έχουν οι ερωτώμενοι για την ΕΕ¹⁶. Η συγκεκριμένη ερώτηση αντικατοπτρίζει πληρέστερα μια εν γένει γενική τοποθέτηση απέναντι στην ΕΕ και δεν εστιάζει σε επιμέρους πτυχές, όπως είναι η ερώτηση της αξιολόγησης της συμμετοχής της χώρας στην ΕΕ ή ερωτήσεις που σχετίζονται με την ποιότητα δημοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επίσης, συγκεντρώνει πολύ χαμηλά ποσοστά στις υποκατηγορίες «δεν γνωρίζω» και «δεν απαντώ».

Από την επεξεργασία των αποτελεσμάτων αυτής της ερώτησης επιβεβαιώνεται η σημαντική αύξηση των αρνητικών αξιολογήσεων της ελληνικής κοινής γνώμης απέναντι στην ΕΕ την περίοδο της κρίσης, σε

¹⁵ Η επιλογή των τριών χρονικών σημείων βασίζεται σε αντίστοιχους οικονομικούς δείκτες. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, το ποσοστό ανεργίας κυμάνθηκε για την Ελλάδα στο 9,6% το 2009, στο 26,5% το 2014 και στο 19,2% το 2018. Αναφορικά με το μέσο ετήσιο εισόδημα (δεδομένα από EU-SILC και ECHIP) ήταν 12.626 ευρώ το 2009 και μειώθηκε στα 8.674 ευρώ το 2014.

¹⁶ Επιλέχθηκαν τα εξής ευρωβαρόμετρα για τη μελέτη του ευρωσκεπτικισμού στο ατομικό επίπεδο: 71.3 (Ιούνιος-Ιούλιος 2009), 82.3 (Νοέμβριος 2014) και 90.3 (Νοέμβριος 2018). Οι αντίστοιχες υποκατηγορίες απαντήσεων είναι: 0 ως πολύ θετική και αρκετά θετική, 1 ως ουδέτερη και 2 ως αρκετά αρνητική και πολύ αρνητική εικόνα για την ΕΕ.

σύγκριση και με τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο όρο (ΕΜΟ). Ειδικότερα, το 2009 το 19% των Ελλήνων πολιτών απάντησε ότι έχει μια αρνητική εικόνα για την ΕΕ (ο ΕΜΟ στο 17%), ενώ το 2014 το αντίστοιχο ποσοστό έφτασε στο 45% (ο ΕΜΟ στο 20%) και μετά την οικονομική κρίση μειώθηκε στο 34% (ο ΕΜΟ στο 18%).

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται ανά υπόθεση εργασίας οι μεταβλητές που χρησιμοποιούνται στην ανάλυση των προσδιοριστικών παραγόντων υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών τάσεων στην ελληνική κοινή γνώμη. Προκειμένου να διερευνηθεί η επίδραση αυτών των παραγόντων στην υιοθέτηση φιλοευρωπαϊκών ή αντιευρωπαϊκών στάσεων πραγματοποιείται ιεραρχική παράλληλη παλινδρόμηση. Εκτός από τις παρακάτω μεταβλητές στο μοντέλο έχει συμπεριληφθεί η μεταβλητή του φύλου και της ηλικίας. Η κατηγορία αναφοράς είναι η θετική εικόνα προς την ΕΕ. Στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων επιλέχθηκε η αποτύπωσή τους με τις ονομαζόμενες «οριακές επιδράσεις» (marginal effects) της αρνητικής εικόνας για την ΕΕ στις παρακάτω ανεξάρτητες μεταβλητές. Τα πλήρη αποτελέσματα από την ανάλυση παρουσιάζονται στον Πίνακα 1Α του παραρτήματος.

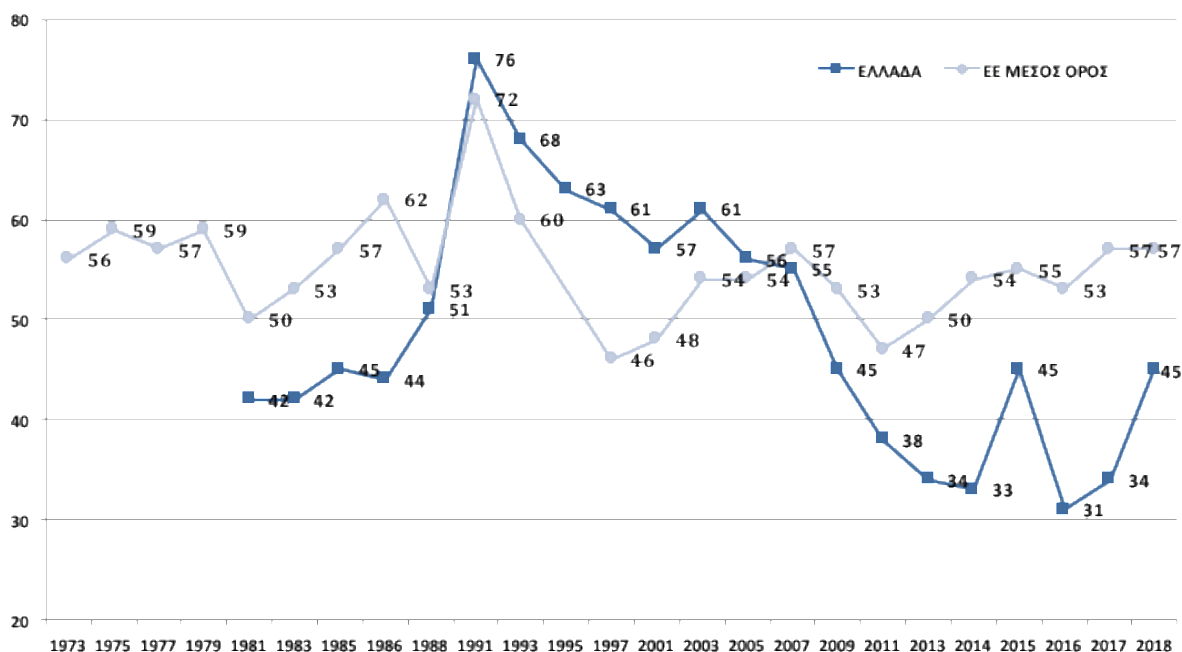
Πίνακας 1: Υποθέσεις εργασίας και μεταβλητές

Υποθέσεις	Ανεξάρτητες Μεταβλητές/ ερωτήσεις στο μοντέλο ανάλυσης	Ονομασία στα διαγράμματα
1	Κατασκευή δείκτη γνώσεων για ευρωπαϊκά θέματα	<i>EU knowledge</i>
2α	(Αρνητική) Αξιολόγηση οικονομικής κατάστασης νοικοκυριού	<i>Egocentr.econ.situation (-)</i>
2β	(Αρνητική) Αξιολόγηση μελλοντικής οικονομικής κατάστασης της χώρας	<i>Prosp.sociotropic econ. (-)</i>
2γ	Άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, πανεπιστημιακή μόρφωση, εργάτες, διευθυντές και άνεργοι	<i>University education, primary education, unemployed, manager, worker</i>
3	Εθνική ταυτότητα μόνο (ερώτηση αν νιώθουν οι ερωτώμενοι μόνο Έλληνες ή ευρωπαίοι)	<i>National identity , EU citizen (για 2009)</i>
4	Βαθμός εμπιστοσύνης στην εθνική κυβέρνηση	<i>Trust government</i>
5	(Αρνητική) αξιολόγηση τρόπου λειτουργίας δημοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο	<i>EU democracy (-) (για 2012, 2018)</i>
6	Ερώτηση “η φωνή μου δεν μετράει εντός ΕΕ”	<i>Political efficacy EU (-)</i>
7	Αυτοτοποθέτηση στον άξονα Αριστεράς-Δεξιάς και υποκατηγορίες άκρα αριστερά, αριστερά, δεξιά, άκρα δεξιά (η τοποθέτηση στο κέντρο ως μεταβλητή αναφοράς)	<i>Extreme left, left, right, extreme right</i>

Στην επόμενη ενότητα επιλέγεται μια σύντομη παρουσίαση ορισμένων δεικτών στο συγκεντρωτικό επίπεδο αναφορικά με τις στάσεις της ελληνικής κοινής γνώμης απέναντι στην ΕΕ. Μέσα από αυτή την επισκόπηση αναδεικνύονται μια σειρά από διαστάσεις της ανόδου των αντιευρωπαϊκών στάσεων την περίοδο της βαθιάς οικονομικής ύφεσης.

5 Διαστάσεις της ελληνικής κοινής γνώμης απέναντι στην ΕΕ: από την φιλοευρωπαϊκή ομάδα κρατών- μελών στην ευρωσκεπτικιστική

Στο Διάγραμμα 1 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της επαναλαμβανόμενης ερώτησης των ερευνών του Ευρωβαρόμετρου σχετικά με την αξιολόγηση της συμμετοχής της χώρας στην ΕΟΚ/ΕΕ. Στο διάγραμμα επιλέγεται η απεικόνιση του ποσοστού εκείνων που απάντησαν ότι η συμμετοχή είναι «κάτι καλό». Είναι εμφανής η τάση μείωσης των θετικών στάσεων ειδικά από το 2009 και μετά. Θα πρέπει ωστόσο να υπογραμμιστεί ότι η πτωτική πορεία διαγράφεται πολύ νωρίτερα από το ξέσπασμα της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Μετά την Συνθήκη του Μάαστριχτ μια σειρά από γεγονότα που σχετίζονται με χειρισμούς από τα ευρωπαϊκά όργανα με τους οποίους η πλειονότητα της ελληνικής κοινής γνώμης φαινόταν να διαφωνεί, όπως ο πόλεμος στην πρώην Γιουγκοσλαβία και το ζήτημα της ονομασίας της ΠΓΔΜ, το σχέδιο Ανάν για την Κύπρο, ο πόλεμος στο Ιράκ επέφεραν μια αντίστοιχη αύξηση αρνητικών στάσεων προς την ΕΕ. Ωστόσο, με την έναρξη της κρίσης, η πτώση είναι ραγδαία. Μάλιστα για πρώτη φορά το ποσοστό στην Ελλάδα κυμαίνεται σε χαμηλότερο επίπεδο από τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο όρο. Στη δίνη της οικονομικής κρίσης το ποσοστό θετικών αξιολογήσεων έφτασε μόλις στο 33%. Μετά το πέρας της κρίσης και την υλοποίηση και του τελευταίου μνημονίου σημειώνεται μια ανάκαμψη. Το 2018 το ποσοστό όσων απάντησαν ότι η συμμετοχή είναι «κάτι καλό» έφτασε το 45%.

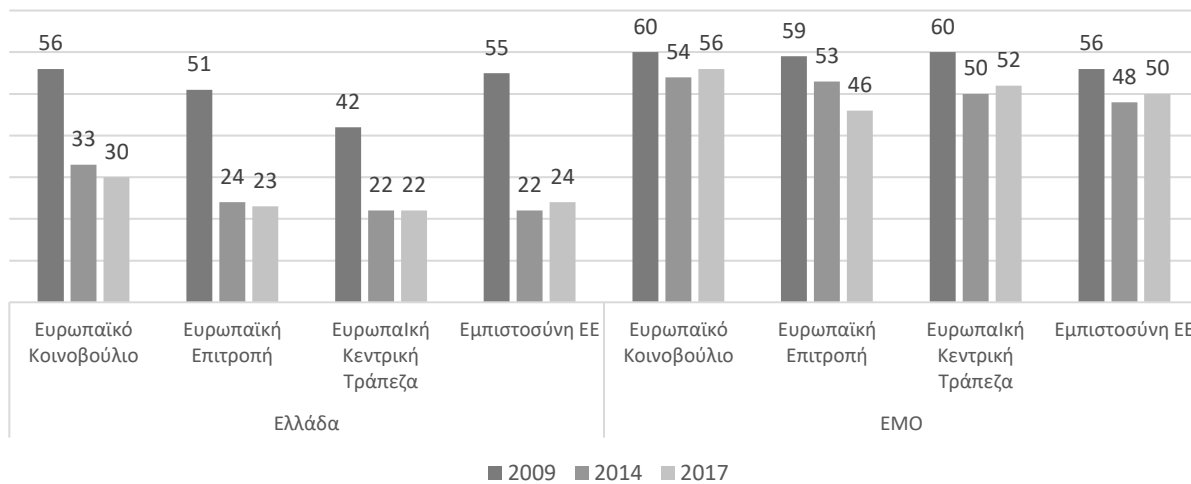

Διάγραμμα 1: Διαχρονική απεικόνιση: η συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΟΚ/ ΕΕ «κάτι καλό» 1973/81-2018
Πηγή: επεξεργασία ερευνών Ευρωβαρόμετρου από την συγγραφέα

Ενώ πριν από την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης η εμπιστοσύνη των Ελλήνων πολιτών προς τους ευρωπαϊκούς θεσμούς κυμαινόταν σε γενικά υψηλά επίπεδα (σε αντίθεση με τους εθνικούς θεσμούς που ήταν πάντα σε χαμηλότερα), με την έναρξη της ύφεσης εντοπίζεται και σε αυτούς τους δείκτες μια ραγδαία πτώση. Ενώ στον δείκτη της αξιολόγησης της συμμετοχής της χώρας στην ΕΕ μετά την κρίση διαγράφεται μια νέα ανοδική πορεία, στην περίπτωση των δεικτών εμπιστοσύνης προς τα θεσμικά όργανα της ΕΕ δεν σημειώνεται αντίστοιχη τάση ανόδου. Τα ποσοστά και το 2017 κυμαίνονται σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα, όπως παρουσιάζεται στο διάγραμμα 2. Επίσης, από την επεξεργασία των αποτελεσμάτων της ερώτησης της αξιολόγησης του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί η δημοκρατία σε

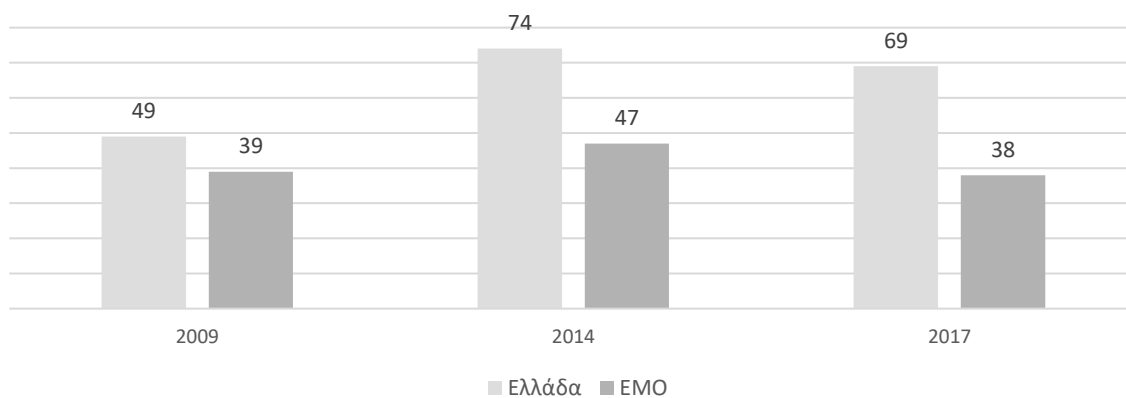
ευρωπαϊκό επίπεδο προκύπτει ότι η πλειονότητα της ελληνικής κοινής γνώμης διακρίνει σημαντικές δυσλειτουργίες στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Το ποσοστό αρνητικών αξιολογήσεων για τη δημοκρατία σε ευρωπαϊκό επίπεδο φτάνει στο 74% το 2014 (διάγραμμα 3).

Αν εντάξουμε στην ανάλυσή μας και μια σειρά από άλλες μεταβλητές που σχετίζονται με το επίπεδο πολιτικής επάρκειας (political efficacy), που είναι ένας βασικός δείκτης αποτύπωσης της εύρυθμης λειτουργίας της δημοκρατίας, τότε τα ευρήματα θα λέγαμε ότι υποδηλώνουν μια ενδεχόμενη κρίση νομιμοποίησης του ίδιου του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Ειδικότερα, σύμφωνα πάντα με τα αποτελέσματα των Ευρωβαρόμετρων, μόλις το 23% των Ελλήνων πολιτών υποστηρίζει το 2014 τη θέση ότι «η φωνή μου ακούγεται εντός της ΕΕ», ενώ ο αντίστοιχος ευρωπαϊκός μέσος όρος είναι στο 44%. Αυτή η «συναισθηματική αποξένωση» από την ΕΕ είναι ακόμα πιο έντονη και μετά το πέρας της κρίσης (το αντίστοιχο ποσοστό το 2017 είναι μόλις 19% στην ίδια ερώτηση). Τα ίδια χαμηλά ποσοστά καταγράφονται και στην ερώτηση αν «η ΕΕ σέβεται τα συμφέροντα της χώρας μου».

Διάγραμμα 2: Βαθμός εμπιστοσύνης σε ευρωπαϊκούς θεσμούς και ΕΕ στην Ελλάδα και ευρωπαϊκός μέσος όρος

Πηγή: επεξεργασία ερευνών Ευρωβαρόμετρου από την συγγραφέα

Διάγραμμα 3: Αρνητική αξιολόγηση δημοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο στην Ελλάδα και ευρωπαϊκός μέσος όρος

Πηγή: επεξεργασία ερευνών Ευρωβαρόμετρου από την συγγραφέα

Η αυξανόμενη αντιευρωπαϊκή δυναμική στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας επιβεβαιώνεται και από τα αποτελέσματα των ερωτήσεων του ευρωβαρόμετρου που ανιχνεύουν την ευρωπαϊκή ταυτότητα. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ανέκαθεν τα ποσοστά υποστήριξης της ιδιότητας του ευρωπαίου πολίτη ήταν ιδιαίτερα χαμηλά στην ελληνική περίπτωση. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στην περίοδο που εξετάζουμε το ποσοστό συναισθηματικής εγγύτητας με την χώρα αγγίζει το 97% (το 2014), ενώ το αντίστοιχο με την ΕΕ μόλις το 37% (βλ. αναλυτικότερα Πίνακα 3).

Πίνακας 3: Αντιπαραβολή εθνικής vs ευρωπαϊκής ταυτότητας Ελλάδα και ευρωπαϊκός μέσος όρος

	2009	2014	2017	
Ελλάδα	Εθνική ταυτότητα (μόνο)	-	53	55
	Συνδεδεμένος με την χώρα μου (πολύ και αρκετά)	96	97	99
	Συνδεδεμένος με την ΕΕ (πολύ και αρκετά)	53	37	40
	Νιώθω ευρωπαίος πολίτης (πολύ και αρκετά)	63	44	47
ΕΜΟ	Εθνική ταυτότητα (μόνο)	-	41	38
	Συνδεδεμένος με την χώρα μου (πολύ και αρκετά)	94	92	93
	Συνδεδεμένος με την ΕΕ (πολύ και αρκετά)	70	55	60
	Νιώθω ευρωπαίος πολίτης (πολύ και αρκετά)	70	66	71

Πηγή: επεξεργασία ερευνών Ευρωβαρόμετρου από την συγγραφέα

Η ένδειξη υιοθέτησης ενός «σκληρού» ευρωσκεπτικισμού από ένα τμήμα της ελληνικής κοινής γνώμης την περίοδο της οικονομικής κρίσης αποτυπώνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4. Το 2014 το 43% των Ελλήνων πολιτών δηλώνει ότι θα ήταν προτιμότερο η Ελλάδα να αποχωρήσει από την ΕΕ, ενώ συνδυάζεται η συμμετοχή της χώρας στην ΕΕ με υψηλούς δείκτες ανεργίας. Τέλος, το 39% των Ελλήνων πολιτών το 2009 δηλώνει ενάντια στο κοινό νόμισμα, αλλά με την έναρξη της κρίσης δεν καταγράφεται τάση χαμηλότερης υποστήριξης του ευρώ (36% το 2014 και 31% το 2017).

Πίνακας 4: Δείκτες «εργαλειακής» προσέγγισης της ελληνικής κοινής γνώμης απέναντι στην ΕΕ

	2009		2014		2017	
	ΕΛΛΑΔΑ	ΕΜΟ	ΕΛΛΑΔΑ	ΕΜΟ	ΕΛΛΑΔΑ	ΕΜΟ
Είναι προτιμότερο για το μέλλον της Ελλάδας να είναι εκτός ΕΕ	-	-	43	32	39	32
Οφέλη από τη συμμετοχή της χώρας στην ΕΕ	65	67	-	-	44	60
ΕΕ σημαίνει ανεργία	32	13	35	16	34	11

Πηγή: επεξεργασία ερευνών Ευρωβαρόμετρου από την συγγραφέα

6 Προσδιοριστικοί παράγοντες διαμόρφωσης ευρωσκεπτικιστικών τάσεων στην ελληνική κοινή γνώμη 2009-2018

Η πρώτη υπόθεση εργασίας περί χαμηλού επιπέδου γνωσιακής κινητοποίησης και αντίστοιχης τάσης υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών τάσεων δεν επιβεβαιώνεται σε καμία από τις τρεις χρονικές στιγμές. Αυτό δηλαδή σημαίνει ότι για εκείνο το τμήμα της ελληνικής κοινής γνώμης που έχει ένα χαμηλό επίπεδο γνώσεων για τα ευρωπαϊκά θέματα οι πιθανότητες να υιοθετήσει ευρωσκεπτικιστές τάσεις δεν είναι περισσότερες σε σύγκριση με όσους έχουν υψηλότερο επίπεδο γνώσεων. Επιπρόσθετα, η μεταβλητή του χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου δεν προσδίδει στατιστικά σημαντική σημασία στην ερμηνεία των αρνητικών τοποθετήσεων απέναντι στην ΕΕ, σε αντιδιαστολή με αποτελέσματα αντίστοιχων άλλων μελετών για άλλα κράτη-μέλη. Καμία από τις κοινωνικοδημογραφικές μεταβλητές δεν είναι προσδιοριστικές.

Περνώντας στις υποθέσεις εργασίας που σχετίζονται με την ωφελιμιστική προσέγγιση απέναντι στην ΕΕ διαπιστώνονται ενδιαφέρουσες τάσεις. Πριν από την έναρξη της κρίσης χρέους τόσο η αρνητική μελλοντική αξιολόγηση της κατάστασης της ελληνικής οικονομίας (*υπόθεση 2α*), όσο και η αντίστοιχη αρνητική της τρέχουσας οικονομικής κατάστασης του νοικοκυριού (*υπόθεση 2β*) είχαν ήδη επίδραση στην υιοθέτηση αντιευρωπαϊκών στάσεων (βλ. διάγραμμα 4α). Οι δύο αυτές μεταβλητές εξακολουθούν να είναι προσδιοριστικές τόσο στην περίοδο της οικονομικής ύφεσης (βλ. διάγραμμα 4β), επιβεβαιώνοντας τις αντίστοιχες υποθέσεις μας, αλλά και μετά την περίοδο της ύφεσης (βλ. διάγραμμα 4γ). Επομένως, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η εργαλειακή προσέγγιση της ελληνικής κοινής γνώμης ως προς την ΕΕ είναι μια από τις σημαντικότερες μεταβλητές ερμηνείας των αντιευρωπαϊκών στάσεων, ανεξαρτήτως οικονομικής κρίσης. Ωστόσο, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των ερωτημένων δεν φαίνεται να είναι προσδιοριστική μεταβλητή της υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών τάσεων, μη επαληθεύοντας την αντίστοιχη υπόθεση 2γ.

Η ένθερμη υποστήριξη της υιοθέτησης αποκλειστικά της εθνικής ταυτότητας έναντι της ευρωπαϊκής είναι στην περίπτωση της ελληνικής κοινής γνώμης στο χρονικό διάστημα που εξετάζουμε η μεταβλητή που μπορεί να ερμηνεύσει καλύτερα από όλες τις άλλες του μοντέλου τις αντιευρωπαϊκές στάσεις

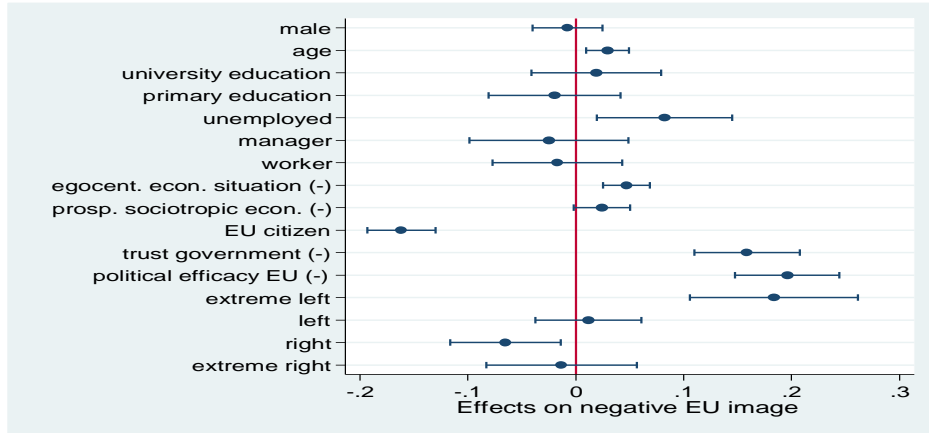
(*υπόθεση 3*). Όπως είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα (βλ. Πίνακας 3), στο συγκεντρωτικό επίπεδο η ελληνική κοινή γνώμη αυτοπροσδιορίζεται κυρίως με βάση την εθνική ταυτότητα. Στο μικρο-επίπεδο της ανάλυσης επιβεβαιώνεται ότι βασικός παράγοντας θεμελίωσης ευρωσκεπτικιστικών τάσεων είναι το συναίσθημα της αποκλειστικά εθνικής ταυτότητας. Ο κίνδυνος απώλειας των αξιών της εθνικής ταυτότητας από τους μηχανισμούς συγκρότησης της αντίστοιχης ευρωπαϊκής σε συνδυασμό με τις ωφελμιστικές τάσεις προς την ΕΕ (επαλήθευση υποθέσεων 2α και 2β) επιβεβαιώνουν αυτή την ιδιότυπη σχέση των Ελλήνων πολιτών με την ΕΕ.

Μια άλλη υπόθεση εργασίας που μερικώς μόνο επιβεβαιώνεται είναι αυτή της σύνδεσης χαμηλού βαθμού εμπιστοσύνης προς την εθνική κυβέρνηση με ευρωσκεπτικιστές τάσεις ειδικά κατά τη διάρκεια της κορύφωσης της κρίσης (*υπόθεση 4*). Συγκρίνοντας τα επίπεδα σημαντικότητας, αναδεικνύεται να είναι περισσότερο προσδιοριστική το 2009 έναντι του 2014, ενώ μετά την οικονομική κρίση δεν είναι πλέον προσδιοριστικός παράγοντας.

Η υπόθεση της αρνητικής αξιολόγησης της δημοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο και της αντίστοιχης υψηλότερης πιθανότητας υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών στάσεων (*υπόθεση 5*) επαληθεύεται ειδικά για το 2014. Είναι η περίοδος της έντονης αμφισβήτησης της ΕΕ από τους Έλληνες πολίτες για τους χειρισμούς της στην περίπτωση των μνημονίων, ενώ παράλληλα εντοπίζονται και σε επίπεδο πολιτικής προσφοράς ενδείξεις ενός «σκληρού» ευρωσκεπτικισμού από τα αντιπολιτευτικά κόμματα της αριστεράς και της συντηρητικής δεξιάς με βασικούς πυλώνες της αντιμνημονιακής τότε πολιτικής τα κόμματα του ΣΥΡΙΖΑ και των Ανεξάρτητων Ελλήνων. Αναφορικά με την υπόθεση της ενδεχόμενης σύζευξης χαμηλών επιπέδων πολιτικής επάρκειας απέναντι στην ΕΕ με πιθανότητα υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών στάσεων (*υπόθεση 6*), το βασικό μας συμπέρασμα είναι η επαλήθευσή της ειδικά το 2014.

Η ανάλυση των προσδιοριστικών παραγόντων υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών τάσεων ολοκληρώνεται με την τελευταία μας υπόθεση αναφορικά με την πιθανή συσχέτιση ανάμεσα στην αυτοτοποθέτηση στον άξονα αριστεράς –δεξιάς και στην υιοθέτηση αντιευρωπαϊκών στάσεων. Η υπόθεση δεν επαληθεύεται σε καμία από τις τρεις χρονικές περιόδους (βλ. διάγραμμα 4α, 4β και 4γ). Παρόλο που εμφανίζονται στο πολιτικό σκηνικό της χώρας ενδείξεις τόσο δεξιόστροφου όσο και αριστερόστροφου ευρωσκεπτικισμού, η μεταβλητή της ιδεολογικής ταύτισης δεν φαίνεται να επηρεάζει τις στάσεις απέναντι στην ΕΕ. Αυτό το συμπέρασμα επιβεβαιώνει ευρήματα προηγούμενων μελετών (Τεπέρογλου 2016: 247-8). Από τις Ευρωεκλογές του 1999 δεν διαμορφώνονται διακριτά πρότυπα υποστήριξης ή αμφισβήτησης της ευρωπαϊκής προοπτικής της χώρας με βάση την αυτοτοποθέτηση στον άξονα αριστερά-δεξιά. Επίσης, περιορίζεται η σημασία του ειδικά στην κορύφωση της οικονομικής κρίσης λόγω του ρευστού κομματικού συστήματος και των τεκτονικών αλλαγών που αυτό υπέστη μετά τον «διπλό εκλογικό σεισμό» του 2012.

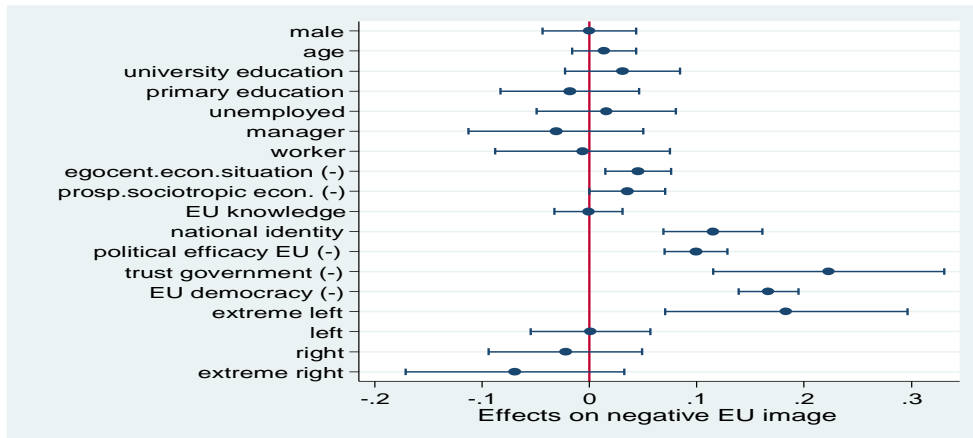
Διάγραμμα 4

4α. Προσδιοριστικοί παράγοντες υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών στάσεων 2009

Σημείωση: οι τελείες αντιπροσωπεύουν προβλεπόμενες πιθανότητες υιοθέτησης φιλοευρωπαϊκών ή αντίστοιχα ευρωσκεπτικιστικών τάσεων. Οι γραμμές είναι 95% διαστήματα εμπιστοσύνης, ενώ η κόκκινη γραμμή δείχνει τη βάση αναφοράς.

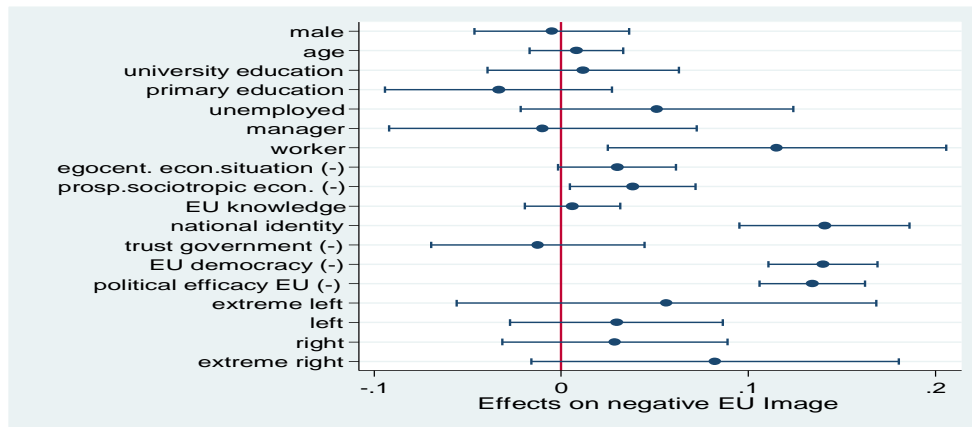
Πηγή: επεξεργασία δεδομένων ευρωβαρόμετρου 71.3 (Ιούνιος-Ιούλιος 2009)

Διάγραμμα 4β. Προσδιοριστικοί παράγοντες υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών στάσεων 2014

Σημείωση: ό.π

Πηγή: επεξεργασία δεδομένων ευρωβαρόμετρου 82.3 (Νοέμβριος 2014)

Διάγραμμα 4γ. Προσδιοριστικοί παράγοντες υιοθέτησης ευρωσκεπτικιστικών στάσεων 2018

Σημείωση: ό.π

Πηγή: επεξεργασία δεδομένων ευρωβαρόμετρου 90.3 (Νοέμβριος 2018).

7 Συμπεράσματα

Η παρούσα μελέτη επιχείρησε να διερευνήσει τον αναδυόμενο ευρωσκεπτικισμό στην ελληνική κοινή γνώμη στην περίοδο της οικονομικής κρίσης. Αρχικώς, δόθηκε έμφαση στην εννοιολόγηση του όρου του ευρωσκεπτικισμού και των εκφάνσεών του. Στη συνέχεια, παρουσιάστηκαν οι βασικές προσεγγίσεις διερεύνησης των ευρωσκεπτικιστικών τάσεων σε ατομικό επίπεδο. Ένα από τα βασικότερα συμπεράσματα είναι ότι η ύπαρξη ισχυρής εθνικής ταυτότητας μειώνει την υποστήριξη για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, όπως τόνισαν οι Hooghe και Marks (2005) για άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ. Ακόμα και σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, αυτός ο παράγοντας εξακολουθεί να ερμηνεύει ένα σημαντικό μέρος της διακύμανσης στην υποστήριξη της ελληνικής κοινής γνώμης προς την ΕΕ. Επιπρόσθετα, το γεγονός ότι τόσο οι αρνητικές αξιολογήσεις απέναντι στην ποιότητα της δημοκρατίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όσο και τα χαμηλά επίπεδα πολιτικής επάρκειας είναι προσδιοριστικοί παράγοντες υιοθέτησης ευρωκριτικών στάσεων, υποδηλώνουν μια περισσότερο δομικού χαρακτήρα αντίθεση απέναντι στην πολυεπίπεδη διακυβέρνηση της ΕΕ. Συνολικά, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι στην περίοδο της κρίσης συνυπάρχουν τάσεις «ήπιου ευρωσκεπτικισμού» αναφορικά με τις οικονομικές διαστάσεις της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με έναν δομικού χαρακτήρα ευρωσκεπτικισμό αναφορικά με μια σειρά από πολιτισμικές και πολιτικές/θεσμικές εκφάνσεις της ολοκλήρωσης. Το γεγονός ότι μετά την κρίση τα ποσοστά ευρωσκεπτικισμού παραμένουν σχετικά υψηλά υποδεικνύει τη διατήρηση ενός «σκληρού» πυρήνα αντιευρωπαϊκών στάσεων. Ενδεχομένως και να είναι και μια ακόμα ένδειξη ότι η κρίση χρέους για την περίπτωση της Ελλάδας ήταν πολύ πιο βαθιά και σύνθετη σε σύγκριση με αντίστοιχα άλλα κράτη-μέλη που οι οικονομίες τους βρέθηκαν σε ύφεση (π.χ Ισπανία και Πορτογαλία). Η διατήρηση αυτής της ευρωσκεπτικιστικής δυναμικής μπορεί να διατηρηθεί εφόσον αποκρυσταλλωθούν ξεκάθαρες τάσεις φιλοευρωπαϊκών και αντιευρωπαϊκών διαστάσεων στον πολιτικό ανταγωνισμό στο νέο κομματικό σύστημα της χώρας.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Anderson, C. J. (1998) "When in doubt, use proxies: attitudes toward domestic politics and support for European integration", *Comparative Political Studies*, 31 (5):569–601.

- Andreadis, I., Poletti, M., Teperoglou, E. & Vezzoni, C. (2014). "Economic crisis and attitudes towards the European Union: are Italians and Greeks becoming eurosceptic because of the crisis?", *ανακοίνωση στο 64th Annual International Conference of the Political Science Association*, Manchester, 14–16 April.
- Armingeon, K. & Ceka, B. (2014). "The loss of trust in the European Union during the Great Recession since 2007: the role of heuristics from the national political system", *European Union Politics*, 15 (1): 82–107.
- Boomgaarden, H., Schuck, A., Elenbaas, M. & de Vreese, D. (2011). "Mapping EU attitudes: conceptual and empirical dimensions of euroscepticism and EU support", *European Union Politics*, 12 (2): 241–266.
- Braun, D. & Tausendpfund, M. (2014). "The impact of the euro crisis on citizens' support for the European Union", *Journal of European Integration*, 36 (3): 231–245.
- Brady, H., Verba, S., & Schlozman, K. (1995). "Beyond SES: A Resource Model of Political Participation", *American Political Science Review*, 89(2): 271-294.
- Carey, S. (2002). "Undivided loyalty: is national identity an obstacle to European integration?", *European Union Politics*, 3 (4): 387–413.
- Clements, B., Nanou, K. & Verney, S. (2014). 'We no longer love you, but we don't want to leave you': the Eurozone crisis and popular euroscepticism in Greece', *Journal of European Integration*, 36 (3): 247–266.
- Eichenberg, R. & Dalton, R. J. (1993). 'Europeans and the European Community: the dynamics of public support for European integration', *International Organization*, 47 (4): 507–534.
- Eichenberg, R. C. & Dalton, R. J. (2007). 'Post-Maastricht blues: the transformation of citizen support for European integration', *Acta Politica*, 42 (2–3): 128–152.
- Freire, A., Teperoglou, E. & Moury, C. (2014). 'Awakening the sleeping giant in Greece and Portugal? Elites' and voters' attitudes towards EU integration in difficult economic times', *South European Society and Politics*, 19 (4): 477–499.
- Gabel, M. (1998). 'Public support for European integration: an empirical test of five theories', *The Journal of Politics*, 60 (2):333–354.
- Gabel, M. & Palmer, H. (1995). 'Understanding variation in public support for European integration', *European Journal of Political Research*, 27 (1): 3–19.
- Hooghe, L. & Marks, G. (2005). 'Calculation, community and cues, public opinion on European integration', *European Union Politics*, 6(4): 419–443.
- Hooghe, L. & Marks, G. (2007). 'Sources of euroscepticism', *Acta Politica*, 42 (2–3): 111–127.
- Hooghe, L. & Marks, G. (2009). 'A postfunctionalist theory of European integration: from permissive consensus to constraining dissensus', *British Journal of Political Science*, 39 (1):1–23.

- Hooghe, L. & Marks, G. (2018). 'Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage', *Journal of European Public Policy*, 25 (1): 109–135.
- Inglehart, R. (1970) 'Cognitive mobilization and European identity', *Comparative Politics*, 3 (1):45–70.
- Janssen, J. I. (1991). 'Postmaterialism, cognitive mobilization and public support for European integration', *British Journal of Political Science*, 21 (4):443–468.
- Kopecký, P., & Mudde, C. (2002). 'The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe', *European Union Politics*, 3(3): 297–326.
- Mair, P. (2007). 'Political Opposition and the European Union', *Government and Opposition*, 42 (1): 1–17.
- Lubbers, M. & Scheepers, P. (2005). 'Political versus instrumental euro-scepticism: mapping scepticism in European countries and regions', *European Union Politics*, 6 (2): 223–242.
- Mcevoy, C. (2016). 'The role of political efficacy on public opinion in the European Union', *Journal of Commons Market Studies*, 54 (5): 1159–1174.
- McLaren, L. (2007). 'Explaining mass-level euroscepticism: identity, interests, and institutional distrust', *Acta Politica*, 42 (2–3): 33–251.
- Mudde, C. (2012). "The comparative study of party-based Euroscepticism: The Sussex versus the North Carolina School", *East European Politics*, 28(2): 193–202.
- Sánchez-Cuenca, I. (2000). 'The political basis of support for European Integration', *European Union Politics*, 1 (2): 147–171.
- Schäfer, C., Braun, D., Popa, S. & Schmitt, H. (2020). 'The reshaping of political conflict over Europe: from pre-Maastricht to post-'Euro crisis'', *West European Politics*, doi:10.1080/01402382.2019.1709754.
- Serricchio, F., Tsakatika, M. & Quaglia, L. (2013). 'Euroscepticism and the global financial crisis', *Journal of Common Market Studies*, 51 (1): 51–64.
- Taggart, P. (1998). 'A touchstone of dissent: euroscepticism in contemporary Western European party systems', *European Journal of Political Research*, 33 (3): 363–388.
- Teperoglou, E. & Belchior, A.M. (2020). "Is 'Old Southern Europe' Still Eurosceptic? Determinants of Mass Attitudes before, during and after the Eurozone Crisis", *South European Society and Politics*, DOI: 10.1080/13608746.2020.1805878.
- Teperoglou, E. & Tsatsanis, E. (2014). 'Dealignment, de-legitimation and the implosion of the two-party system in Greece: the earthquake election of 6 May 2012', *Journal of Elections, Public Opinion, & Parties*, 24 (2): 222–242.
- Teperoglou, E., Freire, A., Andreadis, I. & Viegas, J.M.L. (2014) "Elites' and Voters' attitudes towards austerity policies and their consequences in Greece and Portugal", *South European Society and Politics*, 19 (4): 457-476
- Teperoglou, E., Tsatsanis, E. & Nicalokopoulos, El. (2015). "Habituating to the new normal: The 2014 European Election in Greece in a post-earthquake party system", *South European Society and Politics*, 20 (3): 333-355.
- van Elsas, E., & van der Brug, W. (2015). "The changing relationship between left–right ideology and euroscepticism, 1973–2010", *European Union Politics*, 16(2), 194–215.

Van Elsas, E., Hakhverdian, A. & Van der Brug, W. (2016). 'United against a common foe? The nature and origins of euroscepticism among left-wing and right-wing voters', *West European Politics*, 39 (6): 1181–1204.

Verney, S. (2011). 'An Exceptional Case? Party and Popular Euroscepticism in Greece, 1959–2009', *South European Society and Politics*, 16:1: 51-79

Verney, S. (2014). 'Broken and can't be fixed: the impact of the economic crisis on the Greek party system', *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 49 (1): 18–35.

Verney, S. (2015). 'Waking the 'sleeping giant' or expressing domestic dissent? Mainstreaming euroscepticism in crisis-stricken Greece', *International Political Science Review*, 36 (3): 279–295.

Verney, S. (2018). 'Losing loyalty: the rise of polity euroscepticism in Southern Europe', in *The Routledge Handbook of Euroscepticism*, eds B. Leruth, N. Startin & S. Usherwood, Routledge, London & New York, σελ. 168–186.

Ελληνική

Βερναρδάκης, Χρ. (2007). «Ευρωπαϊσμός και ευρωσκεπτικισμός στην Ελλάδα: ιδεολογικές διαστάσεις και πολιτικές εκπροσωπήσεις» στο του ιδίου (επιμ) *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2005-2006. Πολιτικές και κοινωνικές εκπροσωπήσεις, ευρωσκεπτικισμός*, ΜΚΟ, Ινστιτούτο V-PRC, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, σελ. 147-164.

Κωνσταντινίδης, Γ. (2021). «Και την πίτα ολόκληρη και τον σκύλο χορτάτο»: Η ιδιοτέλεια του ελληνικού φιλοευρωπαϊσμού», Στο Α.Πασσάς, Κ. Αρβανιτόπουλος, Μ. Κοππά (επιμ) *Ελλάδα –Ευρωπαϊκή Ένωση, Μια σχέση «μέσα σε σαράντα κύματα 1981-2021»*, Αθήνα: Πεδίο, σελ. 674-685.

Νικολακόπουλος, Ηλ. (1998). «Οι Έλληνες δυσπιστούν τώρα προς την Ευρώπη», *ΤΑ ΝΕΑ*, 6 Νοεμβρίου, σελ.10.

Τεπέρογλου, Ε. (2016). *Οι Άλλες «Εθνικές» Εκλογές. Αναλύοντας τις Ευρωεκλογές στην Ελλάδα 1981-2014*, Εκδόσεις Παπαζήση, Σειρά Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική.

Τσατσάνης, Μ. (2021). «Η αφύπνιση του γίγαντα; Το ελληνικό κομματικό σύστημα και η Ευρωπαϊκή Ένωση». Στο Α. Πασσάς, Κ. Αρβανιτόπουλος, Μ. Κοππά (επιμ) *Ελλάδα –Ευρωπαϊκή Ένωση, Μια σχέση «μέσα σε σαράντα κύματα 1981-2021»*, Αθήνα: Πεδίο, σελ. 143-154.

Πίνακας Α1. Παραρτήματος

Προσδιοριστικοί Παράγοντες Ευρωσκεπτικισμού

Έτος	2009	2014	2018
	B(s.e.)	B(s.e.)	B(s.e.)
Άνδρας	-.067 (.143)	-.000 (.158)	-.036 (.148)
Ηλικία	.255*** (.089)	.097 (.108)	.056 (.090)
Πανεπιστημιακής εκπαίδευσης	.165 (.266)	.219 (.194)	.082 (.183)
Χαμηλή εκπαίδευση	-.170 (.271)	-.130 (.234)	-.235 (.218)
Διευθυντής	-.216 (.326)	-.221 (.295)	-.070 (.294)
Εργάτης	-.148 (.265)	-.044 (.295)	.808** (.327)
Άνεργος	.711** (.282)	.112 (.236)	.360 (.262)
(Αρνητική) Αξιολόγηση οικονομικής κατάστασης νοικοκυριού	.408*** (.097)	.322*** (.112)	.210* (.113)
(Αρνητική) Αξιολόγηση μελλοντικής οικονομικής κατάστασης της χώρας	.211* (.116)	.250* (.128)	.268** (.121)
Αποκλειστικά εθνική ταυτότητα	-1.399*** (.151)	.818*** (.174)	.987*** (.171)
Δείκτης γνώσεων ΕΕ	n.a	-.006 (.115)	.041 (.091)
Χαμηλή εμπιστοσύνη εθνική κυβέρνηση	1.38*** (.216)	1.581*** (.389)	-.089 (.205)
Αρνητική αξιολόγηση δημοκρατίας ΕΕ	n.a	1.184*** (.118)	.981*** (.115)
Πολιτική επάρκεια ΕΕ	1.70*** (.205)	.706*** (.113)	.941*** (.111)
Άκρα-αριστερά	1.60*** (.362)	1.302*** (.422)	.393 (.403)
Κέντρο- αριστερά	.103 (.217)	.009 (.201)	.207 (.204)
Κέντρο-δεξιά	-.563** (.226)	-.158 (.259)	.201 (.216)
Άκρα-δεξιά	-.114 (.308)	-.493 (.370)	.577 (.355)

/cut1	2.84 (.508)	5.30 (.647)	3.80 (.484)
/cut2	5.27 (.526)	7.78 (.709)	6.46 (.531)
R-squared	.252	.337	.266
Brant test χ^2 ($p > \chi^2$)	26.06(.053)	16.80 (.537)	27.48 (.070)
N	965	818	846

Σημείωση: ***: $p < 0.05$; *: $p < 0.1$. Σε παρένθεση τα ανθεκτικά τυπικά σφάλματα. Χρησιμοποιήθηκε η εντολή *brant* για να τρέξουμε το *test Brant* της ιεραρχικής παράλληλης παλινδρόμησης / παραδοχή αναλογικών πιθανοτήτων. Η μη στατιστικά σημαντική τιμή χ^2 αποτελεί ένδειξη πως ικανοποιούνται οι παραδοχές της ιεραρχικής παλινδρόμησης.

Ελληνική Εθνική Μετεκλογική Έρευνα Υποψηφίων Βουλευτών 2019:

Μεθοδολογία

Μαρία Τσίγκου¹ και Ιωάννης Ανδρεάδης²

¹ Υποψήφια Διδάκτωρ, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

² Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Περίληψη. Οι διαδικτυακές έρευνες χρησιμοποιούνται όλο και πιο συχνά στις κοινωνικές επιστήμες, ως γρήγορη και χαμηλού κόστους μέθοδος συλλογής δεδομένων. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα μειονεκτήματα που σχετίζονται κυρίως με την απουσία συνεντευκτή, όπως είναι τα χαμηλά ποσοστά απόκρισης. Επιπλέον, το μέγεθος του ερωτηματολογίου επηρεάζει σημαντικά τη συμπεριφορά απόκρισης (ποσοστά απόκρισης, ποσοστά εγκατάλειψης του ερωτηματολογίου). Επιπρόσθετα, λόγω της αυξανόμενης χρήσης του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης όπως είναι το Facebook, είναι δυνατή η χρησιμοποίησή του από τους ερευνητές για την πρόσκληση των συμμετεχόντων σε μία διαδικτυακή έρευνα. Σκοπός της εργασίας είναι να μελετηθεί αν οι διαφορετικοί σχεδιασμοί έρευνας επηρεάζουν το ποσοστό απόκρισης σε μία έρευνα υποψηφίων βουλευτών. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια συλλογής δεδομένων για την ελληνική έρευνα υποψηφίων βουλευτών 2019 διεξήχθησαν τρία διαδικτυακά πειράματα σχετικά με τον αντίκτυπο α) του μεγέθους του ερωτηματολογίου, β) του σχεδιασμού της έρευνας και γ) του τρόπου πρόσκλησης συμμετεχόντων στη συμπεριφορά απόκρισης.

Λέξεις Κλειδιά: έρευνα υποψηφίων βουλευτών, διαδικτυακές έρευνες, μεθοδολογία έρευνας, ελληνικές εκλογές 2019.

1 Εισαγωγή

Οι διαδικτυακές έρευνες χρησιμοποιούνται όλο και πιο συχνά στις κοινωνικές επιστήμες καθώς ένας αυξανόμενος αριθμός ατόμων χρησιμοποιεί περισσότερο το διαδίκτυο. Κατά την τελευταία δεκαετία, οι διαδικτυακές έρευνες έγιναν πολύ δημοφιλείς κυρίως λόγω του χαμηλού κόστους και της γρήγορης διαδικασίας συλλογής δεδομένων. Επιπλέον, όπως επισημαίνουν οι Karlowitz, Hadlock και Levine (2004), οι διαδικτυακές έρευνες προωθούν τον «εκδημοκρατισμό» της έρευνας καθώς οι ερευνητές δεν χρειάζεται να βασίζονται σε εξωτερικές πηγές χρηματοδότησης προκειμένου να διεξάγουν την έρευνά τους. Εντούτοις, πέρα από πλεονεκτήματα αυτή η μέθοδος έρευνας έχει και μειονεκτήματα τα οποία κυρίως σχετίζονται με την απουσία συνεντευκτή (Chen, 2011; Fang et al., 2014).

Συγκεκριμένα, ένα από τα κύρια προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει ένας ερευνητής κατά τη διεξαγωγή μίας διαδικτυακής έρευνας σχετίζεται με την μη ανταπόκριση (non-response) (Couper & Miller, 2008; Manfreda et al., 2008) ενώ τα ποσοστά απόκρισης των ερευνών φαίνεται να μειώνονται με την πάροδο του χρόνου (Beebe et al., 2010; Curtin et al., 2005). Πράγματι, όπως δείχνουν η Manfreda κ.ά. (2008), οι διαδικτυακές έρευνες έχουν χαμηλότερα ποσοστά απόκρισης -περίπου 11%- από άλλες μεθόδους έρευνας.

Επιπλέον, το μέγεθος του ερωτηματολογίου φαίνεται να επηρεάζει εξίσου τη συμπεριφορά απόκρισης. Τα μακροσκελή ερωτηματολόγια οδηγούν σε χαμηλότερα ποσοστά απόκρισης και σε απαντήσεις

χαμηλότερης ποιότητας. Όπως υποστηρίζουν ο Crawford κ.ά. (2001), όσο πιο μακροσκελές είναι ένα ερωτηματολόγιο, τόσο πιο χαμηλό είναι το ποσοστό απόκρισης.

Ένας άλλος παράγοντας που φαίνεται να επηρεάζει τη συμπεριφορά απόκρισης σε μία έρευνα είναι ο σχεδιασμός της. Για παράδειγμα, όταν μία διαδικτυακή έρευνα δεν είναι βελτιστοποιημένη για κινητές συσκευές έχει υψηλά ποσοστά εγκατάλειψης του ερωτηματολογίου μεταξύ των ερωτηθέντων που απαντούν μέσω κινητού τηλεφώνου (Andreadis, 2020; Link et al., 2014). Η ανάγκη για βελτιστοποίηση των ερευνών για κινητές συσκευές έχει τονιστεί σε αρκετές δημοσιεύσεις (π.χ. Andreadis, 2015a, 2015b; Mavletova & Couper, 2015). Επιπλέον, οι Dale και Walsoe (2020), υποστηρίζουν πως οι ερωτήσεις τύπου διάταξης (grid) δεν είναι δυνατόν να χωρέσουν σωστά σε μία μικρή οθόνη κινητού τηλεφώνου.

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό να συμβάλει στη μελέτη της συμπεριφοράς απόκρισης των διαδικτυακών ερευνών. Συγκεκριμένα, θα μελετήσουμε τη συμπεριφορά απόκρισης σε μία διαδικτυακή έρευνα που απευθύνεται σε υποψήφιους βουλευτές. Χρησιμοποιώντας την ελληνική εθνική μετεκλογική έρευνα υποψηφίων βουλευτών 2019 ως μελέτη περίπτωσης διεξήχθησαν 3 διαδικτυακά πειράματα προκειμένου να εξετάσουμε τον αντίκτυπο α) του μεγέθους του ερωτηματολογίου, β) του σχεδιασμού της έρευνας και γ) της διαδικασίας πρόσκλησης των συμμετεχόντων στο ποσοστό απόκρισης.

Η δομή της εργασίας είναι η εξής: αρχικά κάνουμε μία βιβλιογραφική ανασκόπηση σχετικά με το ποσοστό απόκρισης, τις διαδικτυακές έρευνες που είναι φιλικές προς κινητές συσκευές, τις έρευνες υποψηφίων βουλευτών και τέλος τη διαδικασία πρόσκλησης συμμετεχόντων μέσω Facebook. Έπειτα, γίνεται λόγος για τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν, τα δεδομένα και τον σχεδιασμό των διαδικτυακών πειραμάτων. Τέλος, παρουσιάζουμε τα κύρια ευρήματα της ανάλυσης και καταλήγουμε σε συμπεράσματα.

2 2. Βιβλιογραφική ανασκόπηση και ερευνητικά ερωτήματα

2.1. Ποσοστά απόκρισης και μέγεθος ερωτηματολογίου

Με την πάροδο του χρόνου, τα ποσοστά απόκρισης των ερευνών, τόσο των διαδικτυακών όσο και των μη διαδικτυακών (πρόσωπο με πρόσωπο, μέσω τηλεφώνου κ.λπ.) έχουν μειωθεί. Σύμφωνα με τα ευρήματα του Curtin κ.ά. (2005) το ποσοστό απόκρισης της Έρευνας Καταναλωτών που διεξήχθη τηλεφωνικά μειώθηκε σταδιακά από το 1979 μέχρι το 2003 από 72% σε 48%. Ομοίως, οι Steeh, Kirgis, Cannon και DeWitt (2001) υποστηρίζουν ότι με τα χρόνια υπάρχει ένας αυξανόμενος αριθμός μη ανταπόκρισης (nonresponse) στις τηλεφωνικές έρευνες με όρους άρνησης συμμετοχής στην έρευνα ή αδυναμία επικοινωνίας (non-contact). Σε μία μετα-ανάλυση 45 μελετών (από το 1947 έως το 1992) που διεξήχθησαν τηλεφωνικά, πρόσωπο με πρόσωπο ή μέσω ταχυδρομείου φαίνεται πως σε δύο από τις τρεις μεθόδους έρευνας (πρόσωπο με πρόσωπο και μέσω τηλεφώνου) το ποσοστό απόκρισης μειώθηκε από 80%-82% το 1947 σε 60%-65% το 1992. Αντίθετα, το ποσοστό απόκρισης των ερευνών τα ερωτηματολόγια των οποίων στάλθηκαν μέσω ταχυδρομείου αυξήθηκε (από 57%-58% το 1947 σε 65% το 1992) (Hox & De Leeuw, 1994). Σύμφωνα με τον Porter (2004), το μέγεθος του ερωτηματολογίου επηρεάζει το ποσοστό απόκρισης των ερευνών· μικρότερα ερωτηματολόγια οδηγούν σε υψηλότερα ποσοστά απόκρισης.

Το μέγεθος του ερωτηματολογίου φαίνεται να επηρεάζει το ποσοστό απόκρισης και στις διαδικτυακές έρευνες (Liu & Wronski, 2018). Οι Galesic και Bosnjak (2009) υποστηρίζουν πως περισσότεροι ερωτηθέντες θα απαντήσουν σε ένα ερωτηματολόγιο όταν πληροφορούνται πως η διάρκεια

συμπλήρωσής του είναι 10 λεπτά παρά όταν είναι 30. Οι Andreadis και Kartsounidou (2020) δείχνουν πως η τακτική του να διαιρεί κανείς ένα μακροσκελές ερωτηματολόγιο σε μικρότερα υποερωτηματολόγια αυξάνει το ποσοστό απόκρισης. Ωστόσο, η Mavletova (2013) τονίζει πως, το μέγεθος του ερωτηματολογίου δεν εμποδίζει κάποιον να απαντήσει σε μία διαδικτυακή έρευνα σχεδιασμένη για κινητές συσκευές· επηρεάζει μόνο τον αριθμό των συμπληρωμένων ερωτηματολογίων και των εγκαταλείψεων (drop-outs). Συνεπώς, το πρώτο ερευνητικό ερώτημα είναι:

EE1: Αν διαιρέσουμε ένα μακροσκελές ερωτηματολόγιο σε μικρότερα μέρη θα αυξηθεί το ποσοστό απόκρισης;

2.2. Διαδικτυακές έρευνες φιλικές προς κινητές συσκευές

Η χρήση κινητών τηλεφώνων έχει αυξηθεί σημαντικά την τελευταία δεκαετία όπως επίσης και η πρόσβαση στο διαδίκτυο από κινητά (smartphones). Όπως υποστηρίζει ο Link κ.ά. (2014), ένας αυξανόμενος αριθμός ερωτηθέντων συμμετέχουν σε διαδικτυακές έρευνες μέσω κινητού (από 8% μέχρι 23% ανάλογα τη μελέτη).

Ωστόσο, καθώς οι περισσότερες έρευνες δεν είναι βελτιστοποιημένες για κινητές συσκευές πάσχουν από υψηλά ποσοστά εγκατάλειψης μεταξύ των ερωτηθέντων που απαντούν στην έρευνα μέσω κινητού. Σύμφωνα με τους Mavletova και Couper (2015) η βελτιστοποίηση των ερευνών για κινητές συσκευές μειώνουν τα ποσοστά εγκατάλειψης από κοινού με άλλους παράγοντες (π.χ. αποστολή προσκλήσεων συμμετοχής). Όπως επισημαίνει ο Andreadis (2015b), οι έρευνες που είναι προσαρμοσμένες για κινητές συσκευές παρέχουν απαντήσεις ίδιας ποιότητας τόσο σε χρήστες Η/Υ όσο και σε χρήστες κινητών· δεν υπάρχουν ενδείξεις κούρασης (satisficing). Το ίδιο υποστηρίζουν και οι Toeroel και Lugtig (2014) μελετώντας τον συνολικό χρόνο απόκρισης ο οποίος, όπως δείχνουν, είναι ίδιος τόσο σε χρήστες Η/Υ όσο και σε χρήστες κινητών. Επιπλέον, τα ποσοστά απόκρισης φαίνεται να είναι χαμηλότερα σε κινητές συσκευές απ' ότι σε Η/Υ όταν οι ερωτήσεις δεν είναι βελτιστοποιημένες για κινητές συσκευές (Andreadis, 2015b). Όπως επισημαίνουν οι Dale και Walsoe (2020), οι ερωτήσεις τύπου διάταξης (grid) δεν χωράνε σωστά σε μία οθόνη κινητής συσκευής, οπότε χρειάζεται προσαρμογή των ερευνών. Το ερευνητικό ερώτημα που προκύπτει είναι:

EE2: Οι έρευνες που είναι βελτιστοποιημένες για κινητές συσκευές έχουν χαμηλότερα ποσοστά εγκατάλειψης (drop-outs) από τις μη βελτιστοποιημένες; Επίσης, οι έρευνες που αποτελούνται από ερωτήσεις, η καθεμία εκ των οποίων βρίσκεται σε ξεχωριστή σελίδα, έχουν λιγότερες εγκαταλείψεις από τις έρευνες με ερωτήσεις τύπου διάταξης (grid);

2.3. Έρευνες Υποψηφίων Βουλευτών

Οι έρευνες υποψηφίων βουλευτών διεξάγονται σε πολλές χώρες μέσα από διεθνή εγχειρήματα όπως είναι το Comparative Candidate Survey (CCS). Η διεξαγωγή τους γίνεται με διάφορες μεθόδους έρευνας όπως είναι οι προσωπικές συνεντεύξεις, μέσω τηλεφώνου, με αποστολή των ερωτηματολογίων μέσω ταχυδρομείου και αποστολή των προσκλήσεων για συμμετοχή στην έρευνα μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) για τις διαδικτυακές έρευνες (Freire et al., 2020)

Στην Ελλάδα, οι έρευνες υποψηφίων βουλευτών διεξάγονται από το Εργαστήριο Εφαρμοσμένης Πολιτικής Έρευνας του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών Α.Π.Θ από το 2007. Πρόκειται για μετεκλογικές έρευνες που διεξάγονται κυρίως διαδικτυακά. Ωστόσο, σε πολλές χώρες όπως η Ιταλία και η Πορτογαλία

τα ερωτηματολόγια των ερευνών υποψηφίων αποστέλλονται με ταχυδρομείο στους ενδιαφερόμενους (Di Virgilio et al., 2015; Freire et al., 2014)

Η ελληνική έρευνα υποψηφίων βουλευτών για το 2015 διεξήχθη επίσης διαδικτυακά. Η πρόσκληση των συμμετεχόντων έλαβε δύο μορφές: α) συλλογή των ηλεκτρονικών διευθύνσεων των υποψηφίων βουλευτών χρησιμοποιώντας μηχανές αναζήτησης στο διαδίκτυο και αναζητώντας σε ιστοσελίδες σχετικές με τους υποψηφίους ή τις ελληνικές εκλογές εν γένει και β) ζητώντας από τα πολιτικά κόμματα να μας παράσχουν λίστα με τους υποψήφιους βουλευτές τους και τις ηλεκτρονικές τους διευθύνσεις (Kartsounidou & Andreadis, 2015).

2.4. Πρόσκληση συμμετεχόντων μέσω Facebook

Δεδομένου ότι το Facebook είναι το μεγαλύτερο μέσο κοινωνικής δικτύωσης και δεδομένης της καθημερινής εκτεταμένης χρήσης του από πολλούς ανθρώπους, πολλοί ερευνητές το χρησιμοποιούν ως μέσο πρόσκλησης συμμετεχόντων σε ένα πλήθος ερευνών. Για παράδειγμα, οι Kosinski, Stillwell και Graepel (2013) χρησιμοποιούν δεδομένα από τα likes, τα δημογραφικά καθώς και τα αποτελέσματα από ψυχομετρικά τεστ 58.000 εθελοντών που βρήκαν το τεστ στη λίστα εφαρμογών του Facebook προκειμένου να μελετήσουν ευαίσθητα προσωπικά χαρακτηριστικά του ατόμου. Συγκρίνοντας τα δεδομένα από το Facebook και τα δεδομένα που συλλέχθηκαν μέσω ιστοσελίδας, οι Rife, Cate, Kosinski και Stillwell (2016) υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο μεθόδων πρόσκλησης συμμετεχόντων και συλλογής δεδομένων.

Οι ερευνητές επίσης χρησιμοποιούν χορηγούμενες διαφημίσεις στο Facebook προκειμένου να βρουν συμμετέχοντες για τις έρευνές τους. Οι Akard, Wray και Gilmer (2015) χρησιμοποίησαν τις διαφημίσεις του Facebook για να βρουν γονείς παιδιών με καρκίνο με σκοπό να συμμετάσχουν σε μία έρευνα σχετικά με τις προτιμήσεις ερευνητικών μεθόδων και τις τεχνολογικές δυνατότητες των υπολογιστών και των κινητών τους τηλεφώνων. Την αποτελεσματικότητα του Facebook στην εύρεση συμμετεχόντων για έρευνες τονίζουν οι Pedersen και Kurz (2016) λόγω της δημοτικότητάς του. Επιπλέον, όπως επισημαίνουν οι Borodovsky, Marsch και Budney (2018) πρόκειται για μία γρήγορη μέθοδο πρόσκλησης συμμετεχόντων και συλλογής δεδομένων. Εντούτοις, αν και το Facebook έχει χρησιμοποιηθεί σε αρκετές έρευνες ως μέθοδος εύρεσης συμμετεχόντων και συλλογής δεδομένων, από όσο είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, δεν αποτελεί επιλογή των ερευνητών που διεξάγουν έρευνες υποψηφίων βουλευτών. Επομένως το τρίτο ερευνητικό ερώτημα είναι:

EE3: Οι υποψήφιοι βουλευτές απαντούν στους ερευνητές μέσω Facebook; Ή είναι προτιμότερη η αποστολή μηνύματος στις ηλεκτρονικές τους διευθύνσεις προκειμένου να απαντήσουν σε μία έρευνα υποψηφίων;

3 Δεδομένα και Μεθοδολογία

Αυτή η εργασία χρησιμοποιεί δεδομένα της ελληνικής μετεκλογικής έρευνας υποψηφίων βουλευτών 2019 η οποία διεξήχθη διαδικτυακά και αποτελεί μέρος του διεθνούς δικτύου Comparative Candidate Survey (CCS) . Το CCS έχει ως στόχο τη συλλογή δεδομένων που αφορούν σε υποψήφιους βουλευτές προκειμένου να αποτυπωθούν οι ομοιότητες και διαφορές σχετικά με τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των υποψηφίων των 30 χωρών που συμμετέχουν στο συγκεκριμένο εγχείρημα καθώς και την ποιότητα και τα μέσα της προεκλογικής τους εκστρατείας. Οι χώρες που συμμετέχουν στο CCS

χρησιμοποιούν ένα κοινό ερωτηματολόγιο στις μετεκλογικές τους έρευνες προκειμένου να είναι δυνατή η σύγκριση μεταξύ τους.

Ο πληθυσμός-στόχος της έρευνας ήταν όλοι οι υποψήφιοι βουλευτές των κομμάτων που εισήχθησαν στο ελληνικό Κοινοβούλιο (Ν.Δ, ΣΥ.ΡΙΖ.Α, ΚΙΝ.ΑΛ, ΜΕΡΑ25 και Ελληνική Λύση) .

Κύριος στόχος της εργασίας είναι να εξετάσουμε αν οι διαφορετικοί σχεδιασμοί έρευνας επηρεάζουν τη συμπεριφορά απόκρισης σε μία έρευνα υποψηφίων. Για τον σκοπό αυτόν διεξήχθησαν τρία διαδικτυακά πειράματα σχετικά με α) το μέγεθος του ερωτηματολογίου, β) τον σχεδιασμό της έρευνας και γ) την πρόσκληση των συμμετεχόντων.

Αρχικά, προκειμένου να διερευνήσουμε τον αντίκτυπο του μεγέθους του ερωτηματολογίου στη συμπεριφορά απόκρισης, διαιρέσαμε τους υποψηφίους των κομμάτων (N=983) σε 4 ομάδες τυχαίας επιλογής. Στη συνέχεια, στείλαμε στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις των υποψηφίων προσκλήσεις συμμετοχής για την έρευνα, το ερωτηματολόγιο της οποίας είχε διαφορετικό μέγεθος για κάθε ομάδα υποψηφίων· δημιουργήσαμε 4 ερωτηματολόγια διαφορετικού μεγέθους διαιρώντας ένα μακροσκελές ερωτηματολόγιο σε μικρότερα υπο-ερωτηματολόγια (splitting design). Είναι πιθανότερο οι ερωτηθέντες να ολοκληρώσουν ένα μικρότερο ερωτηματολόγιο προτού χάσουν το ενδιαφέρον τους ή διασπαστεί η προσοχή τους από κάποια άλλη δραστηριότητα.

Το ερωτηματολόγιο που στάλθηκε στην πρώτη ομάδα αποτελούνταν από 175 ερωτήσεις (Έρευνα Α – ολόκληρο το ερωτηματολόγιο), ενώ το ερωτηματολόγιο της δεύτερης ομάδας περιλάμβανε ένα μικρότερο μέρος του ερωτηματολογίου, δηλαδή 119 ερωτήσεις (Έρευνα Β). Στις προσκλήσεις συμμετοχής των δύο πρώτων ομάδων δεν αναφερόταν εκτιμώμενος χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου αλλά εκτιμούμε πως ο χρόνος που χρειαζόταν για τη συμπλήρωσή τους ήταν 40 και 25 λεπτά αντίστοιχα. Όσον αφορά στο ερωτηματολόγιο που στάλθηκε στην τρίτη ομάδα αποτελούνταν από 44 ερωτήσεις (Έρευνα Γ) ενώ στην πρόσκληση συμμετοχής αναφέρονταν ως εκτιμώμενος χρόνος τα 8 λεπτά. Τέλος, η τέταρτη ομάδα έλαβε πρόσκληση για συμμετοχή σε ερωτηματολόγιο με εκτιμώμενο χρόνο συμπλήρωσης τα 5 λεπτά. Αυτή η έρευνα (Έρευνα Δ) περιλάμβανε ένα αρκετά μικρό μέρος του ενιαίου ερωτηματολογίου, δηλαδή 23 ερωτήσεις. Στις περιπτώσεις των διασπασμένων ερωτηματολογίων (Έρευνα Β, Γ και Δ), όταν οι υποψήφιοι ολοκλήρωναν το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου εμφανιζόταν μία επιπλέον ερώτηση σχετικά με το αν επιθυμούσαν να απαντήσουν στις υπόλοιπες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου.

Στόχος του πρώτου πειράματος ήταν να συγκρίνουμε τα ποσοστά απόκρισης μεταξύ των τεσσάρων ομάδων υποψηφίων, με απώτερο σκοπό τη συλλογή όσο το δυνατόν περισσότερων απαντήσεων και τη μείωση των εγκαταλείψεων του ερωτηματολογίου. Για την επίτευξη αυτού του στόχου θα υπολογίζουμε τον αριθμό των ολοκληρωμένων απαντήσεων για κάθε έρευνα όπως επίσης και τον αριθμό των εγκαταλείψεων και των αρνήσεων συμμετοχής.

Στη συνέχεια, διεξήγαμε ένα πείραμα σχετικά με τον αντίκτυπο του σχεδιασμού της έρευνας στο ποσοστό απόκρισης. Δημιουργήσαμε δύο διαφορετικά σχέδια έρευνας, ένα όπου όλες οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου βρίσκονταν σε ξεχωριστή σελίδα και ένα με ερωτήσεις τύπου διάταξης (grid). Δημιουργήσαμε και ένα τρίτο σχέδιο έρευνας ίδιο με το δεύτερο (με ερωτήσεις τύπου διάταξης) αλλά βελτιστοποιημένο για κινητές συσκευές. Σε αυτή την περίπτωση, οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου προσαρμόζονται στο μέγεθος της οθόνης του ερωτώμενου. Για παράδειγμα, οι ερωτήσεις τύπου διάταξης (grid) εμφανίζονται στους χρήστες κινητών συσκευών η μία κάτω από την άλλη όπου χρειάζεται

κάνεις να κάνει κύλιση της οθόνης προς τα κάτω (vertical scrolling) προκειμένου να δει και να απαντήσει όλες τις ερωτήσεις. Στόχος του συγκεκριμένου πειράματος είναι να εξετάσουμε αν οι ερωτήσεις τύπου διάταξης επηρεάζουν το ποσοστό απόκρισης, κυρίως για τους χρήστες κινητών συσκευών. Επομένως, θα ερευνήσουμε τη συμπεριφορά απόκρισης (εγκαταλείψεις του ερωτηματολογίου και ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια) για καθέναν από τους τρεις σχεδιασμούς έρευνας αλλά και για κάθε κατηγορία συσκευής στην οποία απαντήθηκε η έρευνα (H/Y, κινητά).

Επιπλέον, θα εξετάσουμε τον αριθμό των εγκαταλείψεων σε μία τυχαία ερώτηση τύπου διάταξης ανά σχεδιασμό έρευνας και ανά τύπο συσκευής προκειμένου να δούμε σε ποιον σχεδιασμό έρευνας εγκατέλειψαν τη συγκεκριμένη ερώτηση οι χρήστες H/Y και κινητού. Υποθέτουμε ότι οι περισσότερες εγκαταλείψεις των χρηστών κινητών συσκευών θα λάβουν χώρα στην έρευνα που αποτελείται από ερωτήσεις όπου η καθεμία βρίσκεται σε διαφορετική σελίδα ενώ οι λιγότερες στην έρευνα με ερωτήσεις τύπου διάταξης η οποία, όμως, είναι βελτιστοποιημένη για κινητές συσκευές.

Το τελευταίο πείραμα αφορά στην πρόσκληση των συμμετεχόντων στην έρευνα. Οι περισσότεροι υποψήφιοι βουλευτές έχουν ηλεκτρονικές διευθύνσεις οι οποίες είναι διαθέσιμες διαδικτυακά, κυρίως κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας. Έτσι, αφού συλλέξαμε τις ηλεκτρονικές τους διευθύνσεις (n=983) μέσω μηχανών αναζήτησης (π.χ. Google) και ιστοσελίδων σχετικών με τους υποψηφίους ή τις εκλογές εν γένει, στείλαμε προσκλήσεις για συμμετοχή στην έρευνα. Έπειτα, κατά το διάστημα από το τέλος Μαΐου 2020 έως το τέλος Ιουνίου 2020, ήρθαμε σε επαφή μέσω Facebook με όσους υποψηφίους βουλευτές δεν μπορέσαμε να βρούμε την ηλεκτρονική τους διεύθυνση καθώς και με όσους δεν ακολούθησαν τον σύνδεσμο της έρευνας στην πρόσκληση που τους είχε σταλεί μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Στη συνέχεια, τους στείλαμε (n=745) προσωπικό μήνυμα ρωτώντας τους αν επιθυμούν να συμμετάσχουν στην Έρευνα Υποψηφίων Βουλευτών 2019.

4 Ευρήματα

Σχετικά με το πρώτο πείραμα, τον αντίκτυπο του μεγέθους του ερωτηματολογίου στη συμπεριφορά απόκρισης, εξετάζουμε τα ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια και τις εγκαταλείψεις για το πρώτο υποερωτηματολόγιο κάθε έρευνας. Στον πίνακα 1, βλέπουμε ότι, όσον αφορά στον αριθμό των ολοκληρωμένων ερωτηματολογίων δεν υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ των τεσσάρων ερευνών· κυμαίνεται μεταξύ 0,7% και 1,6%. Τα περισσότερα ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια βρίσκονται στην έρευνα Α (23,6%, ολόκληρο το ερωτηματολόγιο) και τα λιγότερα στην έρευνα Δ (22%, το μικρότερο σε μέγεθος ερωτηματολόγιο). Επιπλέον, σύμφωνα με τον πίνακα, το 11,6% των ερωτηθέντων της έρευνας Α (ολόκληρο ερωτηματολόγιο), το 8,8% της έρευνας Β (λίγο μικρότερο ερωτηματολόγιο από αυτό της έρευνας Α), το 6,8% της έρευνας Γ (μεσαίου μεγέθους ερωτηματολόγιο) και το 4,5% της έρευνας Δ (μικρού μεγέθους ερωτηματολόγιο) εγκατέλειψε το ερωτηματολόγιο σε κάποιο σημείο. Συνεπώς, σε αυτό το πείραμα, το μέγεθος του ερωτηματολογίου φαίνεται να μην επηρεάζει ιδιαίτερα το ποσοστό ολοκληρωμένων ερωτηματολογίων αλλά επηρεάζει τα ποσοστά εγκατάλειψης (drop-outs) του ερωτηματολογίου καθώς όσο μικρότερη είναι η έρευνα (π.χ. έρευνα Δ) τόσο μικρότερο είναι το ποσοστό εγκατάλειψης του ερωτηματολογίου.

Πίνακας 1: Προσκλήσεις, ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια και εγκαταλείψεις (drop-outs) ανά έρευνα (1ο υποερωτηματολόγιο).

	<i>Έρευνα Α</i>		<i>Έρευνα Β</i>		<i>Έρευνα Γ</i>		<i>Έρευνα Δ</i>	
	<i>(1^η ομάδα)</i>		<i>(2^η ομάδα)</i>		<i>(3^η ομάδα)</i>		<i>(4^η ομάδα)</i>	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια	118	23,6%	26	22,8%	44	22,9%	39	22%
Εγκαταλείψεις	58	11,6%	10	8,8%	13	6,8%	8	4,5%
Αρνήσεις συμμετοχής¹⁷	38	7,6%	12	10,5%	30	15,6%	20	11,3%
Προσκλήσεις	500	100%	114	100%	192	100%	177	100%

Επιπρόσθετα, κάποιοι από τους υποψήφιους βουλευτές που έλαβαν την πρόσκληση της έρευνας, αφού ακολούθησαν τον σύνδεσμο για να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο είτε δήλωσαν στην πρώτη ερώτηση της έρευνας πως δεν δίνουν τη συγκατάθεσή τους για καταγραφή και επεξεργασία των απαντήσεών τους και άρα δήλωσαν ρητώς πως δεν επιθυμούν να συμμετάσχουν στην έρευνα (explicit refusals) είτε απλώς δεν απάντησαν σε καμία ερώτηση του ερωτηματολογίου (implicit refusals). Πρόκειται για το 7,6% της έρευνας Α, το 10,5% της έρευνας Β, το 15,6% της έρευνας Γ και το 11,3% της έρευνας Δ. Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα της εργασίας, για τις έρευνες Α και Β δεν αναφερόταν στις προσκλήσεις εκτιμώμενος χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου ενώ στις έρευνες Γ και Δ αναφέρονταν ως εκτιμώμενος χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου τα 8 και 5 λεπτά αντίστοιχα. Παρατηρούμε ότι, το μεγαλύτερο ποσοστό άρνησης συμμετοχής βρίσκεται στην έρευνα Γ (15,6%) όπου στην πρόσκληση συμμετοχής της έρευνας αναφέρονται ως ενδεικτικός χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου τα 8 λεπτά ενώ τα μικρότερα ποσοστά βρίσκονται στις έρευνες Α (7,6%) και Β (10,5%) όπου στην πρόσκληση δεν υπάρχει εκτιμώμενος χρόνος συμπλήρωσης. Φαίνεται πως όταν δεν αναφέρεται εκτιμώμενος χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου στην πρόσκληση συμμετοχής για την έρευνα οι αρνήσεις συμμετοχής (ρητές και μη) είναι λιγότερες σε σχέση με τις περιπτώσεις των ερευνών για τις οποίες υπάρχει αναφορά εκτιμώμενου χρόνου ολοκλήρωσης του ερωτηματολογίου στις προσκλήσεις. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως το 42,2% των υποψηφίων (415 στους 983) στους οποίους στείλαμε πρόσκληση συμμετοχής στην έρευνα μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση (είτε συμπληρώνοντας το ερωτηματολόγιο μερικώς ή πλήρως, είτε απλώς κάνοντας κλικ στον σύνδεσμο της έρευνας χωρίς να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο).

Πίνακας 2: Ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια και εγκαταλείψεις (drop-outs) ανά σχεδιασμό έρευνας.

¹⁷ Δεν πρόκειται εξ ολοκλήρου για ρητές αρνήσεις συμμετοχής. Οι ρητές αρνήσεις συμμετοχής όπου ο υποψήφιος δεν έδωσε τη συγκατάθεσή του στην πρώτη σχετική ερώτηση της έρευνας ήταν μόλις 4 (4%) ενώ οι περιπτώσεις που είτε δεν απάντησε καθόλου στην ερώτηση της συγκατάθεσης είτε απάντησε θετικά αλλά εγκατέλειψε το ερωτηματολόγιο χωρίς να απαντήσει σε καμία ερώτηση ήταν 96 (96%).

	Σχεδιασμός A (Spq)		Σχεδιασμός B (Grid)		Σχεδιασμός Γ (Grid adapted)	
	N	%	N	%	N	%
Ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια	96	60%	68	70,1%	44	74,6%
Εγκαταλείψεις	64	40%	29	29,9%	15	25,4%
Απαντήσεις	160	100%	97	100%	59	100%

Σύμφωνα με τον πίνακα 2, ο οποίος δείχνει τα ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια και τις εγκαταλείψεις του ερωτηματολογίου ανά σχεδιασμό έρευνας, τα περισσότερα ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια (74,6%) όπως και οι λιγότερες εγκαταλείψεις (25,4%) βρίσκονται στον σχεδιασμό Γ (έρευνα με ερωτήσεις τύπου διάταξης, βελτιστοποιημένη για κινητές συσκευές). Αντίθετα, τα λιγότερα ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια (60%) και οι περισσότερες εγκαταλείψεις του ερωτηματολογίου (40%) βρίσκονται στον σχεδιασμό Α (έρευνα όπου κάθε ερώτηση βρίσκεται σε διαφορετική σελίδα).

Πίνακας 3: Συσκευή στην οποία απαντήθηκε η έρευνα.

	N	%
Μέσω κινητής συσκευής	159	50,3%
Μέσω Η/Υ	157	49,7%
Σύνολο	316	100%

Το ίδιο φαίνεται να ισχύει αν εξετάσουμε ξεχωριστά τους χρήστες κινητών συσκευών (κινητά τηλέφωνα και tablets) και τους χρήστες Η/Υ. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί το μεγάλο ποσοστό των υποψηφίων βουλευτών που απαντούν στην έρευνα μέσω κινητής συσκευής. Όπως φαίνεται στον πίνακα 3, το 50,3% των υποψηφίων βουλευτών που συμμετείχαν στην έρευνα απάντησαν μέσω κινητής συσκευής και το 49,7% μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή. Το ποσοστό των συμμετεχόντων στην έρευνα μέσω κινητής συσκευής φαίνεται να είναι αρκετά μεγαλύτερο από το σύνηθες αντίστοιχο ποσοστό άλλων διαδικτυακών ερευνών καθώς οι χρήστες κινητής συσκευής που συμμετέχουν σε αυτές είναι 25-30% (Poynter, 2015).

Οι πίνακες 4 και 5 δείχνουν τα ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια και τις εγκαταλείψεις του ερωτηματολογίου ανά σχεδιασμό έρευνας για χρήστες κινητών συσκευών και χρήστες Η/Υ αντίστοιχα.

Πίνακας 4: Ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια και εγκαταλείψεις ανά σχεδιασμό έρευνας για χρήστες κινητών συσκευών.

	Σχεδιασμός A (Spq)		Σχεδιασμός B (Grid)		Σχεδιασμός Γ (Grid adapted)	
--	---------------------------	--	----------------------------	--	------------------------------------	--

	N	%	N	%	N	%
Ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια	40	50%	34	69,4%	21	70%
Εγκαταλείψεις	40	50%	15	30,6%	9	30%
Απαντήσεις μέσω κινητού	80	100%	49	100%	30	100%

Συγκεκριμένα, όσον αφορά στους ερωτηθέντες που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο μέσω κινητού ή tablet (Πίνακας 4), τα περισσότερα ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια (70%) ήταν στον σχεδιασμό Γ (έρευνα με ερωτήσεις τύπου διάταξης, βελτιστοποιημένη για κινητές συσκευές) όπως και οι λιγότερες εγκαταλείψεις του ερωτηματολογίου (30%). Αντίθετα, τα λιγότερα ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια (50%) και οι περισσότερες εγκαταλείψεις του ερωτηματολογίου (50%) βρίσκονται στον σχεδιασμό Α (έρευνα όπου κάθε ερώτηση βρίσκεται σε διαφορετική σελίδα).

Ομοίως, όσον αφορά στους ερωτηθέντες που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο μέσω Η/Υ (Πίνακας 5), τα περισσότερα ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια (79,3%) ήταν στον σχεδιασμό Γ (έρευνα με ερωτήσεις τύπου διάταξης, βελτιστοποιημένη για κινητές συσκευές) καθώς και οι λιγότερες εγκαταλείψεις του ερωτηματολογίου (20,7%).

Τα λιγότερα ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια φαίνεται να είναι και πάλι στον σχεδιασμό Α (έρευνα όπου κάθε ερώτηση βρίσκεται σε διαφορετική σελίδα, 70%) όπως και το ποσοστό των εγκαταλείψεων του ερωτηματολογίου όπου είναι μεγαλύτερο στον σχεδιασμό Α (30%) χωρίς, ωστόσο, τα ποσοστά αυτά να διαφέρουν σημαντικά από τα αντίστοιχα ποσοστά του σχεδιασμού Β (μόλις 0,8%).

Πίνακας 5: Ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια και εγκαταλείψεις ανά σχεδιασμό έρευνας για χρήστες Η/Υ.

	<i>Σχεδιασμός Α (Spq)</i>		<i>Σχεδιασμός Β (Grid)</i>		<i>Σχεδιασμός Γ (Grid adapted)</i>	
	N	%	N	%	N	%
Ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια	56	70%	34	70,8%	23	79,3%
Εγκαταλείψεις	24	30%	14	29,2%	6	20,7%
Απαντήσεις μέσω Η/Υ	80	100%	48	100%	29	100%

Επιπλέον, μελετώντας ενδεικτικά κάποιες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου που εμφανίζονταν σε μία έρευνα ως ερωτήσεις τύπου διάταξης (grid), σε μία άλλη ως μία ερώτηση ανά σελίδα και σε άλλη ως ερωτήσεις τύπου διάταξης (grid) που προσαρμόζονταν στα όρια της οθόνης του ερωτώμενου (έρευνα βελτιστοποιημένη για κινητές συσκευές) παρατηρήσαμε ότι, οι ερωτηθέντες που απάντησαν στην έρευνα μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή, τείνουν να εγκαταλείπουν το ερωτηματολόγιο κυρίως στον σχεδιασμό Α όπου κάθε ερώτηση βρίσκεται σε ξεχωριστή σελίδα. Όσον αφορά στους ερωτηθέντες που απάντησαν στην έρευνα μέσω κινητής συσκευής, είδαμε ότι, έχουν την τάση να εγκαταλείπουν το ερωτηματολόγιο κυρίως στον σχεδιασμό Β όπου αποτελείται από ερωτήσεις τύπου διάταξης χωρίς,

ωστόσο, η έρευνα να είναι βελτιστοποιημένη για κινητές συσκευές και άρα χωρίς να προσαρμόζεται η εκάστοτε ερώτηση στο μέγεθος της μικρής οθόνης ενός κινητού ή tablet αλλά και στον σχεδιασμό Α (έρευνα με μία ερώτηση ανά σελίδα). Αξίζει να σημειωθεί πως, στον σχεδιασμό Γ (έρευνα με ερωτήσεις τύπου διάταξης, βελτιστοποιημένη για κινητές συσκευές) οι εγκαταλείψεις του ερωτηματολογίου ήταν λιγότερες τόσο για τους χρήστες κινητών συσκευών όσο και για τους χρήστες ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Το τρίτο πείραμα που διεξήχθη αφορά στον τρόπο επικοινωνίας με τους υποψήφιους βουλευτές προκειμένου να απαντήσουν στο ερωτηματολόγιο της έρευνας και κατά πόσο αυτός επηρεάζει το ποσοστό απόκρισης. Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα της εργασίας, ακολουθήσαμε δύο μεθόδους επικοινωνίας: α) μέσω αποστολής προσκλήσεων της έρευνας στη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου των υποψηφίων και β) μέσω αποστολής προσωπικού μηνύματος στη σελίδα ή τον λογαριασμό των υποψηφίων στο Facebook.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 6, στείλαμε προσκλήσεις για συμμετοχή στην έρευνα στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις 983 υποψηφίων βουλευτών, από τους οποίους οι 228 (23,2%) ολοκλήρωσαν το ερωτηματολόγιο. Το 60,7% των υποψηφίων βουλευτών που έλαβαν την πρόσκληση της έρευνας στην ηλεκτρονική τους διεύθυνση δεν προέβη σε καμία ενέργεια (δεν ακολούθησαν τον σύνδεσμο της έρευνας). Ωστόσο, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν είδαν το μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή/και αν η ηλεκτρονική διεύθυνση που βρήκαμε στο διαδίκτυο ήταν σωστή. Το 42,3% των υποψηφίων ακολούθησε τον σύνδεσμο της έρευνας για να συμπληρώσει το ερωτηματολόγιο χωρίς αυτό να σημαίνει απαραίτητα πως συμπλήρωσαν την έρευνα είτε μερικώς είτε εξ ολοκλήρου.

Όσον αφορά στους υποψηφίους με τους οποίους επικοινωνήσαμε μέσω Facebook, στείλαμε μηνύματα στους λογαριασμούς και τις προσωπικές σελίδες 745 υποψηφίων βουλευτών χωρίς, ωστόσο, να γνωρίζουμε αν ήταν όλοι τους υποψήφιοι. Σε αυτή την περίπτωση, το 33,3% είτε απάντησε πως επιθυμούσε να συμμετάσχει στην έρευνα είτε απλώς διάβασε το μήνυμα χωρίς να απαντήσει. Το 23,9% των υποψηφίων (n=178) απάντησε πως επιθυμούσε τη συμμετοχή του στην έρευνα. Στους 178 υποψηφίους που απάντησαν θετικά στείλαμε τον σύνδεσμο της έρευνας με το 37,1% να ολοκληρώνει το ερωτηματολόγιο.

Ωστόσο, δεν είναι δυνατή η σύγκριση μεταξύ των δύο μεθόδων πρόσκλησης συμμετεχόντων καθώς στην πρώτη περίπτωση, στείλαμε προσκλήσεις σε ηλεκτρονικές διευθύνσεις υποψηφίων βουλευτών χωρίς να υπάρχει πρότερη θετική ανταπόκριση εκ μέρους τους προκειμένου να συμμετάσχουν στην έρευνα, σε αντίθεση με τη δεύτερη περίπτωση όπου αφού επικοινωνήσαμε με υποψήφιους στο Facebook και ήταν θετικοί σχετικά με τη συμμετοχή τους στην έρευνα στείλαμε τον σύνδεσμο του ερωτηματολογίου.

Πίνακας 6: Ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια και αριθμός προσκλήσεων με τον σύνδεσμο της έρευνας μέσω email και μέσω Facebook.

	Μέσω email		Μέσω Facebook	
	N	%	N	%
Ολοκληρωμένα ερωτηματολόγια	228	23,2%	66	37,1%
Προσκλήσεις/Αποστολή έρευνας	983	100%	178	100%

5 Συμπεράσματα

Συνοπτικά, η παρούσα εργασία εξέτασε τον αντίκτυπο των διαφορετικών δομών διαδικτυακής έρευνας στη συμπεριφορά απόκρισης χρησιμοποιώντας τα δεδομένα της ελληνικής έρευνας υποψήφιων βουλευτών 2019. Συγκεκριμένα, διεξήχθησαν τρία διαδικτυακά πειράματα σχετικά με α) το μέγεθος του ερωτηματολογίου, β) τον σχεδιασμό της έρευνας και γ) την πρόσκληση συμμετεχόντων προκειμένου να ελεγχθεί αν αυτοί οι παράγοντες επηρεάζουν τη συμπεριφορά απόκρισης σε μία έρευνα υποψηφίων.

Συνοπτικά, η παρούσα εργασία εξέτασε τον αντίκτυπο των διαφορετικών δομών διαδικτυακής έρευνας στη συμπεριφορά απόκρισης χρησιμοποιώντας τα δεδομένα της ελληνικής έρευνας υποψήφιων βουλευτών 2019. Συγκεκριμένα, διεξήχθησαν τρία διαδικτυακά πειράματα σχετικά με α) το μέγεθος του ερωτηματολογίου, β) τον σχεδιασμό της έρευνας και γ) την πρόσκληση συμμετεχόντων προκειμένου να ελεγχθεί αν αυτοί οι παράγοντες επηρεάζουν τη συμπεριφορά απόκρισης σε μία έρευνα υποψηφίων.

Είδαμε ότι, όσο μικρότερο είναι ένα ερωτηματολόγιο τόσο μικρότερο είναι το ποσοστό των ερωτηθέντων που το εγκαταλείπει σε κάποιο σημείο του. Όσον αφορά στη σχέση του μεγέθους του ερωτηματολογίου με το ποσοστό ολοκλήρωσης (completion rate) δεν παρατηρήσαμε σημαντική διαφορά μεταξύ των τεσσάρων διαφορετικών μεγεθών ερωτηματολογίων. Ωστόσο, θεωρούμε ότι ο λόγος για τον οποίο το ποσοστό ολοκλήρωσης μεταξύ των ερευνών κυμάνθηκε σε παρόμοια ποσοστά είναι ίσως η αναφορά εκτιμώμενου χρόνου συμπλήρωσης στις προσκλήσεις των σύντομων ερευνών και η απουσία αναφοράς χρόνου στα πιο μακροσκελή ερωτηματολόγια. Συνεπώς, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως είναι καλύτερα να μην αναφέρουμε εκτιμώμενο χρόνο συμπλήρωσης ενός ερωτηματολογίου στην πρόσκληση συμμετοχής όταν η διάρκεια απάντησης του ερωτηματολογίου είναι πέντε ή περισσότερα λεπτά, όπως συνέβαινε στα ερωτηματολόγια που δοκιμάσαμε.

Επιπλέον, δείξαμε ότι ο σχεδιασμός έρευνας με ερωτήσεις τύπου διάταξης (grid) ο οποίος είναι βελτιστοποιημένος για κινητές συσκευές (οι ερωτήσεις προσαρμόζονται στο μέγεθος της οθόνης) είναι ο καταλληλότερος σχεδιασμός τόσο για χρήστες κινητών συσκευών όσο και για χρήστες ηλεκτρονικού υπολογιστή· το ποσοστό ολοκλήρωσης του ερωτηματολογίου είναι υψηλότερο και το ποσοστό των εγκαταλείψεων είναι χαμηλότερο σε αυτό το είδος σχεδιασμού σε σχέση με τον σχεδιασμό έρευνας όπου κάθε ερώτηση βρίσκεται σε ξεχωριστή σελίδα και με τον σχεδιασμό έρευνας με ερωτήσεις τύπου διάταξης που δεν είναι βελτιστοποιημένος για κινητές συσκευές. Επίσης, μελετώντας ενδεικτικά κάποιες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, είδαμε ότι οι χρήστες ηλεκτρονικού υπολογιστή τείνουν να εγκαταλείπουν το ερωτηματολόγιο κυρίως στον σχεδιασμό όπου κάθε ερώτηση βρίσκεται σε ξεχωριστή σελίδα. Οι χρήστες κινητών συσκευών από την άλλη, είναι πιο πιθανό να εγκαταλείψουν μία ερώτηση του ερωτηματολογίου σε μία έρευνα με ερωτήσεις τύπου διάταξης όταν αυτή δεν είναι βελτιστοποιημένη για κινητές συσκευές και έπειτα σε μία έρευνα όπου κάθε ερώτηση βρίσκεται σε ξεχωριστή σελίδα παρά σε μία έρευνα με ερωτήσεις τύπου διάταξης οι οποίες προσαρμόζονται ανάλογα με το μέγεθος της οθόνης του συμμετέχοντα στην έρευνα.

Όσον αφορά στο τελευταίο πείραμα σχετικά με την πρόσκληση των συμμετεχόντων στην έρευνα, δεν ήταν δυνατή η σύγκριση μεταξύ των δύο μεθόδων πρόσκλησης συμμετεχόντων καθώς στην περίπτωση της πρόσκλησης μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου δεν υπήρχε πρότερη θετική ανταπόκριση εκ μέρους των υποψηφίων βουλευτών προκειμένου να συμμετάσχουν στην έρευνα, σε αντίθεση με τη δεύτερη

περίπτωση όπου αφού επικοινωνήσαμε με υποψήφιους στο Facebook και ήταν θετικοί σχετικά με τη συμμετοχή τους στην έρευνα στείλαμε τον σύνδεσμο του ερωτηματολογίου. Ωστόσο, το συγκεκριμένο πείραμα αξίζει περισσότερη διερεύνηση προκειμένου να εξετάσουμε αν το Facebook αποτελεί μία καλή εναλλακτική λύση σχετικά με την πρόσκληση συμμετεχόντων σε μία έρευνα υποψηφίων βουλευτών.

Συνοψίζοντας, προτείνουμε τη βελτιστοποίηση των διαδικτυακών ερευνών για κινητές συσκευές καθώς αυτός ο σχεδιασμός έρευνας αποδεικνύεται καταλληλότερος τόσο για χρήστες κινητών συσκευών όσο και για χρήστες ηλεκτρονικού υπολογιστή. Επιπλέον, απαιτείται περαιτέρω έρευνα προκειμένου να βρεθεί το πιο κατάλληλο μέγεθος ερωτηματολογίου για να επιτευχθεί το υψηλότερο δυνατό ποσοστό απόκρισης. Τέλος, σχετικά με την επικοινωνία μέσω Facebook ως μέθοδος πρόσκλησης συμμετεχόντων σε μία έρευνα υποψηφίων χρειάζεται περισσότερη διερεύνηση έχοντας μία κοινή βάση στις δύο μεθόδους (μέσω email και μέσω Facebook) προκειμένου να καταστούν συγκρίσιμες.

Ευχαριστίες

Η ερευνητική εργασία υποστηρίχθηκε από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της Δράσης «1η Προκήρυξη ερευνητικών έργων ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για την ενίσχυση των μελών ΔΕΠ και Ερευνητών/τριών και την προμήθεια ερευνητικού εξοπλισμού μεγάλης αξίας» (Αριθμός Έργου: 3572).

Βιβλιογραφία

- Akard, T. F., Wray, S., & Gilmer, M. (2015). Facebook advertisements recruit parents of children with cancer for an online survey of web-based research preferences. *Cancer Nursing*, 38(2), 155–161. <https://doi.org/10.1097/NCC.0000000000000146>
- Andreadis, I. (2015a). Comparison of Response Times between Desktop and Smartphone Users. In D. Toninelli, R. Pinter, & P. de Pedraza (Eds.), *Mobile Research Methods: Opportunities and challenges of mobile research methodologies* (pp. 63–79). Ubiquity Press. <https://doi.org/10.5334/bar.e>
- Andreadis, I. (2015b). Web surveys optimized for smartphones: Are there differences between computer and smartphone users? *Methods, Data, Analysis*, 9(2), 213–228. <https://doi.org/10.12758/mda.2015.012>
- Andreadis, I. (2020). Text Message (SMS) Pre-notifications, Invitations and Reminders for Web Surveys. *Survey Methods: Insights from the Field (SMIF)*. <https://doi.org/10.13094/SMIF-2020-00019>
- Andreadis, I., & Kartsounidou, E. (2020). The Impact of Splitting a Long Online Questionnaire on Data Quality. *Survey Research Methods*, 14(1), 31–42. <https://doi.org/10.18148/srm/2020.v14i1.7294>
- Beebe, T. J., Rey, E., Ziegenfuss, J. Y., Jenkins, S., Lackore, K., Talley, N. J., & Richard G. Locke, I. (2010). Shortening a survey and using alternative forms of prenotification: Impact on response rate and quality. *BMC Medical Research Methodology*, 10, 50–50.
- Borodovsky, J. T., Marsch, L. A., & Budney, A. J. (2018). Studying Cannabis Use Behaviors With Facebook and Web Surveys: Methods and Insights. *JMIR Public Health and Surveillance*, 4(2), e48. <https://doi.org/10.2196/publichealth.9408>

- Chen, P. S. D. (2011). Finding Quality Responses: The Problem of Low-Quality Survey Responses and Its Impact on Accountability Measures. *Research in Higher Education*, 52(7), 659–674. <https://doi.org/10.1007/s11162-011-9217-4>
- Couper, M. P., & Miller, P. V. (2008). Web Survey Methods: Introduction. *Public Opinion Quarterly*, 72(5), 831–835. <https://doi.org/10.1093/poq/nfn066>
- Crawford, S. D., Couper, M. P., & Lamias, M. J. (2001). Web Surveys: Perceptions of Burden. *Social Science Computer Review*, 19(2), 146–162. <https://doi.org/10.1177/089443930101900202>
- Curtin, R., Presser, S., & Singer, E. (2005). Changes in Telephone Survey Nonresponse over the Past Quarter Century. *Public Opinion Quarterly*, 69(1), 87–98. <https://doi.org/10.1093/poq/nfi002>
- Dale, T., & Walsoe, H. (2020). Optimizing Grid Questions for Smartphones: A Comparison of Optimized and Non-Optimized Designs and Effects on Data Quality on Different Devices. In *Advances in Questionnaire Design, Development, Evaluation and Testing* (pp. 375–402). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781119263685.ch15>
- Di Virgilio, A., Giannetti, D., Pedrazzani, A., & Pinto, L. (2015). Candidates in 2013 Italian general election: Evidence from the Italian Candidate Survey. *Rivista Italiana Di Scienza Politica*, 45(3), 317–342. <https://doi.org/10.1017/ipo.2015.15>
- Fang, J., Wen, C., & Prybutok, V. (2014). An assessment of equivalence between paper and social media surveys: The role of social desirability and satisficing. *Computers in Human Behavior*, 30, 335–343. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.09.019>
- Freire, A., Coller, X., Andreadis, I., Jaime, A. M., Serra-Silva, S., & Kartsounidou, E. (2020). Methodological Challenges in the Study of Political Elites. In A. Freire, M. Barragán, X. Coller, M. Lisi, & E. Tsatsanis (Eds.), *Political Representation in Southern Europe and Latin America: Before and After the Great Recession and the Commodity Crisis* (pp. 118–134). Routledge.
- Freire, A., Lisi, M., Andreadis, I., & Leite Viegas, J. M. (2014). Political Representation in Bailed-out Southern Europe: Greece and Portugal Compared. *South European Society and Politics*, 19(4), 413–433. <https://doi.org/10.1080/13608746.2014.984381>
- Galesic, M., & Bosnjak, M. (2009). Effects of questionnaire length on participation and indicators of response quality in a web survey. *Public Opinion Quarterly*, 73(2), 349–360. <https://doi.org/10.1093/poq/nfp031>
- Hox, J. J., & De Leeuw, E. D. (1994). A comparison of nonresponse in mail, telephone, and face-to-face surveys—Applying multilevel modeling to meta-analysis. *Quality & Quantity*, 28(4), 329–344. <https://doi.org/10.1007/BF01097014>
- Kaplowitz, M. D., Hadlock, T. D., & Levine, R. (2004). A Comparison of Web and Mail Survey Response Rates. *Public Opinion Quarterly*, 68(1), 94–101. <https://doi.org/10.1093/poq/nfh006>
- Kartsounidou, E., & Andreadis, I. (2015). Increasing the response rate of the Comparative Candidate Survey. *DSC22015*.
- Kosinski, M., Stillwell, D., & Graepel, T. (2013). Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 110(15), 5802–5805. <https://doi.org/10.1073/pnas.1218772110>
- Link, M. W., Murphy, J., Schober, M. F., Buskirk, T. D., Hunter Childs, J., & Langer Tesfaye, C. (2014). Mobile technologies for conducting, augmenting and potentially replacing surveys. *Public Opinion Quarterly*, 78(4), 779–787. <https://doi.org/10.1093/poq/nfu054>

- Liu, M., & Wronski, L. (2018). Examining Completion Rates in Web Surveys via Over 25,000 Real-World Surveys. *Social Science Computer Review*, 36(1), 116–124. <https://doi.org/10.1177/0894439317695581>
- Manfreda, K. L., Bosnjak, M., Berzelak, J., Haas, I., & Vehovar, V. (2008). Web Surveys versus other Survey Modes: A Meta-Analysis Comparing Response Rates. *International Journal of Market Research*, 50(1), 79–104. <https://doi.org/10.1177/147078530805000107>
- Mavletova, A. (2013). Data Quality in PC and Mobile Web Surveys. *Social Science Computer Review*, 31(6), 725–743. <https://doi.org/10.1177/0894439313485201>
- Mavletova, A., & Couper, M. P. (2015). A Meta-Analysis of Breakoff Rates in Mobile Web Surveys. In D. Toninelli, R. Pinter, & P. de Pedraza (Eds.), *Mobile Research Methods: Opportunities and challenges of mobile research methodologies* (pp. 81–98). Ubiquity Press. <https://doi.org/10.5334/bar.f>
- Pedersen, E. R., & Kurz, J. (2016). Using Facebook for health-related research study recruitment and program delivery. *Current Opinion in Psychology*, 9, 38–43. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.09.011>
- Porter, S. R. (2004). Raising response rates: What works? *New Directions for Institutional Research*, 2004(121), 5–21. <https://doi.org/10.1002/ir.97>
- Poynter, R. (2015). The utilization of mobile technology and approaches in commercial market research. In D. Toninelli, R. Pinter, & P. de Pedraza (Eds.), *Mobile Research Methods: Opportunities and Challenges of mobile research methodologies* (pp. 11–20). Ubiquity Press.
- Rife, S. C., Cate, K. L., Kosinski, M., & Stillwell, D. (2016). Participant recruitment and data collection through Facebook: The role of personality factors. *International Journal of Social Research Methodology*, 19(1), 69–83. <https://doi.org/10.1080/13645579.2014.957069>
- Steeh, C., Kirgis, N., Cannon, B., & Dewitt, J. (2001). Are They Really as Bad as They Seem? Nonresponse Rates at the End of the Twentieth Century. In *Journal of Official Statistics* (Vol. 17, Issue 2, pp. 227–247).
- Toepoel, V., & Lugtig, P. (2014). What Happens if You Offer a Mobile Option to Your Web Panel? Evidence From a Probability-Based Panel of Internet Users. *Social Science Computer Review*, 32(4), 544–560. <https://doi.org/10.1177/0894439313510482>

Τμήμα Πολιτικών Επιστημών
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
2024